REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

DIRECTOR-PROPRIETAR

EM. E. KRETZULESCU

Președintele Societății Istorice Române

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACȚIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL XII

PARTEA II-a

1911

BUCUREȘTI
Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu
16, Strada Doamnei, 16
1912. 31.370.

CONDIŢIUNILE PUBLICAŢIUNII

Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, organul Societăţii Istorice Române, apare semestrial în două tomuri pe fiecare an.

Costul abonamentului pe an, pentru cei cari nu sunt membrii ai Societăţii, este de 25 lei în ţară şi 35 lei în străinătate, cu începere dela 1 Ianuarie al fiecărui an.

Membrii Societăţii primesc Revista gratuit, în schimbul cotizaţiunii de 20 lei anual.

Redacţiunea Revistei se află la sediul Societăţii, Calea Victoriei No. 57, unde se vor trimite pe adresa d-lui Al. T. Dumitrescu, secretar, manuscriptele de tipărit, revistele, publicaţiunile periodice sau ziarele ce au schimb cu Revista. Tot d-sale pot trimite cărţile lor autorii cari doresc să li se facă dări de seamă în Revistă.

Cotizaţiunile, abonamentele şi orice chestiuni de administraţiune a Revistei să se adreseze d-lui Al. T. Dumitrescu, Calea Victoriei 57 Bucureşti.

In caz de schimbare de domiciliu, d-nii Membri sunt rugaţi a notificà de urgenţă Secretariatului societăţii noua adresă a lăcuinţii.

Colecţiunea completă a Revistei pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, dela înfiinţarea ei şi până în present, se află de vânzare la administraţia Societăţii Istorice Române.

REVISTA

PENTRU

ISTORIE, ARCHEOLOGIE ȘI FILOLOGIE

ORGAN AL

SOCIETĂȚII ISTORICE ROMÂNE

DIRECTOR-PROPRIETAR

EM. E. KRETZULESCU

Președintele Societății Istorice Române

AJUTAT DE COMITETUL DE REDACȚIUNE ALES DE SOCIETATE

VOLUMUL XII

PARTEA II-a

1911

BUCUREȘTI

Instit. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, Strada Doamnei, 16

1912. 31.370.

PAGINI DIN ISTORIA DOMNIEI LUI CUZA-VODĂ

I.

Intrunirea celor două adunări legiuitoare a Moldovei și Munteniei la București. Greutățile de organizare ale partidelor mai ales a partidului liberal. Inferioritatea partidului liberal. Lupta pentru șefie. Caracterizarea șefilor.

In 24 Ianuarie 1862, când s'a ținut întâia ședință a Adunării legiuitoare a României, partidul liberal și partidul conservator erau dejà formate, deși niciunul nici altul nu-și primise încă alcătuirea sa definitivă. Erà firesc ca, după cum se unise camerele surori ca să formeze o singură adunare, un singur corp, tot astfel și partidele politice din cele două camere să se alăture fuzionându-se după afinitățile lor și să alcătuiască două mari partide politice.

Aci însă erà o mare greutate.

Organizarea sau mai bine zis reorganizarea unui partid din două elemente, fie chiar cu totul similare, nu e un lucru ușor. Dacă sentimentul patriotic, pe atunci încă foarte cald, și dacă bucuria de a vedeà realizându-se visul frumos al Unirei, făceà ca Adunarea întrunită să nu aibă nicio greutate de a-și constitui biuroul său de a procedà la vre-o lucrare, nu tot așà erà și cu ceeace privește organizațiunea celor două partide. Pe de o parte luptele naționale făcuse ca oamenii cu ideile cele mai extreme să se apropie să-și dea mâna frățește și să se prețuiască, iar pe de alta atât în Moldova cât și în Muntenia partidul liberal câștigând o mulțime de reforme, dintre care cea mai importantă erà egalitatea înaintea legii, lupta între partide devenise mai puțin aprigă și prin urmare strângerea rândurilor pe baza principiilor mai puțin trebuincioasă.

Se păreà chiar la început că cele două partide politice fac un armistițiu fie pentru ca să aibă timpul de a se recunoaște și a se reorganizà, fie pentrucă acele zile ereau prea frumoase pentru

ţară şi nimeni nu cuteză să prihănească frumuseţea lor prin mizerabilele lupte de partid.

«Suindu-mă pentru întâia dată la tribuna parlamentului României — zicea Mihail Kogălniceanu anunţând 6 interpelări în a doua şedinţă a Adunărilor întrunite — nu am intenţiunea, domnilor Miniştri, de a ridică niciun conflict, nici o greutate, ci din contra viu cu ferma voinţă de a nu suscità nici un conflict, de a înlătură orice greutate.

„Nu mă socotesc în dreptate ca a doua zi după proclamarea unui act aşà de mare, aşà de naţional ca acela al Unirei, a doua zi după ce aţi venit la putere, să intru cu d-voastră în luptă“.

Şi după răspunsul Ministerului chiar în aceeaş şedinţă la cele 6 interpelări, Kogălniceanu termină replica zicând: «Astfel nu am decât a adresà mulţumirile mele Ministerului pentru lealitatea explicărilor sale».

O altă cauză, care se împotriveà la organizarea grabnică a celor două partide, erà deosebirea de nuanţe între liberalii şi conservatorii Moldoveni şi Munteni.

Intre liberali mai ales deosebirea erà profundă; în general liberalii Moldoveni erau doctrinari şi autoritari, pe când cei Munteni erau mai revoluţionari şi chiar conspiratori de profesiune şi de vocaţiune. «Sunt revoluţionar nu de plăcere, zicea Ion Brătianu în 1864, ci de convingere, şi cred că până la bătrâneţe tot revoluţionar voiu fi» [1]). Prinţul Nic. Suţu în memoriile sale ne spune că M. Kogălniceanu după ce vizitase Muntenia i-ar fi zis aceste cuvinte — Nous sommes des agneaux en comparaison; nos confrères de Valachie poussent les allures révolutionnaires jusqu'à nous faire frémir [2]). Douăzeci de ani mai târziu Kogălniceanu explică foarte bine această deosebire şi cauzele ei. «Noi foştii Moldoveni suntem mai reci; noi ne ocupăm mai întâiu şi mai mult de practică decât de teorie; noi suntem popor mai septentrional. Insăş educaţiunea noastră se resimţeà, cel puţin până mai deunăzi o diferenţă foarte pronunţată între oamenii din Moldova şi acei din Muntenia, căci cei mai mari bărbaţi care au dat mişcare ideilor liberale în Moldova şi-au făcut educaţiunea în Germania, pe când în Ţara Românească toată generaţiunea cea nouă, până şi Domnii ţării, şi-au fost făcut educaţiunea în Franţa.

[1]) Şedinţa din 13 Aprilie 1864.

[2]) «Noi suntem mieluşei în comparaţiune cu ei; confraţii noştri din Muntenia împing apucăturile revoluţionare până a ne băgà în fiori». P. Rizos, Mémoires du prince Nicolas Soutzo. Vienne 1899, p. 366.

Un mare rău după mine pentru educaţiunea întregului neam românesc. De aceea eu doresc ca înainte de a murì să pot vedeà că tinerii noştrii îşi fac educaţiunea lor aici, ca astfel să primească educaţiunea naţională, românească, care să nu fie nici franceză, nici germană». (Aplauze prelungite) [1]).

Această deosebire dintre liberalii munteni şi moldoveni a făcut ca fuziunea să întâmpine mari greutăţi. Pe de altă parte fracţiunea înaintată a partidului liberal muntean, care formà pe atunci un partid radical, după ce a învins pe cealaltă parte mai moderată, a silit-o să treacă la partidul conservator. Şi astfel oamenii ca Heliade, Tell, Costaforu, Boerescu şi Vernescu din care unii au adus mari servicii partidului liberal, iar alţii sunt printre întemeetorii lui, şi-au terminat cariera lor politică în rândurile partidului conservator. De zecimi de ani partidul liberal, întocmai ca şi Saturn îşi mănâncă proprii săi fii, şi nu arare ori pre cei mai de valoare.

In sfârşit, lucru principal într'o organizaţiune, chestiunea de şefie, nu erà uşor de rezolvat şi mai cu seamă în partidul liberal.

Sub toate raporturile partidul conservator, sau mai bine zis cele două partide conservatoare cel moldovenesc şi cel muntenesc, se aflau în mai bune condiţiuni de luptă decât partidul liberal.

Mai întâiu, între conservatorii moldoveni şi munteni nu există nici o deosebire serioasă de vederi; şi unii şi alţii în loc de a aveà un program positiv pe care să fie înscrise oarecare principie, nu aveau decât un program negativ: rezistenţa în potriva curentului liberal, refuzul oricărei noue concesiuni, fiindcă ei credeau că pentru starea înapoiată în care se aflà ţara se făcuse destule concesiuni spiritului vremilor, şi dacă s'ar face şi mai multe s'ar duce ţara la anarhie şi peire sigură. Prin urmare partidul conservator, mai ales ca partid de rezistenţă în potriva liberalilor, erà unit din primul moment ca un singur om.

Pe lângă aceasta partidul conservator mai aveà două avantage faţă cu partidul liberal: el erà bogat în oameni de valoare şi se bucură de încrederea colegiilor electorale.

Acum 50 de ani cultura superioară nu erà încă răspândită în burghezia românească, şi pe când conservatorii, mai toţi boeri sau crescuţi prin casele boereşti, avusese mijloace să capete în Occident o instrucţiune mai mult sau mai puţin întinsă, liberalii cu greutate puteau să-şi alcătuiască un bun stat major de luptă,

[1]) Programa dela Mazar-Paşa. Cuvânt rostit în şedinţele Camerei Deputaţilor din 26 şi 27 Ianuarie 1883, de Mihail Kogălniceanu, deputatul colegiului IV de Mehedinţi. Bucureşti 1883, p. 12.

fiindcă Universitățile noastre abia se întemeiase și tineretul burghez nu aveà, în general, mijloace ca să studieze în țeri străine. Inainte de 1862, abia câțivà tineri de talent din sânul burgheziei isbutise să capete o instrucțiune solidă în străinătate, și din acei puțini aleși ai soartei, câțivà și dintre cei mai de valoare, au trecut mai târziu în partidul conservator.

Și dacă dela căpetenii, trecem la soldații partidului, vedem că situațiunea liberalilor erà și mai rea.

Colegiile electorale erau pe atunci foarte strâmte: boerii, avuții și alte elemente conservatoare stăpâneau cu totul colegiile electorale. Alegătorii de județe se împărțeau în două colege: cei primari cu 100 galbeni venit [1]) alegeau trei delegați de plasă și apoi delegații un deputat de județ, cei direcți trebuiau să aibă 1.000 de galbeni venit și alegeau doi deputați de județ. In sfârșit orașele alegeau fiecare un deputat afară de București și Iași 3, Brăila, Galați, Craiova și Ismail câte 2, iar alegătorii trebuiau să aibă 6.000 galbeni capital funciar, industrial sau comercial [2]).

Așà dar colegiile electorale erau în general conservatoare, fiind compuse în mare parte din boeri și din câteva persoane înavuțite. Burghezia chiar, fiind incultă, aveà în general simpatie pentru partidul conservator; se păreà acestei burghezii fataliste că boerii cari au guvernat din vremi vechi aceste țări, vor trebuì să conducă în veci destinatele lor. Cum ar fi putut să reziste un boer mic, comerciantul sau industriașul rugăciunei ce-i făceà un boer mare sau un fecior de domn ca să-i dea votul în alegeri? Mult timp în urmă, când aceste idei se schimbase în mare parte, noi înșine am văzut mulți liberali dând votul unui conservator, numai fiindcă acest conservator erà fiu de Domn, și le făceà onoarea să-i viziteze spre a le cere votul înaintea fiecărei alegeri. Cu atât mai mult către 1860, când boerimea erà mai puternică și aveà

[1]) Adică 1.175 lei de astăzi. Să se observe însă că valoarea numerarului erà pe atunci cel puțin de trei ori mai mare ca astăzi.

[2]) Cât erau colegiile de strimte pe acele timpuri se poate vedeà din cifrele următoare dela 12 colegii electorale luate din întâmplări: Alex. Romalo ales cu 19 voturi unanimitate orașul Bârlad, Grig. Cantacuzino 9 voturi din 24 distr. Teleorman, Gh. Apostoleanu 8 voturi din 10 distr. Putna, Radu Ionescu 10 voturi din 14 distr. Tutova, G. Știrbey 21 voturi din 33 distr. Dolj; Grig. Bengescu II, 8 voturi din 9 distr. Ialomița, Ion Grig. Ghica 6 voturi din 9 orașul Vaslui, colon. Adrian 9 voturi din 16 distr. Vaslui, Alex. Catargiu 6 voturi din 11 distr. Suceava, orașul Tecuci paritate de câte 3 voturi între Ștef. Golescu și Dimit. Sturza, distr. R.-Sărat paritate de 10 voturi între Bănică Penescu și Al. Mărgărit. Raport Grigore Arghiropol citit în ședința camerei din 22 Maiu 1862: Suplement la Monit. No. 97. A se vedeà și tabloul sinoptic al Corpului Electoral din întreaga țară pe 1864 publicat în „Românul" din 3 Feb. 864 pag. 107 după Monit. Oficial. In județul Ismail nu erà decât un alegător și de aceia Kogălniceanu spuneà râzând că s'a format colegiul electoral având președinte, secretar și votator pe aceiaș persoană.

un prestigiu mai mare, ea se bucură de încrederea burgheziei deprinsă de veacuri să fie cârmuită de boerime și să aibă frică de puterea ei.

Din contră liberalii erau în fața burgheziei niște răsvrătitori, oamenii fără de religie, care vor să iea averile dela cei ce le au, ca să le dea acelora care nici n'au moștenit averi nici nu le-au făcut cu propria lor muncă. Ce e drept însă că aci se găseau singurii susținători ai partidului liberal; de aceia conservatorii numeau cu oarecare ciudă amestecată cu dispreț pe acești alegători comerciali: *gunoaele orașelor* [1]). Dacă, prin excepțiune, se alegeau câte odată deputați liberali și în colegiile districtuale (nu orășenești), cauza e că deși liberali ei erau boeri, și în consecință ei nu *pentru* principiile lor liberale, ci cu *toate că* aveau principii liberale, erau aleși fiindcă erau boeri, de rudele și prietenii lor.

În fine o ultimă cauză de slăbiciune a partidului liberal eră lupta pentru șefie, o luptă cu atât mai înverșunată cu cât nu eră fățișă.

Conservatorii moldoveni și munteni avusese norocul să găsească în persoana lui Barbu Catargiu pe șeful lor natural și autorizat. Ori cât eră de avut în oameni de valoare partidul conservator pe acele timpuri, nimeni nu puteà fi emul serios al lui Barbu Catargiu. In lunga lui carieră politică și parlamentară, Catargiu dădese probe de un om în adevăr superior. Pe lângă un mare nume, care-și aveà importanța sa pe acele timpuri [2]), el posedà o frumoasă inteligență, o cunoștință de oameni și de lucruri rară, eră cel mai destins orator al partidului, dacă nu al țării, *gloria tribunei române*, cum l'a numit Kogălniceanu [3]), și în fine, ceeace puneà coroana calităților sale și-i măreà prestigiul, Barbu Catargiu se bucurà de o perfectă reputațiune de onestitate.

Din contră, partidul liberal aveà mare greutate să-și găsească pe conducătorul său în lupte. Intre persoanele care puteau aspirà pe șefie erau Goleștii, Ion Ghica, Brătianu-Rosetti și Mihail Kogălniceanu.

Goleștii se bucurau de multă vază între liberali și chiar în țară; descinzând din una din cele mai strălucite familii românești,

[1]) Aceasta o spuneà I. Marghiloman în ședința din 8 Febr. 1863.
[2]) Si din nenorocire are și în zilele noastre.
[3]) Ședința din 9 Febr. 1863. Tot Kogălniceanu vorbind de B. Catargiu spuneà că-i păstrează „o admirațiune adâncă nu numai pentru elocință, dar mai ales pentru independența caracterului său". Ședința din 1 Martie 1862. Mon. Of. Suplem. No. 57.

ei își sacrificase toată activitatea și averea lor în lupta pentru propășirea țării și pentru triumful ideilor liberale; însă cu toate jertfele lor și cu toată cinstea lor legendară, Goleștii nu aveau capacitatea necesară ca să conducă un partid, ci serveau mai mult ca un drapel frumos la umbra căruia puteau să lucreze adevărații conducători ai partidului.

Ion Ghica, om destins prin instrucțiunea și inteligența sa superioară, deși făcuse mari servicii partidului liberal încă din timpul revoluțiunei dela 1848, aveà puțini sorți de isbândă la șefie, fiindcă nu erà popular. Aristocrat prin naștere și mai aristocrat încă prin manierile și obiceiurile sale, cu toate că erà sincer liberal, Ion Ghica iubeà diplomația și societatea oamenilor mari, și nu se îngrijeà de loc să-și facă un partid. Afară de aceasta Ion Ghica erà un orator foarte mediocru, și oratoria joacă un mare rol în politică, mai ales când ignoranții și spiritele mărginite formează majoritățile, cum formau pe atunci, și cum din nenorocire formează chiar astăzi în țara noastră.

Lupta dar nu puteà să fie serioasă decât între Mihail Kogălniceanu capul liberalilor moldoveni, și între Rosetti-Brătianu, unii din cei mai activi capi ai liberalilor munteni. Cei doi adversari, și zic cei doi, fiindcă Brătianu și Rosetti formau pe atunci o unitate indisolubilă, aveau fiecare calități foarte deosebite ce e drept, însă într'un grad atât de înalt în cât cu greu s'ar fi putut spune mai dinainte a cui va fi isbânda.

Mihail Kogălniceanu erà dotat de natură cu niște calități extraordinare. O memorie minunată, o cunoștință de oameni și de lucruri neîntrecută, o instrucțiune vastă și o inteligență care se urcà până la marginile geniului. Toate aceste daruri făceau din Kogălniceanu un om mare în toată accepțiunea cuvântului. Dacă pe lângă aceasta vom adaogà serviciile imense pe care le făcuse Kogălniceanu țării și democrației, iubirea și spornicia sa de lucru, și în sfârșit marele său talent oratoric, atunci ne vom puteà face idee cât de periculos erà adversarul de șefie al dualității Rosetti-Brătianu.

Însă omul acesta extraordinar aveà și părți slabe, care au asigurat victoria adversarilor săi. Mai întâiu, Kogălniceanu aveà nenorocirea de a fi autoritar și chiar măreț cu inferiori săi, aspru cu cei greșiți, puțin afabil cu toți, cu un cuvânt nu se îngrijeà de loc ca să-și facă un partid. Pe lângă aceasta, și acì erà principala slăbiciune a acestui colos, Kogălniceanu nu aveà aureala pe care o dă omului politic viața privată lipsită de puncte negre. De această slăbiciune se vor folosì mai întâiu antagoniștii săi li-

berali ca să-l reducă la un rol secundar, și apoi, mai târziu, folosul va fi pentru partidul conservator.

Ion Brătianu și Constantin Rosetti la rândul lor, posedau de asemenea calități puțin comune. Brătianu uneà cu o ambițiune ardentă de a parvenì, o activitate febrilă, o afabilitate constantă, un farmec personal indescriptibil și un talent oratoric de o natură originală. Naționalist înfocat, democrat convins și revoluționar, pe acele timpuri, model de cinste în viața publică și în cea privată ca și fratele său Dumitru, Ion Brătianu fascinà tinerimea și făceà din aceia care-l cunoșteau admiratori fanatici și robi pe vieață ai voinței sale. Intr'un grad mai mic desigur, și pe o scenă mai restrânsă, Ion Brătianu, a posedat puterea fermecătoare a lui Isus și a lui Napoleon până la cele mai adânci bătrânețe; rareori o persoană a inspirat mai multe și mai profunde simpatii, chiar atunci când desigur că nu le mai merità fiindcă părăsise calea cea bună și slăbit de ani se lăsà să fie condus de oameni răi.

Ceeace lipseà lui I. Brătianu, se găseà cu prisosință la nedespărțitul său prietin și tovarăș de lupte Constantin Rosetti.

Nici odată, în istoria vreunei națiuni, nu s'a văzut o mai perfectă completare a doi bărbați politici unul prin altul, și în consecință o legătură mai strânsă în luptele politice. Rosetti erà lipsit de farmecul personal, orator mai puțin decât mediocru, rău la lucru, afară când erà vorba de resturnare și de sfaturi, însă posedà geniul politic care lipseà lui Brătianu, și astfel îl completà de minune. Pe lângă aceasta Rosetti erà un ziarist de frunte; nimeni, afară de Cesar Boliac, nu puteà să lupte pe acel timp cu fina dialectică a întemeetorului și înțeleptului director al ziarului «Românul».

Ion Brătianu aveà dar activitatea, farmecul personal și talentul oratoric care lipseau lui Const. Rosetti; acesta la rândul său posedà abilitatea politică și talentul de ziarist care lipseau lui Brătianu: amândoi se păreau destinați de natură ca să trăească împreună și să formeze o singură individualitate politică în două corpuri. Calitățile lui Brătianu fiind mai vizibile și de acelea care mai mult se apreciază de mulțime, Rosetti cedà în lume pasul prietenului său, mulțumindu-se să aibă supremația reală și lăsând lui I. Brătianu, mai ambițios decât el, supremația aparentă.

Iată adversarii care aveau să dispute lui Kogălniceanu conducerea partidului liberal, și e de notat că acești adversari aveau un mare avantagiu în lupta cu corifeul liberalilor moldoveni.

In adevăr nu trebue să uităm că partidul liberal moldovenesc erà foarte slab atât în Cameră cât și afară, atât ca stat major

cât și ca soldați. In Moldova, afară de Kogălniceanu, partidul liberal nu aveà decât puține valori ca Anastasie Panu, C. Negri, V. Alecsandri, Man. Costache, Petre Mavrogheni, N. Ionescu, dintre care unii nu făceau politică militantă, iar alții foarte îndoioși, în sensul acesta că înclinau și au trecut mai târziu la conservatori. Tineri liberali de talent erau de asemeni foarte rari în Moldova pe acele timpuri: abia apar două nume George Apostoleanu și George Mârzescu, și dintre aceștia cel din urmă nu intrase încă în parlament. In ceeace privește corpul electoral, negustorimea bogată, singurul element dintre alegători care înclinà spre liberali, lipseà aproape cu desăvârșire în Moldova, fiind înlocuită cu o populațiune străină în care majoritatea o formau Evreii cari nu aveau drepturi politice.

Sub toate raporturile partidul liberal muntenesc erà mai tare; el aduce în luptă un contingent de oameni ca Goleștii, Brătienii, Nic. Krețulescu, C. Bosianu, Ion Ghica, Vernescu, afară de cei îndoioși, pe atunci însă liberali ca Tell, Boerescu, Costaforu, Vioreanu. Ca tineri și persoane de a doua mână începeau de pe atunci să apară Gh. Chițu, C. Grigorescu, A. Stolojan, B. Radianu, Ant. Arion, Gr. Miculescu, N. R. Lăcusteanu, Ion Marghiloman și alții. In fine, burghezia muntenească, gunoaele orașelor, însemnà cevà în Muntenia, pe când în Moldova am văzut că lipseà aproape cu desăvârșire.

Partidul liberal muntenesc fiind dar cu mult mai puternic, erà natural ca majoritatea liberalilor fiind munteni, să se grupeze de preferință împrejurul șefilor liberalilor munteni, cu care ea erà unită prin legături de lupte și de prietenie.

Iată cum stau cele două partide politice în momentul când unindu-se cele două ministere și cele două camere surori, se începeà o nouă viață politică aceea a Țării Românești. In rezumat se poate zice că partidul conservator erà mai tare fiindcă erà mai bine organizat și se bucurà de încrederea colegiilor electorale, pe când partidul liberal mai slab, mai aveà și nenorocirea că nu erà organizat sub conducerea unui singur șef.

II.

Ministerul Conservator din 22 Ianuarie 1862 al lui • Barbu Catargiu. Discuțiunea proectului de lege rurală; strălucitul discurs al lui Mihail Kogălniceanu. Răspunsul lui B. Catargiu. Atitudinea șefilor liberali. Asasinarea lui B. Catargiu. Bănuelile. Mărirea lui Kogălniceanu.

Se păreà la început că în luptele politice care aveau să înceapă, partidul conservator va învinge cu multă înlesnire pe adversarii săi. Nu numai că acest partid erà mai puternic, după cum am arătat, dar el aveà și puterea; înainte chiar de întrunirea camerilor surori, Domnitorul Alexandru Cuza însărcinase pe Barbu Catargiu cu formarea cabinetului. Ministerul din 22 Ianuarie 1862 erà compus din Moldoveni și Munteni însă numai din elemente conservatoare ca Barbu Catargiu, Al. Moruzi, Ap. Arsache, Grig. Balş, C. N. Brăiloiu, I. Sturza şi I. Gr. Ghica.

Totuș odată entusiasmul Unirei trecut, capii partidului liberal dau semnalul de luptă în potriva guvernului conservator.

In această luptă Kogălniceanu, leaderul liberalilor moldoveni, și Brătianu-Rosetti, conducătorii liberalilor munteni, întrebuințează fiecare o tactică diferită, după temperamentul său. Cel dintâiu, om energic și cutezător, încrezându-se pe facultățile sale extraordinare, luptă fățiș în cameră, cercând să învingă sau mai bine zis să se distingă prin lupta parlamentară. Brătianu și Rosetti, înțelegând că pe acest teren nu vor puteà niciodată egalà pe corifeul moldovean, ci vor fi reduși la un rol secundar, preferă lupta extra parlamentară, revoltele și conspirațiunile, mai conforme spiritului lor turbulent și revoluționar.

Cea mai importantă discuțiune a acestei prime sesiuni fu legea rurală elaborată de comisiunea centrală din Focșani. Proectul fu supus Adunării în ziua de 25 Maiu 1862, în a 38-a ședință a camerilor întrunite. Imediat după cetirea lui, M. Kogălniceanu cere cuvântul contra proectului și în timp de peste 5 ore ține cel mai strălucit discurs din analele parlamentului românesc.

E destul să ne gândim la mobilele numeroase și puternice care stimulau pe acest mare om, pentru ca să ne putem face idee de valoarea discursului său chiar fără a-l citi.

Kogălniceanu combătând legea rurală prezentată de guvern, luptă pentru democrație, pentru țară și pentru el însuși.

El luptă pentru democrație, fiindcă împroprietărirea, așà precum o susțineà M. Kogălniceanu, erà o măsură democratică, și Kogălniceanu iubeà din inimă poporul. Luptă pentru țară, căci

în ideea lui împroprietărirea ţăranilor erà întărirea naţiunii, şi Kogălniceanu erà un patriot înfocat. In sfârşit el lucrà şi pentru sine personal, căci prin acest discurs fără seamăn, nu numai că da o mare lovitură partidului conservator, dar chiar se ridicà la o înălţime la care cu greu ar fi putut ajunge emulii săi la şefia partidului liberal. In ziua de 25 Maiu 1862, Kogălniceanu dà asalt nu numai partidului conservator, ci în acelaşi timp şi mai cu seamă şefiei partidului liberal românesc; el păreà că luptă în potriva lui Barbu Catargiu, în realitate însă luptà tot atât de bine, poate chiar mai mult, în potriva lui Rosetti-Brătianu, pe care-i provocà la o luptă de întrecere în potriva inamicului comun.

Când un om ca Mihail Kogălniceanu e supus unor impulsiuni atât de puternice, când convingerea intimă, amorul de patrie şi interesul personal îl inspiră, orcine poate să-şi închipuiască uşor că ceeace va produce va fi o operă de geniu. Şi în adevăr discursul său în contra proectului de lege rurală al Comisiunei centrale e un monument de erudiţiune, de inteligenţă, de maturitate politică şi de elocinţă parlamentară. Peroraţiunea mai vârtos a acelui discurs, poate fi socotită ca una din cele mai strălucite care s'a pronunţat vreodată în vreun parlament din lume.

«Şi acum — ziceà dânsul terminând — las dreptul de-o parte şi mă voiu adresà numai la inima d-voastră...

«O! fie-vă milă de un milion de ţărani care cu femeile şi cu pruncii lor, deşi ţinuţi afară şi departe de desbaterile noastre, au ochii aţintiţi asupra dealului Mitropoliei ca asupra soarelui mântuirei, şi vă întind mâinile!

«O! nu drămuiţi brasda de pământ trebuitoare hranei ţăranilor. Gândiţi la durerile, la patimile, la lipsurile trecutului lor. Gândiţi la originea averilor d-voastră, gândiţi că cea mai mare parte din ele o datoriţi muncii şi sudoarelor lor. Inchipuiţi-vă că părinţii lor s'au luptat alăturea cu părinţii noştri pentru salvarea ţării şi a altarului. Gândiţi că mâine poate ora pericolului, poate iarăşi sunà; că fără dânşii nu veţi puteà apărà nici Patria, nici averile, nici drepturile voastre, şi că odată ţara căzută nu veţi fi decât slugile străinilor, când astăzi sunteţi în capul României, în capul unei ţări libere şi autonome. Aduceţi-vă aminte că atunci când erà ocupaţiune străină, mulţi din noi treceam hotarul, iar ţăranii rămâneau şi ne păzeau moşiile şi averile! Inchipuiţi-vă care erà soarta nenorociţilor noştri ţărani în acele triste timpuri.

«Aduceţi-vă aminte că ei şi cu înseşi femeile lor adesea au fost reduşi în stare de vite, înjugaţi la carele muscăleşti, şi că

oasele a mii de ţărani români, până astăzi încă înălbesc câmpiile Dobrogei şi ale Bulgariei!

«O! fie-vă dar milă de dânşii, fie-vă milă de ţara noastră.

«O! De ce nu se ridică dintre d-voastră vre-un urmaş al vechilor Domni români, sau ai companionilor de luptă ai lui Ştefan-cel-Mare şi ai lui Mihai Viteazul, ai lui Şerban Cantacuzin şi ai lui Grigore Ghica, şi el să iea, el să se puie în capul marei reforme, să ridice el steagul emancipării ţăranilor români, cum au făcut-o în Ungaria urmaşii lui Zriny şi ai lui Bathiany, în Prusia unul din cele mai strălucite nume ale aristocraţiei germane, principile de Hardenberg, cum astăzi în Rusia sunt în capul reformei numele cele mai vechi ale boerimei moscovite!

«O! Dacă Dumnezeu şi-ar face milă cu această ţară, şi ar îmblânzì inimele cele mai împetrite.

«O! De ce nu am elocvenţa trebuitoare pentru ca glasul meu să poată triumfà de ideile egoiste, de fricile neîntemeiate, de interesele meschine, şi aşà să isbutim ca această mare şi naţională cestiune să se hotărască nu prin lupte, nu prin majoritate, ci prin primirea tutulor, *prin unanimitatea parlamentului român*. De s'ar face aceasta, ce mare şi frumoasă zi ar fi pentru România, ce glorie ar fi pentru clasele bogate şi inteligente ale ţării, ce renume pentru Adunarea legislativă, şi cât de sus am ridicà naţiunea noastră în ochii Europei!

«Şi din contra, ce ruşine şi ce decadenţă pentru noi, când am dovedì străinilor că nu avem putinţă de a fi, de a ne ridicà la înălţimea misiunei noastre, că în mâinile noastre erà să întărim România, şi că noi am îngropat'o de vie. Căci nenorocind trei milioane de ţărani, nenorocită va fi şi ţara noastră, şi moartă va fi România, când în o asemenea cestiune, noi legiuitorii ei am da pilda strâmbătăţii şi a nelegiuirei.

«Şi să nu credem, domnilor, că prin un vot al nostru am înecà pentru veci dreptul ţăranilor. Nu, domnilor, dreptatea nu piere; ca trupul lui Christos ea se poate îngropà, dar întocmai ca şi Christos-Dumnezeu ea va reînvià!».

Apoi adresându-se Preşedintelui Consiliului şi amintindu-i frumoasele cuvinte zise de dânsul: *totul pentru ţară şi nimic pentru noi*, care au făcut să tresară milioane de inimi, îi spuneà că prin aceste cuvinte a contractat o mare datorie către ţară şi că acum a venit momentul plăţii. 'L îndemnà dar să apere cauza ţăranilor ca o misiune ce-i veneà de drept şi când va înfăţişà lui Alexandru Ion I, votul Adunărei să-i amintească cuvintele ce odată cu proclamarea sa de Domn al Moldovei îi s'au

adresat în numele Adunării: «O Doamne! mare şi frumoasă îţi este misiunea. Convenţiunea din 7/19 August ne însemnează o epocă nouă şi Măria ta eşti chemat să o deschizi. Fii dar omul epocii, fă ca legea să înlocuiască arbitrariul, fă ca legea să fie tare, iar Măria Ta, ca Domn, fii bun, fii blând, fii bun mai ales pentru acei pentru cari mai toţi Domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi».

«Nu uità că dacă cincizeci de deputaţi te-am ales Domn, însă ai să domneşti peste milioane de oameni, fă dar ca Domnia Ta să fie cu totul de pace şi de dreptate, împacă pasiunile şi urele dintre noi, şi introdù în mijlocul nostru strămoşeasca frăţie».

Discursul lui Kogâlniceanu produse în Adunare o mare impresiune; trei prinţi Grig. M. Sturza, Dim. Grig. Ghica şi Al. Moruzi, şi trei miniştri, Ap. Arsache, C. Brăiloiu şi B. Catargiu încearcă unul după altul să-l combată şi să susţină proectul Comisiunei centrale. Intre aceşti 6 oratori, se disting principele Grig. Sturza prin eruditiunea sa, principele Al. Moruzi prin o ironie neîntrecută, şi Barbu Catargiu prin logica sa strânsă şi prin talentul său oratoric. Fără îndoială că Barbu Catargiu mergeà prea departe când considerà pe M. Kogălniceanu de socialist şi-l asemănà cu Mesenieni, cu Grachii, cu Toma Morus, Campanela, Saint Simon şi Proudhon, însă nu e mai puţin adevărat că argumentarea sa erà foarte puternică. El preconisà vânzările şi cumpărările de bunăvoe, adică împropietărirea prin bună înţelegere între proprietari şi ţărani şi observà că dacă acest lucru s'a întâmplat în alte ţări unde este pământ puţin, cu atât mai mult la noi unde sunt braţe puţine şi pământuri îndestule.

«Dar, adăoga dânsul, şi dacă această concurenţă n'ar fi cu totul în favoarea plugarilor, pe când în celelalte părţi ale Europei e numai în favoarea proprietarilor, nu e oare guvernul, proprietarul cel mare, care posedă a treia parte din teritoriul României şi care să vie să le facă concurenţă acelor proprietari răi şi nesocotiţi, zicând ţăranilor prea apăsaţi: veniţi la mine, iată pământul consacrat de strămoşii noştri pentru faceri de bine; luaţi-l şi-l cultivaţi, guvernul care e tutorul acestei stări comune vi-l dă mai eftin, ca să vă folosiţi şi voi şi să înbogăţiţi şi averea comună consacrată tot vouă în deobşte locuitori ai ţării noastre [1]).

[1]) Cu ocaziunea acestui discurs, B. Catargiu, care ca orator se destingeà prin comparaţiuni, referindu-se de peroraţiunea lui M. Kogălniceanu a zis că discursul său este o „himeră cu corpul de aspid, capul de porumbiţă, şi coada de şopârlă măglisitoare", comparaţiune care isbind imaginaţiunile a rămas mult timp celebră în parlamentul român.

In această luptă titanică, fruntaşul liberalilor moldoveni e susţinut numai de un bătrân de inimă Grig. Cuza, unchiul Domnitorului, şi de un tânăr începător în vieaţa politică George Apostoleanu. In cât despre Ion Brătianu şi Constantin Rosetti, deşì prezinţi la şedinţă, ei nu au luat nici o parte la luptă. Probabil dânşii înţelegeau foarte bine că discursul lui Kogălniceanu deşì îndreptat în contra conservatorilor, dar îi loveşte şi pe dânşii indirect, căci înalţă pe rivalul lor de şefie. Neputând nici să-l întreacă, nici chiar să-l ajungă pe terenul oratoric, şi prea înţelepţi pentru a voì să joace un rol secundar, Brătianu—Rosetti preferă să se desintereseze de această luptă, lăsând ca la un timp mai priincios să-şi iea revanşa asupra lui Kogălniceanu. «Românul» însuşi, organul lui Rosetti, în numărul din 27 Maiu 1862, se mulţumeşte să spună că nu poate da o analiză a discursului lui Kogălniceanu fiindcă nu ştie ce să iea şi ce să lase de aceea «întreagă sublimă lucrare», iar în numerele următoare «Românul» tace cu desăvârşire asupra acestei însemnate lupte parlamentare. Abia în numărul din 4 şi 5 Ianuarie, Dumitru Brătianu scrie un număr în care aminteşte că, în Divanul ad-hoc s'a zis ţăranilor chemaţi a-şi arătà trebuinţele lor Europei: «Fraţilor încă puţină răbdare, înecaţi păsurile în inimile voastre de români, să ne arătăm toţi uniţi în ochii Europei, să scăpăm mai întâi cu toţii împreună drepturile noastre naţionale, moşia cea mare, ţara, şi apoi îndată iar împreună vom cercetà drepturile şi păsurile voastre şi dreptate vi se va face».

Dumitru Brătianu susţineà că nu e drept a rezolvà cestiunea împroprietăririi fără ţărani, şi ca concluziune propuneà: 1. A se declarà ţăranul stăpân pe pogoanele ce posedă în virtutea legii de atunci până la una sau două treimi ale moşiei; 2. Cel puţin spre a modificà aceasta să se consulte ţărani; 3. Neprimindu-se nici aceasta, să se amâne discuţiunea [1])».

Din contra Ion Brătianu, câtevà luni mai târziu, combăteà împroprietărirea. In şedinţa Camerii, din 11 Fevruarie 1863, dânsul zice: «Când ne făceà d-l Kogălniceanu şi alţii imputarea, de ce nu discutam chestiunea proprietăţii, noi răspundeam că există încă în *ambele părţi* litigante prejudecăţi, că chestiunea cere să fie discutată cu toată liniştea, cu tot sângele rece ce trebue, că trebue să aşteptăm până ce vor vedeà proprietarii că modul proprietăţii de astăzi nu este cel mai profitabil pentru dânşii; să vadă că au alte resurse decât acele ce le dau legile existente. Să în-

[1]) Românulu 1862 p. 482—483.

cepem, ziceam noi, cu alte reforme; cu moralizarea funcţionarilor, cu garanţiile comerţului, cu institutele de credit. A intrat în capul ţăranului că toată cauza răului de care suferă ţara, este proprietarul. Dacă bate piatră, dacă plouă broaşte, cauza este că proprietarii au proprietăţi. *De aceea am zis capului Statului, pe când eram la guvern,* **să nu atingem chestiunea proprietăţii** [1]**;** să căutăm mai întâi a înfrăţì spiritele, a luminà pe ambele părţì, să facem întâiu institutele necesare, şi când vom rezolvà legea proprietăţii să o rezolvăm astfel, în cât să aducă regenerarea României, iar nu să punem în pericol existenţa noastră naţională, căci un răsboiu civil este nefericirea cea mai mare» [2]). Prin urmare, liberalii munteni, fie că ereau mai mult preocupaţi de chestiunile politice, de formele constituţionale şi libertatea individuală, de cât de reformele sociale, fie că spre a formà monstruoasa coaliţiune de care vom vorbì, şi a ajunge la răsturnarea Domnitorului, trebuiau să facă această concesiune dreptei conservatoare, faptul este că ei n'au susţinut legea rurală, ba chiar unii au combătut'o pe faţă sau în ascuns [3]).

Kogălniceanu fu dar silit să se apere singur, şi se apărà cu mult talent, pronunţând în şedinţa din 1 Iunie un lung şi frumos discurs, vrednică păreche a discursului său din 25 Maiu. Majoritatea votează totuş proectul de lege rurală a Comisiunei centrale, pe care Domnitorul refuză să-l sancţioneze.

Câtevà zile mai în urmă, la 8 Iunie 1862, Barbu Catargiu, preşedintele consiliului de miniştri, erà asasinat în poarta Mitropoliei, la ora $5^3/_4$, după eşirea dela Cameră unde cu câtevà minute mai înainte zisese aceste frumoase şi profetice cuvinte, cele din urmă pronunţate de dânsul în parlamentul României: «Pacea, Domnilor, pacea şi odihna e scăparea ţării, *şi voiu preferà a fi sdrobit* de cât a îngăduì slăbirea liniştei, *voiu preferà moartea* mai înainte de a călcà sau a lăsà să se calce vre-una din instituţiunile ţării [4])».

Cine e asasinul lui Barbu Catargiu şi pentru ce a fost el asasinat?

Această chestiune iese din cadrul studiului nostru, şi cu atât mai mult suntem siliţi să-o înlăturăm cu cât nimic sigur nu se ştie

[1]) In această privinţă Dumitru Brătianu se arată spirit mai larg şi mai bun democrat de cât fratele său Ioan.

[2]) „Mon. Of." No. 61 an. 1863.

[3]) „Roşii n'au voit legea rurală" Calimachi. Şedinţa din 7 Dec. 1890 a Ad. deput.

[4]) Şedinţa din 8 Iunie 1862. Monit. Of. No. 124.

în această privinţă, de oarece aceia care ştiau lucrul, au crezut că este moral a păstrà secretul asupra acestei crime infame.

Ceeace este sigur și caracteristic este că, puţine zile mai înainte câţivà cetăţeni între care şi doi deputaţi munteni Anton Arion [1]) şi Grig. Miculescu, ceruse voie să dea în ziua de 11 Iunie un banchet comemorativ al revoluţiunei dela 1848 pe Câmpul Libertăţii (Filaret) [2]) şi Prefectul de poliţie, după ce acordase permisiunea, în urmă o retrăsese auzind că se va face o manifestare cu arme, Cu ocaziunea discutării acestei afaceri în Adunarea legislativă, Barbu Catargiu, susţinând în Cameră măsura luată de prefect, zisese cuvintele ferme şi profetice pe care le-am citat mai sus, şi mai spuneà că «Trandafirii din buchetul cu cari se pregăteau să serbeze ziua de 11 Iunie, erà tot aceia cu care voiau să celebreze ziua de 24 Ianuarie, şi care se pot vedeà la Văcăreşti: topoare, cuţite, ciomage şi chiar puşti, şi după aceasta se poate vedeà ce caracter aveà acea serbare.»

Câtevà minute, după ce zisese acele cuvinte, ilustrul dar nenorocitul şef al conservatorilor, erà împuşcat pe când eşeà din Curtea Mitropoliei, aflându-se în cupeu alături cu dânsul colonelul Nicolae Bibescu, Prefectul poliţiei Capitalei! [3]). Ultimele cuvinte zise de Barbu Catargiu în Cameră şi plecarea lui în tovărăşia Prefectului de poliţie, sunt probe că, dacă dânsul n'a putut evità această nenorocire, cel puţin se aşteptà la ea; fusese probabil înştiinţat de vreun prieten sau ameninţat de asasinii săi.

Mai este încă un lucru sigur în această tristă şi misterioasă afacere.

Aproape toată lumea înfierà asasinatul, însă opiniunea publică, în necunoştinţa adevărului, erà împărţită bănuind pe unii şi pe alţii. Cei mai mulţi, ţinând seamă de circumstanţele care precedase această afacere şi de caracterul revoluţionar şi conspirator al lui Rosetti şi Brătianu, credeau că acest asasinat s'a făcut dacă nu dupe îndemnul cel puţin cu ştirea lor.

Ce e drept că «Românulu» scrie a doua zi un articol în care infierează cu multă energie asasinatul lui Barbu Catargiu: «Una din cele mai infame crime şi care degradă dacă nu şi ucide o naţiune, s'a comis astăzi pe dealul Mitropoliei; un ucigaş a tras două focuri în d-l Barbu Catargiu când eşeà în trăsură dinîn-

---

[1]) Acest Arion, dupe ce a fost de două ori Ministru de justiţie, a sfârşit cariera politică în puşcărie, după hoţia dela Casa de depuneri.

[2]) Actualul Parc Carol.

[3]) Poporul a poreclit pe col. Bibescu *pistol,* fiindcă mulţi l'au considerat ca un complice, dacă nu ca autorul omorului lui Barbu Catargiu.

tru Mitropoliei şi din nenorocire l'a şi ucis. Ne este peste putinţă să găsim cuvinte spre a exprimà durerea şi infiorarea ce s'a răspândit îndată în toată Capitala, doliul ce o asemenea crimă a cuprins toate inimele. Ucigaşul, ceeace este şi mai de neînţeles, a isbutit a fugì. Sperăm însă din minut în minut a aflà prinderea lui, ca cel puţin să se poată dovedì cum s'a putut comite o asemenea crimă, singura ce nu bântuise încă ţara noastră. Această fatală întâmplare ne sileşte a scoate mai toată întâia parte a revistei noastre politice, în care desbătând despre chestiunile politice din năuntru şi din afară şi despre cele zise în Cameră, este lesne de înţeles că vorbirăm de acela care aveà puterea în mână şi despre care respectul ne opreşte de a mai zice acum un singur cuvânt. («Românulu» 9 Iunie).

A doua zi «Românulu» revine asupra asasinării lui Barbu Catargiu şi este şi mai energic în înfierarea asasinării sale:

«Nenorocirea de eri lovind pe tot omul în simţimântele sale de om, şi în credinţele sale religioase, filosofice şi politice, urmează a fi preocuparea şi îngrijirea generală. Viaţa unui om este tot ce poate fi mai sacru pe pământ şi vai de acela, fie individ, fie chiar societatea întreagă reprezintată prin magistraţii săi, care nu ştie a respectà viaţa, am puteà zice sufletul unui om! Acest adevăr e atât de mare cu cât omenirea a înaintat în civilizare cu atât a crescut respectul nu numai pentru viaţa omului, ci chiar pentru credinţele sale, pentru onoarea şi libertatea sa; şi toate partidele au susţinut totdeauna desfiinţarea morţii chiar pentru cele mai mari crime, şi când au venit la putere au şi pus în lucrare acest respect pentru viaţa omului, împingându-l cum ziserăm până a respectà suflarea ce a pus'o Dumnezeu în om, chiar în acei care cad din treapta de om în acea de dobitoc. Crimele apoi, este ştiut, dovedit, că nu pot produce decât iar crime, şi uciderile n'au făcut, de când este lumea şi în toate epocile, decât a ucide ideile ce s'au servit cu moartea, a afundà adesea societatea întreagă.

«Crima comisă eri să sperăm că n'a fost comisă de un Român, ci de vreun străin degradat şi smintit, care va fi fost împins cine mai ştie de ce delir, şi stăruim a crede că guvernul şi justiţia va pune mâna pe criminale, de nu va fi pus încă, şi va fericì astfel memoria şi sufletul nenorocitei victime, dovedindu-se că întru nimic naţiunea sa n'a fost părtaşe celei mai înfiorătoare şi felurit ucizătoare crime.

«Să sperăm asemenea că fără a-şi oprì întru nimic investigările cele mai profunde, justiţia nu va mărì nenorocirea ce ne-a

lovit pe toți, prefăcând învestigările sale cele drepte și folositoare societății în persecutări și răsbunări politice. In numele chiar a victimei ce deplângem toți, facem apel la guvernul țării, a procedà cu cea mai mare agerime dar și înțelepciune în lucrările sale, spre a nu-i ridicà în fața posterității un monument de *persecutări*, în locul monumentului de justiție și de onoare pentru națiune, ce orice suflet nobile este în drept a cere dela amicii și chiar dela inimicii săi politici». («Românulu» din 10 Iunie 1862).

Cu toate aceste articole, bănuiala asupra liberalilor munteni erà foarte mare și conservatorii propuneau chiar să dea afară din Cameră pe unii liberali, iar pe ulițile Bucureștului ei nu se sfiau să strige: *libertonii, roșii l'au omorît* [1]). Mai mult de cât atât: cei doi deputați care iscălise petițiunea către Prefectul poliției au fost dați în judecată, și cerându-se Camerii voie de a-i urmărì, ei însiși au renunțat la imunitatea parlamentară și au cerut să meargă înaintea justiției, de care însă au fost achitați [2]).

Dacă unii învinovățeau de moartea lui B. Catargiu pe liberali, alții erau de părere că înșuși conservatorii și mai ales pretendenții la Domnie, căutau să scape de energicul lor șef, care apărà ca un zid puternic persoană Domnitorului. Cu tot prestigiul său și cu toate meritele sale personale, B. Catargiu erà să fie răsturnat chiar de conservatori în chestiunea poștelor, dacă nu ar fi fost susținut de adversarii săi, liberalii din cameră. M. Kogălniceanu, care afirmà acest lucru în ședința Camerii din 15 Ianuarie 1863, adăogà vorbind de asasinarea lui B. Catargiu: «Pentru gloria lui a fost poate un bine această faptă, căci de mai trăià 15 zile, ar fi fost răsturnat de aceia chiar care se ziceau amicii săi politici».

In fine unii mergeau mai departe și aruncau răspunderea acestei crime chiar asupra Domnitorului. Conservatorii ziceau că

---

[1]) Aceasta o afirmă deputatul I. Marghiloman în ședința din 8 Februariu 1863, și nimeni nu l'a contrazis, deși mulți aveau interes să-l contrazicà, deoarece el arătà prin aceasta cât de monstroasă erà coalițiunea între dreapta și extrema stângă.

[2]) Că au știut capii liberalilor munteni, dacă nu în 1862 cel puțin mai târziu, cine este adevăratul ucigaș al lui Barbu Catargiu, faptul este afară din orce îndoială față cu cuvintele rostite de Ion Brătianu în ședința Camerii Deputaților din 11 Februarie 1866: Brătianu nu numai că știà cine e omorâtorul, dar afirmà că nu e un Român și știà și care sunt persoanele care au cunoștință despre această misterioasă afacere. Iată cuvintele sale:

— Barbu Catargiu n'a fost omorît de un Român. D-l Kogălniceanu trebue să știe acestea.

— Nu știu, răspunde M. Kogălniceanu.

— Trăește încă o persoană care știe și care îți va puteà spune".

A. Demetrescu. Discursurile lui B. Catargiu București, 1886 pag. LXXIII. (După redacțiunea publicată de „Voința Națională").

principele Cuza voise să se scape astfel de un ministru incomod prin marea lui autoritate, spre a nu fi silit de dânsul să sancţioneze legea rurală votată de Adunarea legiuitoare, sau să se expună la o nouă demisiune motivată cu acea din anul precedent [1]).

Domnitorul, dupe dânşi, inaugurà regimul personal şi pregăteà venirea la putere a partidului liberal, cu care erà legat prin simpatii vechi de lupte politice şi prin recunoştinţa serviciilor făcute cu ocaziunea suirei sale pe tron. Nedescoperirea omorâtorului lui Barbu Catargiu da oarecare probablitate acestei presupuneri. Şi ceeace întăreà mai mult această credinţă e faptul că Ioan Deşliu, Procurorul Curţii criminale, citând pe C. Rosetti şi pe I. Brătianu pentru ziua de 12 Iulie, a fost destituit în ziua de 11 Iulie de Dim. Cornea, Ministrul Justiţiei; iar instrucţiunea curmată pentru totdeauna, zice-se în urma ameninţărilor lui Rosetti către Domnitor de a destăinuì pe adevăratul omorîtor. Această părere pe care o raportează şi Bolintineanu [2]) e desigur inadmisibilă, căci nu se potriveşte cu caracterul franc al lui Cuza Vodă şi cu frumoasa scrisoare pe care a adresat-o văduvei mortului. Alexandru Ion a fost poate uneori cinic, educaţiunea sa lasă de dorit, însă de sigur n'a fost niciodată fariseu.

Prin urmare, asasinarea capului autorizat al partidului conservator erà o perdere morală pentru toată lumea, şi chiar pentru Domnitor, fiindcă toţi aruncau, unul pe altul, răspunderea acestei fapte odioase [3]). Un singur om câştigà din această perdere generală: acest om erà Mihail Kogălniceanu, marele adversar de principie, ilustrul emul de tribună al şefului conservatorilor, pe care, cu toate acestea, nimeni nu-l bănuià de a fi contribuit direct sau indirect la asasinarea lui B. Catargiu. De aceea Kogălniceanu nu s'a sfiit să subscrie alături cu principile Grigore Brâncoveanu şi în fruntea a 60 de deputaţi mai toţi conservatori, o

---

[1]) Demisiunea ministerului Barbu Catargiu, D. Ghica, Ap. Arsache, C. Brăiloiu, I. Cantacuzino şi C. I. Filipescu din Maiu 1861 publicată în „Românulu" din 14 Maiu 1861 p. 434—435.

[2]) Bolintineanu. Viaţa lui Cuza Vodă p. 56.

[3]) In o mică broşură publicată în 1896 sub titlul „Uciderea lui B. Catargiu. Cine e asasinul?" de d-l I. G. Valentineanu, fostul director al ziarului „Reforma" se spune că B. Catargiu ar fi fost ucis de Iosef Dunca, român transilvănean, un fanatic democrat. Această afirmaţiune îmi pare neserioasă. Ea e desminţită de cuvintele mai sus citate ale lui Brătianu care afirmă pozitiv că asasinul lui B. Catargiu e un străin şi care de sigur că a cunoscut afacerile politice din timpul său mai bine de cât d-l Valentineanu. Adaog că fanaticii de ordinar fac lucrurile pe faţă şi se laudă că le-a făcut şi că ar fi inexplicabil pentru ce d-l Valentineanu a tăcut 34 de ani şi mai ales în primele momente când fusese arestaţi şi daţi în judecată mai mulţi liberali, unii chiar fruntaşi sub greaua învinuire de asasinat.

propunere de a se acordà o pensiune de 2.000 galbeni pe an soției lui Barbu Catargiu ca recompensă națională pentru marile fapte săvârșite de dânsul în cursul vieții și pentru că «a căzut ca martir în exercițiul grelelor sale funcțiuni» [1]).

Astfel dar Kogălniceanu pusese bazele viitoarei sale mărimi sub această domnie, afirmându-se ca leader al partidului liberal românesc prin discursurile sale din 25 Maiu și 1 Iunie 1862. Pe lângă aceasta norocul păreà că-l servește tot atât cât și propriile sale merite. Moartea lui Barbu Catargiu slăbeà considerabil partidul conservator, scăpà pe Kogălniceanu de singurul adversar de tribună de care se temeà și în fine în mod indirect loveà întru câtva în Brătianu și Rosetti, emulii săi la șefia partidului liberal, din cauza bănuelilor ce planau asupra lor în privința acestei morți misterioase.

Dacă vom țineà seamă de aceste împrejurări, precum și de altele pe care le vom expune mai târziu, nu ne vom mirà de rolul precumpănitor în partidul liberal și important în afacerile țării pe care-l joacă Mihail Kogălniceanu în timpul Domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

(Va urmà).

I. TANOVICEANU.

---

[1]) Ședința 51 din 22 Iunie 1862. In zadar d-l Xenopol în Istoria Domniei lui Cuza Vodă p. 244 discută și resolvă, ce e drept în mod negativ, ipoteza uciderii lui Catargiu după îndemnurile lui Kogălniceanu. Această părere n'a intrat în capul nimănuia pe acele vremi și nici chiar mai târziu. Faptul nu se potriveà cu caracterul marelui om de Stat; și chiar nu erà, probabil ca liberalii moldoveni a doua zi după unirea camerilor și a ministerelor, să cugete să omoare pe capul conservatorilor munteni. Nu; liberalii moldoveni nu erau nici blanquiști, nici mazziniști.

BISERICI, MÂNĂSTIRI ȘI SCHITURI

DIN

OLTENIA

Mânăstirea Bistrița *(Vâlcea)*.

Plecând din stațiunea balneară Govora cu o trăsură, se urcă drumul pe la *„Vila militară“* și se continuă vre-o 20 de minute, când ajungând la satul Păușești se începe scoborârea dealului Păușești, scoborâre care ține vre-o 15 minute până ce dă în șoseaua de pe malul stâng al Otăsăului, unde se ia drumul la dreapta la km. 30. Numerotațiunea kilometrică merge descrescând spre munte, la deal, și, după ce ai numărat și km. 28 de 2 ori, apuci la km. 29 pe șoseaua care duce la comuna Pietrarii-de-jos și de-sus, la Bârzești unde se află km. 31, apoi la Bodești, treci Otăsăul și dai în Costești la km. 32 unde treci apa Costeștilor. In Costești se oprește un sfert de oră spre a adăpà caii, apoi continuă șoseaua spre apus și la km. 37 se trece podul de pe Bistrița după aproape 2 ore de călătorie dela Govora.

In comuna Costești, plaiul Cozia, se fac două drumuri: unul spre apus, *strada Principele Carol,* merge la Horez, iar celălalt *strada Principesa Elisabeta,* se îndreaptă spre Nord către Bistrița.

Mânăstirea Bistrița se află la km. 43 și $^1/_2$. Acì am sosit după 3 ore de călătorie.

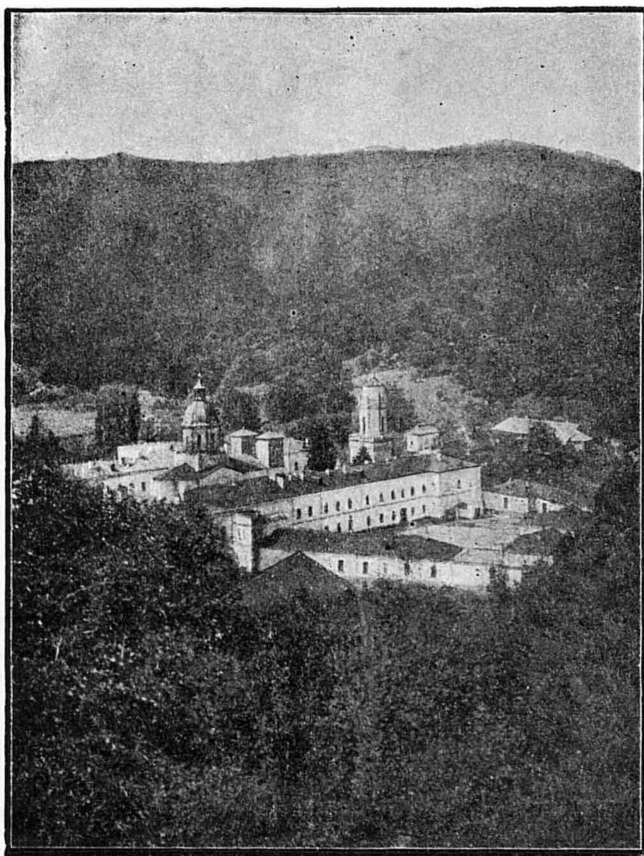
După dealul Costeștilor priveliștea este sublimă. Se văd și mânăstirile Bistrița și Arnota și culmea munților împreună cu *piatra lui Builă.*

Dăm acì o vedere generală a mânăstirii și o alta a bisericii.

Pentru amănunte trimetem pe cititor la lucrarea d-lui profesor N. Iorga *„Inscripțiuni din Bisericile Românești“*, fără a împărtășì în totul aprecierile ce face d-sa în această lucrare.

Așa, de pildă, cu privire la inscripțiunea Brâncoveanului, care inscripțiune „se păstrează acum sub turnul dela poartă“, avem de

zis că ea este scrisă cu multă probabilitate, cu vre-o intenţiune, cu *vre-un scopos,* care ar puteà fi de a se afirmà Brâncovenii ca descendinţi din Craioveşti [1]. Spre a ajunge la acesta nu se sfieşte Brâncoveanul a pomenì sau a inventa basmul cu „iară după ac(i)aia rèoa

Mânăstirea Bistriţa, Jud. Vâlcea, (Vedere generală).

„vrăjmăşie a crudului Mihnea Vodă Dracè ce au avut pre dânsul (pre „Barbu Craiovescu) den faţa pământului a o stérge silind, cu tunuri „şi cu alte cinii zidurile i-au surupat etc etc" (adică ale mănăstirii).

In altă parte, [2]) am probat netemeinicia acestei aserţiuni. Acì nu facem decât să reamintim faptul.

[1]) La 15 Ianuarie 7197 (1689) Brâncoveanu întăreşte stăpânirea sfintei M-rii Bistriţa, „*care* iaste zidită şi înălţată de *strămoşul* D. Méle, Banul Barbul „Craiovescul cel de neam mare Băsărăbesc, peste satul Vaideei sud Vâlcé etc. (Arh. Stat. *M-rea Bistriţa* pach. 8, doc. 21).

[2]) Despre „Neamul boerilor Brâncoveni şi Craioveşti" în *Artă şi Literatură,*

In mânăstire se află moaştele sfântului Grigorie Decapolitul.

Sub Vodă Bibescu şi sub fratele său Barbu Ştirbei s'au făcut reparaţiuni radicale iar mai în urmă, după 1883, Ministerul de Războiu, luând pe seamă-i sf. mânăstire, a instalat în ea *Şcoala subofice-*

Biserica Mânăstirei Bistriţa.

rilor până pe la 1900, când întreaga clădire a fost cedată Ministerului de Culte.

Mânăstirea Arnota.

Spre a se urcà la Mănăstirea Arnota, se încalecă pe cai chiar lângă m-rea Bistriţa şi după vre-o 40 de minute de călărie ajungem, urcând poteca, pe bătătura din faţa mânăstirei de unde se ridică maiestoşi munţii şi stanele de piatră, cu Piatra lui Builă, care au aerul a se precipità peste mânăstire.

In faţa platoului, la miazăzi, să prezintă o panoramă încântă-

toare a diferitelor văi şi în mijlocul văilor o măgură colosală răsare din pământ împărţind văile şi domindându-le în depărtare.

Această mânăstire merită o descriere mai amănunţită din causa rolului ce urmà să joace, pe la jumătatea secolului trecut, servind drept închisoare pentru boeri mai ales pentru chestiuni politice. Se zice că un singur deţinut a făcut şi *safteua* şi a fost şi cel din urmă arestat acolo.

Transformarea chiliilor şi reparaţiunea generală s'a început de către Domnitorul Barbu Ştirbeiu în 1852 şi s'a sfârşit în Septembrie 1856. Planul a fost făcut şi executat de arhitecţii Schlater, Benesch şi Freiwald, care au lucrat şi la m-rea Bistriţa tot atunci.

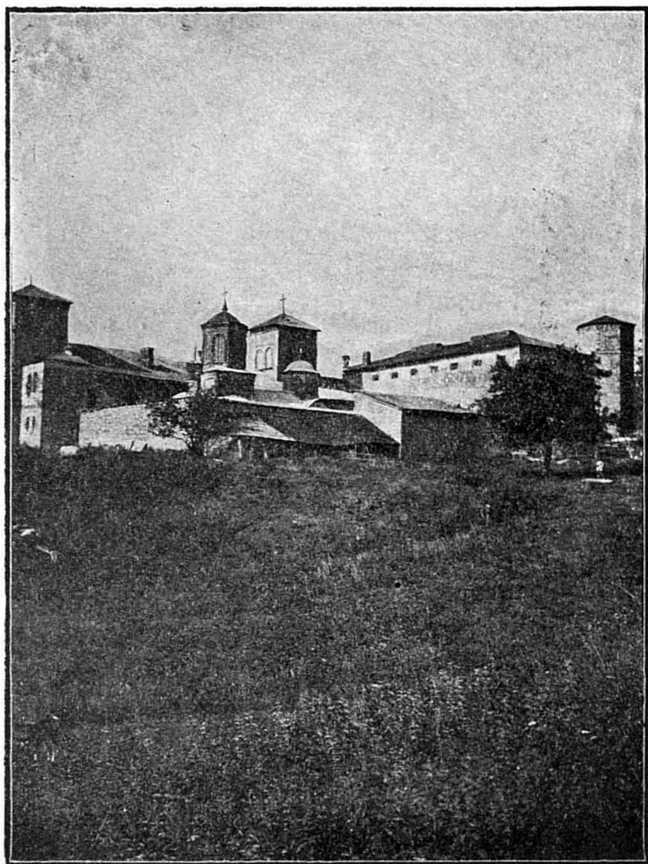
Clădirile în exterior au forma generală a unui dreptunghiu ale cărui laturi mari au vre-o 50 m iar cele mici câte 28 m. Curtea are 32 m pe 21 m.

Pe faţada dela sud se află clopotniţa şi intrarea în curte. In capul dinspre răsărit un turn rectangular iar la cel despre apus unul

septagonal. Faţada dela apus pleacă din acest turn şi se termină la nord într'un al doilea turn septagonal.

Intreaga clădire are aspectul unui castel care îşi flanchează feţele, cu deosebire că pe aceste feţe sunt practicate ferestre: unele mari care dau în chilii iar altele mici care dau spre închisoare.

Inchisoarea a fost amenagiată în partea despre apus. In ieşiturile dreptunghiulare dintre septagoane se află latrinele deţinuţilor.

Mânastirea Arnota. (Vedere dela Nord).

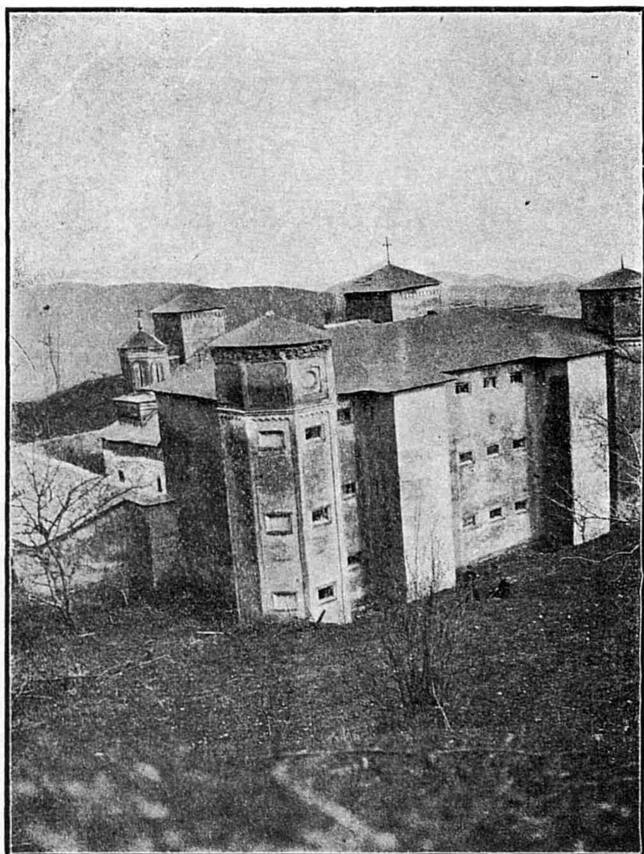
Biserica are în exterior dela fundul altarului până la uşă vre-o 15,80 m. de lungime iar lărgimea la uşe de 6 m.

Biserica a fost acoperită cu plumb până pela 1902 când s'a reparat şi s'a înlocuit învelitoarea cu tablă de fer sau cu aramă.

La stânga, cum intri în biserică se vede lângă zidul dela miazănoapte, mormântul creştinului Domn *lui Matei Basarab V.V.*, ri-

dicat deasupra pardoselei de vre-o 420 m. m. iar piatra de marmură, frumos sculptată, are 2,30 m de lung şi 0,90 de lat.

Când adormì acest vrednic de toată aducerea aminte Domn, în 1654, el fu înmormântat în biserica domneasca din Târgovişte, unde se află şi Doamna lui. Seimenii profanară mormântul Domnului scoţându-l afară şi aruncându-i oasele lângă zidul bisericii unde stătură cătăva vreme. De acì, aceste scumpe rămăşiţe fură transportate la

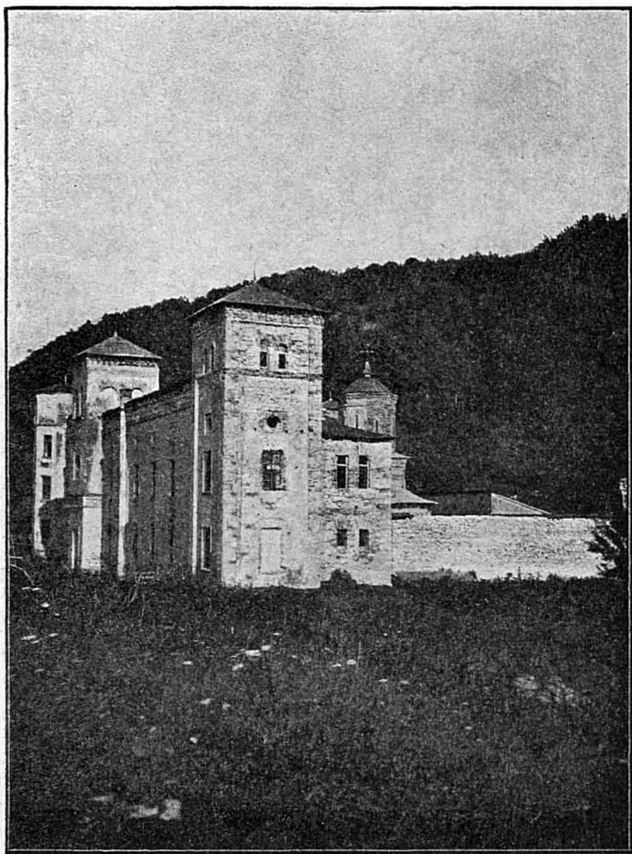

Chiliea-închisoare dela Arnota. (Vedere dela Apus).

Arnota şi aşezate în mormântul ce îşi gătise acolo, încă fiind în vieaţă. Tot în acest mormânt fură depuse şi oasele Doamnei Elena aduse dela Târgovişte după cum ne spune hrisovul următor:

La 2 Aprilie 7187=1679 Iõ Şerban V.V. nepot lui Iõ Şerban Basarab V.V. dă sf. m-ri Arnota ca să-i fie satul Dobricenii sud Vălcé etc. etc. pentru că acest sat fost au oameni judeci şi cu ocinile lor însă mai denainte vréme. In zilele răpos. Matei V.V, iar satul Dobri-

cenii el au fost mers toți la egumen Sarapion al Arnotei, ei d-a lor bună voe făr de nici o silă, de s'au vândut toți rumăni etc. sf. m-rii *unde sânt îngropate oasele răposatului Matei V.V. și ale răpos. Doamnii Elinii* și ale răposaților părinților D-ei Lui acolo întru sf. m-re etc. Așijdere să fie în pace satul Dobricéni de bir de taler și de gălétă cu fân, și de lucrul domnesc, și de cai de olac, de șindril, de podvoade, de mertic și de bănișor de județ să n'aibă nimic treabă [1]) etc. etc. etc.

Mânăstirea Arnota. (Vedere dela Sud-Est).

Divan jup. *Négoe* Vel Ban, *Badé* Vel Vorn.; *Radul Kretulescul* Vel Log. *Hriza* Vel Vist., *Ventilă* Vel Spăt., *Curuia* Vel Cluc., *Stoia* Vel Postel., *Barbul* Vel Pah., *Alixandru* Vel Stoln., *Dumitrașco* Vel Comis, *Diicul* Vel Pit., și ispravnic *Șerban* Vt. Log. Și am scris eu *Tudosie* snă *Tudor Log Olănescul* în cetatea București.

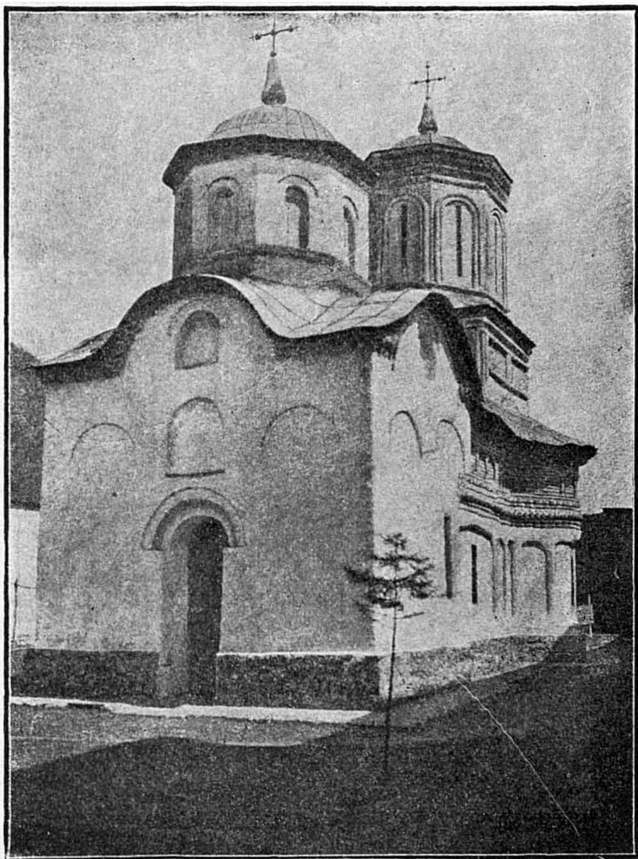
Pecete aplicată se păstrează.

---

[1]) Arhivele Stat. Mănăstirea *Arnota,* pach 1, doc 19.

Iată inscripţiunea slavonească a mormântului (vezi figura).

ЗДѢ ЛЕЖИТ МАѲЕЙ БАСАРАБА БЖІЕЮ БЛ(Г)ОДАТЇЮ НѢКОДА НАЧАЛНИК И ВОЕВОДА ЗЕМЛѦ ѸГРОВЛАХІИСКІѦ МѸЖ МѸДРЪ ЩЕДРѢИШІ И МИЛОВАТЕЛ МНОГИ ЦРКВЕИ И МО-

Mănăstirea Arnota, Jud. Vâlcea.

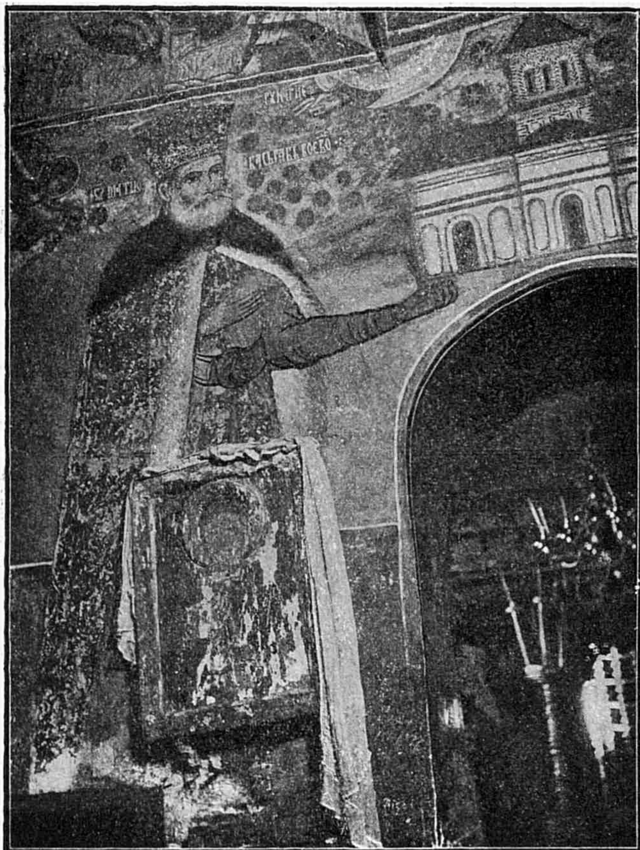
НАТИРѠС ѠНОВАТЕЛ И ѠНОВИТЕЛ, НИКОЛИЖЕ ПОБѢДЕН ПОБѢДНИК, МНОГИЖЕ ѠДОЛѢНИИ ПОБѢДОНОСЕЦ ПРЕСЛАВУТЫЙ ВРАГѠК СТРАШНЫЙ ДРѸГѠМ ЗАТѸНИК ЗЕМЛИ СВОЕЙ БОГАТИТЕЛ ИЖЕ СЪ ВЕЛИКИ БОГАТСТВО И ВЪ ВСѢХЪ Ѡ БИЛІЕМ ТИХОМИРНѠ ГБОВА ДВАДЕСАТ И ТРИ ЛѢТ ѸСПЕ Ѡ ГДѢ ВЪ ГЛѸБОЦѢИ И МАСТИТѢ СТАРОСТИ, ВЪ ЛѢТО ГНЕ. ЗХНД.

Mormântul lui Matei Basarab. (Arnota).

adică, (traducere de d. St. Nicolaescu):

„Aci zace Matei Basarab Voevod, cu harul lui D-zeu, odinioară Domn „şi Voevod al Ţării Ungrovlahiei; bărbat înţelept, îndurător şi milostiv; în„temeietor şi înnoitor a multor biserici şi mănăstiri; niciodată biruit, ci biruitor „şi în multe războae purtător de biruinţi preslăvit; duşmanilor înfricoşator, prie„tenilor apărător, îmbogăţitor al ţerii sale. Cel ce, cu mare bogăţie şi întru „toate cu îndestulare, în lină pace a domnit 23 de ani. A adormit întru Domnul „la adânci şi lungi bătrâneţe, în anul Domnului 1654!

Matei Basarab, (No. 1. Arnota).

Alături de mormântul lui *Matei*, şi în faţa pardoselei, se află o piatră cu inscripţiune foarte ştearsă din care se poate ceti:

„† . . . . . oasele . . . . . . şi bine credincios . . . . rude boiarinajul
„ . . . . . . Vornicul Brâncovén . . . . du-i-se . . . . . 7108 iar
„fiu-său . . . . Iō Matei Basarab Voevod . . . . . rumăneşti . . . 16. .
„ . . . .“

Din care se înțelege că aci e vorba despre *Danciul Vornicul*, tatăl marelui Domn, Iō Matei Basarab V.V, căci el se pristăvise la 7108 în Țara Ungurească.

Pe pereți se află zugrăviți ctitorii în ordinea următoare:

1) D'asupra mormântului lui *Matei Vodă* se află pe perete chipul său (în No. 1): ține biserica cu mâna stângă. In partea simetrică a zidului se află Doamna *Elena* ținând biserica cu mâna dreaptă (în No. 2).

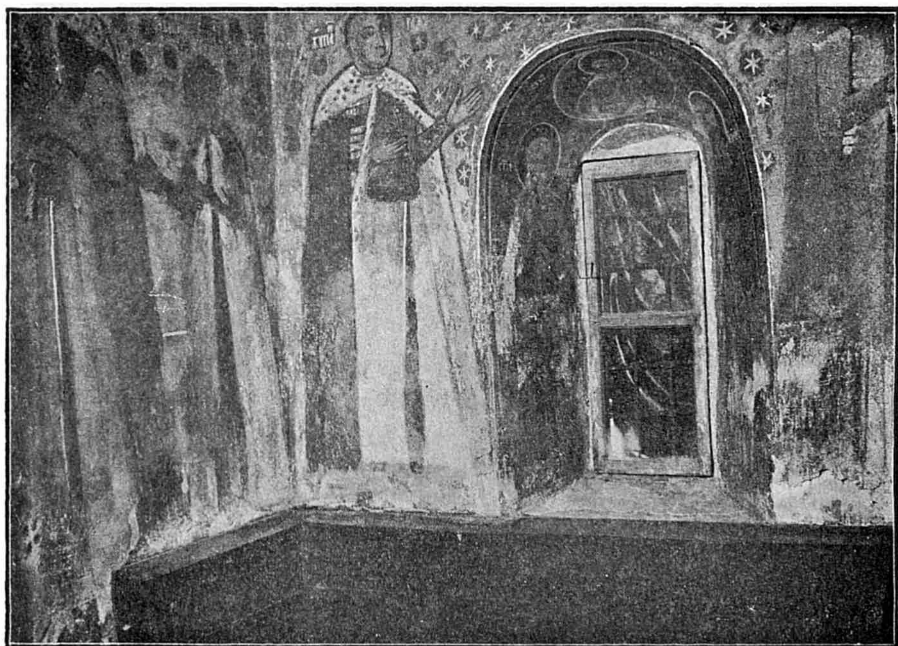
Elena Doamna, (No. 2. Arnota).
La stânga Doamnei este Jupânița Calea, (No. 3).

2) *Pe peretele dela miazăzi:* Jupânița *Calé* (No. 3) și Jupân *Détco* (No. 4). Jupănița *Calé* vine la stânga Doamnei Elena, iar Jupân *Détco* este la stânga jupâniței Calé de care îl desparte fereastra.

3) *Pe peretele dela apus* (în dreapta ușei de intrare): jupânița *Stanca* (No. 5), la stânga jupânului Détco; aceasta este maica lui Matei Voevod; La stânga ei vine jupân *Preda Vel Spătar* (No. 6) înaintea lui un copil (No. 7) fără nume (este Papa Postelnicul).

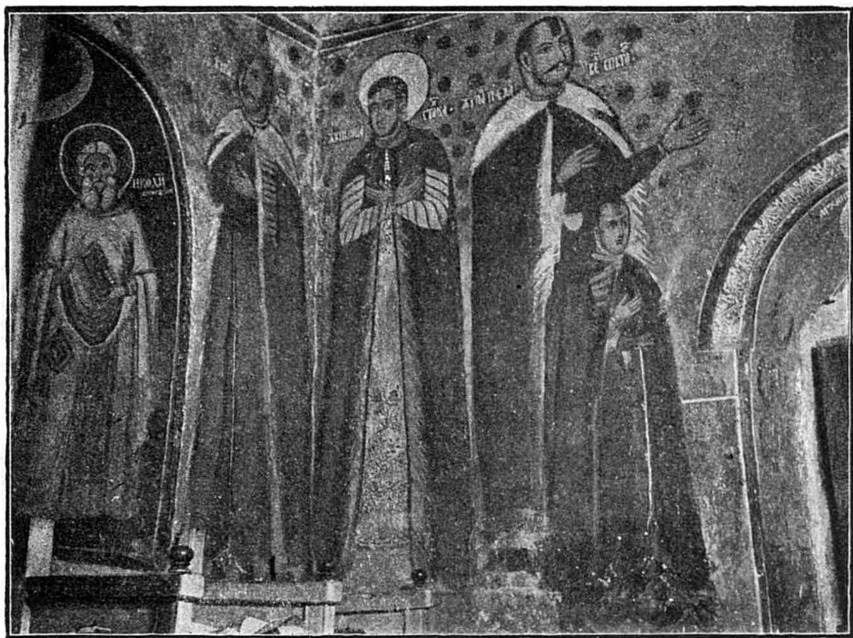
Jupâniţa Calé No. 3; Jupân Datco, No. 4; Jupâniţa Stanca, No. 5,

Jupân Radu, No. 10; La dreapta lui: Jupân Vălsan, No. 9; La drepta lui: Jupân Danciul, No. 8; La stânga lui: Jupân Radu; Jupân Barbu, No. 11.

4) (In stânga ușei de intrare): jupân *Danciul Vel Vornic* (No. 8); acesta este tatăl Domnului; la stânga lui vine jupân *Vălsan* (No. 9), care de ar fi fost *copil mic*, cum pretinde d. Iorga, nu i-ar fi zis *jupân:* „Vălsan care n'a trăit însă". Drept este că un *jupăn Vălsan* este tatăl *Danciului* Vornicul și, deci, bunicul lui *Matei Vodă.*

5) *Pe peretele dela miază-noapte:* în stânga lui jupân Vâlsan se află jupân *Radul* (No. 10) iar în stânga acestuia, dincolo de fereastră, este jupăn *Barbul* (No. 11).

Jupân Détco, No. 4; La stânga lui: Jupânița Stanca, No. 5; La stânga ei: Jupân Preda Vel Spătar, No. 6; La stânga lui: copil (Papa), No. 7.

Jupănésa *Maria din Caracal*, și din Brâncoveni, a avut cu jupân Vlăsan sau Vlăcsan Vel Logof. 4 copii dintre care trei băeți și anume:

Danciul Vornicul a fost cel mai mare, apoi *Radul Postelnicul* și *Détco Postel.* cel din urmă.

Danciul Vornicul și cu jupâneasa *Stanca* a avut (documentați până azi) pe *Calé* care a ținut 3 bărbați (Calotă Vel Ban, Stanciul Vel Pah. și Gorgan Vel Spătar); pe *Barbul Paharnicul* și pe *Matei Vodă.*

Radul Postelnicul (și Stolnicul) a avut o fată, Maria.

Détco Postelnicul este tatăl lui *David Postelnicul* și din acesta se scoboară:

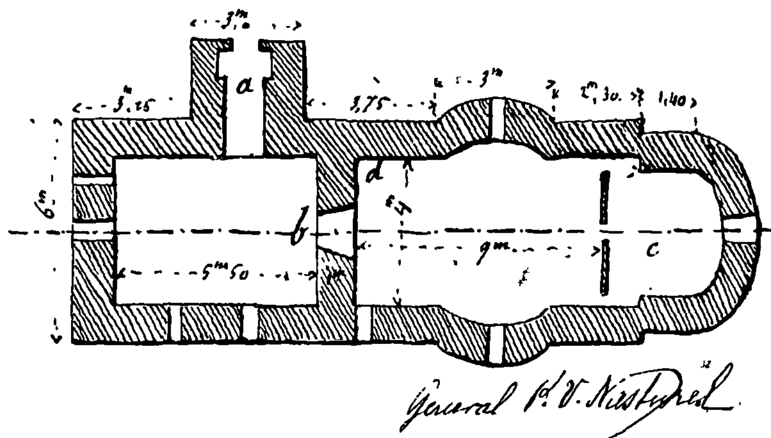
Preda Vornicul tatăl lui Papa Postelnicul și moșul lui Costandin Vodă Brâncoveanul.

Schitul Cotmeana *(Argeş)*.

Schitul *Cotmeana* sau *Codména* se află în satul cu acelaşi nume din judeţul Argeş, comuna Drăguţeşti, plasa Murăreşti. Satul Cotmeana are vre-o 500 de locuitori în majoritate descendinţi ai vechilor desrobiţi ai schitului.

Mănăstirea a fost zidită de Mircea Coziianul şi de fiul său Mihail Voevod ale căror chipuri se află zugrăvite în interiorul bisericei pe peretele despre miază-noapte (în *d* vezi schiţa mănăstirii): In costum medieval marele Voevod ţine singur cu mâna stângă biserica iar în mâna dreaptă apropiată de piept are o cruce. In stânga lui Mircea şi sub biserică se află fiul său *Mihail V.V.*

Acest schit a fost metoh al mănăstirii Cozia din judeţul Vâlcea şi legenda pretinde că el a fost zidit acolo numai ca să poată servì

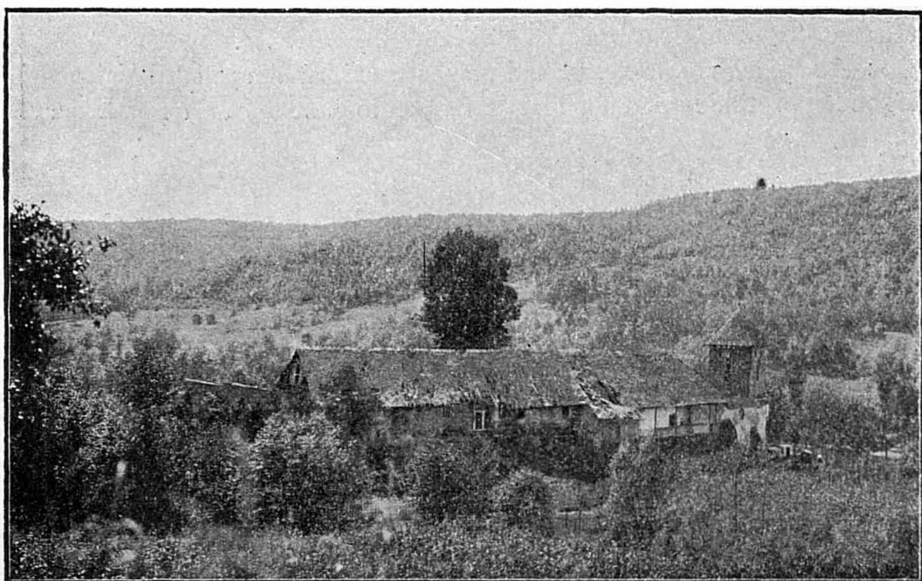
Domnului de *conac* când plecà dela Argeş (şi mai în urmă dela Târgovişte [1]) spre Cozia, sau invers, ca să aibă unde poposì noaptea împreună cu curtea sa.

Plecând din Piteşti pe şoseaua dela nord-vest Piteşti—Curtea de Argeş, se trece prin comuna Găvana şi după 5 kilometri de drum se lasă şoseaua urmată, în satul Băscovul Fleştii spre a apucà spre apus pe o altă şosea foarte bine întreţinută care, după vre-o 7 km., socotiţi dela şoseaua Piteşti Curtea de Argeş, se îndreaptă spre Nord Vest trecând prin satul Bojeştii Olteni la km. 10 şi prin satul Drăganul, unde se află o mânăstire de maici, azi biserică de mir, Această şosea se părăseşte tocmai la Băscovel şi se apucă iar spre

[1]) Mitropolitul Varlaam făcând *Trivalea*, lângă Piteşti, atunci şi acest schit devine al doilea *conac* domnesc în drumul Cozia-Târgovişte.

apus pe şoseaua care începe a se urcà pe platoul pădurei Cotmeana. Privind din dél calea înapoi spre miază noapte şi spre răsărit călătorul nu se poate sătura de atâta frumuseţe şi de atâta minune dumnezeiască; cu greu se hotărăşte a pornì înainte repetând continuu *„frumoasă ţară avem“*..

Pe platou şoseaua străbate, de mai multe ori seculara pădure de stejari a Cotménei şi, la km. 24 începe a scoborî în Valea Cotmeanei, pe care vizitatorul o urmează spre sud. După alte vre-o 5 km de drum ajungem la schitul Cotmeana care abia se poate desluşi din apropiere, din causa micimei lui şi a deşimei arborilor.

Mănăstirea Cotmeana. (Vedere din spre Nord).

Mănăstirea este lângă şosea, la poalele dealului Cotmeanei.

Dela Piteşti şi până aci sunt, pe drumul urmat, vre-o 33 km. care se pot parcurge cu trăsura în vre-o 3—4 ore mergând potrivit.

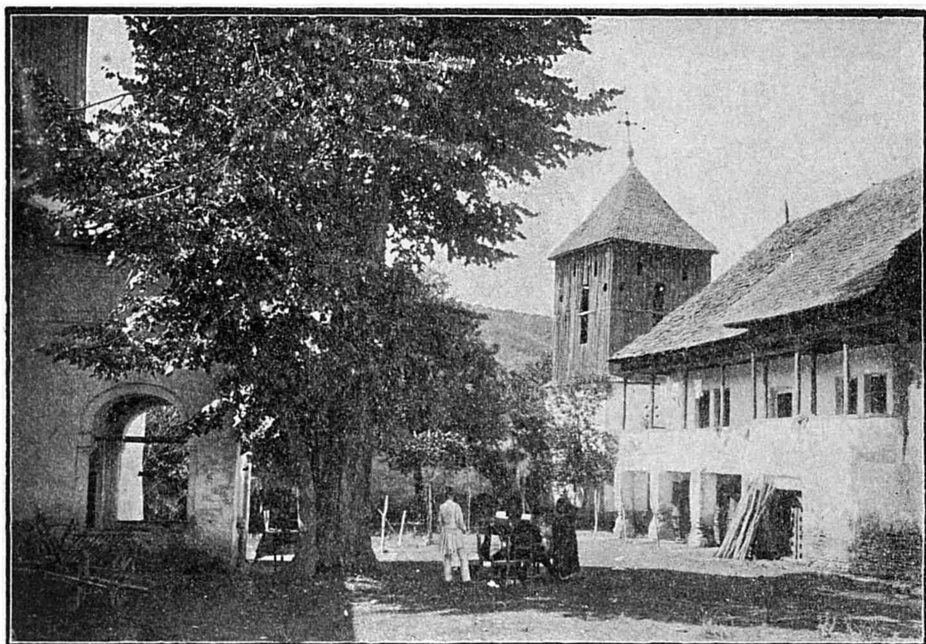
Tablourile minunate ce se desfăşoară la fiecare pas, fac pe călător să'şi uite neajunsurile drumului: arşiţa soarelui şi mai ales praful, ne băgându-le în seamă. Nu se poate sătura cineva de a admira frumuseţile naturei, frmuseţi pe atât de încântătoare pe cât sunt de variate.

După un repaos, pentru cai, de vre-o 4 ore se poate continuà drumul *înainte* spre a reveni la Piteşti, pe alt drum, ceva mai scurt.

La 2 km dela schit drumul începe iar a urcà la deal, în pădure, după care scoboară iarăşi spre a urcà un al doilea deal, cel dela Babana, pe care scoborându-l ajungem tocmai în şoseua deja urmată la ducere între kilometrul 7 şi 6. Acest drum este numai de vre-o 22 km până la Piteşti, dar se face tot cam în vre o 3 ore din cauza celor 2 dealuri ce sunt de urcat şi scoborât şi poate şi din causa cailor care, fireşte mai făcuseră dimineaţa încă 33 km la ducere. Şi pe acest d'al doilea drum posiţiunile sunt tot atât de încântătoare!

Să revenim cu vorbirea la schit.

Spre a intra în curtea mânăstirii trecem pe sub o clopotniţă a cărei turlă de scânduri, păstrează un clopot remarcabil atât prin

Mânăstirea Cotmeana (Clopotniţa).

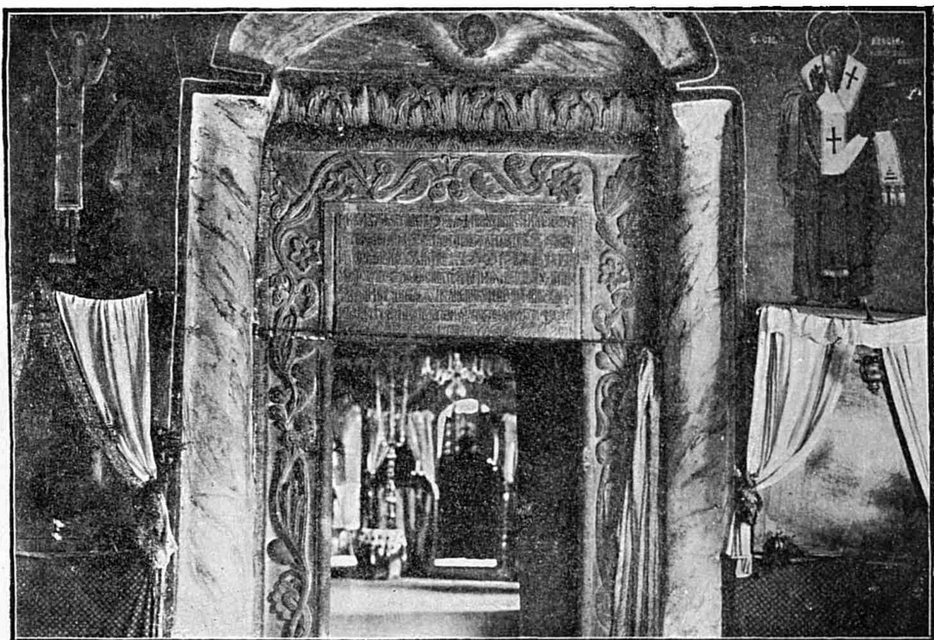
sunetele ce dă cât şi prin vechimea lui: „In zilele bine credinciosului „Domn Iω Dan Voevod, a făcut acest clopot jupănul Dragomir, feciorul „egumenului Dragomir, la lét 6893 (1384—5), indiction 8".

Acest clopot multă vreme, ba chiar şi în zilele noastre, a fost cerut de diferiţi egumeni străini ca să fie dăruit lor căci „un schit „sărăcăcios ca Cotména nu merită să-l aibe", ziceau doritorii de a pune mâna pe el.

In clopotniţă suflă vântul ca la el acasă: totul ameninţă ruină în curtea schitului ca şi împrejurul lui şi al bisericei.

Biserica are forma representată prin schiţă. Intrarea este pela miază-noapte, *a,* iar d'asupra uşei din *b,* se află o pisanie de piatră care ne spune că:

„† Cu ajutoriul lui Dumnezeu întru lauda prăznuirii blagovéş(te)niei pré „curatei şi pururé fecioarei Mariei, s'au înălţat din temelie acéstă sfântă besérecă „de creştinul Domnul ţărăi Rumâneşti Iõ Mircé Voevod la lét 6897 (1388—9) şi „ne având podoabă sfânta besérecă s'au nevoit smeritul igumen Kir Partenie „er(monah) Cozian de o au înfrmuseţat cu tâmplele, cu icoane şi cu ferestrile „şi cu uşa şi câte să văd înoite dintru ostenéala lui şi a celor ce s'au îndurat. „In zilele lui Iõ Costandin B(asara)b Voevod, fiind mitropolit Kir Antim. Msţa Aprilie 9 zile Vă lét 7219 (1711).

Mânăstirea Cotmeana. (Pisania din interior).

Aceasta este cea mai veche inscripţiune care ne vorbeşte de schit şi de fondatorul lui.

Mai sunt încă două *pisanii* scrise cu vopseală pe pereţii sfântului locaş şi anume, cea mai vechiă ne spune că:

„Intru slava celui în Troiţă proslăvit Dumnezeu şi întru cinstea prăznuirei „Bunei Vestiri a pré sfintei stăpânei noastre Născătoarii de Dumnezeu şi pu„rurea fecioarii Marii, rădicatu-se-au această clopotniţă din temelie şi se-au şi „săvărşit, dupre cum se vede, cu îndemnaré pré cuviosului arhimandrit Sofronie „de la sfânta mănăstire Cozia şi cu nevoinţa cuviosului Kir Ilarion ermonah „igum(en) sfinţii mănăstiri Cotmenii; mai pe urmă se-au pus igum(en) la Cozia

„Cu cheltuiala mănăstirii, în zilele luminatului nostru Domn Iō Alexandru Ipsilant „Voevod, fiind mitropolit al Ug(ro-Vlahiei) Kir Grigorie și igum(en) la Cotména „Kir Climent ermonah 1777 lét 7286.

Clopotniţa despre care se pomeneşte aci este chiar turla bisericei iar nu cea dela poartă.

Mânăstirea Cotmeana. Biserica cu turla ei.

In fine, a treia pisanie ne spune că:

„† Cu vréré Tatălui și Fiiului și Sf. Duh și cu ajutoriul Maicei lui Dum- „nezeu și-au luat frumuséța acéstă sfântă besérică, după cum se vede, în zilele „bine credinciosului nostru Domn Barbu Dimitrie Știrbeiu Voevod, fiind Mitro- „polit pré sfinția sa D. D. Nifon și Episcop Argeșului pré sfinția sa D. D. Cli- „ment, în zilele cuviosului arhimandrit Ipolit egum(en) sfintei mănăstiri Cozia „prin osârdia și ostenéla cuviosului ermonah Iosif egumen Cotménii la lét 1855 „Sept. 14".

Schitul Trivalea *(Argeș).*

Acest schit se află în judeţul Argeş, lângă Piteşti, la parcul oraşului. Numele schitului este un cuvânt compus al celor *„Trei văi"* care se împreunează acì şi formează prin situaţiunea lor şi prin pădurile Cotmeanei dela Vest şi dela Nord, o poziţiune vrednică de admirat.

In urma destituirei sau caterisirei Mitropolitului Teodosie, în primăvara anului 1673 se urcă pe Scaunul Ungro-Vlahiei Kiriu Kir Varlaam episcopul Râmnicului care păstorì turma cuvântătoare până la 15 Aprilie 1679 când Şerban Vodă Cantacuzino primind plângerea caterisitului Teodosie arestat şi uitat în mănăstirea Tismanei (metania lui) pentru strâmbătatea ce i se făcuse, Domnul o trimise patriarhuluĭ Dionisie Constantinopoliteanul, iar acesta pornì îndată la Bucureşti pe Mitropolitul dela Maronia şi pe logofătul Patriarhiei. Domnul adună divan mare din arhierei, arhimandriţi, egumeni şi toţi boierii ţărei înaintea căruia se înfăţişează amândoi Mitropoliţii: Teodosie şi Varlaam. După judecata urmată, Varlaam neputându-se justificà a depus înaintea Domnului cârja şi a plecat, iar Şerban Vodă, luând-o o dete lui Teodosie şi-l instală în Mitropolie [1]).

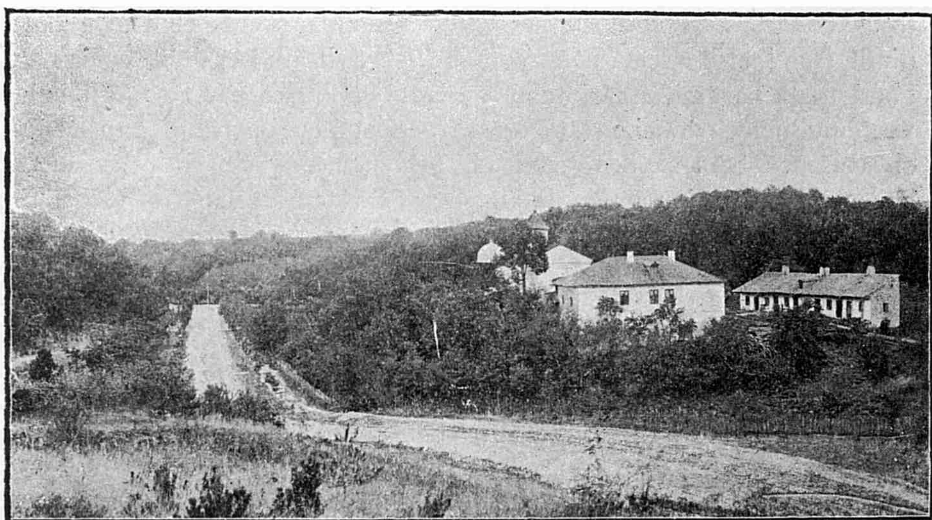
Detronatul Mitropolit Varlaam, după această păţanie, se gândì să însărcineze pe cineva ca să adune materialele trebuincioase spre a ridicà schitul Trivalea din temelie, la întoarcerea-i dela sfintele locuri. Lucrarea nu o putù începe şi duce repede la bun sfârşit din pricina unei judecăţi ce o avu cu Ianake Vistierul din Piteşti, care îi luase cărămidă spre a-şi zidi biserică în oraş.

La 3 Mai 7194=1686. Iω Şerban V.V. Ţie Gavrilă Paharnice [2]). Către aceasta facu-ţi în ştire D-mé pentrucă aici înainte D-mele spusau Sf. Sa păr. Vlădica Varlaam cum că ar fi luat unchi-tău *Ianake Vistiariul* nişte cărămidă dela m-rea Sf. Sale, dela Trivalé de lângă Piteşti, de o au dus de şi-au făcut biserica lui dela oraşul Piteşti şi cum că i-ar fi dat şi 2 covoare *segedé* [3]) la unchi tău Ianache Vist. care le ştii şi tu şi acum îşi cere Sf. Sa şi cărămida ce i-au luat unchitău şi covoarele şi tu tot îl porţi cu cuvintele din zi în zi, zicând că-i vei dà şi cărămida şi covoarele şi nu-i mai dai nimică. De care lucru iată că-ţi poruncesc D-mé în vréme ce vei vedé această carte a D-méle iar tu să cauţi să pui toată cărămida la loc câtă au luat unchi-tău de unde au luat şi să dai şi covoarele, că apoi voi trimite D-mé om domnesc de le vei pune toate la loc şi vei da şi trépăd. Tolico pisah gosdstvomi. Mai 3 lét 7194.

La 23 Aprilie 7199=1691. Iω Constantin Basarab V.V. Sf. m-rii Trivale zidită şi ridicată de Sf. Sa părintele Kir Varlaam, ce au fost Mitropolit etc. etc., ca să fie acestei Sf. M-ri moşie în sat în Bărbăteşti şi în Măldăreşti şi în Grozeşti etc. toată partea lui *Ianake Vist. din Piteşti* etc. pentrucă Ianake Vist. vrând să-şi facă Mănăstirea din oraşul Piteşti şi neavând gătire au luat cărămidă la zidi-

[1]) A noastră *Varlaam şi Ioasaf*, pag. XXV.
[2]) Arh. Stat. M-rea *Cozia*, Condica Schit. Trivale, pag. 135.
[3]) *descente de lit,* covor mic.

rea m-rii lui cât i-au trebuit dela m-rea părintelui Varlaam, nefiind Sf. sa în ţară; şi încă nesăvârşindu-se m-rea de zidit şi întâmplându-i-să lui de au murit, iar nepotu-său *Gavrilă Paharnicul* n'au căutat măcar el să facă gătire să se apuce să-şi isprăvească biserica. Iar dupăce au venit părintele Varlaam în ţară şi au văzut risipa ce s'au făcut şi vrând să înceapă şi Sf. Sa a zidì această sf. M-re Trivalea şi văzând că i-au stricat gătirea şi n'are cu ce venì la săvârşirea bisericii, au făcut ştire răposatului unchiului D-mele Şerban V.V. de acest lucru şi M. Sa a poruncit cu cartea M. Sale lui Gavrilă Pah. să facă toată cărămida câtă au luat unchi-său şi câtă au luat el să o pue la loc. Iar el şi-au făcut tocmeală cu părintele Varlaam, cum pen-

Mânastirea Trivalea. (Vedere dela Apus).

tru acea cărămidă să deà moşii la M-re dintr'ale lui Ianaki Vist. de nu va puteà face toată cărămida să o pue la loc. Şi au făcut şi zapis într'acest chip. Iar după aceea i s'au întâmplat şi lui Gavril moarte. Deci pentru acest lucru făcând părintele Varlaam ştire şi D-mele şi arătând şi cartea unchiului D-mele şi zapisul lui Gavrilă Pah. de tocmeală, D-mea încă am dat ca să ţie şi să stăpânească Sf. M-re aceste moşii dintr'aceste hotare ce scriu mai sus, cu bună pace să l(e) fiie moşie stătătoare şi ohabnică în veci [1]). Ii saam rece gospodstvomi. April 23, leat 7199.

La 24 Mai 7201=1693. Adică eu *Aspra* care am fost jupâneasa lui Gavrilă Pah., nepotul lui *Ianake* Vist. din Piteşti dimpreună cu

[1]) Arh. Stat. M-rea *Cozia*, Schitul Trivale. Condica pag. 136.

feciorii mici anume Ianake şi cu ceilanţi, dat-am zapisul nostru la sf. m-re Trivale şi părintelui Varlaam ce-a fost Mitropolit etc. etc. Că în vremile când nu s'a aflat Sf. Sa în ţară, iar unchiul nostru Janake Vist. s'au fost apucat să-şi zidească biserica din oraş, şi gătire precum au trebuit n'au avut, ci aflându-se la locul unde au făcut Sf. Sa mănăstire, din destul(ă) gătire, el s'au pornit de au rădicat de acolo cărămidă câtă i-au trebuit pân ce au isprăvit biserica şi întâmplându-i-se moarte şi turla rămâind nefăcută, boierul meu Gavrilă Pah. s'au sculat şi el de au luat cărămidă câtă i-au trebuit până ce au isprăvit turla. Iar după ce a venit părintele Varlaam în ţară şi găsind lucrul aşa, au fost făcând jalbă către Şerban Vodă (urmează hotărârea lui Şerban Vodă arătată mai sus). Şi după ce au început şi Sf. Sa a zidì M-rea totdeauna ne-a supărat că să-i dăm cărămida, şi nici cum nu i s'au putut face lucrul acesta până ce şi-au isprăvit M-rea; după aceia trăgând toată cărămida părintelui Varlaam să o facă sau cu moşii d'ale unchiului nostru Ianake să plătească, au fost făcut boerul meu tocmeală şi scrisoare cum să dea moşie de ale unchisău Ianache; iar după aceea curând i s'au întâmplat moarte. Varlaam reclamă la Constantin Vodă arătând cartea lui Şerban Vodă şi scrisoarea lui Gavrilă Pah. de tocmeală etc. să ţie Măldăreştii şi Grozăveştii de peste Cotmeana şi din Bărbăteştii din câmpii Burdii etc. Deci şi noi pre aceastǎ tocmeală am lăsat şi am dat aceste zapise sf. M-rii etc. [1]).

Eu jupăneasa Aspra a răpos. Gavrilă Pah.

Radul Golescul Vel Ag. mart., Necula snă Apostol mart., Udrişte log. ot Finţeşti mart., Arsenie snă Nécşul Sluj. mart., Eu Stanciu mart., Eu Duminică snă Manole mart.

La 15 Noemvrie 7211=1702. Varlaam din mila lui Dumnezeu ce au fost Mitropolit Ţerii Româneşti.

† De vreme ce noi din tânără vârstă am poftit chipul călugării care l'am şi luat în Sf. m-re Cozia etc. şi ne-am ajuns rândul de am şi egumenit şi la Scaunul Episcopii Râmnicului a fi ne-am învrednicit, décii şi la mai marele Scaun al Sf. Mitropolii şi întâmplându-ni-se mazilire etc. a călătorì la sf. mormânt la Ierusalim şi la Sf. Munte al Sinaii şi etc. viind iarăşi în ţară din agonisita care am avut am rădicat şi am zidit din temelie M-re lângă oraşul Piteşti care se chiamă *Trivale* hram Sf. Troiţă etc. Apropiindu-se sfârşitul, am poruncit călugărilor noştri care s'au aflat pre lângă noi de ne-au adus dela m-rea noastră dela Fedeleşciori la această sf. m-re Cozia etc. unde ne-au fost începeré ca să ne fie şi sfârşiré, să ni să îngroape oasele la această sf. mănăstire şi noi din toată voia noastră am închinat m-rea Trivale, etc. să fie metoh sf. m-rii Cozii, etc. etc.. [2]).

[1]) Arh. Stat. M-rea Cozia-Schit. Trivalea, Condica pag. 137.
[2]) Arh. Stat. Schit. *Trivalea,* pach. 1 doc. 1.

Deşi câştigase judecata totuşi Gavrilă Pah. nu-i dădu cărămida, dar Mitropolitul se apucă de zidire rămâind ca să-şi întoarcă paguba în cursul lucrărei.

O piatră care probabil a fost pisania Sf. Schit dar care acum zace pe pământ lângă zidul intrării bisericii ne spune că:

„. . . . . Fiului şi cu desăvârşit darul Duhului sfânt . . . . . .
„ . . . ca lăcaş întru cinsté şi lauda şi maré mărire şi frămséţă . . . părintelui şi
„Fiiului şi Duhului sfânt nedespărţită sfânta Troiţă, cu nevoinţa . . . .
„părintelui Varlaam ce-a fost Mitropolit ţărei Româneşti în zilele lui Grigorie
„ . . . . şi mai întâi episcop Râmnicului şi după lipsiré din Vlădicie în-
„chinător sfântului . . . . au rădicat acest sfânt locaş în domnia lui
„Şărban Vod începândus(ă) primva . . . . . . s'au pus în Domnia lui Costandin
„Voivod Brâncovénul. Msţa Sept. 10 dnă lét 7207=1698".

Fostul Mitropolit Varlaam a încetat din vieaţă la 18 Noemvrie 1702. Cu trei zile înainte de sfârşitul său, el închină Trivalea ca să fie metoh Coziei.

Gherasim Timuş episcopul Argeşului a reparat (1905) şi înfrumuseţat acest sfânt schit făcând o clopotniţă la spatele altarului (la răsărit) şi zugrăvind biserica de iznoavă.

Dăm aci o vedere generală a schitului, luată dela Apus.

Metohul Inoteşti *(Vâlcea).*

In oraşul Râmnicul-Vâlcei se află, spre miază-zi, metohul Coziei, o bisericuţă mică cu 3 altare, ridicată în curtea proprietăţii d-lui G. Olănescu. Această bisericuţă a fost în vremi metoh al Mănăstirii Cozia.

Nici o inscripţiune nu se află la acest sfânt locaş care, deşi mititel, este totuşi remarcabil prin forma lui şi prin zidăria solidă care l'a ferit să ajungă o ruină mai mult în Ţara-Românească.

Locaşul este bine îngrijit de şi nu se oficiează serviciul divin.

La 11 August 7259 = 1751. Grigorie Episcopu Râmnicului, adeverez.

„Domnul Dumnezeu în legea veche a poruncit fiilor lui Israil ca în toţi anii să deà zeciuială din toate agonisitele lor şi sfinţii părinţi ai sfintelor soboare au poruncit şi au dat nouă fiilor celor mai de pre urmă ca să ne nevoim: unii cu rugăciuni şi *biserici* şi posturi iar alţii cu milostenii şi cu alte fapte bune, cine după putinţa lui, cu toată nevoinţa să se silească pentru ertaré păcatelor. Deci ştiindu-să că din zile vechi şi din descălicătura Ţării aceştia obicei ca acesta este a zidi: bunii şi de D-zeu iubitorii Domni şi Mitropoliţi, Episcopi, boieri şi fieştecare creştin după puterea lui, case dumnezeeşti, sfinte mânăstiri zic şi metoaşe, unii prin munţi şi prin păduri ca şi prin oraşe şi sate întru slava lui Dumnezeu şi prea curatei Maicei sale

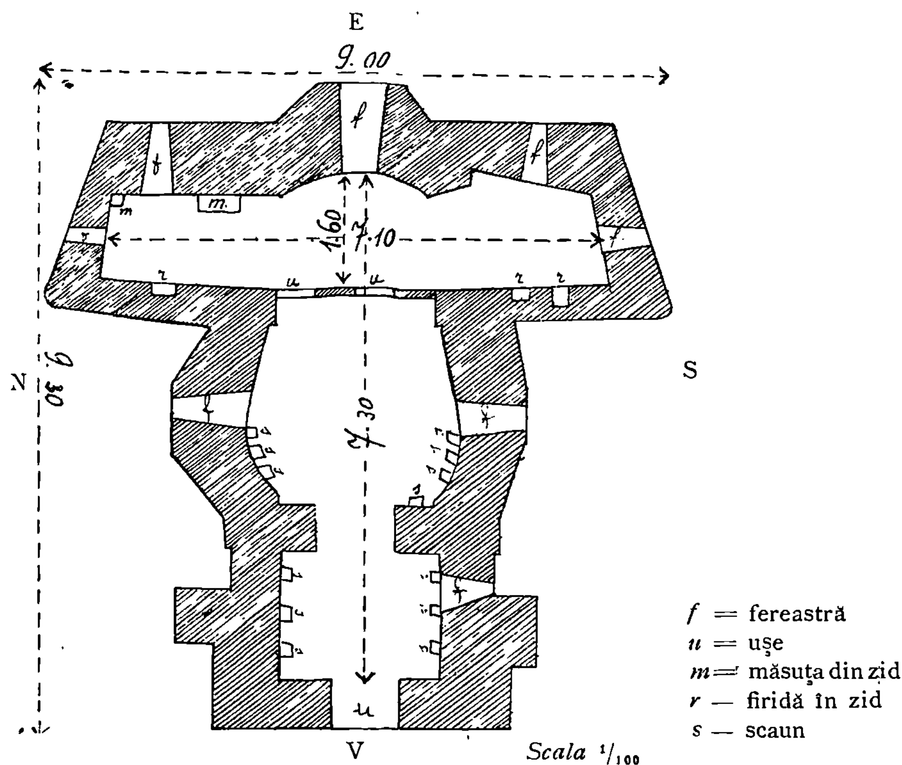
şi tuturor sfinţilor lui şi întru ertaré păcatelor şi vecinica pomenirea lor. Deci şi eu *Vasilie monah,* carele am fost neguţător, trăind în lume îndestulat cu al meu, am gândit la cuvântul înţeleptului carele zice: *„deşertarea deşertarilor toate sunt deşarte“,* am lăsat lumea şi am venit la Sf. mânăstire Cozia şi am luat cinul călugăresc din tânără vârsta mea şi neputând urmà altor fapte bune şi temându-mă

Inoteşti. Metohul Coziei. (Vedere dela altar).

de întrebarea slugii cei leneşă ce au îngropat talantul Domnului său, pus-am în gândul meu ca să zidesc o sfântă biserică pe moşia sf. mân. la metohul dela Râmnic. Şi socotind că nu voiu putea singur şi de aceasta pururea eram mâhnit. De care lucru întrebând şi pre sf. sa părintele egumenul sf. mânăstiri Cozii, *kir Rafail ieromonah,* l'am aflat la un gând cu mine şi cu bună îndemnare spre aceasta. Şi, aşa, împreună cu sf. sa, m'am apucat de am făcut sfântă biserică de piatră întru slava lui D-zeu şi întru cinstea şi lauda a *Bunei-*

Vestiri a pré curatei Maicii sale şi pururé fecioarei Marii şi întru vecinică pomeniré noastră şi a tot neamul nostru. Şi după ce am săvârşit această mai sus numită biserică tot într'acel an s'au pristăvit şi frate mieu *Radu Băcanu* şi nerămâindu-i fii *de trupul lui* nici alţi fraţi, am rămas eu clironom preste toate ale frăţini-mieu Radul. Deci alte toate s'au rânduit care după cum am socotit dând şi altor rudenii câte cevaşi de ale frăţini-mieu ca să-l pomenéscă cât vor

Bisericuţa Buna Vestirei din cătunul Inoteşti R.-Vâlcea.

trăi, întru care din toate cele ce s'au aflat rămase de la frate-mieu rămas-au şi o vie care este în capul délului ce să chiamă *Troian* în dreptul *crucii Mişăilor* pre lângă hotarul sf. m-ri Cozii ce să chiamă *Inoteşti* în care vie să coprinde 12 răzoare şi cu pimniţă de piatră, şi case désupra pimniţii şi cu zghiab şi un cazan de aramă cu 2 ţăvi şi 2 boi şi o vacă cu lapte şi 12 mătci de stupi. Care acesté toate din porunca pré sf. sale părintelui Episcop Rîmnicului Kir Grigorie, s'au preţuit de neguţători drept tal. 250 care bani mi-au fost mie dator frate-mieu Radu şi eu le-am priimit şi le-am închinat şi le-am dat danie la această sf. biserică ca să fie de chiverniseală sfintei biserici şi părinţilor călugări ce să vor afla lăcuitori la acest metoh

de hrană, iar mie şi frate-mieu Radului şi părinţilor noştri vecinică pomenire. Şi am scris numele părinţilor noştri şi ale noastre şi a tot némului nostru la pomelnicul cel mare la sf. m-re Cozia ca să ne pomenim în veci împreună cu fericiţii ctitori. Drept aceia să aibă a stăpâni de acum înainte metohul ce scrie mai sus al sf. m-ri Cozii cu bună pace de către mine şi de către tot némul mieu că am dat de a mé bună voe. Şi pentru mai adevărată credinţă am întărit scrisoarea aceasta cu peceté şi iscălitura mé înainté a multe mărturii care mai jos să vor iscăli [1]) Avgust 11 lét 7259.

Certifică copia conformă Stolnicul Ioan Lahovar, Prezidentul judecătorii Judeţului Vâlcé, la 19 August 1835.

La 1754 (fără lună) Milostio Bojio Iω Constandin Mihai Ţehan Racoviţă V.V. dă sfântului şi dumnezeescului Schit dela Râmnic, sud Vâlcea, metohul sf. m-ri Cozia care sf. schit este zidit şi înălţat din temelie cu toate împrejmuirile de cuviosul *kir Rafail* egum. m-rii Cozii împreună cu *Vasile Monah* dela acéstă sf. m-re întru slava şi lauda marelui Dumnezeu şi întru cinsté şi prăznuirea *Bunei Vestiri* a Maicei sfinţii sale. Ca să aibă a ţiné şi a stăpâni sfântul mai sus numitul Schit o vie din capul délului *Troianul* ce este în dreptul *crucii Mişăilor* pre lângă hotarul m-rii Cozii, însă răzoare 12 şi cu casele de acolo cu pivniţa de piatră şi cu toate namestiile dinprejur. Aşijderé să stăpânească numitul schit un cazan cu 2 ţevi i 2 boi şi o vacă şi 12 stupi care acesté toate fiind ale *Radului Cupeţu Băcanul,* fratele lui *Vasilie* monah ctitorul schitului, căruia întâmplându-i-să moarte, şi nerămâindu-i copii l'au clironomisit frate său Vasilie Monah şi nevrând el s'atingă de nimic de cele rămase dela frate său, altele ce au mai fost le-au dat altor rude ale lor, iar acestea preţuindu-le neguţătorii le-au găsit drept tal. 250. Şi având şi numitul monah datorie la frate său Radul această sumă de bani, le-au luat pentru datorie de le-au închinat danie la numitul schit prin zapisul său ca să fie pentru pomeniré sufletului lui şi al frăţine-său şi al părinţilor lor. Deci văzând D-mé zapisul de danie întărit şi de sf. sa iubitorul de D-zeu Kir Grigorie episcopul Râmnicului, am dat şi D-mé această carte a D-méle sfântului mai sus numitului schit ca să aibă a stăpâni toate acesté câte să cuprind mai sus, cu bună pace şi nestrămutate de către nimené ca o danie bună şi dreaptă ce este dată de însă-şi ctitorul. Intr'alt chip să nu fie că aşa este porunca D-méle [1]) I i sam rece gosdvmi. 1754,

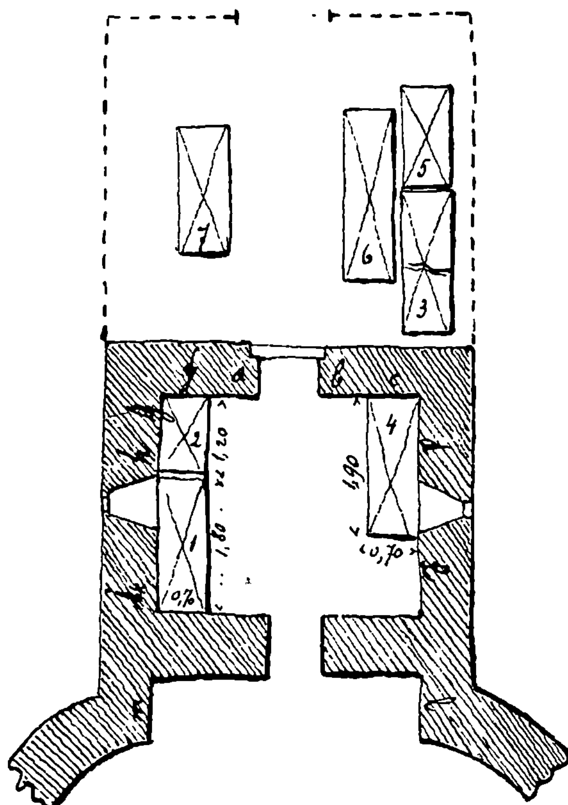
Stolnicul Ioan Lahovar, Prezidentul judecătorii jud. Vâlcé, certifică copia conformă, la 22 Aug. 1835.

[1]) Din Condica d. G. Olănescu proprietarul Schitului.

Mânăstirea Căluiu.

(Judeţul Romanaţi).

Aproape de hotarul dela miază noapte al judeţului Romanaţi, pe valea pârîului *Căluiul*, afluent din dreapta al Olteţului, şi la vreo

Legendă:

1—2—4 Morminte perfect păstrate în interiorul bisericei.

3—5—6—7 Morminte uşor degradate. Odinioară se aflau în tinda bisericei iar azi sunt rămase afară la locurile indicate pe schiţă.

a. Chipul zugrăvit în interior: *Radu Velichi Spatar*.
b. „ „ „ jup. *Preda Velichi Spatar*.
c. „ „ „ jup. *Stroe Stolnic*.
d. „ „ „ jupaniţa Predii: *Catalina*
e. „ „ „ „ Stroii: *Sima*.
f. „ „ „ „ *Stanca*
g. „ „ „ Gospodja *Florica*.
h. „ „ „ jupan *Preda Post*. (Floricoiu)
i. „ „ „ Gospodja Iω Mihail V V., *Stanca*. Şi un fiu, *k* ne numit înaintea Doamnei
l. „ „ „ *Petru V. V. Cercel*
m. „ „ „ *Iω Mihail V. V.*

15 km. la nord de orăşelul *Balş*, se află renumita *ctitorie de baştină* a *Buzeştilor*, familie boerească mare şi puternică al cărui ultim scoborîtor în linie bărbătească se stinge la 1653 în persoana lui *Mateiaşi* Postelnicul dela *Cepturoaia*, feciorul *Radului* marele Ban din vremea lui *Matei Basarab V. V.* Zisei *ctitorie de baştină* căci ctitorii au mai avut *Buzeştii* şi în alte părţi însă ele nu le-au fost venit lor decât *prin alianţă* ca, de pildă, *Stăneştii* şi *Dobruşa* din Vâlcea etc., etc.

Spre a ajunge la mânăstire la *Călui*, călătorul va descinde la staţiunea C. F. R. *Balş*, linia Bucureşti-Craiova, iar de acì, cu o tră-

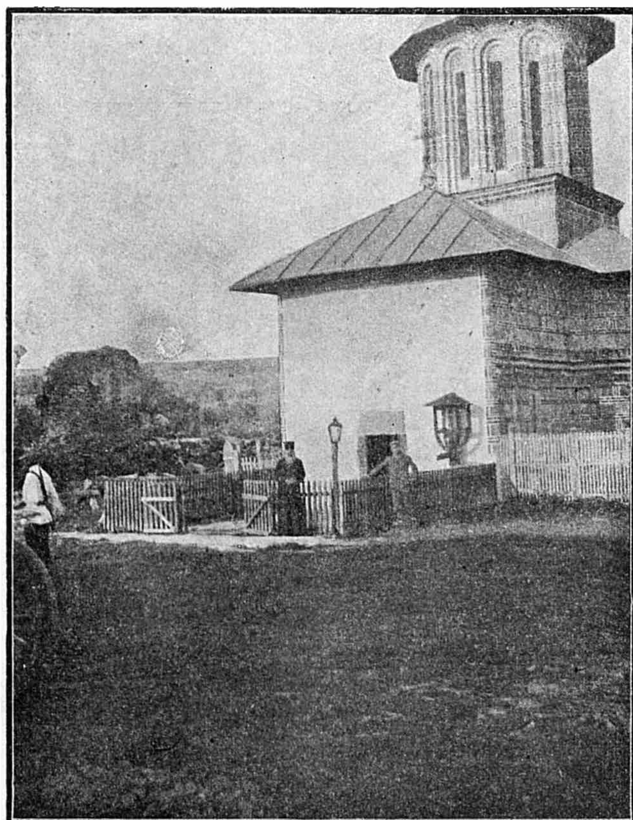
Mânăstirea Căluiu. (Vedere generala).

sură (se găsesc în gară) va trece prin Balş (de unde se va aprovizionà cu de-ale mâncării) şi după $1^1/_2$ ore de călătorie, va sosì în curtea mânăstirii.

Din vechia mânăstire nu se mai vede azi *tinda* care fusese aşezată pe coloane şi care avea deasupră-i o *turlă*. Sub această tindă s'au aflat mormintele 3, 5, 6 şi 7 (vezi schiţa) care azi au rămas sub cerul liber înconjurate numai de nişte uluci mititele cari merg pe urma vechilor temelii ale tindei.

Ceeace a rămas din biserică a fost reparat de curând, mai ales învelitoarea, astfel că existenţa acestui vechiu monument este asicurată pentru un puţin depărtat viitor. Tot asemenea şi clopotniţa a fost

meremetisită cum şi vreo 3 — 4 chilioare, la sud, în care se adăposteşte ieromonahul Ioachim Pâslaru, îngrijitorul sfântului lăcaş. Sfinţia Sa pune la dispoziţiunea vizitatorilor cu drag mult-puţinul său cum şi una din chilii botezată de el *„pentru musafiri"*. „Musafirii" sunt dintre locuitorii bolnavi cari vin acì cu credinţă în sufletul lor să-şi afle în sânul bisericii mângâerea şi însănătoşirea sufletească şi trupească.

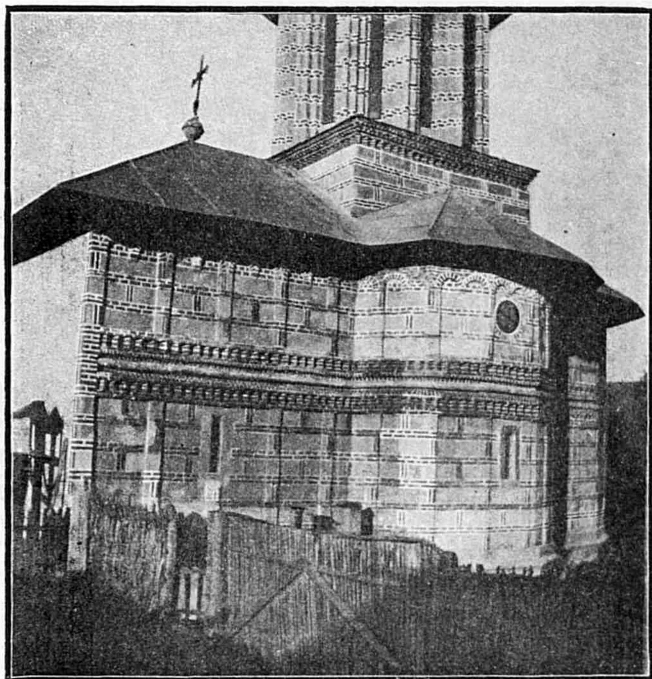

Intrarea în biserică. Pisania d'asupra uşii.

Biserica, în formă de cruce are o turlă (Pantocrator) admirabilă din toate punctele de privire. Sfântul locaş ocupă şi azi, centrul unui dreptunghiu pe ale cărui laturi se aflau chiliile, formând *cetatea.* In interiorul curţei nu se puteà străbate decât pe sub clopotniţa dela miază noapte, dacă puternicele porţi de stejar se deschideau; în caz contrariu, intrarea erà cu neputinţă şi ar fi şi azi dacă n'ar existà câtevà spărturi în zidurile chiliilor ruinate, căci porţile sunt în bună stare.

Clopotniţele au toate în vârf o cruce *orientală,* nu după direcţiunea intrării, cum s'a aşezat acum de curând crucea la clopotniţa mănăstiri Mihai Vodă din Bucureşti, ci după direcţiunea *„Răsăritului";* astfel este orientată şi crucea clopotniţei dela *Călui,* dela *Brâncoveni,* dela *Radu-Vodă* din Bucureşti. etc.

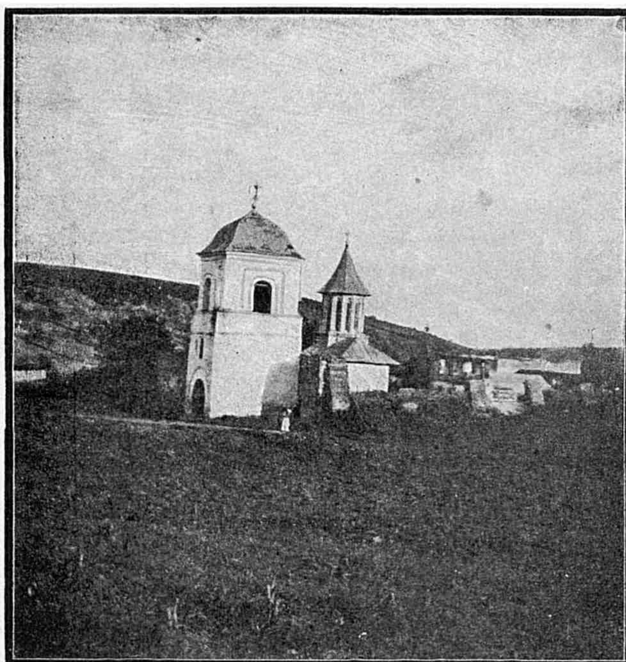
Chiliile sunt toate pustii cu excepţiile mai sus arătate; numai zidurile lor, înalte şi înegrite de vremi, sau stricat pe ici pe colo de intemperii, şi de oameni; aceste zidării indică şi azi vizitatorului ceeace a putut fi odată *ctitoria Buzeştilor,* ctitorie care, când vor dispare şi

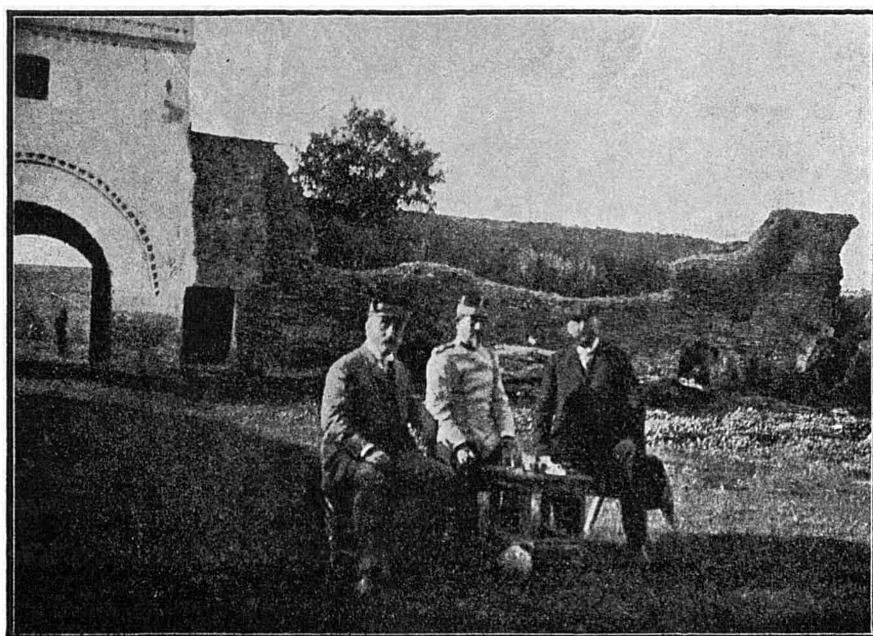
Mânăstirea Căluiu. (Zidul dela miazăzi).

cele ce au mai rămas, apoi atunci va fi uitat şi locul de baştină unde s'au născut şi s'au înmormântat cei mai vestiţi viteji şi boeri dela sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul celui d'al XVII-lea, căci dejà moşia lor *Cepturoaia* sau *Cituroaia,* pe care se află *Căluiul,* azi nu mai este cunoscută sub acest nume, ci i se zice *Ştirbeiu* după numele uneia din familiile cari au împărţit între ele averile *Cepturoenilor-Buzeşti.*

Averile Buzeştilor, prin *Maruşca* sau *Mara,* (fata lui *Preda Marele Ban,* mort la 1607 Decemvrie 7), care se căsătorì cu *Teodosie Corbeanul,* trec la *Corbeni,* iar prin jupâneasa *Kiera,* fata lui *Teodosie*

Mânăstirea Căluiu. (Vedere generală).

Ruinele chiliilor văzute din curtea mânăstirii Căluiu.

Banul Corbeanul, care se căsătorì cu *Paraskiva Paharnicul Cocorăscul*, ele trec la *Cocorăşti* şi, în a patra generaţiune, la 1730, jupâneasa *Păuna*, fata lui *Costandin Cepturoianul*, şi sora lui *Costandin Vornicul*, se căsătoreşte cu *Şerban Vel Vorn. Ştirbeiu* şi cu acesta intră o nouă familie la împărţeală. *Costandin Vornicul Cocorăscul* (Strejescul) este ctitorul bisericii dela *Strejeştii-din-vale*, iar nepotul său *Costandin Buzescul* slugerul, feciorul lui *Ilie Buzescu Şetrarul*, este ctitorul bisericii dela *Strejeştii-din-deal*. Acest *Costandin* îşi zice „sfârşitul neamului său", căci după el, la 1831, rămân două fete: *Elena* a Căminarului *M. Darvaris* şi *Aristiţa* a Clucerului *Şerban Grădişteanul.*

Din *Nicolae Cocorăscul* (Buzescul), fratele lui *Ilie*, se continuă ramura până la *Ilinca* care, pe la 1814, ţineà pe Câpitanul *Niţă Dobriceanu.*

Ca moştenitori ai averilor Buzeştilor avem azi:

Statul şi boerii: *Cocorăşti, Grădişteni, Ştirbeiu, Darvaris* şi *Dobriceni.*

Pisania bisericei Căluiu.

Piatra este zidită deasupra uşii dela intrare:

† Изволеніе Ѿца и сь поспѣшеніе Сн҃а, сьвршеніе ст҃ого Дх҃а, амн҃.
Сє̈ ѹбо зa ра̑ вл҃ка моего Іс҃ Хс҃, жѹпа̑ Влаѹ̑ ба̑ сь братие си: жѹпа̀ Дѹмітрѹ прѣла̑ и Балика спа̑ почѧхѡ̑ сїю ст҃ый хра̑ вь дн҃и Басара̑ бѡ̑а, и потѡ̑ бы̑ вь запѹстеніе мн҃оврѣ̑, доже достиго̑ и азь ра̑ Іс҃ Хс҃ѵ, жѹпа̑ Раѹ̑ вѣ̑ ар, и сь мой братїе: жѹпа̑ Прѣ̑ спа̑, и Строе по̑, анеси жѹпань Влаѹ̑ ба̑ и сн҃ь жѹпа̑ Раѹ̑ бн̑ вѣ̑ ар, мих видѣхѡ̑ сїю ст҃ѡе мѣ̑то

како ѥ не исправлено. Тъгда ми сьпотрудихѡ и повигохѡ сїю стыи храм и украсихѡ вь молбу стго архїерарха ѿца нашго Никѡли Мирилекийскы, и мы оутврьдихѡ и сьтворихѡ сїю стыи храм вь дни благочьстиваго и хрьлюбиваго Іѡ Михнѣ вода, сн великаго и прѣдобраго Іѡ Алезандру вода. Почн. мца Ап к. дни, и сьвршин мца Юн и дни, вь лѣ ,зчѕ.

adică :

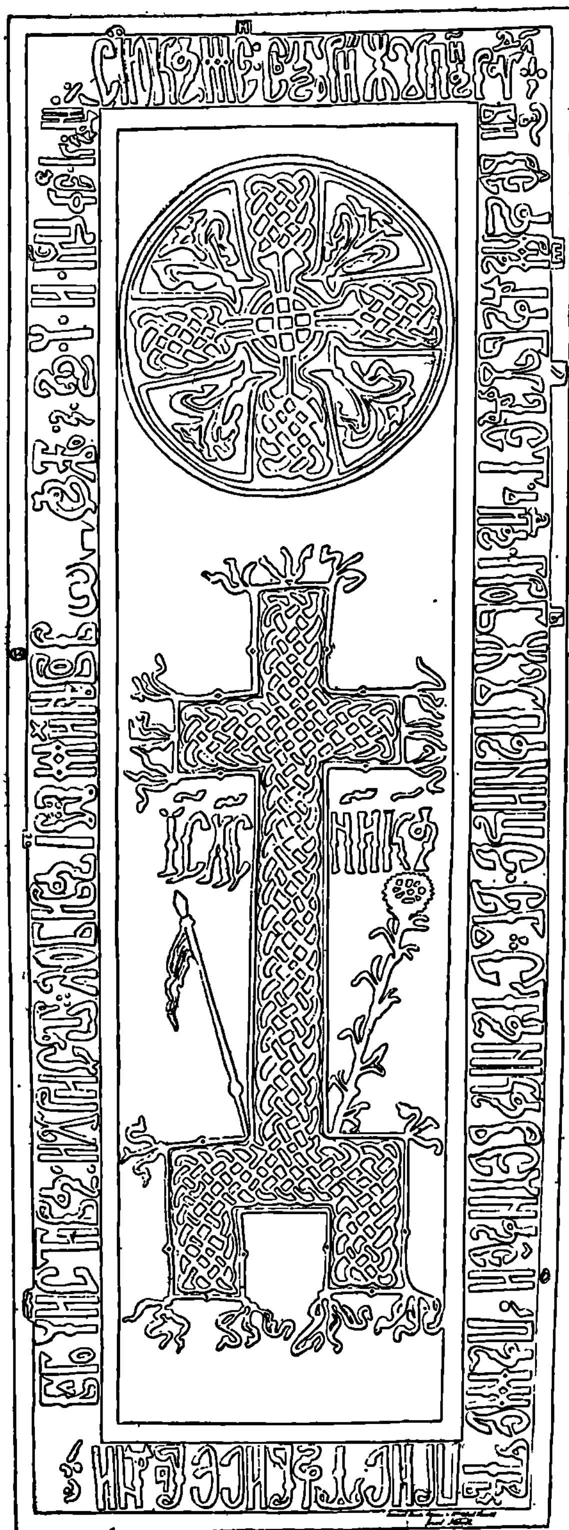
† „Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh „amin. Iată dar, eu, robul stăpănului meu Iisus Christos, jupan Vladul ban, cu „fraţii mei: jupan Dumitru pârcălabul şi Balica spătarul, am începurăm acest sfânt „lăcaş, în zilele lui Basarab Vodă, şi după aceia rămase în părăsire multă vreme, „până ce am ajuns şi eu robul lui Isus Christos, jupan Radul vel armaş, şicu fra„ţii mei: jupan Preda spătarul şi Stroe postelnicul, nepoţii jupânului Vladului „ban, fiii jupânului Radul biv vel armaş, noi văzurăm acest sfânt loc cum că este „neisprăvit; drept aceia noi ne trudirăm şi ridicarăm acest sfânt lăcaş şi-l înfru„museţarăm întru ruga sfântului arhierarh, a părintelui nostru Nicolae din Mira„lichie. Şi noi am întărit şi am făcut acest sfânt lăcaş în zilele binecinstitorului „şi de Christos iubitorului Iω Mihnea Vodă, fiul marelui şi preabunului Iω Ale„xandru Voevod. S'a început în luna Aprilie 20 zile şi s'a terminat în luna Iunie 8 zile, în anul 7096. (Traducere de St. Nicolaescu).

a doua pisanie *scrisă* în interiorul bisericii glăsueşte:

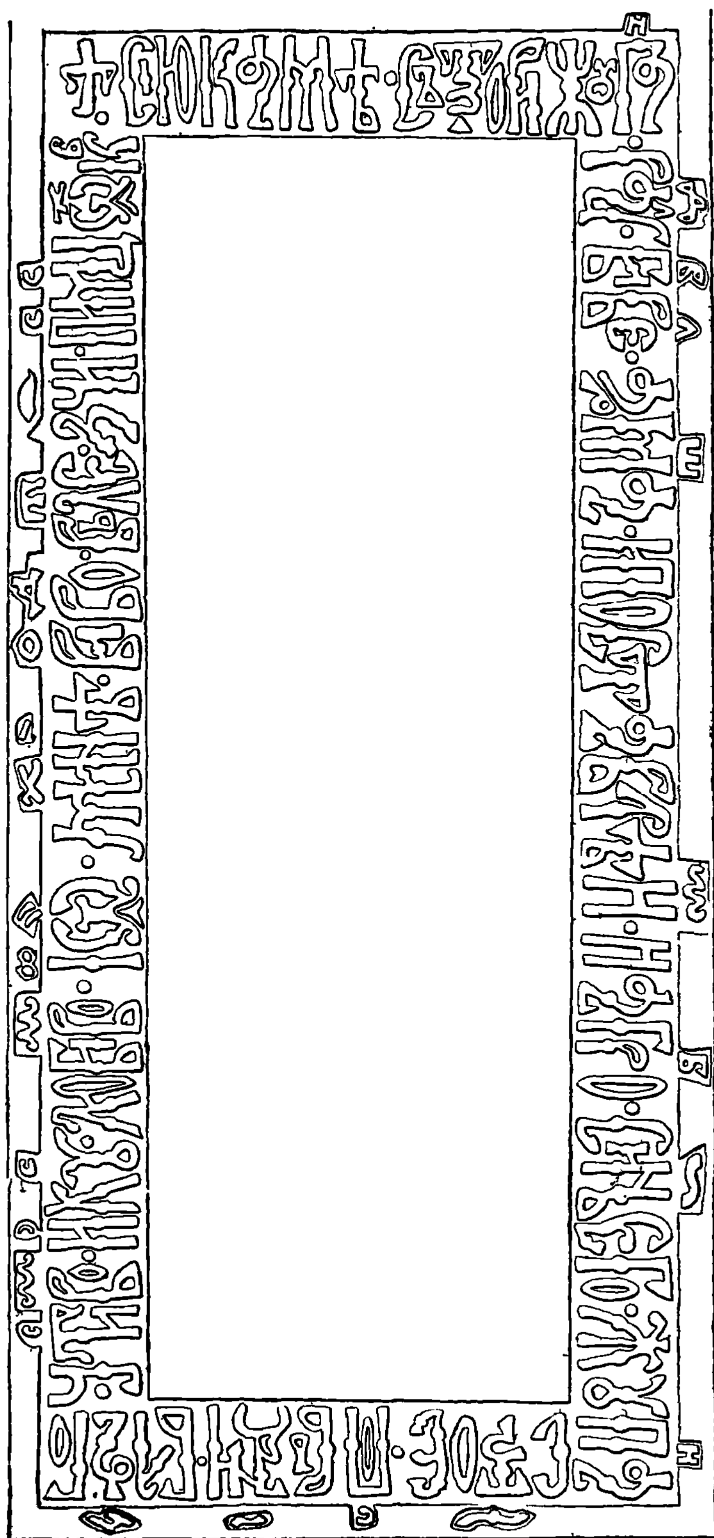
† „Această sfântă şi dumnezeiască bésеrică unde se prăznueşte hramul „Sf. erarh Nicolae, din temęlie s'au început de ***Radu Ban*** (eroare în loc de ***Vlad „Banul***) i frate-său ***Dumitru Părcălab*** i ***Balica Spăt.*** în zilele lui ***Basarab Voevod.*** „După aceia, trecând multă vrême, se-au sculat ***Radu Buzescul Marele Spătar*** şi „o au săvărşit de zidit înfrumuseţând-o şi cu zugrăvéla şi cu toate cele trebuin„cioase precum şi zidurile curţii i casele ce se văd le-au făcut şi, de împreună „cu fraţii dumnélui ***Preda Marele Spatar*** i ***Stroe Marele Stolnic*** o 'au înzestrat-o „cu moşii şi cu robi i cu altele şi ca pre o fecioară curată o au închinat-o sfân„tului mormânt al Mântuitorului nostru Iс̃ Хс̃ spre vecinică pomenire în zilele „lui ***Mihné Voevod*** la anul de la Adam 7102—1594 (eroare). Iară acum a doilea, „fiind cu totul înegrită şi la toate boltele surpată tencuiala precum şi catapeté„sma, din nou s'au prefăcut şi s'au prenoit din început până în stârşit cu toată „osîrdiia şi cheltuiala cuviosului Protosinghel kir ***Tarasie,*** egumenul aceştii „sfinte mănăstiri în zilele Mării Sale ***Alexandru Ghica V. V.*** 1834, August 14. „Zugraf ***Barbu Coşovénu, Pimen*** zugraf".

La mănăstirea *Căluiu* se află 7 morminte pe care le-am numerotat în ordinea lor chronologică (vezi schiţa).

Mormintele 1, 2 şi 4 actualmente în interiorul bisericii, sunt într'o stare de păstrare perfectă atât din cauza adăpostului cât şi din cauză că fiind săltate dela podeală de vre-o 30—40 cm. nu au fost expuse stricăciunilor picioarelor oamenilor, adică nu s'au şters prin

Mormântul No. 1 : Stanca, mama Buzeştilor.

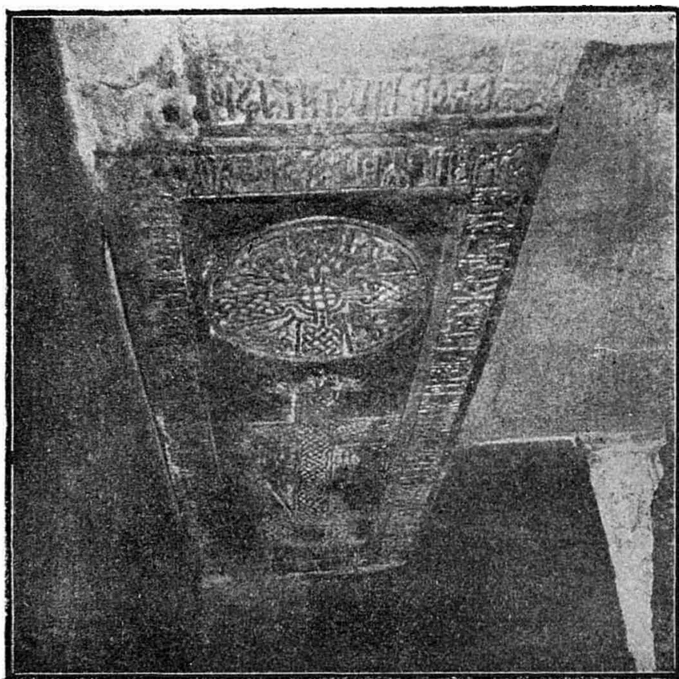
Mormântul No. 2: Radul biv Vel Armaş, tatăl lui Stroe Buzescul.

tocire. Cele de afară însă cu numerele 3, 5, 6 şi 7 sunt destul de stricate la slove, ba chiar mormintele 3 şi 7 au pietrele sparte în curmeziş.

Mormântul No. 1. Pe o lespede de piatră lungă de vre-o 1_{m},80 şi lată de 0,70 m. se află în slove foarte frumoase, de jur împrejur următoarea inscripţiune :

† Сїю камє̑ сьтвори́ жѹпа̑ Ра̑ѹ̑ би̑ ве̑ арма̑, да бѹ́деть на̑ гро̑б жѹпаницє єго Станка, вечна є̑и памєты. Престависє вь дн̑и благочи̑стива̑ и Хрисѳлюбива Ї̈ѡ̃ Мих̑нѣ̑ вово, въ лѣто ҂зч̃и, м̑ца фе̑. к̃ дни.

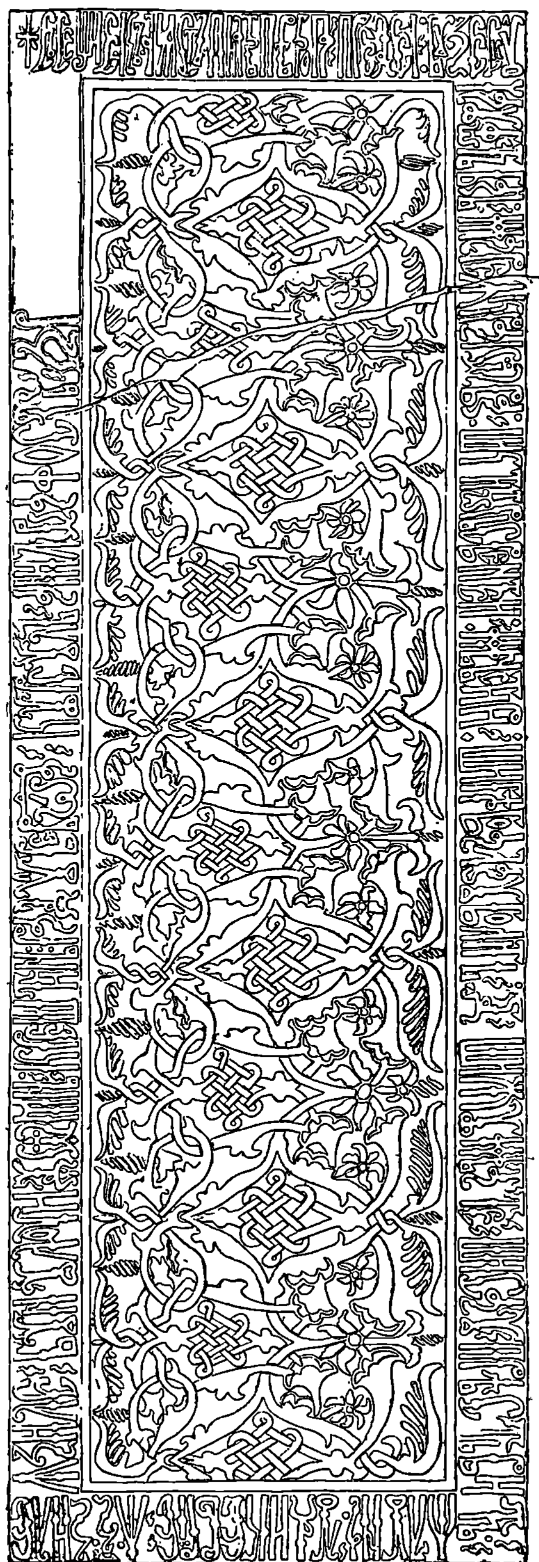
In mijlocul pietrei se află gravată o rosasă foarte frumoasă şi sub ea o cruce. Piatra este, cum se zicea. înfrumuseţată. Este ridicată de 0.30 m.—0.40 m. d'asupra pământului. Iată traducerea:

Mormântul No. 1 şi parte din No. 2.

† „Această piatră o făcu *Radu biv. vel Armaş*, ca să fie pe mormântul jupânesei lui Stanca. Veşnica ei pomenire! A răposat în zilele binecinstitorului şi de Christos iubitorului Iω. Mihnea voevod, în anul 7098, luna Fevruarie în 20 zile."

(Trad. de Stoica Nicolaescu).

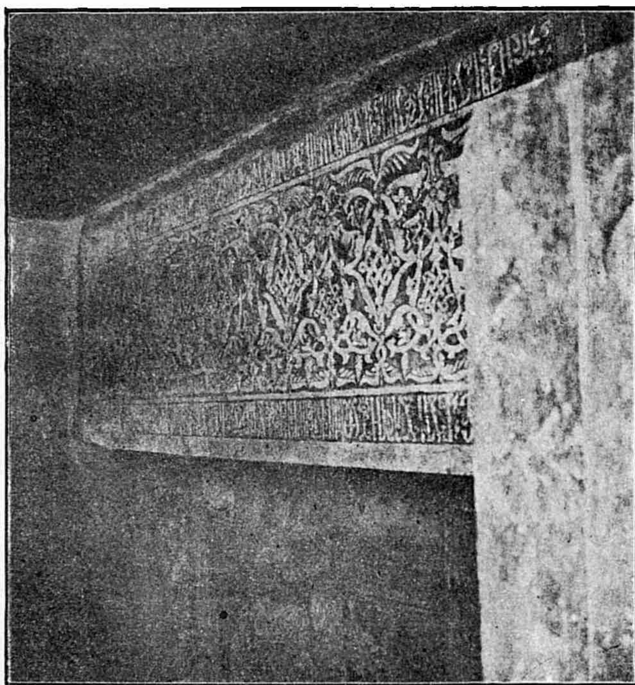
Mormântul No. 4.

Mormântul No. 2. Lespedea este lungă de 1.20 m. şi lată de 0.70 m. Ridicată dela pardoseală de 30—40 cm. De jur împrejur este gravată următoarea inscripţiune:

л
† Сїю камѣ̑ сьтвори жꙋпа̑ Радꙋ бӣ ве̑ арма, и поставлѣ ӣ на гро̑
м с м х
сӣнь его жꙋпа̑ Строе по̑, вь дӣи бл̃агоч̑тиво и̑ Хꙋлюбиво Іѡ̑ Минѣ
о д т с х в
виво, вь ле ,зч̑и. Пи м̑ца ѡ к.

Adică:

† „Această piatră o făcu jupăn Radul biv vel armaş şi i-a pus-o lui pe mormânt fiul său jupan Stroe postelnicul, în zilele binecinstitorului şi de Christos iubitorului Iω. Mihnea voevod, în anul 7098. Scrisă în luna Octomvrie 22" (Trad. de Stoica Nicolaescu).

Mormântul No. 4.

Mormântul No. 4. Lespedea este de marmură albă ridicată dela podeală de 30 cm. lungă de 1.90 m. şi lată de 0.70 m. De jur împrejur este gravată următoarea inscripţiune românească:

† „Să se ştie că această piatră pré gropa *Predei Buzesculŭ* c(e)au fostu Banŭ „Mare în Craiova şi ctitorŭ sventei mănăstiri şi gré boală au bolitŭ patru şi „jumatate (luni) şi s'au préstrăvit în luna lu Dichevrie în 7 zile, în zile(le) „bunoului Domnŭ creştinŭ *Radul Vevoda.* Cursulŭ anilor a fostŭ ЗР...

Cifrele ҂ЗР nu au fost şi nu sunt decât urzite pe piatră dar nesăpate şi după ele este loc liber; ceea ce însemnează: ori că piatra fusese făcută mai înainte de moarte sau că s'a făcut târziu după moarte şi ştindu-se *ziua şi luna* în care a răposat va fi avut îndoială cu privire la an: sicuri erau că peste ҂ЗР=7100, *Preda Banul* vieţuise, dar cât timp a trecut, spre a gravà şi restul, nu s'a ştiut de meşter şi a rămas astfel neterminat leatul.

Din documente se constată că *Preda Marele Ban al Craiovei* se află în Divanul din 3 Ianuarie 1607, iar la 19 Mai 7121=1613 el numai trăeşte. De vreme ce a bolit $4^1/_2$ luni şi s'a pristăvit la 7 Decembrie noi credem că anul a fost poate 1610, căci la 1609 îl pomeneşte frate său *Radul Marele Clucer* în testamentul ce face la 10 Septembrie 7118 (1609). In orice cas, mai înainte de 7 Decembrie 1607 sau după 7 Decembrie 1610 nu se poate admite că s'ar fi pristăvit *Preda Buzescul.* Deci sculptorul pietrei aveà să adaoge pe lângă ҂ЗР încă ѲІ sau ЅІ.

Piatra este brodată cu foarte multă artă pe suprafaţa ei dintre înscripţiuni: este înfrumuseţată.

Mormântul No. 3. Lespedea este de marmură albă lungă de 1,90 m. şi lată de 0.70 m. De jur împrejur este gravată următoarea înscripţiune românească:

„† Ac(e)astă piatră pre groapa | *Radului Buzescul* c(e)au fostŭ *mare* „*Cliucér*, ctitorul sfi(n)tei mănăstire, şi gré boală au bolit întru annŭ | şi 9 săptă- „mâni şi s'au préstăvit | în luna lu Ghenar, 18 zile; în zilele bounului Iω R(a-dul)ŭ Voevod vlét 7118, crugul soarelui 6, crugul lunéi 12, epacta 7."

In spaţiul cuprins între această inscripţiune de pe laturi se află următoarea:

„† Cuvântŭ de ac(e)astă viaţă deşartă. | Ruga-te-veri lui Dumnezeu în zi | „şi în noapte, cetaş veri fi cu cei din rai, | iară cine nu face lucru D(u)mne- „zeescŭ | închipueşte-se focului de vécŭ; | cine-ş satură maţele lui cugetă | cumuş „„va *ugodi* trupul lui, şi să facă voia | necuratului, şi cine nu-ş va da din | avéré „lui săracilor şi besérecelor | înblă ... - apele t.... este slu.... ia... da | să nu „zică nime că eu săntŭ Domnŭ sau | vl(ă)d(i)că sau boerii, că cineş cu pre al | lui „lucru primi-va judecată, că | acolo vom sta înainté judeţului goli, | cum am „născut. Derept acéia fraţilor | nu lăcomireţi hainelor şi aurului | ce, vă faceţi „cale largă şi curată | spre cer, cu m(i)l(o)stenie, cum zic(e) însuş | Dumnezeu: „unde este avuţia voastră | acolo este şi inima voastră."

In Diïata lui scrisă la 10 Septembrie 7118=1609 *Radul* Marele Clucer, *baş-boearul* lui *Radu Şerban Basarab* V. V., zice: „când „am fost la leat 7117=1608 luna Noemvrie 15 trimisu-mi-au Dum- „nezeu boală îndelungată, din care boală umplut-am an unul trecut

„peste an şi 8 săptămâni; deci, când au fost în an 7118 luna Ianu-„arie 10 văzând cum acéstă boală dela Dumnezeu tot mă slăbéşte „şi văzând cum că se apropie schimbul vieţii méle să'm(i) plătesc da-„tornicului datoria. Deci într'acéia eu mi-am tocmit toate casele şi „mi-am împărţit moşiile etc. etc.“

Se vede că în săptămâna ce a urmat şi-a dat *datoria* Marele Clucer *Radul*. Lespedea este crăpată în curmezişul şi această spărtură s'a întâmplat acum câţiva ani când nişte profanatori de morminte au scotocit şi turburat locul de odihnă al *Marelui Clucer Radul* spre a-l tâlhări.

Mormântul No 5. Lespedea de piatră este lungă de 1,60 m. şi lată de 0,70 m. De jur împrejur se citeşte următoarea inscripţiune:

† Прѣстависе рабѣ | Бж҃їи жꙋпань Радꙋл, вь дн҃ı благ҃очстиваго Iѡ҃ | Матїе Воевѡ҃ Басараба, | вь лѣ҃ ҂зр҃не҃, мс҃ца Маи гї. Мчник Прокопи.

Iar în spaţiul coprins între înscripţiunea precedentă:

Прѣстависе | раба Бж҃їю Давй(д) и жꙋ(па)ніца Марꙋ҃а | и жꙋ(па)ніца Илїнка | и жꙋпанїца Преда.

Adică:

† „Răposat-au robul lui Dumnezeu jupan *Radul*, în zilele binecinstitorului „*Ion Matei Voevod Basarab*, în anul 7155=1647, luna Maiu 13. Mucenicul Procopie.

„Răposat-au robul lui Dumnezeu *Davi(d)* şi jupaniţa *Marula* şi jupaniţa „*Ilinca* şi jupaniţa *Preda*. (Trad. de Stoica Nicolaescu).

Aceasta este piatra mormântului lui Radul Vel Ban Buzescul, feciorul Radului Marele Clucer, ea a fost pusă la Strejeşti unde s'a înmormântat întâia dată Banul.

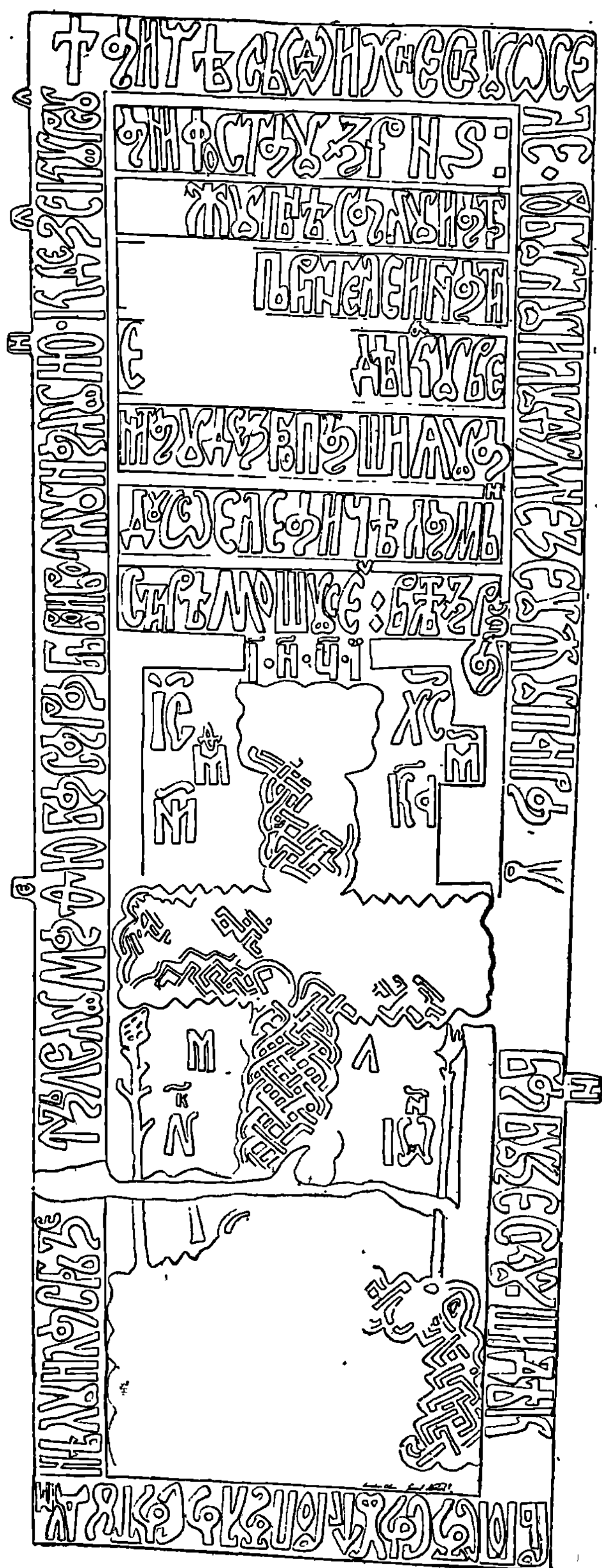
Mormântul No. 6. Lespedea de piatră este lungă de 1,90 m. şi lată de 0,70 m.

De jur-împrejur se citeşte următoarea inscripţiune:

„† Aicé să odihnescu osele robului lu Dumnezeu jupan *(Radul) Vel Ban* „*Buzescul* şi déc(ă au) răposat s'au îngropat la satul dumnélui la Străze(şti), în „zăle(le) lu *Mateiu Basarabă Voivod*, în luna lu Iun(ie) 20 de zel(e), cursul „ani(lor) fost-au 7156 = 1648, iară jupănésa lui a tr . . . . . părintele *Ignatie* „ . . . . . . déc(a) au venit au dezgropat . . . . . . şi i-au adu(s) osele aicé „la mănăstiré moşu-sĕu. Vlét 7161 = 1653“.

Eată ce s'a întâmplat:

La 30 Maiu 7161 = 1653 „*Ilinca Băneasa* a răposatului *Radului Banul* „*Buzescul* împreună cu fiu meu *Mateiu* dă zapis sfintei mănăstiri *Căluiu* etc. „că acum în zilele Domnului nostru creştin *Mateiu Basarab V.V.* socotit-am de „am scos oasele dumnélui răposatului jupăn *Radul Banul* şi ale coconilor dum-„nélui de la biserica de la *Strejeşti* de le-am adus la sfânta mănăstire *Căluiu*

Mormântul No. 6: Radu Banul Buzescul.

„de le-am îngıopat acolo. Deci, după ce le-am îngropat dat-am şi noi satul „*Ghidiciul* pe jumătate, partea noastră, cu rumâni şi cu 6 sălaşe de ţigani şi „carăta Banului cu 4 telegari şi un plug de boi şi 6 vaci şi cu o stupină de stupi „etc. Leagă cu martori Kir Ignatie Arhiepiscop Râmnicului etc. etc. înfricoşat „jurământ etc. (Arhivele Statului, *M-rea Călui*, pach. 9, doc. 4. şi *condica No. 268*, pag 228).

Mormântul No. 7

„† Aicé supt acéstă piatră odihnescu-se oasele răposatului robului lui „Dumnezeu jupan *Constantin* (sic) . . . . . . şi s'au pristăvit în luna . . . . .

Acest *Constantin* este cu sicuranţă unul dintre *Cepturoenii-Cocorăşti;* poate cel zugrăvit în biserica dela *Cepturoaia.*

Ctitorii zugrăviţi în interiorul bisericei

(Vezi schiţa).

a) La dreapta intrării, pe perete în *a*, este chipul „*Radului Velichi Spătar.* Acesta este *Marele clucer,* mort în 18 Ianuarie 1609

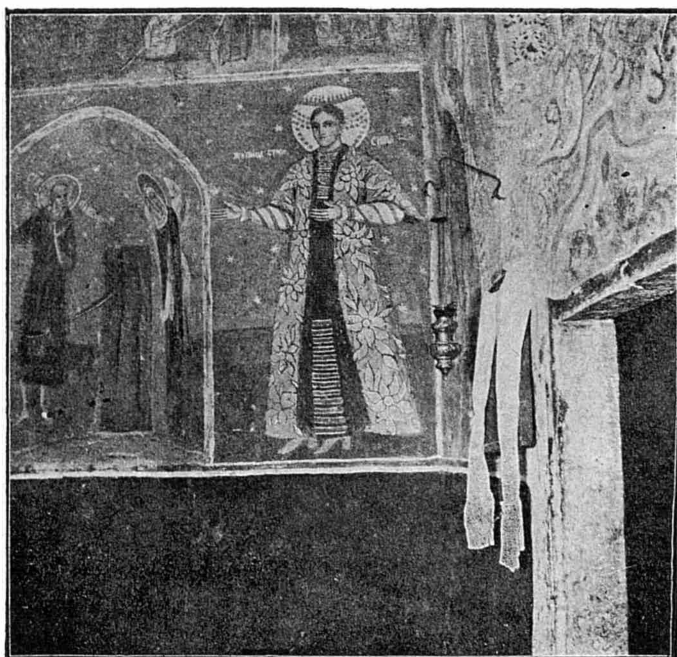
Ctitorii dela Căluiu. *a* şi *f*.

şi înmormântat în mormântul No. 3, descris mai sus. El este fratele mai mare al lui *Preda* şi *Stroe* Buzeşti, a avut de soţie pe jupâneasa *Stanca* (mormântul No. 1) zugrăvită în f, la dreapta lui.

b) La stânga intrării, pe perete în *b* este chipul lui jupan *Preda Velichi Spătar.* Acesta este Marele Ban al Craiovei, mort la 7 De-

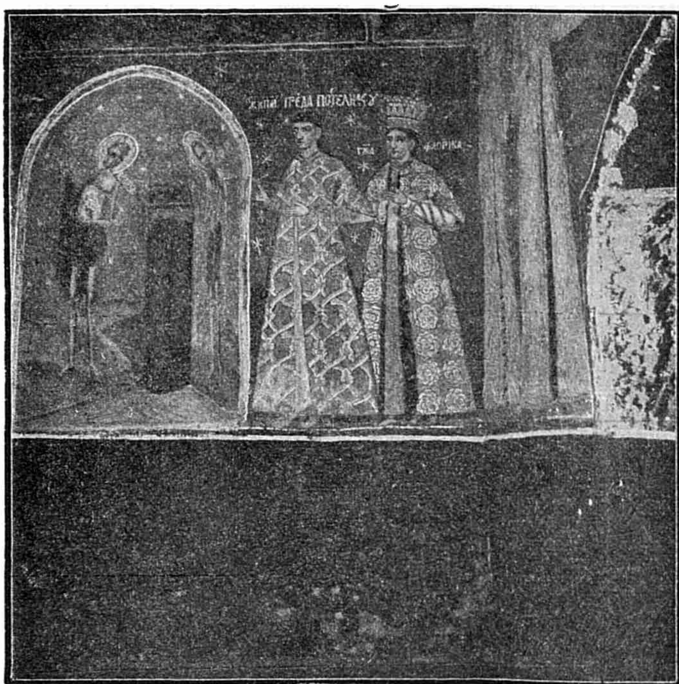
Ctitorii dela Căluiu. *b, c* şi *d*.

Ctitorii dela Căluiu. *e*.

cembrie 1610 şi înmormântat în mormântul No. 4, descris mai sus. El este fratele mijlociu. A avut de soţie pe jupâneasa *Catalina* zugrăvită în *d* pe peretele dela miază-noapte.

c) La stânga lui jupân *Preda* este zugrăvit in *c* jupăn *Stroe Stolnicul*, fratele mai mic al precedenţilor. El e mort în 1602 Oct. 2 în urma luptei ce a avut-o, la gura Teléjenului, cu cumnatul Hanului tătar. S'a înmormântat la mănăstirea *Stăneşti* (judeţul Vâlcea) unde zac şi oasele soţii sale jupânésii *Sima Stolniceasa*, care este zugrăvită în *e*. iar în *d* se află jupănésa *Catalina* a lui Preda.

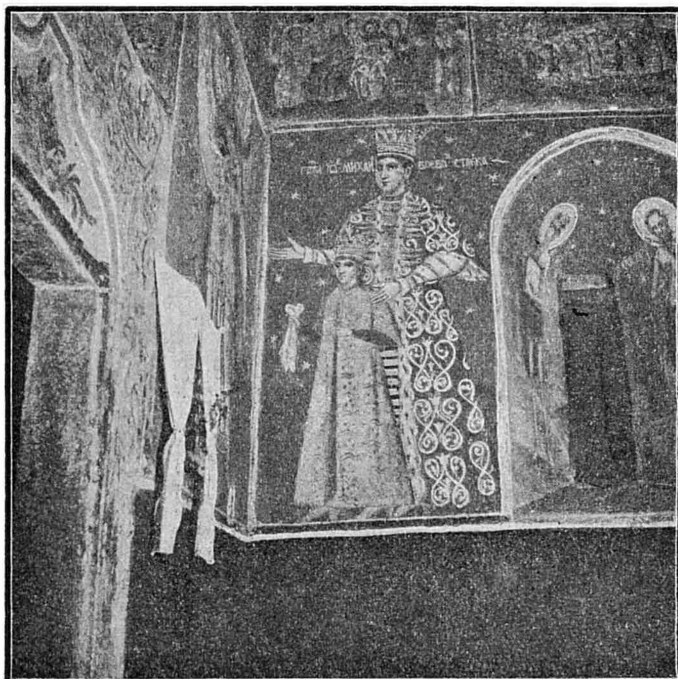

Ctitorii dela Căluiu *g* şi *h*.

g) Pe peretele dela miază-zi, în *g*, este Domniţa *Florica*, fata lui *Mihail V.V.* şi soţia jupănului:

h) Preda Postelnicul (Floricoiul) ot *Greci* (şi ot *Cepturoaia* ca descendinte al lui *Dumitru Părcălabul*, fratele lui *Vlad Banul*, bunicul Buzeştilor).

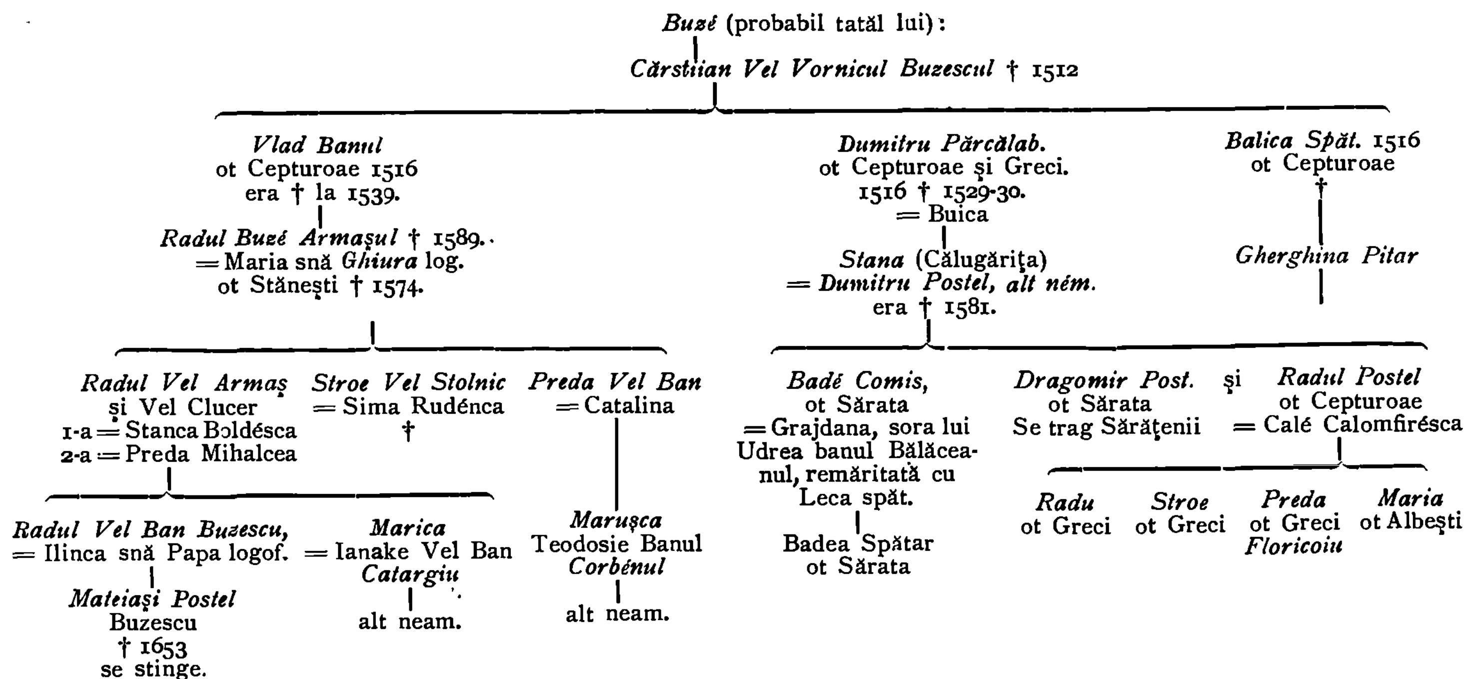
¹k. Pe acelaşi perete în ¹k este Doamna lui *Iō Mihail V.V. Stanca* având înaintea ei un fiu ne numit care nu poate fi decât *Nicolae-Petraşco*.

Ctitorii. dela Căluiu *ı* şi. *k.* Doamna Stanca şi Patraşco V.V.

Ctitorii dela Căluiu. *m.* Mihail V.V.

Buzé (probabil tatăl lui):
Cărstiian Vel Vornicul Buzescul † 1512
Vlad Banul
ot Cepturoae 1516
era † la 1539.
Radul Buzé Armaşul † 1589.
= Maria snă Ghiura log.
ot Stăneşti † 1574.
Radul Vel Armaş
şi Vel Clucer
1-a = Stanca Boldésca
2-a = Preda Mihalcea
Stroe Vel Stolnic
= Sima Rudénca
†
Preda Vel Ban
= Catalina
Radul Vel Ban Buzescu,
= Ilinca snă Papa logof.
Mateiaşi Postel
Buzescu
† 1653
se stinge.
Marica
= Ianake Vel Ban
Catargiu
alt neam.
Maruşca
Teodosie Banul
Corbénul
alt neam.
Dumitru Părcălab.
ot Cepturoae şi Greci.
1516 † 1529-30.
= Buica
Stana (Călugăriţa)
= Dumitru Postel, alt ném.
era † 1581.
Badé Comis,
ot Sărata
= Grajdana, sora lui
Udrea banul Bălăcea-
nul, remăritată cu
Leca spăt.
Badea Spătar
ot Sărata
Dragomir Post.
ot Sărata
Se trag Sărăţenii
şi
Radul Postel
ot Cepturoae
= Calé Calomfirésca
Radu
ot Greci
Stroe
ot Greci
Preda
ot Greci
Floricoiu
Maria
ot Albeşti
Balica Spăt. 1516
ot Cepturoae
†
Gherghina Pitar

Trecând sub Pantocrator se vede zugrăvit :

l) Pe peretele dela nord în *l Iō Petru V.V. Cercel* (cu un *cercel* în urechia dreaptă). Mişcându-se... aparatul nu a reuşit fotografia.

m) Pe peretele dela sud, în m, *Iō Mihail V.V.* fratele lui *Cercel* şi soţul Doamnei *Stanca.* In dreptul capului lui Mihaiu Vodă scrie: **Іѡ҃ Михаил воевод8 сн҃ъ великаго и прѣдобраго Іѡ҃ Петрашко воевод, в лет ҂з҃рв. Пис. Мина з8графъ.** = Іѡ҃ Mihail Voevodu, fiul marelui şi bunului Іѡ҃ Petraşco Voevod, în anul 7102. A scris Mina zugrav, şi în dreapta Domnului d'asupra: **Іѡ҃ Петр8 воевода, сн҃ъ великаго и прѣблг҃аго Іѡ҃ Петрашко воевод. Не проливаете на земли кръв неповинни, н8 с8дите по правд8 и б8дете млср҃ди, како ест бил и Гь҃ Бь҃ млсвь над нас, а нн҃ѣ ест над вась. Сама бжїе млсрдїе.** = Іѡ҃ Petru Voevod, fiul marelui şi prea dulcelui Іѡ҃ Petraşco Voevod. Nu versareţi pre pământ sânge nevinovat, dar judecaţi după dreptate şi fiţi îndurători, precum a fost şi Domnul Dumnezeu milostiv faţă de noi, şi, acum este faţă de voi. Insăşi îndurarea lui Dumnezeu. (Trad. de St. Nicolaescu).

Biserica Cepturoaia.

(Judeţul Romanaţi).

Vorbind de *Căluiu,* mausoleul Buzeştilor, nu putem tăceà fără a spune cevà şi de moşia lor de baştină *Cepturòaia.* Satul *Cepturoaia* sau *Cituroaia,* zis azi *Ştirbeiu,* este la o depărtare de 5 km. de satul *Căluiul,* mergând pe sosea.

La această moşie de baştină, feciorii lui *Cârstiian Vornicul Buzescul,* sau poate chiar *Cârstiian,* au rădicat o biserică în apropiere de ruinele conacului lor, care conac erà la vre-o sută de metri la apus judecând după pimniţile şi zidurile care există şi azi alături de curtea bisericii. Proprietarul actual, principele *Barbu Ştirbeiu,* are nobila şi prea lăudabila intenţiune de a clădì peste acele ruine o şcoală sau spital, precum şi de a reparà actuala biserică al cărei tot peretele dela nord este plin de umezeală până la streaşină din causa unor picioare de zid care în loc să consolideze clădirea i-au făcut mai mult rău fiind fost construite în condiţiuni rele, de vreme ce au produs egrasiă bisericii.

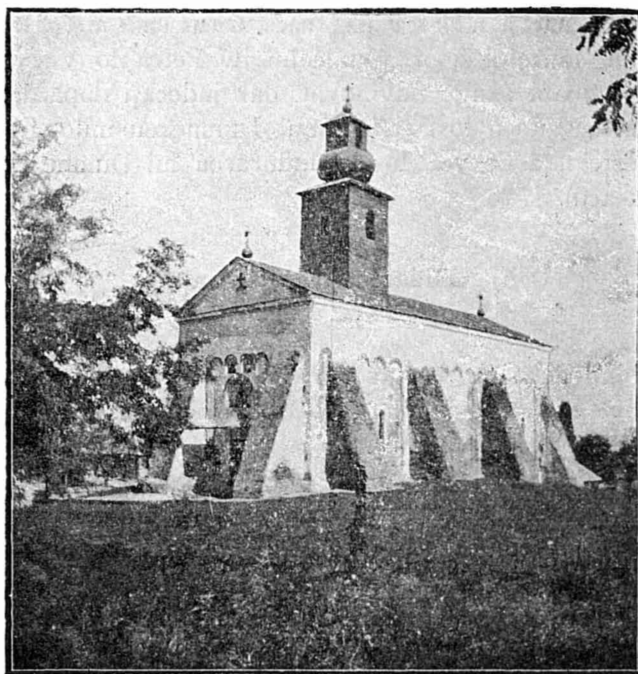
Biserica a fost dar construită la curtea boerească şi la ea veneau de ascultau serviciul divin toţi creştinii iar nu numai boierii. Azi este biserică de mir, cu hramul Cuvioasa Paraschiva.

Are forma de *arcă,* iar interiorul este bine luminat.

Din cauza cutremurelor, ea a fost reparată adăogându-i-se spre întărire, unsprezece picioare de zid: câte 4 de fiecare lature, unul la

altar (acesta este scurt, spre a nu astupà fereastra altarului) şi 2 la intrare.

Pisanie de piatră nu se află; însă, în tinda bisericii se vede o inscripţiune cu văpseală scrisă la 1894 când nişte credincioşi localnici au făcut câtevà mici reparaţiuni şi au profitat de ocaziune să se zugrăvească şi ei ca *ctitori* pe zidurile dela miazăzi şi dela miazănoapte iar pe cel dela intrare au făcut, la stânga (în locul secundar) chipul *M. S. Regelui Carol I-iu* care se poate *cunoaşte mai ales* după *inscripţiunea* de alături. In locul de onoare (la dreapta) se află P. S. S. Episcopul *Ghenadie Enăceanu*. Dacă noii ctitori ar puteà să rămână

Biserica dela Cepturoaia (azi Ştirbeiu).

acolo, apoi Regele şi Episcopul, care nici nu seamănă, trebuesc neapărat schimbaţi din loc şi puşi: la dreapta Regele, la dreapta lui episcopul iar la stânga *Regina*. Aşa s'a urmat în cursul vremilor în bisericile noastre. Inscripţiunea fiind greşită şi de fantazie nu am reprodus-o aci.

Aci, în această tindă, se află lipit la zidul dela nord, mormântul lui jupân *Dumitru Părcălabul* iar alături al jupaniţei *Maria*. Mormintele sunt ridicate din faţa pardoselei de vre-o 30 cm. iar lespezile au o lungime de 1,83 m. şi o lăţime de 0,75 m.

Mormântul lui jupan Dumitru:

[† Прѣставй] рабоу Бжїю жоупань Доумитроу паркалабь, вь цртво нбное, ега бы вь дни Моўси воевод; погибоше жоупань Доумитроу ѿ сабле, вь мсца Мр к.

adică: [Răposat-a] robul lui Dumnezeu, jupan *Dumitru Părcălabul*, întru împărăţia cerească, când a fost în zilele lui *Moisi Vodă;* a pierit jupan *Dumitru* de sabie în luna Martie 20. (Trad. St. Nicolaescu).

Moisi Vodà a domnit dela 1529-30 (7037—7038) şi a pierit la *Viişoara* pe Olt, împreună cu cumnatul său *Barbu al II-lea Banul Craiovescul.* Radul Vodă Viteazul domnea încă la 15 Noemvrie 7037. El este ucis la 4 Ianuarie 7037=1529. (St. Nicolaescu. *Revista pentru Istorie, Arheologie* şi *Filologie,* Vol. X, 1909, pag. 80).

Mormântul jupaniţei Maria.

† Прѣстависе раба бжие. ⁝ жупаница Мариеа . ⁝ . вь дни Їѡ Алеѯандру воївода, вь лѣто ,зчв, мца мр. ді.

adică,

† Răposat-a roaba lui Dumnezeu jupaniţa *Mariea,* în zilele lui Iѡ *Alexandru Voivoda,* în anul 7092, luna Martie 19.

D. Ştefulescu a cetit leatul 7082 adică anul 1574 pe când în realitate ne aflăm în 1584; apoi, d-sa pretinde că această jupăniţă este soţia lui *Radul Buzé Armaşul* lucru care este cu putinţă dar nu se poate afirmà numai după inscripţiune.

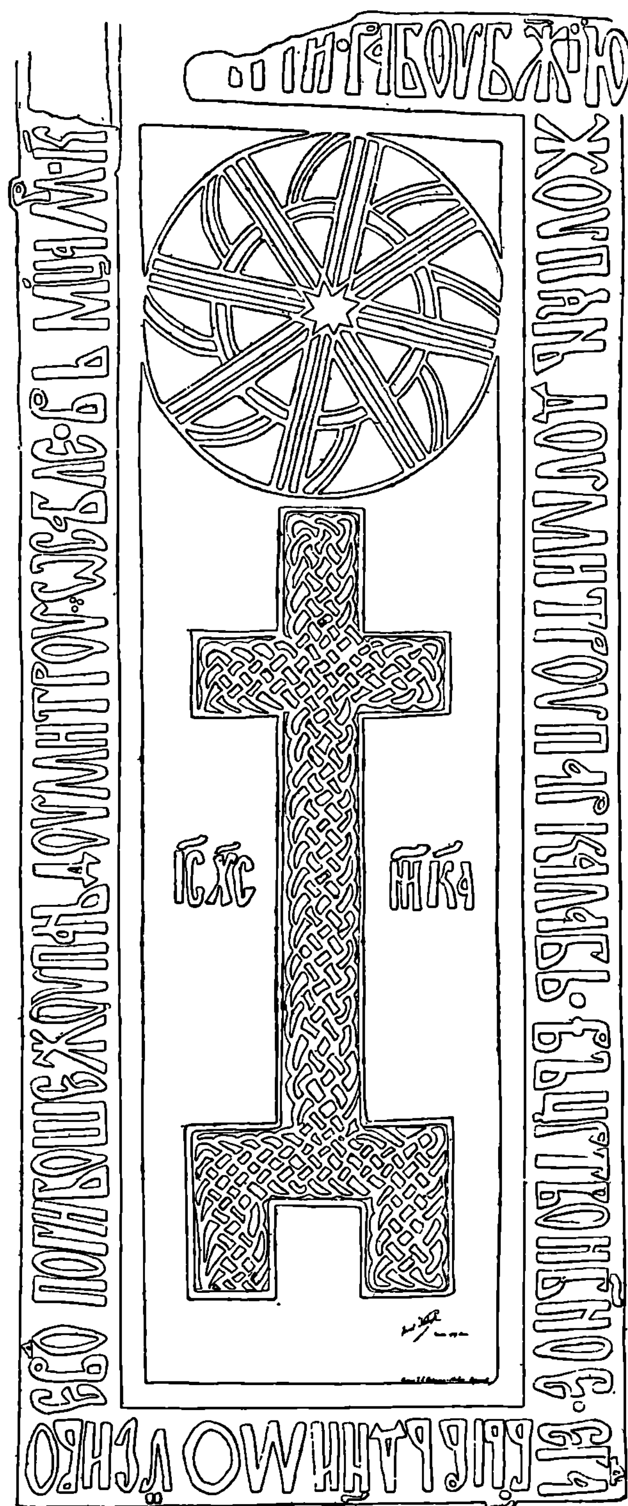
Ctitorii zugrăviţi în interiorul bisericii.

Din *tindă* pătrunzând în biserică se află, la dreapta intrării:

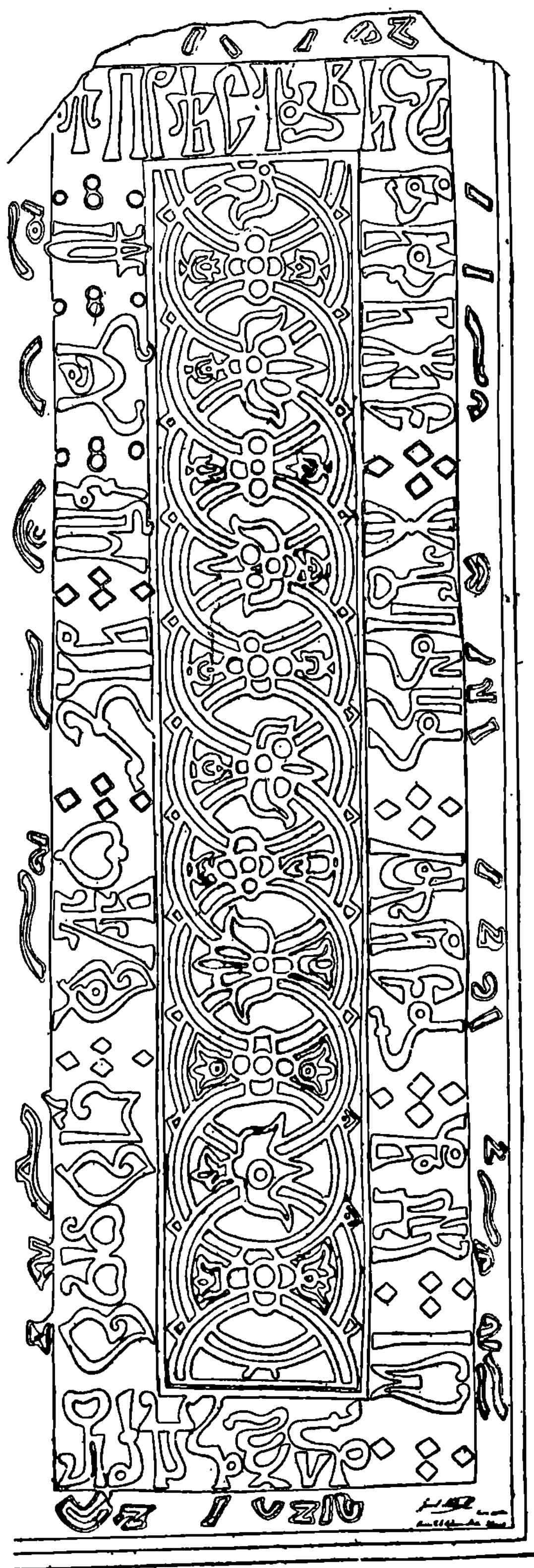
a) jupan *Costandin Buzescul* zugrăvit de mult deşi inscripţiunea este cu litere latine. Când s'a reparat biserica, în 1894, s'a găsit de cuviinţă să se deà pe perete o văpsea albastră închisă care a acoperit şi vechile inscripţiuni (nu şi personagiile ctitoriceşti) Peste acest câmp albastru s'au făcut inscripţiuni moderne care însă, nefiind fixate pe perete destul de bine, s'au şters, în parte, încât cu greu se mai poate descifrà cevà.

b) lângă, şi în dreapta precedentului, se se află jupăn *Radul feciorul lui Costandin Buzescul* şi lângă acesta în dreapta, *Barbul feciorul lui Costandin.* Inaintea lui *Costandin Buzescul* un copil *Costandin.*

După aceste nume de *feciori* suntem siguri, că jupăn *Costandin Buzescul* ctitorul nu este altul decât feciorul lui *Mateiaşi Postel. Cep-*

(Cepturoaia). Jupân Dumitru Pârcălabul.

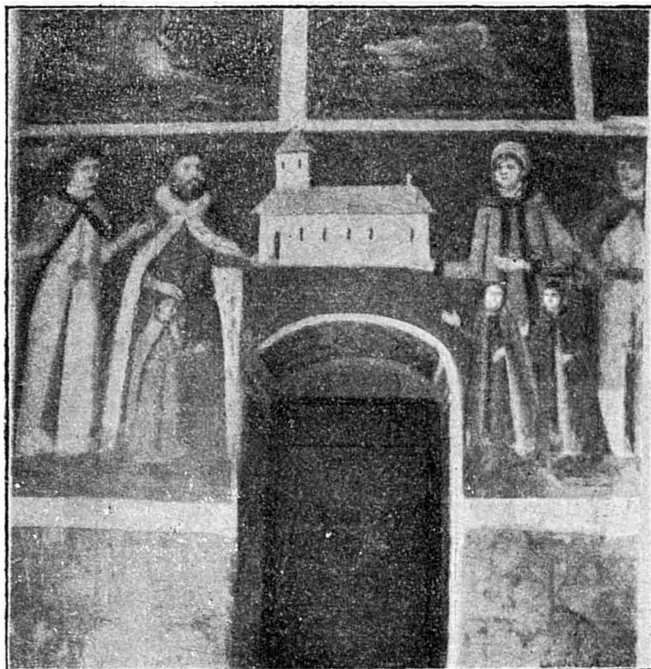
(Cepturoaia). Jupanița Maria.

turoianul, (Cocorăscul) care erà mort la 1671; el este deci nepotul lui *Paraskiva Paharnicul din Cocorăşti.*

Copilul *Costandin* este *Vornicul,* fratele *Păunei,* pe care a luat-o de soţie *Şerban Vel Vorn. Ştirbeiu.*

La stânga intrărei:

c) Jupaniţa (şters) jupăn *Şerban Vel Vorn. Ştirbeiu,* având înaintea ei 2 fete: *Maria* la dreapta şi *Ancuţa* la stânga. După ea vine:

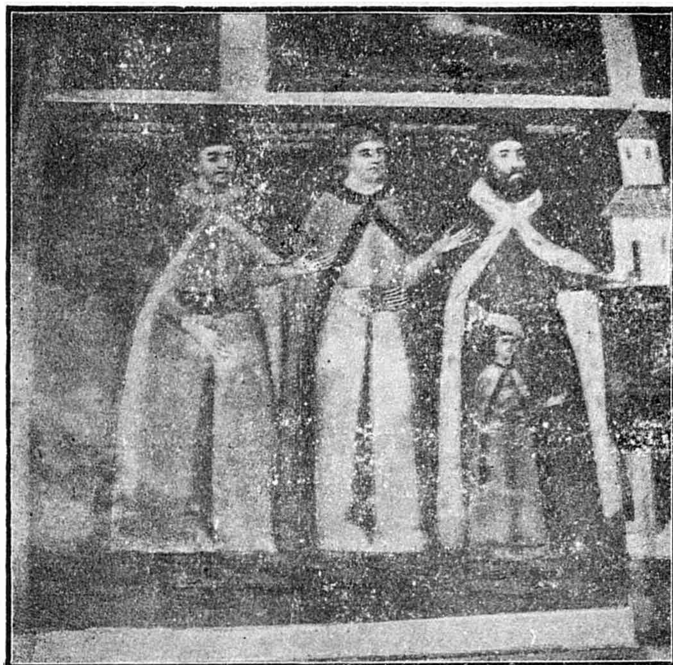

In dreapta intrării: Costandin Buzescul, Radul şi Barbul şi Costandin.
In stânga: Jupaniţa; Şerban Vel Vorn. Ştirbeiu, Maria, Ancuţa, Ginere lui jupan Costandin Buzescu şi un băiat Constandin Stolnic.

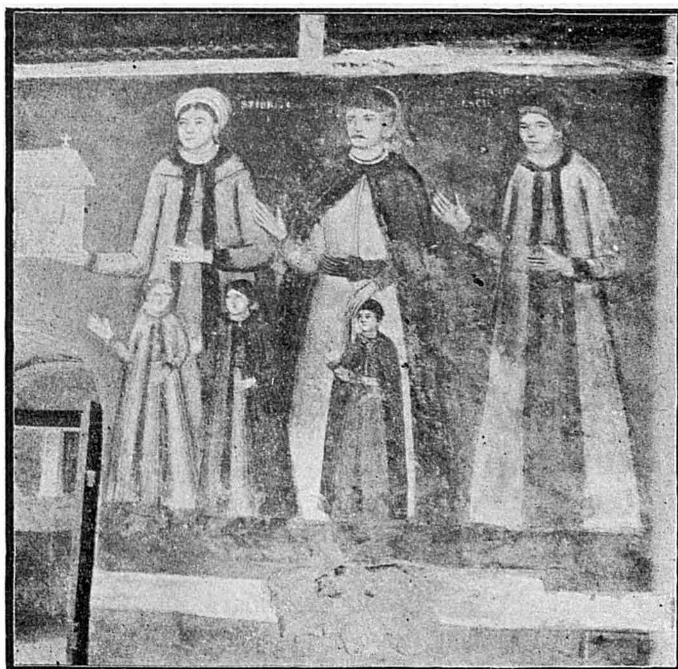
d) „Ginere lu jupăn Costandin Buzescu", înaintea lui un băiat *Costandin;* acest băiat este viitorul *Costandin Stolnicul Ştirbeiu,* tatăl lui *Barbul Serdarul Ştirbeiu* care a înfiiat pe *Barbul D. Ştirbeiu V. V.*

e) Se mai vede cam încurcat şi şters: *„jupaniţa* **Păuna** *a lui Şerban Vel Vorn.",* în stânga lui *„ginere lu jupăn Costandin Buzescu".*

După aceste personage putem admite că repararea vechei biserici şi consolidarea cu picioare de susţinere s'a făcut pe la a 2-a jumătate a secolului al XVII-lea când va fi dispărut atât vechile chipuri ctitoriceşti cât şi pisania de piatră.

La dreapta intrării: Jup. *Costandin Buzescul* şi un copil Costandin înainte. Radul şi Barbul feciorii lui Costandin.

La stânga intrării: *c)* Jupaniţa . . . . . . Jup. Şerban Vel Vorn. Ştirbeiu înainté ei 2 fete *Maria* la dreapta şi Ancuţa la stânga. *d)* Ginere lu Jup. Costandin Buzescu; înaintea lui un băiat Costandin. *e)* Jupaniţa Păuna a lui Şerban Vel Vorn.

La 1743 Februarie în 12 s'a judecat *Costandin Stirbeiu Postelnicul* cu dumneaei „jupănésa *Maria Buzeasca,* mătuşa d-luî, pentru pri„cina unor moşii anume *Cepturoaia, Floreştii* şi *Strejeştii*" care moşii, la eşirea lor din indiviziune, se convenise a se ţine *„pentru scaun „şi pentru temeiu:* Cepturoaia de dumnélui *Costandin Ştirbeiu* iar „Floreşti din Dolj de d-lui *Costandin Buzescul,* iar moşia *Străjeştii* „să se stăpânească *frăţeşte* de ei, adică Străjeştii au rămaş de fraţi". Insă *Costandin Buzescul* se mută din *Floreşti* în *Strejeşti* (sub Mavrocordat) şi lasă *Floreştii* de fraţi; această schimbare a adus procesul prin care se cerea compensaţiune care, de altfel, s'a şi acordat lui Ştirbeiu.

Bisericile dela Strejeştii-de-jos şi de-sus.

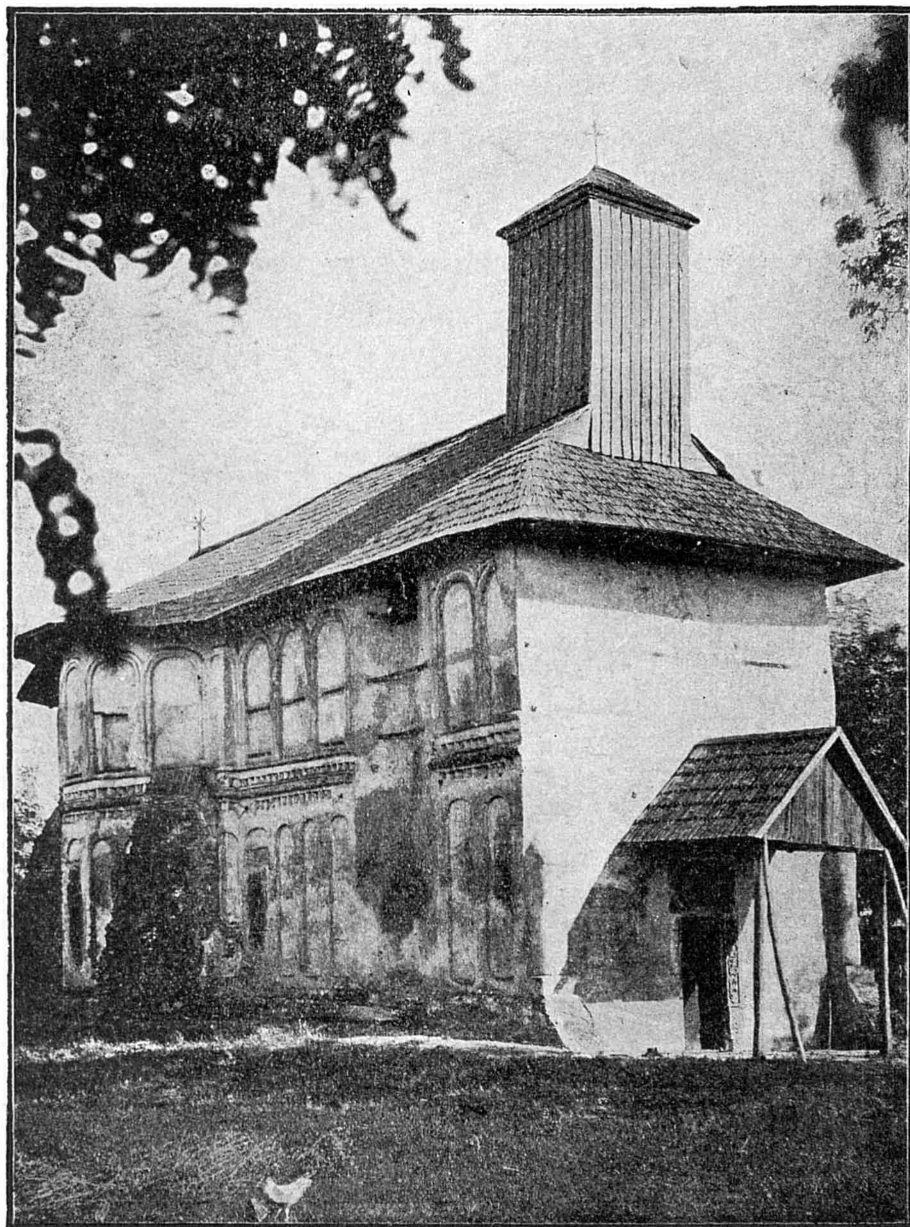
(Judeţul Romanaţi).

Satul *Strejeştii* au fost de baştină jumătate al jupănesei *Stanca,* soţia „cea dintîiu despre Boldeşti", a lui jupân *Radul Marele Clucer Buzescul,* dată de zestre împreună cu Orleştii jumătate şi a 6-a parte din Dobruşa „iar când au fost la moartea ei ea le-au lăsat cu blestem „să fie mine", zice *Radul* în testamentul ce face la moartea lui (1609).

La *Strejeşti* a fost îngropat *Radul Marele Ban Strejescul Buzescul* şi apoi oasele scoase de acolo şi duse la *Căluiu,* de Băneasa *Ilinca* şi fiu său *Mateiaşi.* (cum văzurăm mai sus).

Strejeştii-de-jos sau *din Vale* se află la nordul judeţului Romanaţi, aproape de limita cu judeţul Vâlcea. Spre a merge la acest sat, vizitatorul va scoborî la gara *Strejeştii* (linia Piatra-Olt-Câineni) de unde, până la comuna cu acelaşi nume, sunt numai 4 km. pe o şosea foarte bună. La vest de *Strejeştii-de-jos* se află *Strejeştii-de-sus* departe de gară numai de 3 km., şoseaua este foarte bună.

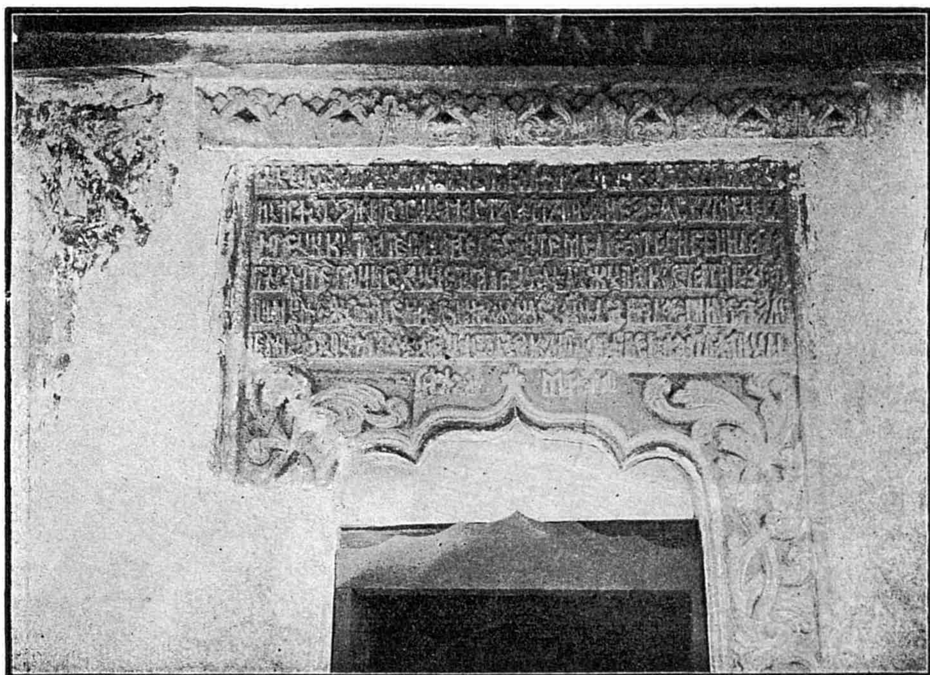
Biserica din Strejeştii-de-jos a fost făcută la 1733, probabil pe locul altei biserici de lemn unde a fost înmormântat *Marele Ban Radul Strejescul* pe la 1647. La origine biserica a fost mânăstire, căci se mai văd şi azi casele stăriţii şi ruine de chilii. Biserica este mică şi din cauza cutremurelor ea s'a crăpat şi s'a slăbit într'atâta în cât s'a găsit de trebuinţă a o consolida prin 2 rânduri de şine metalice care înconjoară clădirea de jur împrejur deasupra brâului exterior, iar în interior sunt fixate traverse metalice care strâng zidurile în cruciş şi în curmeziş: Deosebit de aceste legături metalice zidăria mai este susţinută de 6 picioare groase de zid care se ridică până la brâul bisericei. Zugrăveala exterioară s'a şters şi de vremi şi de tencuială ce s'a aplicat peste ea mai ales în faţă.

Strejeştii-din-Vale.

Biserica este întreţinută şi serveşte azi ca biserică a satului. Iată pisania de d'asupra uşii dela intrare:

† „Cu vréré Tatălui şi cu ajutorul Fiiului şi cu săvârşiré Duhului sfânt, „ziditu-s'au acéstă sfântă şi dumnezeiască biséreca, înpreună cu toate podoabele „ei, din temelie întru cinsté şi lauda pré sfintei Troiţe, cu cheltuiala dumnélui „jupân *Costandin* *Buzescul* şi dumnéei jupânései *Mariei* şi a coconilor *Nicolae* „şi *Ilie* în zilele pré înnălţatului împărat *Carol* al şésele. A căriia încépere au „fost la létul 1733 Mai 11".

Strejeştii-din-Vale. Pisania.

După cum se vede biserica actuală a fost zidită pe timpul ocupaţiunei Olteniei de către Administraţiunea Austriacă care a durat dela 1718 la 1739. *(K. K. Administration).*

Ctitorii. In interiorul bisericei, pe peretele dela miazǎ-noapte, sunt zugrăviţi ctitorii: jupân *Costandin* şi jupâneasa *Maria* ţinând biserica ~~cu~~ mâinile. Înaintea lui jupân *Costandin* se află fiii *Ilie* şi *Nicolae* iar înaintea jupânesei *Mariei* este fiica *Maria.*

După cum arată fotografia, există deosebire mare între forma bisericei actuale şi cea făcută la 1733 şi dărâmată de cutremure.

Jupân *Costandin* ctitorul este *Costandin Vornicul* cumnatul lui *Şerban Vornicul Ştirbeiu;* el este feciorul lui *Costandin Cepturoianul*

(Cocorăscul) care trăia la 1715, iar acesta este feciorul lui *Mateiaşi Postelnicul Cepturoianul* care erà mort la 1671 şi care descinde din *Paraskiva Paharnicul Cocorăscul,* bărbatul jupănesei *Kiera*, fata lui *Teodosie Banul Corbénul* ginerele lui *Preda Banul Buzescul.*

Strejeştii-din-Vale. Interiorul: ctitorii.

Biserica din Strejeştii-de-sus a fost făcută la 1818 de *Costandin Buzescul Slugerul,* feciorul lui *Ilie Buzescul Şetrarul* şi nepotul lui *Costandin Vornicul,* ctitorul dela *Strejeştii-de-jos.*

Biserica este mare şi luminoasă dar n'are nimic de remarcabil în construcţiunea ei. La 6 m. înaintea intrărei bisericei se află o clopotniţă în formă de turn rectangular, iar poarta pe supt clopotniţă este zidită şi localul este utilizat în noaptea *Sfintei Invieri* unde se oficiază serviciul divin. In dreptul cheiei bolţii se află, în ştiucatură, o aquilă biceptă încoronată purtând în ghiara dextră o spadă, iar în senestra globul imperial cruciat. Chenarul turnului şi bisericei precum şi celelalte ornamente exterioare sunt de *ştiuc.*

In interiorul bisericei *la dreapta intrărei* se află mormântul ctitorului:

„Buzeştii ce din vechime pentru ţară s'au jertfit,
„S'au sfârşit *acum prin mine,* precum Domnul au voit.

Strejeştii din dél. Clopotniţa şi mormintele ctitorilor Darvari.

„Căci *odraslă bărbătească* din neam *nimeni n'au rămas,*
„Ci numai de femeiască a două fiici iubite las,
„Rămâind spre pomenire nişte semne şi lucrări.
„Numai dar din auzite şi din alte întâmplări.
„Oasele cele trudite aicé se odihnesc,
„Supt pământ acoperite de piatra ce le păzesc.
„Iartă dar, iubite frate, cel ce-i vré ca să citeşti,
„Blagoslovind întru toate pe românaşii *Buzeşti.*
„Smeritul *Costandin Buzescul sfârşitul neamului său*".
„Leatu 1831. Ianuarie 31".

In dreptul mormântului, pe zid, este zugrăvit „*Costandin Buzescul,* sfârşitul neamului său", în genunchi în postură de rugăciune şi din gură-i ies cuvintele următoare:

„Pentru rugăciunile, Doamne, tuturor sfinţilor şi ale Născătoarei de Dumnezeu mântueşte-mă pe mine păcătosul"; această inscripţiune se termină cu ultimul cuvânt „*păcătosul*" scris lângă gură şi, prin urmare, slovele sunt răsturnate, întocmai ca acelea ale unei inscripţiuni scrisă pe un geam în partea de afară, care s'ar citì pe dinăuntru.

La stânga intrărei sunt zugrăvite pe perete:

1) „*Ecaterina Buzescu*, soţia ctitorului, apoi vin „*fiicele dumnélor*":

2) *Aristiţa* şi,

3) *Elena.* Toate trele sunt de o frumuseţe deosebită.

Precum vedem, *Costandin Buzescul* îşi dă perfect seama că numai *ramura* sau „*odrasla bărbătească*" arată continuare unui neam căci el zice că *Buzeştii* „s'au sfârşit *acum prin mine*". El se credeà *Buzesc* neaoş şi se *credea* de *bună credinţă.* In adevăr, moşii şi strămoşii lui începând chiar cu *Paharnicul Paraskiva Cocorăscul* au lăsat numele lor patronimic „*Cocorăscul*" şi au luat pe acela al moşiilor moştenite dela *Buzeşti* prin „*odrasele femeiască*" şi mai în urmă, chiar prima generaţiune, au adoptat numele de *Buzeşti.* Este sicur că *Costandin* acesta nici nu avea ştiinţă că stră-străbunicul lui era *Cocorăsc.*

La 7 Noemvrie 1745. Caimacamii Scaunului Craiovei, în pricina unor ţigani de ai Buzeştilor, afirmă că: a mers dumnélui *Costandin Ştirbeiu* Postelnicul *ce se trage din neamul Buzeştilor* etc.; iar la 1781 *Barbul Ştirbeiu* biv Vel Serdar (cel ce a adoptat de fiul său pe *Barbu Bibescu* feciorul lui *Dumitraşco Vornicul Bibescu,* dându-i şi numele şi *siclitau* ca să fie *Ştirbeiu* adevărat, fostul Domn *Barbu D. Ştirbeiu) Barbul Ştirbeiu* zic, se plânge la Domn că „*Ilie Buzescul* ai *cărui moşi şi părinţi ai dumnélui* **sunt tot un neam cu moşii** *şi părinţii miei*" etc. nu vreà să-i deà ocolnica moşiilor etc. etc.

Jud. Romanaţi. Strejeştii din deal. Interiorul: ctitorii la dreapta intrării.

Jud. Romanaţi. Strejeştii-din-dél. Interiorul: ctitorii din stânga intrării.

Iată cum se înţelegea şi ce se înţelegea pe atunci, în mod general, prin neam: rudă.

De altfel *Costandin Buzescul* erà un boer procopsit, fiindcă aveà şi ştiinţă de carte, ba erà chiar *poet* făcându-şi singur *epitaful* dacă judecăm după nişte însemnări făcute de el pe nişte cărţi afierosite sfintei biserici:

Pe un **Octoih**.

„Acest *Octoih* ce coprinde într'însul slujba celor 8 glasuri împreună cu slujba zilelor de preste toată săptămâna, cumpăratu-s'au „de cel mai mic între robii lui Dumnezeu *Costandin Buzescul biv.* „*Vel. Căminar* şi s'au afierosit la sfânta biserică (carea cu a sa sărguinţă s'au zidit din temelie) la strămoşeasca sa moşie *Strejeşti,* „unde se prăznuieşte hramul *Tuturor Sfinţilor* şi ale mai marilor „Voevozi *Mihail* şi *Gavril,* spre veşnica pomenire; 1820 Noembrie „8 când s'au târnosit biserica în zilele prea înălţatului domn *Alexandru* „*Şuţu* Voevod şi ale prea sfinţitului Episcp Râmnicului kir *Galaction.*

s.) *Costandin Buzescul.*

Această inscripţiune se află pe versa filei întâia a „*Octoihului* „tipărit sub *Francisc I-iu* cu blagoslovenia Excelenţii Sale prea sfinţitului domn *Ştefan Stratimirovici* arhiepiscopul, Mitropolitul bisericei răsăritului din Carlovăţ, îndreptat fiind prin osârdia prea Osfinţitului Episcop al Argeşului kiriu kir *Iosif.* La Buda. 1811".

Altă inscripţiune făcută pe un *Mineiu* tipărit la Buda de Episcopul Râmnicului *Filaret* cu blagoslovenia mitropolitului *Dositei* sub domnia lui *Ion Costandin Alexandru Ipsilant Voevod,* prin osîrdia Episcopului Argeşului la 1805, sună astfel:

„Acest *Mineiu* din numărul celor 12 luni, ce coprinde într'însul „pe larg slujbele praznicelor şi ale sfinţilor ce s'au aşezat de sfinţii „părinţi a se serba în luna lui *Septemvrie,* cumpăratu-s'au de cel mai „mic dintre robii lui Dumnezeu, *Costandin Buzescul biv. Vel. Sluger* „şi s'au afierosit la sfânta biserică dela moşia d-sale *Strejeştii* spre „veşnica pomenire. Iar carele din preoţii şi slujitorii bisericii, sau „oricare alţii pravoslavnici creştini se va îndrăzni să ascunză sau să „înstreineze vre-un *Mineiu* din aceste 12, acela să fie blestemat de „toţi sfinţii care se laudă într'însele şi să nu scape în viaţa aceasta „fără dreapta răsplătire a Dumnezeirei cei în trei ipostase care să „şi prăznueşte în mai sus zisa biserică:"

„Drept aceia să nu fiu ponosluit
„Mă rog cu duh umilit
„Către tot pravoslavnic cititor
„Să fie îndrăznelii mele ertător

„Şi să nu mă mai dojenească
„Ci cu dragoste să mă pomenească,
„Căci aceste grele şi înfricoşate cuvinte
„Indrăznindu-mă le zic furilor de cele sfinte,
„Având către pravoslavie osîrdie foarte
„Şi fiind al fieşcăruia creştin mai mic şi smerit frate."

s) *Costandin Buzescul.*

În curte, în stânga turnului clopotniţei se află 3 morminte:

I-iul mormânt:

„In faptul bun este limanul. Aici zace *Elena M. Darvaris* născută Buzescu.

„Sufletul nobil şi caritabil, adevărata providenţă pe acest pământ, atât pentru copiii săi cât şi pentru toţi aceia ce se aflau în „suferinţă. Memoria sa va rămâne etern gravată în inima tuturor „acelora care au cunoscut-o".

1810 şi † 1880".

Acest mormânt conţine doar oasele uneia din fetele ctitorului şi anume *Elena* soţia lui *Mihail Căminarul Darvaris.*

Cealaltă fiică, *Aristiţa,* a fost soţia *Clucerului Şerban Grădişteanu.*

al II-lea mormânt:

„In faptul bun este limanul.

„Aice zace *Constandin M. Darvaris,* doctor în drept.

„Grabnic răpit în puterea vârstei din sânul familiei şi patriei sale, „Memoria sa va rămâne etern un exemplu de probitate, de devotament, şi de adevărată afecţiune filială şi frăţească. Născut la 1843, „mort 1880".

In realitate anul naşterei este 1834 şi s'a greşit de către sculptor schimbând locul cifrelor. *Costandin* a fost mai mare decât frate-său *Alexandru.*

al III-lea mormânt: Pe cruce:

„*Alexandru Darvari*
„născut la 1837, mort 1887".

Nota. Dela altarul bisericei privind Oltul spre miază-zi se zăreşte în mod feeric oraşul *Slatina,* când se aprind luminele în oraş.

Biserica Palatului din Brâncoveni.

(Judeţul Romanaţi).

La extremitatea de răsărit a satului şi pe un pinten al dealului, care domină toată lunca Oltului atât către Slatina, cât şi la vale, fusese ridicată casa boerilor din Brâncoveni.

Matei Basarab VV., Doamna Elina.

Din Palatul de odinioară nu mai stă astăzi de faţă decât un zid înegrit de vremuri şi se mai zăresc pe ici-colo urmele temeliilor conacului şi a dependinţelor. S'a păstrat numai biserica curţii dom-

neşti, care este şi biserica parohială din ziua de azi a satului Brâncoveni. De jur împrejurul bisericei, şi chiar între zidurile fostului conac, se află morminte căci curtea bisericei servă drept cimitir.

In interiorul bisericei se află ca ctitori:

Constantin Brâncoveanu VV., Doamna Marica.

De o parte Iω *Matei Basarabă* V.V. şi *Doamna Elina* iar de cealaltă parte *Iω Costandin V.V.* şi *Doamna Marica* (nepoata lui *Antonie Vodă* din Popeşti).

Pisania glăsueşte astfel:

„† Cu vréré tatălui i cu îndemnaré fiiului cu săvrăşitul duhului sfânt „unuia Dumnezeu adevărat. Acéstă sfântă şi Dumneziiască biserică ce iaste „sfinţită şi fă[cută] în numele lui Xc. Insă suptu paz(a) şi lacaşul lui stăi Nicolae „Mirilikiaskăi ziditu-o-u den temelie bun credinciosul şi de Xc. iubitul pré lu- „minatul creştinul Iω Mateiu Voivoda den Brâncovéni, nepotul răpaosatului Bă. „sărabă Voivod cel Bun, împreună cu luminată şi bună credincioasa soţul Dom- „niei sale, Doamna Elina den Fieraşti, pomană văcuitoare Dumnialor şi părinţilor. „Şi s-au început a se zidi vălétul de la Adam 7142 meseţa Avgust 3 şi sau să- „vrăşită lét 7143 meseţa Dechemvrie 6. Şi a al doile ctitor jupân Preda spătaru i „jupăniţa lui Păuna i cediih; şi ispravnica jupân Stanciu Vornicul ot Sălătruc.

O a doua Pisanie este scrisă cu slove latine, în interiorul bisericei pe zid d'asupra uşii:

Această sfântă biserică este zidită din temelie de fericiţii ctitori ce figurează în iscripţia veche şi au durat până la anu 1837 Ianuarie 11 când s'a dărâmat rău de cutremurul ce au fost în acea nópte şi a remas parte din zid şi bolta dela femei. După acea a stat părăsită până la 1849 şi s'a reparat de enoriaşi cu stăruinţa părintelui Stan şi preotului Vlad şi de atuncea a mai durat până la anu 1876, Aprilie 21, când s'au aprins din fulger şi au ars într'un ceas rămânând iară părăsită până la anu 1881, când s'a pus în a treia reparaţie prin stăruinţa preotului Constantin Stănescu cu adjutorul inoriaşilor şi altor locuitori din comunele vecine în zilele Prea Sfinţitului Episcop Iosif şi ale înnălţatului Rege Carol I şi s'au terminat cu totul în anul 1883 Mai 15.

Pe zidul exterior dinspre miază-zi şi sub fereastra dela altar se citeşte următoarea ştiinţă, săpată în piatră pe 2 rânduri:

„Pietrarul de ferestrei | † Să se ştie Badé meşteriul".

In curtea bisericii, în partea despre miază-zi, printre mulţimea de cruci de morminte, una singură de piatră atrage atenţiunea atât prin dimensiunile ei cât şi prin inscripţiunile ce poartă şi anume: pe faţa dela apus, într'o românească străină cu litere cirilice şi pe muchi în latineşte:

„† Ne inkinem ţiia | Domne | Iĉ Xĉ şi dem | laude keă | cu sfénta | cruce „ai | rescumpe | rat lume | cu pré sfén | té patimé | şi versaré si | (n)ci(lui) ai „milostivit | pré toţ(i) caré—se inkén in—numele teo. Şi | în ţara ac(e)aste | cu „Domnul lui | a ţineré vei | dé acéste trei | bicé: ciumé | foame, oste. Amin.

Pe muchia dela miază-zi a crucii:

„Hic jacet | pie defunctus gen | erosvs Do | minvs Gi | orgivs *Pe* | *cena Le-* „*vin*, q | ui querendo | meliorem | vit(a)m inve | nit morte | m. Sub ead | em cruce „se | pulta est ma | ter ipsivs | *Anna* et fr(ater) | ipsivs *Deme* | *trivs*. Qvi pre | · „dictvs *Gio* | *rgivs* obi(i) | t anno Dom | ini 1707, die 29 8-is.

Adică:

„Aici odihneşte, răposatul de vrednică amintire nobilul domn Ghéorghe „Pecena Levin care, căutând o vieaţă mai bună, găsì în schimb moartea. Sub „aceiaşi cruce este înmormântată mama lui Ana, şi fratele lui Dimitrie; însă „pomenitul Gheorghe răposă în anul Domnului 1707 în ziua de 29 Octombrie".

Pe cealaltă muchie a crucii:

„Ego Ioha | n(n)es Pecena Le | vin, curavi, | erigi istam | sanctissim | am „crvcem pr | o remissio—ne pec(ca)torv | m tam vivo | rvm, qvam pro | eternam mem | oriam".

Adică:

„Eu Ioan Pecena Levin, am îngrijit şi am ridicat această prea sfântă cruce „pentru iertarea păcatelor atât a celor vii cât şi spre vecinica pomenire (a celor morţi).

D. Virg. Drăghiceanu în „Buletinul Comisiunii monumentelor istorice" (Aprilie—Iunie 1911) ne spune că acest papistaş Levin erà un cioplitor de piatră (un artist italian) care a lucrat pe la diferitele mânăstiri şi palate ridicate de Brâncoveanu în ţară.

El murì probabil de *ciumă* şi inscripţiunea română vorbeşte de *bicele* cari bântuiau ţara pe acele vremuri: ciuma, foametea şi invaziunile oştirilor streine!

General P. V. NĂSTUREL.

SĂPĂTURILE DELA REŞCA.

— CÂTEVA LĂMURIRI —

1. Relaţiune pe scurt despre săpăturile anterioare.

Se împlinesc trei sferturi de secol de când în Almanahul Statului pe 1837, se vesteà cu mult entuziasm începerea săpăturilor dela Reşca, astfel: «Acum (în 1836) prin neobosita îngrijire şi învăpăere naţională a d. Marelui Dvornic Mihail D. Ghica s'au pus în lucrare a săpà prin acele semne romane, din care s'au şi găsit multe lucruri vrednice de mare preţ, ce aduce patriei o mare laudă între neamurile cele luminate că şi Românii iubesc strălucirea culturii». Vestea erà răspândită de Iosif Genile, profesor de Geografie şi Hronologie la Colegiul Sf. Sava, în scrierea sa «România sau Ţara Românească», tipărită în Almanahul Statului pe 1837 (vezi pag. 197). Adăugăm la aceasta că Marele Vornic Mihalache Ghica erà fratele Domnitorului Alexandru Ghica şi că acel care a început săpăturile, Vladimir de Blaremberg, era ruda sa. Prin urmare, încă dela început, ruinele dela Reşca atrăsese atenţiunea Domnitorului ţerii şi a puternicului său frate, Banul Ghica, un boier cu gusturi artistice.

Ca mai totdeauna însă, entuziasmul scăzù, şi după 10 ani, la 1846, bătrânul Laurian constată:

«Aici (la Reşca) se văd urme de ziduri vechi nespus de multe, însă mai toate fundamentele caselor s'au săpat, atât în timpurile de mai nainte — şi materialul s'a întrebuinţat pentru zidiri în alte locuri, mai ales în Caracala — cât şi în anii trecuţi prin Domnul M. Ghica la căutarea preţioaselor antice: astfel s'au dărâmat, s'au desgropat şi s'au îngropat, încât abia se mai cunosc pe alocurea».

Apoi, adauge Laurian: «Păcat, că prin o lucrare regulată s'ar fi putut desgropà vechia cetate, în cât drumurile, formà şi împărţirea caselor s'ar fi putut prezentà ca şi cele din Pompei, şi

noi am putea să avem înaintea ochilor noştri cea mai credincioasă imagine a locuinţelor străbunilor noştri» (Magazin Istoric II, p. 96).

După un sfert de secol dela săpăturile Banului Ghica, la 1864, Statul, prin Cezar Boliac, reluă campania lucrărilor la Reşca. Despre acele săpături, d-l Inginer Polonic relatează însă într'un raport din 1900: «In anul 1864, d-l C. Boliac a făcut în interiorul oraşului antic cu 200 oameni de prestaţie un şanţ de control. Nu cunosc rezultatul săpăturilor; locuitorii însă cari au fost atunci de faţă spun că au găsit mai multe ziduri transversale şi unele camere mai mici, dar că n'au găsit nimic important; că într'o cameră ar fi găsit vre-o două fragmente de pietre cu inscripţii, 2 antice (camée) şi mai multe monete; — dar că zidurile descoperite, lăsate în părăsire, au fost dărâmate de locuitori, cari le-au întrebuinţat pentru construcţia caselor lor». Apoi Inginerul Muzeului Naţional de Antichităţi constată: «Când te gândeşti că până acuma s'au scos la Reşca, după cum am calculat cu locuitorii, peste 40 de sarcofage, şi că chiar după ce s'a făcut o lege a monumentelor tot se profanează mormintele antice, atunci vezi cât de puţină atenţiune se dă pentru păstrarea monumentelor ţerii».

La 1900, Statul făcu ultimele săpături. Despre acestea însă iată ce ne comunică d-l Al. T. Dumitrescu, secretarul biuroului societăţii noastre, care are meritul de a se fi ataşat cu toată râvna de ruinele dela Reşca, neîntrerupt dela 1900 până astăzi: «In 1901, spune d-l Dumitrescu, sătenii mi-au arătat mai întâiu locul văduvei Anica Statie, unde Statul făcuse săpături adânci, distrugând grădina de legume a văduvei, fără a i se fi acordat vre-o despăgubire, precum i se promisese. Această procedare este o mare greşală, căci ţăranii amăgiţi pierd încrederea şi respectul autorităţilor. Mergând apoi la «măguri», în afară din sat, mi s'a arătat un sarcofag mare spart în două şi aruncat alăturea de groapa din care fusese scos de curând, tocmai la marginea drumului roman. Intrebând pe delegatul satului, cine a făcut acest păcat, omul mi-a răspuns foarte liniştit, că nişte soldaţi trimişi dela Caracăl, să scoată «tronul de piatră» din măgura lui şi să-l ducă acolo, la Caracăl, ca să adape caii regimentului din el! Dar, parcă o putere nevăzută, un geniu tutelar, n'a răbdat să se împlinească şi această profanare, căci piatra, după cum spuneà chiar omul care mă dusese la faţa locului, cum a dat de lumină, s'a spart în două!

«Ei bine, adauge tânărul cercetător, plămădind de ani de zile asemenea dureri, pe cari le-am simţit de atâtea ori la Reşca şi mângâindu-mi speranţele cu cel mai frumos vis din tinereţe

despre Ler Impărat, n'am pierdut credinţa în destin, că odată şi odată, în sfârşit, sfărâmăturile coloniei lui Filip Sarabul şi a lui Galerius vor aveà un adăpost pe locul lor».

2. Măsuri laudabile, însă fără nici o urmare.

Constatându-se cu durere de toată lumea distrugerea ruinelor dela Reşca, Statul încă dela 1885 a luat mai întâiu măsuri «de a împiedică pe viitor cel puţin vandalismul cel mare în contra monumentelor istorice»; în acest scop s'a făcut legea actuală de conservarea monumentelor istorice, care a pornit dela starea de lucruri din Reşca. La 1897, a fost apoi vorba chiar de exproprierea locuitorilor din Reşca, printr'un proiect de lege cerut de Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice. In sfârşit, la 1908, d-l Dr. C. I. Istrati, prea distinsul Profesor Universitar, Academician şi membru al societăţii noastre, a adus chestia ruinelor dela Reşca în discuţie la Academia Română, rugând înalta instituţie să intervină pe lângă Ministerul Instrucţiunii Publice, ca să cumpere cel puţin o bucată de loc de vre-o jumătate de pogon de acolo, în valoare de cel mult 5000 lei. Nu s'a făcut nici atâta.

Iată actele, spre dovedirea celor arătate aici.

I.

Adresa Ministerului Cultelor, din 25 Noemvrie 1885, către Direcţia Muzeului, motivată prin distrugerea ruinelor dela Reşca, spre a alcătui un proiect de lege pentru conservarea monumentelor istorice.

Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice.
Divizia Şcoalelor, Anul 1885, luna Noemvrie 25. N. 15.556.

Domnule Director,

Am văzut cuprinsul raportului Dv. No. 41 dela 24 Iulie a. c., privitor la ruinele romane dela Recica de lângă Caracal, şi pentru a împiedică pe viitor cel puţin vandalismul cel mare în contra monumentelor istorice, am onoare a vă rugà să binevoiţi a redactà Dv. un proiect de lege pentru acest sfârşit.

Primiţi, etc.

p. Ministru (ss) **Haret.**

Capul Diviziei *(s) C. S. Stoicescu.*

Legea s'a făcut; ea există, dar am văzut din raportul Inginerului Polonic cum s'aplică chiar la Reşca.

II.

Iată şi a doua adresă din 1898, în vederea unei exproprieri a locuitorilor din Reşca.

Ministerul Cultelor şi al Instrucţiunii Publice.
Serviciul Construcţiunilor şi Contenciosului. Seria E. No. $^{80660}/_{7210}/97$
Ianuarie (18)/98.

Domnule Director,

In vederea raportului Dv. No. 280 am onoare a vă face cunoscut că am dat ordin Prefecturei Judeţului Romanaţi în sensul cerut de Dv. In acelaş timp vă rog să binevoiţi a redigià Dv. un proiect de lege, care să acorde locuitorilor comunei Recica terenul şi despăgubirile necesare pentru stabilirea vetrei satului, afară de cuprinsul vechiului municipiu.

Primiţi, etc.

p. Ministru (s) **Sihleanu.**

Şeful Serviciului, *N. Dumitrescu.*

III.

Insuş un fost Ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, d-l Dr. Istrati, vizitând ruinele dela Reşca, a fost înduioşat, văzând «cu durere cum se risipesc şi se pierd o mulţime de obiecte şi de monumente» acolo, şi a adus chestia la cunoştinţa Academiei. Iată cuvintele prea distinsului Profesor şi Academician, care, personal, a şi salvat o parte din ele:

«D-l Dr. C. I. Istrati zice că în ţara noastră se găsesc din fericire urme excepţional de multe, rămase din trecutul cel mai depărtat, preistoric, până la descălicătoare. Bogăţia acestor rămăşiţe s'ar puteà vedeà numai când s'ar face explorări în atâtea şi atâtea localităţi, pe unde se dau la iveală şi mai ales în Oltenia şi Dobrogea, care abundă în rămăşiţe din epoca romană. S'ar vedeà atunci că nu 167 de ani, ci mai multe secole, a ţinut dominaţiunea romană în Dacia. D-sa a vizitat în timpul din urmă cetatea Romula (Reşca din judeţul Romanaţi) şi a văzut cu durere cum se risipesc şi se pierd o mulţime de obiecte vechi şi de monumente. E un mare păcat ce se comite faţă de istoria cea mai veche a ţărilor noastre. In adevăr, în Romula a observat că locul de casă al săteanului Ilie Marghidan este deasupra unui templu vechiu, plin de bogate şi numeroase resturi. Locul se scurmă de oameni şi se adună din el monede, inele, pe când tot ce este obstacol—resturi de zidărie, coloane, monumente—se distruge. Acest teren de vre-o jumătate de pogon nu va-

lorează de cât 5.000 lei, și *ar fi un câștig enorm pentru trecutul nostru,* dacă s'ar expropriea de Stat și *s'ar ocrotì de pieire* bogăția pe care o ascunde.

«D-l Dr. Istrati roagă Academia să facă în acest sens intervențiune la Ministerul Instrucțiunii Publice.

«D-l Gr. G. Tocilescu zice că chestiunea ridicată de d-l Dr. Istrati este foarte importantă și pentru d-sa e bine venită. Comisiunile pentru împroprietăririle sătenilor în 1864 au lucrat așà de părintește, în cât ori unde a fost pământul cel mai rău, cum erau cetățile vechi cu teren părăginit și plin de pietre și cărămizi, s'a dat țăranilor. Așà a fost la Celei, la Reșca (Romula), Slăveni, Hotărani, Răcari și în toate părțile. Resturile din aceste locuri au fost scoase și au fost risipite, pierdute ori distruse. S'a atras atențiunea autorităților de nenumărate ori asupra acestor fapte, dar nu s'a luat nici o măsură, totdeauna se lucrà pare că cu dușmănie. D-l Tocilescu este de părere să se facă intervenția propusă de d-l Dr. Istrati și să se estindă, rugându-se Ministerul să exproprieze satele Reșca și Hotărani, iar nu numai locul săteanului Ilie Marghidan.

«D-l Președinte A. Saligny zice că biuroul va atrage atențiunea Ministerului asupra celor arătate de d-nii Dr. Istrati și Tocilescu.

(Analele Academiei Române, seria II, tom. XXXI (1908-9). Partea administrativă și desbaterile, ședința dela 17 Oct. 1908, pag. 23—24).

3. Cumpărarea terenului.

In vara anului 1910, fiind însoțit de d-l Al. T. Dumitrescu secretarul revistei mele, am vizitat de mai multe ori ruinele dela Reșca-Hotărani și am fost adânc impresionat de starea de plâns în oare se aflau: peste tot locul, prin curțile sătenilor, se vedeau grămezi mari de cărămizi, coloane susținând pătulele țărănești și sarcofagii de piatră servind ca sghiaburi ori puse ca piedestale de cruci pe la puțuri și cișmele. (Vezi fotografiile).

In calitatea mea de Președinte al Societății Istorice Române, n'am putut închideà ochii în fața acestei triste și deunătoare stări ce amenințà să distrugă orice urmă din falnica cetate de odinioară. Și, spre a ocrotì măcar un colț din teritoriul fostului oraș, am ajutat pe d-l Al. T. Dumitrescu să cumpere o bucată de teren în regiunea cea mai caracteristică a ruinelor, unde să se poată face eventuale săpături și clădì un muzeu local, precum îi erà dorința sa de ani de zile [1]). S'a ales pentru acest scop o porțiune din grădina săteanului Dumitru Ilie Stan Floarea, zis Mărghidan,

[1]) Vezi „Revue de Roumanie" a d-lui Virgil Arion, an I, No. 2.

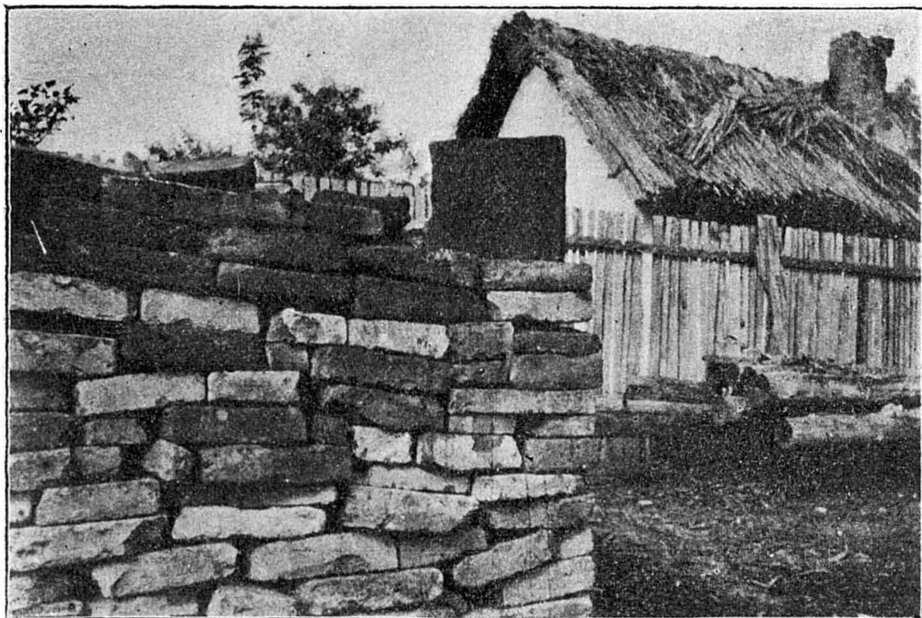

Fig. 1. Ruinele dela Reşca. Grămadă de cărămizi romane expuse spre vânzare. Vedere luată în 1910.

(Colecţiunea Em. Kretzulescu).

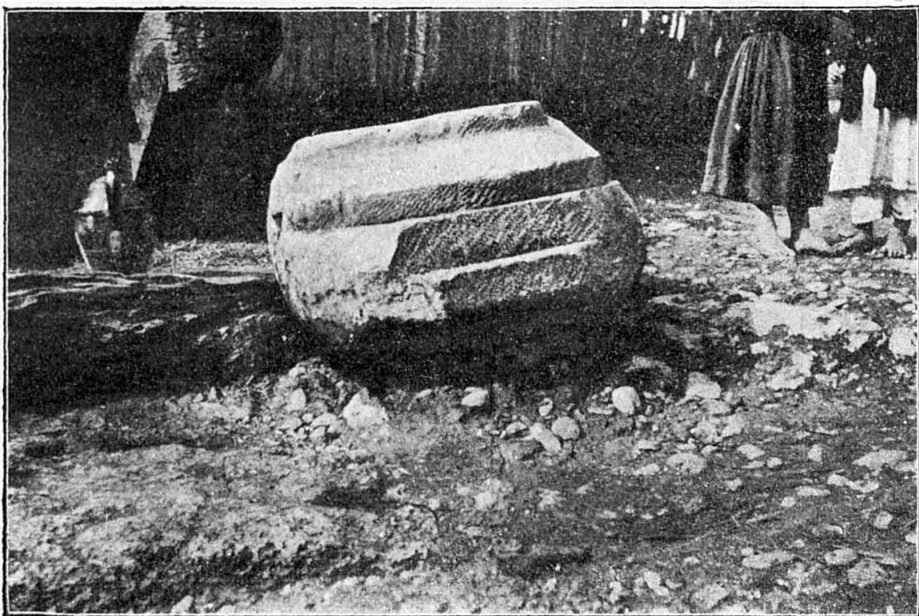

Fig. 2. Ruinele dela Reşca. Fragment de coloană la poarta unui sătean. Vedere luată în 1910.

(Colecţiunea Em. Kretzulescu).

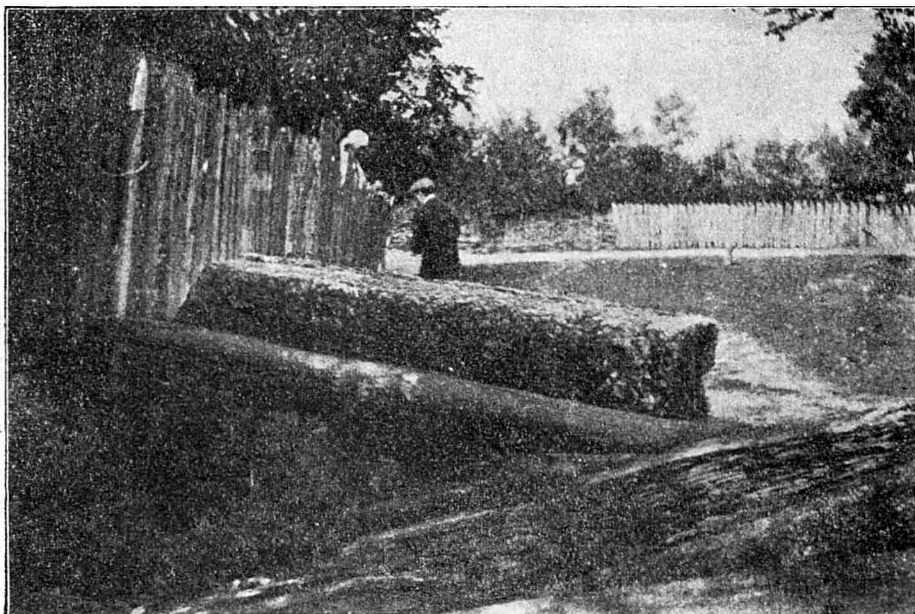

Fig. 3. Ruinele dela Reșca. Sarcofag aruncat lângă gardul unui sătean.
Vedere luată în 1910.

(Colecțiunea Em. Kretzulescu)

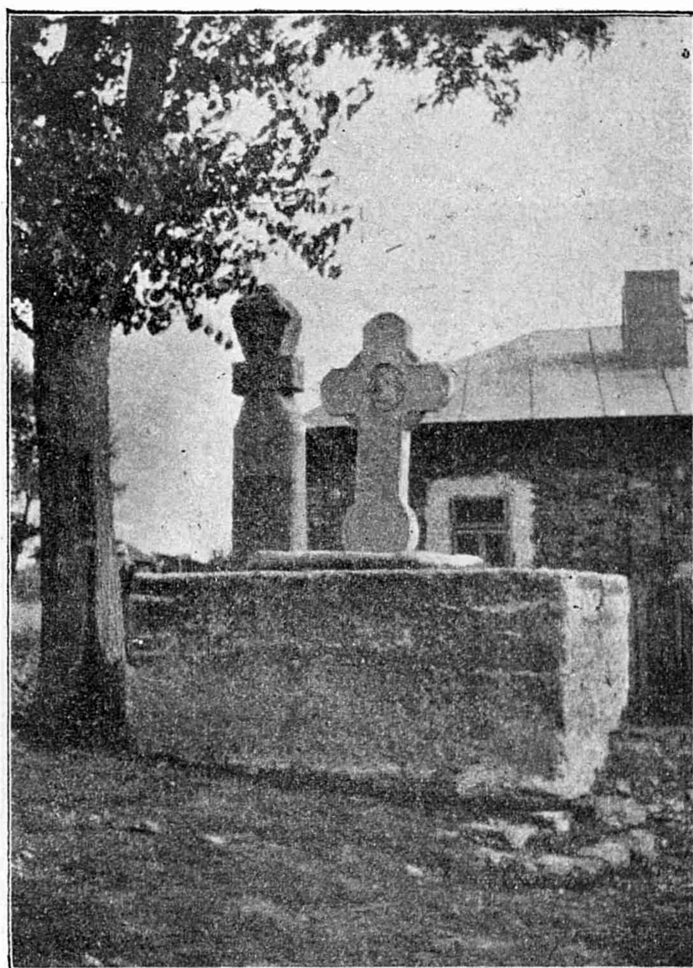

Fig. 4a. Ruinele dela Reșca. Sarcofag servind ca piedestal de cruci la o cișmea.
Vedere luată în 1910.

(Colecțiunea Em. Kretzulescu).

asupra căreia atrăsese atențiunea și d-l Dr. Istrati în relațiunea d-sale dela Academia Română, reprodusă mai sus.

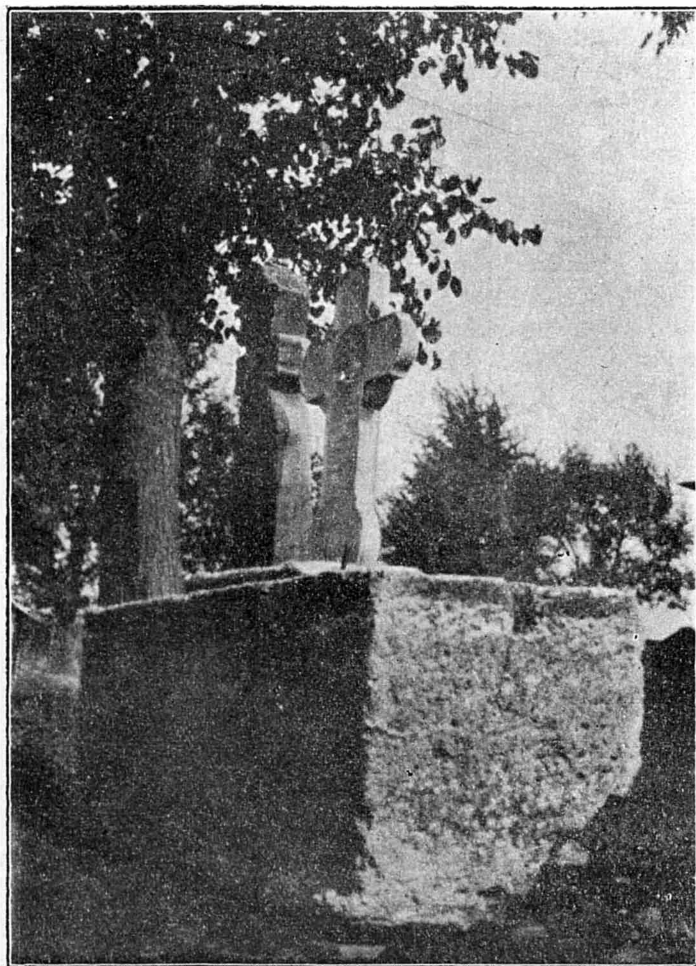

Fig. 4b. Ruinele dela Reşca. Altă vedere a aceluiaş sarcofag. Vedere luata în 1910.

(Colecțiunea Em. Kretzulescu).

Acest teren se află într'adevăr în cea mai interesantă parte a fostului oraș, și anume: în apropriere de întâlnirea celor două căi romane ce vin dela Dunăre de se unifică la intrarea lor în Reșca; alături de calea romană astfel unificată ce merge de acì spre Râmnicu Vâlcii, și la câțiva metri departe de apa Tezluiului ce trece pe lângă acropolea fostei colonii. (Vezi planul)

Terenul se semnală apoi prin bucăţi de coloane, parte desgropate, parte încă sub pământ, şi el veneà apoi în calea drumeţilor cari se abat să-şi răcorească setea din apa unui puţ.

Indeplinindu-se toate formele legale, bucata de teren a fost cumpărată cu un preţ cât se poate de ridicat, aproape de 5 ori mai mult decât valoarea reală [1]).

4. Săpăturile din 1911.

Scopul acestor săpături a fost determinat de dorinţa ce am avut de a strânge la un loc propriu sfărâmăturile de coloane, ce făceau parte dintr'o clădire monumentală, templu sau palat, cu atât mai interesant pentru istoria noastră, cu cât tradiţia, după relaţiunea lui Cantemir, ne arată că în regiunea aceasta a Olteniei se aflau legendarele Curţi ale lui Ler Impărat. Spre a procedà şi pentru aceasta tot în mod corect, am cerut şi am obţinut mai întâiu autorizaţia cuvenită, apoi am trimes la faţa locului un arhitect specialist, pe d-l H. Brötz, care împreună cu d-l Al. T. Dumitrescu şi în faţa delegatului Muzeului să înceapă săpăturile, cu cheltueala mea.

Iată mai întâiu condiţiunile cerute de onor. Direcţia Muzeului Naţional, şi apoi rezultatul săpăturilor.

Copie de pe avizul Direcţiunei Muzeului de Antichităţi.

Domnule Ministru,

La cererea d-lui Al. T. Dumitrescu, înregistrată sub No. 50.331 din 22 Iulie curent, şi trimeasă acestei direcţiuni spre avizare, avem onoare a opinà cele ce urmează:

Intru cât d-l Dumitrescu este o persoană cunoscută că se ocupă cu cercetările istorice şi în special cu cele privitoare la cetatea antică Romula, şi întru cât a îndeplinit toate condiţiunile cerute de lege [2]) pentru

[1]) Nota. Terenul fiind rural, în virtutea legei dela 1864, nu se puteà înstrăinà decât prin schimb sau vânzare unui fiu de clăcaş, fără pământ. In această condiţie s'a aflat cumpărătorul.

[2]) Publicăm avizul d-lui Director al Muzeului V. Pârvan, atât spre a-i mulţumì pentru deosebita consideraţie ce ne-a arătat în această ocaziune, cât şi spre a ne servì ca mărturie de procedare corectă şi legală, faţă de *alte săpături întreprinse de persoane influente din ţară sau de învăţaţi streini,* fără avizul Direcţiunei Muzeului nostru Naţional, ceeace negreşit constitue o regretabilă călcare a legei chiar de autorităţile superioare cari au dat asemenea autorizaţii congoleze, în paguba istoriei şi a conservării monumentelor ţerii.

Săpăturile 1911.
Loc. ABCD.

Teslui.
Jandarmeria.
drum.
dramul Roman.
Localul săpătorilor E. Kraţulescu.
Şosea Comun.

Planul dela Resca.
Jud. Romanaţi.

Scara: 1:5000.

Heinrich Brötz. Architect.
Bucureşti 1. Jan. 1912.

Pădurea Resca.
Proprietatea statului.

N.
S.

dela Peatra-Olt.
Gara Romula.
Glodul.
Glodul.
Şosea Comunala
Cetatea.
Cetatea
La padure.
Larizpatul rece.
dramul Roman.
dramul Roman.
La vii.
La poarta.
Cetatea.
Gaurile.
Teslui.
Şosea Comunala
La Fatarau.
drum Roman
Teslui.
Coama dealului Tesluiului
Imaşul
Legiuirile
Morii
pr.
statului
Şosea Comunala.
Coama dealului Tesluiului
dela Dobrosloveni
Islazul
Islazul.
Teslui.
Legiuirile
Vii.
Virfoape.

descoperirile monumentelor și obiectelor antice, producând toate actele necesare și asigurându-și concursul unui arhitect care, în persoana d-lui H. Brötz, ne este de asemenea cunoscut pentru a fi lucrat și la Muzeu timp de 2 ani tot la asemenea lucrări, suntem de părere a i se aprobà cererea de a întreprinde săpături în locul și numai în locul indicat în menționata cerere, ca fiind proprietatea d-lui Al. T. Dumitrescu, observând însă următoarele:

1) Conform articolului 23 din regulamentul legii pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice, săpăturile nu vor puteà începe până ce petiționarul nu ne va încunoștiință, pentru a trimete pe delegatul nostru, care, conform aceluiaș articol, să asiste, dela începutul până la sfârșitul lucrărilor, cu dreptul de a notà zilnic mersul lucrărilor, și cu dreptul pe care rugăm a-l pune special în vedere petiționarului de a copià săptămânal jurnalul de șantier al d-lui Architect, pentru a ne puteà comunicà asupra lucrărilor, ca la rândul nostru, la finele săpăturilor și după o prealabilă inspecție la fața locului, să putem raportà Onor. Minister, conform părții finale din acelaș articol 23.

In ceeace privește obiectele descoperite, ele vor trebuì păstrate neatinse până la sfârșitul lucrărilor, când în urma raportului nostru Onor. Minister va decide asupra lor, conform art. 5 din legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice, și art. 7, 9—14, 23 și 27 din regulamentul acelei legi, asupra cărora se va atrage deosebita luare aminte a petiționarului. Delegat al nostru va fi d-l Dionisie Pecurariu, desenatorul Muzeului național, funcționar care a luat parte la campaniile de săpături ale Muzeului din anii trecuți, unde s'a distins prin zelul și priceperea sa. Cum însă săpăturile se întreprind din inițiativă particulară, cheltuelile de deplasare și de întreținere ale delegatului Muzeului nu pot privì nici pe Stat nici pe această Direcție. Ele vor trebuì deci să fie suportate de petiționar.

2) In ceeace privește punctul 3 din cerere, prin care petiționarul rezervă pentru d-l Kretzulescu dreptul de a clădì pe terenul ales un Muzeu local și de a beneficià «de toate dispozițiunile articolului 6 din lege» avem de observat următoarele:

a) Clădirea Muzeului local pentru lucrurile de mare însemnătate pentru istoria noastră, ce eventual s'ar descoperì acolo, intră în vederile legiuitorului și întru cât acel Muzeu ar constituì și o instituție de cultură pentru localitate, nu putem decât să admitem și să felicităm pe petiționar pentru asemenea frumoase sentimente.

b) In ce privește dreptul de a beneficià de dispozițiunile art. 6, pentru a se evità orce confuzie, ținem să se aducă la cunoștința d-lui petiționar că localitatea Reșca, fiind de mult cunoscută ca stațiune antică de mare interes istoric și ca atare trecută în inventariul Monumentelor

istorice cum și în registrele Muzeului Național printre cele care vor trebuì explorate de noi pe comptul și în folosul Statului, această autorizație la care consimțim acum, este numai o dovadă de încrederea ce o acordăm unor persoane cunoscute și despre care avem încredințarea că lucrează numai și numai pentru știință, iar nu o aprobare tacită pentru crearea unor colecții particulare, care apoi sunt propuse Statului spre vânzare cu prețuri exagerate.

Și întru cât aici este vorba de un monument istoric, vă rugăm d-le Ministru, a pune în vedere d-lui petiționar, că vor trebuì să fie respectate, pe lângă prevederile legii pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice, al cărei spirit este ca să nu se schimbe și să nu se înstrăineze nimic din toate cele ce ar puteà să dea o idee despre fisionomia primitivă a monumentului. *Locul, unde d-l petiționar voește să facă săpături, ne este cunoscut, căci l'am cercetat în persoană chiar primăvara trecută. După toate aparențele, el ascunde o* **clădire monumentală,** *pentru a cărei conservare în starea în care se găsește, trebue să ne dăm toate silințele.*

Prin urmare, suntem de părere a se obligà d-l petiționar ca, sub proprie răspundere, să binevoească a face ca toate descoperirile să rămâe în starea în care sunt, afară de obiectele mărunte și de cele care ar fi primejduite astfel, care vor trebuì păstrate precum s'a spus mai sus și adăpostite pe loc, în orce caz nu în afară de comună și nu la persoane particulare, ci la Primărie, sau la șeful de jandarmi local, care e un om cu multă dragoste pentru antichități, cum am avut ocazia să constatăm personal.

Am insistat atât de mult asupra acestor amănunte pentru ca lucrul să fie dela început clar și să nu creăm prin acordarea autorizării de față precedente neplăcute pentru viitorul studiilor arheologice la noi în țară. Concluzia noastră este deci că, dacă d-l petiționar nu se va învoì la toate acestea, autorizația cerută să nu i se acorde.

Director, (ss) **V. Pârvan.**

Ministerul Cultelor a pus această rezoluție :

«Se va comunicà în copie d-lui petiționar cu rugămintea de a răspunde dacă primește întocmai toate condițiunile propuse de d-l Director al Muzeului».

(ss) **Meisner.**

* * *

Primindu-se toate condiţiunile, lucrările au şi început la 22 August. Iată raportul d-lui arhitect Brotz despre săpături.

Ausgrabung auf der Besitzung des Herrn Al. T. Dumitrescu zu Reşca, gara Romula,

vom 22. bis 27. August 1911.

Die Veranlassung zu dieser Grabung bildete der Fund einiger Saülenfragmente längs der Strasse nach Caracal (Römerstrasse).

Es wurde daher am Montag den 22. Aug. begonnen, auf der Westseite der Besitzung einen Versuchsgraben anzulegen, bei welcher Gelegenheit in Schanze 1 in einer Tiefe von 1.70 m einige Bruchstücke von Saülencapitellen u. Schäften gefördert wurden. (Siehe Plan u. Skizzen).

Nach der Beschaffenheit des Materials zu urteilen, mit dem diese Bruchstücke bedeckt waren, handelt es sich um Fragmente früherer, älterer, vielleicht der ältesten Epoche; sie waren sehr wahrscheinlich, zwecks Auffüllung des Geländes, mit anderem Material, wie Ziegel etc. dorthin verschleppt worden. Mauern, oder Spuren, die auf das Vorhandensein solcher schliessen liessen, wurden nicht gefunden.

Oben erwähnte Säulen sind griechischen Stils mit stark ägypt. Einfluss (Fig. 1). Über dem Säulenhals öffnet sich ein Blätterkranz mit elyptisch geformten Blättern, welche sich kelchrandähnlich nach aussen biegen, so dem Druck des Gebälkes scheinbar nachgebend, ähnlich dem oberen Teil einer bestimmten korinthischen Säulenart mit 2 übereinander stehenden Blattkränzen aus Akanthus und diesen elyptischen Blättern gebildet, welche Art im griechischen Zeitalter vielfach Verwendung fand, ehe die eigentliche korinthische Säule allgemein wurde. Letztere bestand aus ebenfalls 2 Blattkränzen der Akanthuspflanze, aus deren Kelch nach jeder Seite 2 Voluten hervorragen, die den Abacus unterstützen.

Ein Säulencapitell, dieser rein korinth. Art fand ich im Hause des Nachbarn Dumitrache. Ein Bruchstück eines zweiten solchen Capitells fand sich etwas später in Schanze 6 in einer Tiefe von 1.30 m.

Weitere Versuche, Fundamentreste zu findeu, wurden gemacht in den Schanzen 2, 3, 4, 5 u. 6. Überall dasselbe Material des Bodens, Erde, Ziegelstücke, Tonscherben, Dachziegel, Asche, Sand etc., ein Zeichen, dass dieser Teil zu fast allen Zeiten fleissig durchwühlt wurde auf der Suche nach vermuteten

Schätzen und besonders zu rumänischer Zeit von den Bauern als Fundquelle für Ziegel zum Bau der Häuser u. Öfen benutzt wurde.

Der Umfang der gefundenen Steine sowie derjenigen, die der frühere Besitzer vor einigen Jahren ausgegraben hat, lassen vermuten, dass das Gebäude, dem diese Fragmente entstammen, ein öffentliches gewesen sein muss und sich event. Überreste desselben, sobald solche überhaupt noch vorhanden, nicht weit von der Fundstelle der Säulenreste befinden müssen.

Da das Terrain, von der Chaussee aus beginnend nach S. O. zu ansteigt, nahm ich, als bevorzugteste Position für event. vorhandene Gebäudereste, den höchstgelegeen Teil an und liess den Versuchsgraben 7 anlegen, in dessen Kreuzung mit Graben 3 ich die Überreste der Fundamente einer Ziegelmauer fand, die ich nach Süden zu bis in das Nachbarterrain verfolgte; diese Mauer ist nur 1 Stein stark und mittelst Erde ohne Kalk errichtet.

Dies und die unverstandene Art der Anordnnug der Steine lässt auf barbarische Arbeit schliessen, was noch durch die Entdeckung einer Strasse unter der Sohle der Mauer bestärkt wird.

Diese Strasse befindet sich etwa 2 m unter dem jetzigen Niveau und besteht aus einer starken Schicht steinigen Sandes, die eine Schicht hochgestellter Ziegel bedeckt; unter diesen Ziegeln kommt wieder steiniger Sand zum Vorschein. Soweit bis jetzt ersichtlich, befinden sich die Überreste dieser Strasse in gutem Zustand u. es muss ihr Niveau nach allen Richtungen verfolgt werden, um ihren Zweck u. Richtung zu erkennen. Es ist wohl möglich, dass wir es hier mit der Verlängerung der von Hotarani kommenden Strasse zu thun haben, auch ist es nicht ausgeschlossen, dass es sich um den gestückten Hof eines kleineren Castells handelt.

Auf alle Fälle ist beides von Wichtigkeit, da man Gebäudereste etc. nur über oder unter diesem Niveau zu suchen haben wird, umsomehr als man diesen Teil sicher als zur «Cetatea» gehörig rechnen darf, da sich der äussere Erdwall auch um diesen Teil (S. O.) vollständig herumzieht.

Inzwischen wurde meine Annahme, dass das in Frage kommende Gebäude griechischen Ursprungs ist, noch dadurch bestärkt, dass man in Schanze 6, in einer Tiefe von etwa 1.30 m, Gesimsbruchstücke des Monumentalgebäudes fand, von welchem die Säulenreste stammen. Diese Fragmente zeigen unter dem Ornament, bestehend aus Akanthus und den elyptischen Blättern, das lesbische Kymation (Wasserlaub mit Perlschnur). Ferner fanden sich gegen Schluss der Grabungen, am Samstag d. 27. August

Fig. 5. Săpăturile dela Reşca. Două capitele, în stiluri deosebite.
(Colecţiunea Em. Kretzulescu).

Fig. 6. Săpăturile dela Reşca. Capitel în stil corintic.

(Colecţiunea Em. Kretzulescu).

Fig. 7. Săpăturile dela Reşca. Două capitele în stiluri deosebite: prima, cea dela stânga, representând o epocă veche, (st. doric) iar cealaltă, dela dreapta, manifestând o influenţă orientală.

(Colecţiunea Em. Kretzulescu).

1911, im Hofe des Bauern Dumitrache, Bruchstücke eines Säulenschaft sin muschel- u. steinhaltigem Kalkstein u. ein dazugehöriges, schlecht bearbeitetes dorisches Capitell von starker Dimension, welches, seinem verwitterten Zustande nach zu urteilen, wohl die älteste Epoche vertritt.

Eine Fortsetzung der Grabung, wenn auch nicht an derselben Stelle, so doch in deren unmittelbaren Umgebung, stets östlich der Strasse, dürfte wohl zu überraschenden Resultaten führen. Ganz bestimmt ist es ausgeschlossen, mehr als Fundamentreste und Bruchstücke sculptierter Steine zu entdecken. Mehr darf auf keinen Fall erwartet werden von einem derartig ausgebeuteten Terrain wie das der Cetatea von Reşca.

Traducere.

Săpături făcute pe proprietatea d-lui Al. T. Dumitrescu în Reşca, gara Romula,

dela 22 până la 27 August 1911.

Aflarea unor fragmente de coloane dealungul şoselei spre Caracăl (drumul roman) a fost îndemnul pentru aceste săpături.

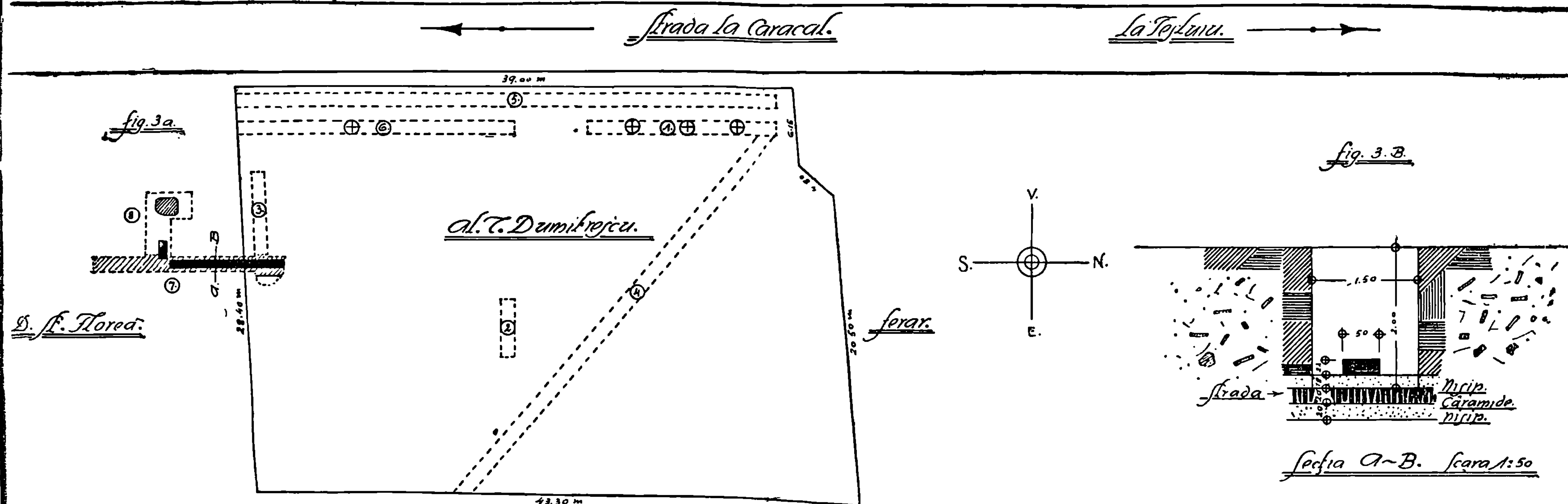
Luni în 22 August, am început să facem în partea de către apus a proprietăţii un şanţ de încercare. Cu prilejul acesta s'au aflat în şanţul 1, la o adâncime de 1 m 70 cm câteva bucăţi de capitele şi trunchiuri de coloane. (Vezi planul şi schiţele).

Judecând după calitatea materialului, cu care erau acoperite aceste bucăţi, avem de-aface cu fragmente dintr'o epocă anterioară mai veche, poate cea mai veche; foarte probabil, că ele au fost cărate acolo, împreună cu alt material, cărămizi ş. a., pentru umplutură. Ziduri sau urme, cari ar fi permis să presupunem aşà cevà, nu s'au găsit.

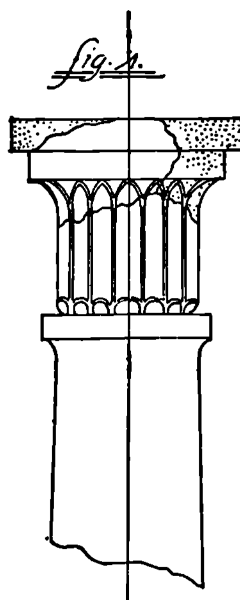
Coloanele amintite sunt în stil grecesc, cu o puternică influenţă egipteană.

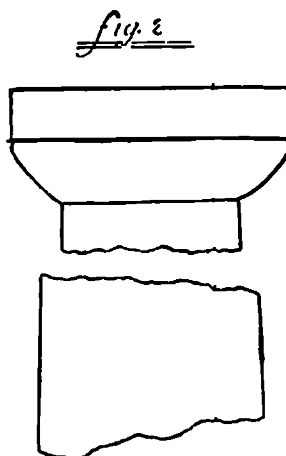
Deasupra gâtului coloanei se deschide o cunună de frunze cu foi eliptice, care se îndoesc în afară ca marginile unui potir, părând a cedà astfel apăsării grinzilor: o formaţiune asemănătoare părţii superioare a unui fel deosebit de coloane corintice cu două cununi de foi de acanthus, unele preste altele, şi cu aceste foi eliptice. Felul acesta erà de multe ori obişnuit în epoca grecească, înainte de a se generalizà coloana corintică propriu zisă. Aceasta încă se compuneà din două cununi de frunze de acanthus, din potirul căruia ies în spre fiecare lature două volute, cari sprijinesc abacul.

Un capitel de coloană, curat corintic, am aflat în casa vecinului Dumitrache (Dumitru Ilie Stan Florea, zis Mărghidan, fostul proprietar).

Planul situaţiei. 1:250

Săpăturile la proprietatea Dlui Al. T. Dumitrescu. Reşca. dela 22 până 27. August 1911.

- Şanţu.
- Zid.
- Strada veche.
- fragmente.
- reconstruit.

Architect
Bucureşti:
28. Aug. 1911

O bucată dintr'un al doilea capitel de felul acesta s'a găsit mai târziu în şanţul 6 la o adâncime de 1 m. 30 cm.

S'au făcut şi mai departe încercări de a scoate rămăşiţe de temelii în şanţurile 2, 3, 4, 5 şi 6. Pretutindeni am găsit însă în teren acelaş material: pământ, bucăţi de cărămidă, cioburi de terracottă, olane de acoperiş, cenuşă, ş. a. semn, că partea de sus a fost scormonită mereu în căutarea unor comori aşteptate. In epoca românească mai ales a fost scormonită de ţărani, ca să scoată cărămizi pentru clădirea caselor şi a cuptoarelor.

Cantitatea pietrilor găsite precum şi a celor desgropate cu câţivà ani în nainte de fostul proprietar ne fac să presupunem, că edificiul din care se trag fragmentele acestea, a trebuit să fie public şi că eventuale rămăşiţe, întru cât vor mai existà, trebue să se afle aproape de locul, unde s'au desgropat fragmentele de coloane.

Fiindcă terenul urcă, începând dela şosea, înspre sud-est, am considerat ca posiţia cea mai favorabilă pentru eventuale resturi de clădire partea cea mai sus situată şi am dispus să se facă şanţul de încercare 7. La încrucişarea acestuia cu şanţul 3 am dat de rămăşiţe din temeliile unui zid de cărămizi, pe cari le-am urmărit spre miazăzi până pe teritoriul vecinului; zidul acesta, de o cărămidă, e făcut din pământ fără var. Imprejurarea aceasta, precum şi aşezarea proastă a cărămizilor arată că e vorba de o muncă barbară, ceeace se confirmă şi prin descoperirea unei strade, care trece pe sub talpa zidului.

Strada aceasta se află cam la 2 metri sub nivoul de acum şi se compune dintr'o pătură groasă de nisip petros, acoperit de o pătură făcută din cărămizi aşezate în sus; sub cărămizile acestea am găsit iarăş nisip pietros. După cum s'a putut constatà până acum, rămăşiţele acestei strade se află în stare bună. Nivoul ei ar trebuì urmărit în toate direcţiunile pentru a cunoaşte scopul şi direcţiunea ei. E foarte cu putinţă să avem de-a face cu o prelungire a stradei, care vine dela Hotărani. Poate fi vorba şi de curtea îmbucătăţită a unui castel mic.

Amândouă cazurile sunt de importanţă, de oarece resturi de clădiri vor trebuì să fie căutate numai deasupra sau dedesuptul acestui nivou, mai ales că partea aceasta se poate considerà cu siguranţă ca aparţinătoare cetăţii, de oarece valul extern de pământ se înconjoară cu totul şi de laturea aceasta (Sud-est).

Intr'aceea, părerea mea, că edificiul, de care e vorba, e de origine grecească, a fost confirmată şi prin faptul, că în şanţul 6 s'au găsit la o adâncime de vre-o 1,30 m bucăţi de cornişe din clădirea monumentală, din care erau resturile de coloane. Fragmentele acestea arătau, sub ornamentul compus din acanthus şi foi eliptice, Kymationul lesbic (frunze acuatice cu un şir de mărgele). Către sfârşitul săpăturilor, Sâmbătă în 27

Fig. 8. Săpăturile dela Reșca. Un zid așezat peste o stradă la 2 m. adâncime. Vedere în 1911.

(Colecțiunea Em. Kretzulescu).

August 1911, s'au mai aflat în curtea ţăranului Dumitrache bucăţi din trunchiul unei coloane în var, care conţineà scoici şi pietre; şi capitelul ei doric, mare, lucrat rău, care judecând după starea lui măcinată de vremuri, repreziută desigur epoca cea mai veche.

O continuare a săpăturilor, şi dacă nu s'ar face în acelaş loc, dar totuş în împrejurimea imediată, tot înspre est dela stradă, ar aveà de sigur resultate surprinzătoare. Cu siguranţă însă, că nu s'ar aflà altcevà decât resturi de temelii şi bucăţi de pietre sculptate. In nici un caz nu se poate aşteptà mai mult dela un teren aşa de exploatat, cum e cel dela cetatea din Reşca.

5. Obiectele descoperite.

Dorind ca obiectele descoperite, cum şi cele aflate mai nainte de către fostul proprietar în acelaş teren şi cumpărate de mine, să rămâe pe locul lor, ele s'au consemnat prin următorul:

«*Proces-verbal.*

«Noi Ioan Drăghicescu, Primarul comunei Reşca, judeţul Romanaţi, fiind rugat de d-l Al. T. Dumitrescu, secretarul biuroului Societăţii Istorice Române, spre a constatà obiectele descoperite în urma săpăturilor ce a întreprins în această comună cu autorizaţia Ministerului Instrucţiunii Publice, cum şi pe cele achiziţionate mai nainte în vederea înfiinţării unui muzeu istoric local, ce voeşte a face d-l Emanuel Em. Kretzulescu, Preşedintele Societăţii Istorice Române, ne-am transportat la faţa locului unde s'au făcut săpăturile şi s'au orânduit obiectele, şi am constatat cele ce urmează:

«A. D-l Al. T. Dumitrescu, ajutat de inginerul Heinrich Brötz şi în prezenţa continuă a delegatului Muzeului Naţional d-l Dionisie Pecuraru, după ce ne-au arătat şi nouă autorizaţia, au început lucrarea la 22 August 1911 şi au terminat-o la 27 August, făcând 8 şanţuri, în care au găsit obiectele trecute în procesul verbal înaintat Direcţiei Muzeului Naţional de Antichităţi.

«B. Obiectele găsite cu această ocazie precum şi cele cumpărate mai nainte, toate, aşà cum se află aşezate pe locul d-lui Al. T. Dumitrescu sub un şopron, sunt acestea, cu numărul lor de ordine:

«1. Un capitel din 2 bucăţi, aşezat pe un fragment de coloană din mai multe bucăţi legată cu cercuri de fier.

«2. Un capitel cu flori, rupt, aşezat pe un fragment de coloană.

Fig. 9. Inceputul Muzeului din Reșca. Obiectele descoperite în 1911, împreună cu cele achiziționate mai nainte, așezate sub un șopron, pe locul lor.

(Colecțiunea Em. Kretzulescu).

«3. Un capitel cu flori din 3 bucăţi, aşezat pe o bucată de coloană mai înaltă.

«4. Un capitel fără flori, aşezat pe un fragment de coloană.

«5. Un capitel compus din 3 bucăţi, aşezat pe un fragment de coloană.

«6—7. Bucăţi de coloane.

«8. O bucată de capitel.

«9—10. Două bucăţi cornişe.

«11. O bucată de piatră cu 2 feluri de flori.

«12—14. Trei bucăţi cu diferite flori.

«15. O cărămidă cu ştampila C. R.

«16. O bucată de cărămidă cu stampila N. S.

«17. O bucată de coloană.

«18. Patru cărămizi diferite mărimi.

«19—31. Diferite bucăţi de piatră, unele cu flori, altele fără flori.

«32—41. Diferite bucăţi mici de piatră cu flori.

«42. O bucată de marmură mică cu o frunză.

«43. Un lampion de pământ spart în două.

«44. O ulcea de pământ.

«45. Un ciob cu cărbuni, sgură şi oase, găsite în şanţul de lângă şopron, unde se vede arsura.

«Drept care am dresat prezentul proces verbal în dublu exemplar, din care unul se va păstrà în Arhiva Primăriei iar cel-lalt se va luà de d-l Al. T. Dumitrescu.

[L. S.].

(s) Primar, *I. Drăghicescu;* Secretarul Biuroului Societăţei Istorice Române, (s) *Al. T. Dumitrescu.*

Reşca, 30 August 1911.

IMPORTANŢA DESCOPERIREI.

Fragmentele descoperite au o însemnătate particulară, căci deşì nu reprezintă nişte monumente strălucitoare prin ele înseşi, totuş au o mare valoare istorică din mai multe puncte de vedere, şi anume:

1) Fac parte dintr'o clădire monumentală, ce pare a se fi întipărit de secole în sufletul poporului nostru, prin tradiţie, sub numele de «Curţile lui Ler Impărat». In acest caz, fragmentele de coloane descoperite la Reşca ar reprezintă neîndoios *unicul*

monument roman din Dacia de care s'a legat iarăş *unica tradiție* romană, păstrată până în zilele lui Cantemir;

2) Sunt neîndoios urme din vechia capitală a Daciei Maluensis;

3) Pot fi socotite ca singurele monumente arhitectonice ce ni s'au păstrat din epoca clasică greco-romană la nordul Dunării.

Aşà dar, ele merită ocrotirea şi atenţiunea cuvenită din partea noastră a tuturora [1]).

EM. E. KRETZULESCU.

---

[1]) Ruinele dela Reşca au o importanţă capitală pentru trecutul nostru şi prezintă chiar un mare interes pentru viitor. Pentru aceasta vom reamintì că primele descoperiri, făcute acolo de către Banul Ghica şi despre cari am vorbit mai sus, au impresionat adânc şi au contribuit să convingă de latinitatea noastră pe neuitatul Thouvenel, viitorul ambasador al lui Napoleon III la Constantinopol, diplomatul care a susţinut cu atâta căldură cauza română în epoca frământărilor pentru Unirea Principatelor. Iată într'adevăr, între altele, ce constată Thouvenel, în timpul călătoriei sale pe care o făcù la noi, în 1840: „... on rencontre des vestiges de voies militaires. *Des médailles, des tombeaux,* des meubles, ont été *découverts récemment* dans les fouilles opérées sous la surveillance de M. Michel Ghika, frère de l'hospodar".

Apoi, plin de entuziasm şi de iubire către populaţia latină dela Dunăre, Thouvenel se întrebà:

„N'est-il pas étrange de trouver dans une contrée si lointaine une petite nation qui, pour ainsi dire, égarée au milieu des Slaves et des Musulmans, n'a cependant adopté qu'un nombre assez borné de mots des idiomes de ces peuples; *une colonie romaine qui a conservé son cachet;* deux millions d'hommes, *enfants perdus de la famille* dont, *avec les Espagnols et les Italiens, nous sommes les membres les plus heureux?*". (Edouard Thouvenel, La Hongrie et la Valachie. Souvenirs de voyage et notices historiques. Paris, 1840, pag. 189—190).

Iar d-l Aug. Pessiacov, într'o broşură tiparită la 1890, cu titlul „O excursiune în Romanaţi", încheià constatările d-sale despre devastarea şi părăsirea ruinelor dela Reşca cu aceste cuvinte:

„Pasionaţi se vede peste măsură de interesantele, de altmintreli, resturi de prin fostele municipii de peste Dunăre: *Troesmis* şi *Tomis,* am dat unei complete dar neertate „uitări", pe cele dela noi de acasă, din Patria-mumă, fără să ne gândim că o singură inscripţiune... sau altceva analog, care ne-ar documentà aflarea străbunilor noştri pe pământul *Daciei* şi în urma lui *Galien* sau a lui *Aurelian,* ar preţuì mai mult de cât ori câte morminte de ale lui Ovidiu, ca să confunde, fără cheltuială multă de vorbe, pe toţi teoriştii Roesleriani, cu Hunfalvy în frunte, ai necontinuităţii elementului român în Dacia veche".

Tot deodată însă observà: „Am ferma convingere acum, că după puţin timp încă, după doi trei ani cel mult, în zadar vreun arheolog, vreun membru al Academiei, sau vreun simplu curios ca mine, îşi va mai da osteneala ca să mai caute vre-o urmă veche din Pinum sau *Romula* — ori cum îi va plăceà — căci nu va mai găsì de cât „găurile" şi muşuroaiele lăsate de improvizaţii arheologi — scormonitorii de astăzi — din Recica şi Hotărani".

Să sperăm, totuş, că va venì timpul, când o cărămidă dela Reşca-Hotăva fi privită cu aceeaş pietate ca şi o icoană din biserică. Şi la aceasta ne putem aşteptà cu atât mai curând, cu cât astăzi, în fruntea Comisiunii Monumentelor Istorice a României se află venerabilul Domn Ioan Kalinderu, marele admirator şi adânc cunoscător al vieţii romane şi al artelor clasice.

LER IMPĂRAT

IMPĂRATUL GALERIUS, DAC ŞI RECUCERITOR AL DACIEI, APOTEOZAT DE STRĂMOŞII NOŞTRI: «LER» IN COLINDE ŞI DESCÂNTECE; «BRAZDA LUI LER ÎMPĂRAT» (VALUL ROMAN SAU TROIANUL MARE, IN PARTEA OLTENIEI); «CURŢILE LUI LER ÎMPĂRAT» (RUINELE DELA REŞCA-HOTĂRANI, COLONIA ROMULA, IN CARE SE NĂSCUSE ŞI A FOST INMORMÂNTAT IMPĂRATUL GALERIUS).—MITUL «DOMNUL DE ROUĂ», TĂLMĂCIND INMORMÂNTAREA LUI GALERIUS IN ROMULA.

— *Lero împărate,* Tu iubeşti o Scită,
Dulce ca un vis.
Cum se face noapte, dela Istru mare
Către Olt te duci,
Ca să ştergi de lacremi cu o sărutare
Ochii ei cei dulci.....
Află că odată, soarele pe cale
De te va găsì,
Intr'o *rouă* dulce cu zilele tale
Te va risipì.

(Prevestirea *Domnului de Rouă,* după legenda oltenească versificată de Dimitrie Bolintineanu, 1855).

PRECUVÂNTARE

Intr'acest an 1911, se împlinesc 16 secole dela moartea împăratului Galerius, întâmplată în anul 311 după Christos. Spre serbătorirea acestei aniversări, doresc să învederez un adevăr unic în istoria credinţelor şi a reminiscenţelor noastre istorice, şi anume că, de 16 veacuri, *împăratul Galerius trăeşte în amintirea întregului neam daco-roman, printr'o apoteoză populară, tradiţională, sub numele de Ler-împărat.*

Cum oare, şi de ce tocmai acest împărat, atât de puţin cunoscut istoricilor şi încă aşa de ponegrit de către scriitorii bisericeşti, cum să fie el apoteozat? Apoi, termenul nu este impropiu şi încă nepotrivit?

Nu, nici decum. Și voiu sparge nedumerirea încă dela început, aducând, spre înțelegerea termenului, un caz analog mai general petrecut atât aici la noi cât și dincolo peste Dunăre și privind însăș personalitatea marelui Traian. Acesta, într'adevăr, cuceritorul Daciei, ziditorul și restauratorul celor mai însemnate cetăți și monumente din Thracia și din cele două Moesii — printre care se numără și trofeul nostru dela Adamklissi, — împăratul Traian, printr'o divinizare populară, precum vom vedea mai pe larg în cursul lucrării, a fost apoteozat de populațiunea romanică dela Dunăre, ajungând, din «divus Traianus» al politeiștilor, sfântul Traian al creștinilor, și trecând apoi la vechii Slavi în rândul zeităților. Probe: existența toponimului balcanic, cetățuia τοῦ ἁγίου Τραϊάνου în epoca creștină, în timpul lui Procopios (sec. VI), și tălmăcirea numirei «Troian» (din Traianus) la vechii Slavi prin «deus quidam» (Miklosich).

Tot așa voiu dovedì că a fost apoteozat la noi împăratul Galerius, însă într'o regiune mai restrânsă, la nordul Dunării, rămânându-ne numele său, ca o sfântă moștenire sufletească numai nouă Daco-Romanilor, fără a mai trece și la Slavi.

Cauzele, cari au determinat apoteozarea, sunt, precum vom vedeà, înseși faptele și împrejurările istorice, atât de caracteristice și de semnificative din epoca lui Galerius, pe cari le enunț, urmând a le desvoltà mai departe în cursul lucrării.

Iată-le:

1. Galerius, un împărat din neamul Dacilor, fiind născut chiar în țara noastră, la Romula, capitala Daciei Maluensis (azi ruinele dela Reșca-Hotărani din Oltenia), este mai înainte de toate recuceritorul unei părți din vechia Dacie Traiană, deci al doilea părinte al poporului român, după Traian;

2. In vieața sa, viteazul Galerius a fost fără îndoială privit ca binefăcător de populațiunea daco-romană dela nordul Dunării, pe care mai întâiu el a liberat-o de cutrupirea Carpilor și apoi a întărit-o în locul acestor barbari, după înfrângerea și strămutarea Carpilor din țerile noastre în Pannonia.

3. A fost apoi, în deobște, prea mărit nemuritorul Galerius

de către ostașii romani și de grănicerii recrutați din Dacia, dela noi, în războiul victorios contra Perșilor.

4. Iar către apusul vieței, el, un Dac din valea Oltului pururea turbure, a adus sublima pace în lumea romană, pregătind înfrățirea popoarelor, prin cel dintâiu edict de toleranță acordat creștinilor la 311.

5. Și în fine, murind, Galerius a fost înmormântat chiar în locul în care se născuse, în țara noastră, la Romula, unde poate că și-a avut și statua sa, despre care aș aveà probe că a existat chiar fragmentele dintr'o statuă equestră pe cari le-am descoperit la Reșca.

Acestea sunt, în rezumat, faptele și împrejurările din epoca lui Galerius.

Ei bine, dacă amintirea pururea vie a poporului nostru, prin tradiții, cântece, mituri și povești, ne poate apropià de amurgul stăpânirii române în Dacia, atunci iată, într'adevăr, cât de lămurit se tălmăcește ecoul faptelor și împrejurărilor din epoca lui Galerius prin corul reminiscențelor noastre despre tot ceea ce ne-au mai rămas ca urme romane în Dacia, adică ruine de cetăți, valuri și drumuri:

1) Cetatea dela Reșca-Hotărani, colonia *Romula*, în care se născuse și a fost înmormântat Galerius, numită astăzi impropriu «Cetatea Antinei», s'a cunoscut din vechime, prin tradiție, până în zilele lui Cantemir (acum 300 de ani), sub numele semnificativ de «*Curțile lui Ler împărat*».

2) *Valul* roman, care străbate țara dela apus spre răsărit, începând dela Dunăre, din apropiere de Severin, și trecând la oarecare depărtare spre nord de «Curțile lui Ler Impărat», adică Troianul mare sau «brazda lui Novac» de astăzi ce merge spre Brăila, s'a numit cândva, însă numai în regiunea oltenească, «*Brazda lui Ler Impărat*».

3) Drumul roman dela Dunăre, din Celei, spre munte, prin Reșca, Potopin, Râmnicu-Vâlcii, cunoscut din vechime prin hrisoave domnești, încă dela Mihai Viteazul, și prin diferite hotărnicii sub numele distinct de «drumul de piatră» ori «drumul bătrân»,— despre care drum călugării dela Hotărani, din vecinătatea Curți-

lor lui Ler Impărat, povestiau din tradiție lui Paul din Alep că el ar fi fost făcut de când se închinau oamenii la idoli (din epoca romană) — se atribue astăzi «*Domnului de Rouă*». Acesta, adică «Domnul de Rouă», este un personagiu mitic, un impărat, care, totuş, după poveste, venind dinspre munte, dela iubita sa (poate crăiasa Pisonilor din vecha tradiție ardeleană), după ce trece de valul roman, de «Brazda lui Ler Impărat», se potopeşte, piere, fiind ajuns de razele soarelui, tocmai la marginea «cetății lui Ler Impărat», în aceeaş regiune în care fusese îngropat Galerius (la Romula), și anume la vre-o câțiva chilometri spre nord de Reșca, la podul dela Potopin, din apropierea unor semne de hotar, cu nume iarăş semnificativ de «Mormintele Strigoilor». Așa că, la rândul lor și în acelaș cerc, și aceste semne de hotar, «Mormintele Strigoilor»—arătate într'o mărturie a unui preot bătrân din Fălcoiu, care a scris-o pe vremea Turcilor, adică în timpul răsboiului ruso-turc din 1768—1774 — ne ilustrează apropierea și apoi prefacerea lui «Ler Impărat» în «Domnul de Rouă»: de oarece, după poveste, Domnul de Rouă călătoreşte cu un strigoiu numai noaptea și piere potopit de razele soarelui în zorii zilei, după ce au cântat cocoșii, în partea de loc cu «Mormintele Strigoilor» și aproape de «Curțile lui Ler Impărat», pe cari Curți și Morminte, babele și vrăjitoresele noastre de departe, din Bucovina, le și identifică în descântecele lor, când spun:

Voi muroae,
Voi strigoae,
Voi să vă duceți
La Ler Impărat,
La al vostru palat.

Și descântecele ne apropie iarăș de tradiție și de colinde, căci de unde știu oare babele din Bucovina despre «palatul lui Ler Impărat», dacă nu din reminiscențe, din povești și mai ales din colindele de Crăciun, răspândite la toți Românii; și în cari colindătorii, pronunțând numele lui *Ler*, se întreabă și de *Curți:*

Ale cui-s, Doamne, aceste curți,
Nalte minunate, *etc.*
Ler-om, Doamne, ș. a.

Iată-ne dar ajunși să recunoaștem în colinde floarea tuturor reminiscențelor, fiindcă ele și astăzi, după 16 secole, sunt încă vii, iar numele lui Ler se cântă fără întrerupere de atâta vreme, totdeauna, la Nașterea Domnului. Și totdeodată observ că *Ler* din colinde exprimă, după părerea mea, aceeaș maiestate ca și «nobilis Caesar» și «Augustus» din epoca lui Galerius, întrucât el, precum vom vedeà, se întrebuințează ca termen de reverență în cea mai înaltă accepțiune; și așa cred că nu poate avea alt rost în cântecile noastre religioase, în urările creștinești de Crăciun, adică în colinde, decât acela pe care-l atestă însuș edictul lui Galerius din 311, în care nemuritorul nostru împărat spune creștinilor, liberi de atunci înainte a celebrà cultul prin reuniuni (conventicula) și *cântări* (psalmi), să se roage lui Dumnezeu pentru sănătatea lui: «debebunt Deum suum *orare* pro salute nostra». Prin urmare colindele noastre de astăzi, «orațiile» de Crăciun din trecut (dela orare), nu reprezintă, cred, în continuare, decât cultul public, însă popular, al împăratului, ca și ecteniile oficiale din biserica de astăzi. Ce comemorare mai sfântă decât asta!

Acestea, și în primul rând următoarele: recucerirea Daciei, edictul din 311 și împrejurarea că Galerius a fost înmormântat la noi, acestea, față de ecoul cântecelor și reminiscențelor noastre istorice, sunt motivele cari m'au determinat, ca de zece ani și mai bine să susțin necontenit una și aceeaș părere, negreșit cu comentarii deosebite, cum că Ler Impărat este Impăratul Galerius apoteozat de Români. Sub farmecul magic al acestei idei, am îndurat greutăți, pe cari nu le înșir, fiindcă le-am învins pe toate prin mine însumi, croindu-mi dela început din Ler, Romula și Alani, cel mai sfânt ideal al vieții mele, trilogia sufletului meu. De aceea, pururea visător, ori de câte ori mă aflu printre ruinele dela Reşca, poate chiar în apropiere de mormântul lui Galerius, într'un amurg prelung de câmpie, ce se lasă încet încet peste ruine, trăesc cu totul într'o altă lume și mi se pare că privesc ultimul apus al stăpânirii Romane în Dacia, când toate aceste urme ce mai păstrează amintirea lui Ler al nostru, valuri, drumuri și cetatea, trăiau și ele sub ochii împăratului, care ne-a fost neam, părinte al patriei și erou de veșnicie.

Reşca, 30 August 1911.

INTRODUCERE

Spre a dovedì cele ce am enunţat în precuvântare, voiu procedà astfel: întâiu voiu da un material istoric, geografic şi folkloristic privitor la chestie, însă grupat în două părţi: în partea I-a, materialul istorico-geografic, iar în partea II, cel folkloristic; în partea III a lucrării, va urma studiul, întocmit pe baza relaţiunilor scriitorilor vechi, ce se vor aduce acolo, şi pe baza materialului dat în părţile I şi II; iar la sfârşit, în anexe, voiu reproduce articolele mele anterioare despre Ler Impărat, parte inedite şi parte publicate prin diferite gazete şi reviste, cari azi nu se mai găsesc ori unde.

Legătura dintre părţi şi capitole va fi, în trăsături generale, astfel:

Partea I. *Materialul istorico-geografic.* Fiindcă valurile romane din ţara noastră s'au cunoscut sub numele generic de „Troiane", termen comun la noi şi la Slavi, şi sub cel particular oltenesc de „Brazda lui Ler Impărat", voiu da mai întâiu materialul privitor la Troiane. Apoi, va urmà materialul privitor la drumurile romane din Oltenia; şi, spre sfârşit materialul privitor la ruinele de la Reşca-Hotărani, însoţindu-le de o privire generală mai largă asupra întregei vetere a coloniei Romula de odinioară în decursul veacurilor. Aşa dar, în capitole, următorul material:

Cap. I. Literatura Troianelor: relaţiunile cronicarilor români şi ale scriitorilor streini din trecut despre Troianele din ţara noastră; descrierea lor, însoţită de hărţile Schuchhardt şi Tocilescu; Troianul de lângă Râmnicul Vâlcii.

Cap. II. Valul roman în partea Olteniei, numit odinioară „Brazda lui Ler Impărat" şi păstrat cu această numire, atât în tradiţie cât şi în actele vechi româneşti, zapise şi hotărnicii de moşii [1]).

---

[1]) Aici este locul să exprim omagiile mele de recunoştinţă şi deosebită admiraţie Domnului General P. V. Năsturel, Comandantul Diviziei II din Craiova, prea distins Membru al Societăţii Istorice Române, heraldist de frunte şi autorul atâtor studii şi relaţiuni preţioase despre familiile boereşti, cum şi despre vechile noastre biserici şi mânăstiri din ţară. D-l General P. V. Năsturel, prin înalta situaţiune ce ocupă în fruntea armatei şi în mijlocul boerimei din Oltenia, prin râvna ce are de a cunoaşte trecutul nostru, până în cele mai mici amănunte, şi prin exemplu ce dă în a-l cercetà, a produs un fericit curent tocmai în partea cea mai interesantă a ţerii, reînviind cultul şi respectul strămoşilor. Domnia Sa a bine voit a-mi comunicà, din acte particulare, un adevărat mărgăritar pentru chestia ce mă preocupă, şi anume o mărturie dintr'o hotărnicie veche, cum că „brazda" zisă astăzi a „lui Novac", valul roman în partea Olteniei, s'a numit odinioară „Brazda lui Ler Impărat". Un asemenea semn de

In cap. III, voiu releva proximitatea Scheilor (Sclavini) de „drumul bătrân" şi de „Troianul" din Oltenia, atestată prin vechiul toponim din hotărnicii „Valea Scheavii" sau „Valea Scheaua". Aceasta, spre a învederà în studiu (partea III) că generalitatea numelui „Troian", comun la noi şi la Slavi, nu s'ar puteà lămurì decât prin aşezarea Slavilor în vecinătatea cetăţilor, drumurilor şi mai ales valurilor romane, cari în epoca năvălirii lor le stau chiar în cale sub numele de τὰ μακρὰ τείχη.

In cap. IV, voiu aduce materialul privitor la drumurile romane din Oltenia, şi în special la „drumul Domnului de Rouă". Aci, pe lângă relaţiunile celor vechi şi pe lângă mărturiile documentelor, voiu da o descriere amănunţită a părţii din drumul Domnului de Rouă dela Reşca la Celei.

In cap. V, voiu da istoricul, hotărnicia şi planul moşiei Reşca, precum şi planul terenului dela podul de peste Potopin, după planurile originale vechi din colecţia Ministeriului Domeniilor [1]).

In cap. VI, dau relaţiunile scriitorilor streini şi români despre ruinele dela Reşca, dela începutul secolului al XVIII-lea până la 1836, de unde începe bibliografia lui Odobescu (1878). Tot aci dau o relaţiune inedită a unui anonim de pe la 1846.

In cap. VII, dau relaţiunile inedite ale Inginerului Polonic din 1900, aflate în hârtiile Tocilescu, precum şi relaţiunile mele din 1911.

In cap. VIII, dau un rezumat al descoperirilor arheologice dela Reşca, în mod sumar, şi urmăresc numele cetăţii în trecut.

Iar în cap. IX, arunc o privire generală asupra întregei vetre a coloniei Romula de odinioară, distingând aci mai întâiu, ca parte, „judecia lui Farcaş", şi apoi, ca un tot istoric, leagănul Basarabilor [2]).

---

deosebită atenţiune, ce caracterizează numai pe bărbatul superior, care din cercurile înalte în care se află, se gândeşte la mulţumirea sufletească, ideală, a ori cărui cercetător, este, trebue să mărturisesc, al doilea pe care l-am avut în vieaţa mea, primul fiind o notă autografă dela d-l D. A. Sturdza, când am scris despre Alecsandri.

[1]) Exprim pentru aceasta omagiu de recunoştinţă D-lui N. G. Pârjolescu, Directorul Proprietăţilor Statului din Ministeriul Domeniilor, un nobil bărbat, care, ţinând seamă de scopul ştiinţific ce-l urmăream, a bine voit să-mi îngădue a consultà planurile şi hotărniciile moşiilor Statului. Mulţumesc de asemenea d-lor N. Zaharia, G. Dimo şi C. Bolintineanu, funcţionari în biuroul documentelor, pentru simpatia prietenească ce totdeauna mi-au arătat, punându-mi la dispoziţie planurile şi condicile de cari aveam trebuinţă. Graţie acestui frumos act din partea unor distinşi funcţionari ai Statului, pot da la lumină cel mai preţios plan al ruinelor dela Reşca din 1840, când ele nu erau încă complet distruse, spre a-l alăturà la planul lui Marsigli de mai nainte.

[2]) Aici este locul să constat că printr'un destin, ultimele sfărâmături ale ruinelor din cetatea împăratului Filip (după Hasdeu: Filip Sarabul din casta·

Partea II. *Material folkloristic.* In capitolul I voiu da relaţiuni folkloristice despre „Troian“ „Măiaş-Măenaş“ ori „Loian-Troian“ şi despre „Novac“.

In cap. II, voiu da o scurtă relaţiune despre „Cetăţuia“ de lângă Râmnicu-Vâlcii, şi tradiţia sa, urmărind numirea ei comună de „Cetăţuie„ în vechile documente, spre a învederà mai întâiu că cetăţile romane din Oltenia, de şi au pierdut numele propriu latinesc, au conservat noţiunea latină comună de „civitas“, cetate, neschimbat în slavonescul „grădişte“; apoi că ele, neavând, ca nişte ruine, un erou eponim, s'au atribuit personagiilor istorice, lui Ler Impărat cea dela Reşca-Hotărani, lui Basarab cea de lângă Râmnicu-Vâlcea.

In cap. III, voiu reproduce relaţiunea prinsă din auzite de Cantemir despre „Curţile lui Ler Impărat“, observând că după însăş tălmăcirea lui Cantemir din altă parte, precum şi după înţelesul cuvântului Κόρτη la Bizantini, şi „curte“ în anumit înţeles la Români, — singure cuvintele „Curţile lui Ler Impărat“ ne reprezintă într'adevăr o clădire monumentală, un palat sau un templu, ale cărui coloane am avut fericirea a le descoperì chiar eu la Reşca.

In cap. IV, dau mitul „Domnul de Rouă“, cu variantele sale şi bibliografia, apropiind de acest mit povestea crăesei Pisonilor.

In cap. V, urmează un ciclu de poveşti olteneşti, cari au asemănare cu mitul „Domnul de Rouă“, şi anume: „Palatul din Valea Sălcii“, „Lacul Doamnei“, „Craioviţa“; precum şi povestea identică despre „Troian“ la Slavi.

In cap. VI, voiu da povestea locală, din Reşca, despre „Fata cu părul de aur“, despre care se zice că ţese o pânză de aur în cula (visteria subterană a) cetăţii.

In cap. VII, voiu explicà numele lui Ler în colinde.

Iar în cap. VIII, voiu dovedì influenţa cărturărească a Alixăndriei în făurirea numelui de astăzi ad-hoc şi impropriu al ruinelor dela Reşca, zise „Cetatea Antinei“ în loc de „*Curţile lui Ler Impărat*“.

Partea III. *Studiul.* In această parte voiu urmà mai întâiu ordinea succesivă a evenimentelor, şi anume: în cap. I, voiu vorbì despre recucerirea în parte a Daciei de către Galerius şi generalii săi în epoca lui Diocleţian, discutând şi pretenţia oareş cum indreptăţită a lui Constantin cel Mare, de a fi contribuit la desăvârşirea acestui fapt.

In cap. II, voiu prezentà pe Alanii creştini dela Dunăre clientelari ai Romanilor atât în epocă lui Galerius, cum şi mai nainte, cât

---

regilor Daci din care s'ar trage şi Basarabii) şi a lui Galerius, au fost salvate la timp de un Basarab, în persoana d-lui Em. Kretzulescu, Preşedintele Societăţii Istorice Române.

şi mai târziu, spre a dovedì continuitatea neamului nostru la nordul Dunării şi prin aceasta păstrarea tradiţiei romane mai ales în Oltenia, concesionată vitejilor Alani (de unde numele nostru medieval, Valahi). In cap. III, voiu relevà o luptă a lui Constantin cel Mare cu Taifalii, lângă un zid, ce pare a fi mai degrabă un val de pământ (murus caespiticius), adică însuş unul din Troianele noastre; apoi voiu urmărì pactul lui Constantin cel Mare cu Taifalii, reîntărit de fiul său Constantius, prin care li s'a concesionat acestora o parte din Dacia Traiană, unde-i şi aflăm până la năvălirea Hunilor, iarăş lângă un val.

Tot aci, voiu căutà să lămuresc, care din cele două valuri lungi din ţara noastră a fost construit, ori mai de grabă reconstruit, de Athanaric prin ţinutul Taifalilor, în ajunul năvălirii Hunilor.

In cap. IV, voiu căutà să dovedesc că aşa numitul „τὰ μακρὰ τείχη", din epoca năvălirii Slavilor, nu este decât un Troian, un val atribuit prin tradiţie lui Traian, graţie căruia numele marelui împărat pătrunde şi se generalizează la Slavi.

In capitolul V, voiu începe să desvolt teoria mea despre identitatea lui Ler Impărat din tradiţia românească cu împăratului Galerius, dând însă mai întâiu în rezumat, ca literatură a chestiunei, vechia opinie curentă dela Cantemir până acum, despre identitatea lui Ler cu Aurelian; şi apoi voiu aduce toate mărturiile principale din scriitorii vechi, cu privire la originea, locul naşterii şi înmormântării împăratului Galerius, spre confruntare şi comentare.

In capitolul VI, voiu căutà să stabilesc data naşterii acestui împărat, spre a învederà încă dela început faptul că Galerius s'a născut înainte de retragerea legiunilor romane din Dacia Traiană peste Dunăre şi că astfel este neîntemeiată opinia comună că acest împărat s'ar fi născut peste Dunăre, la Serdica (Sofia de azi).

In cap. VII, voiu determinà locul în care s'a născut.

In cap. VIII, voiu stabilì filiaţiunea şi concordanţa isvoarelor cu privire la originea şi la locul naşterii şi înmormântării lui Galerius.

In cap. IX, voiu da lămuriri asupra geografiei Daciei şi în special a Olteniei din epoca romană până în zilele noastre, spre a dovedì şi prin această investigare însemnătatea cu totul excepţională a Olteniei, unde ni s'a păstrat tradiţia română despre Ler Impărat.

In sfârşit, în cap. X, voiu explicà rostul colindelor în legătură cu cultul zeului Mithras şi începutul creştinismului în Dacia Traiană, pe baza nouălor descoperiri arheologice făcute de mine la Reşca. După aceasta va urmà încheerea.

Acesta este planul lucrării.

CAP. I.

Troiane.

Literatura:

Troianul este o denumire ce se dă în genere drumurilor şi întăriturilor mari de pământ din vechime [1]). Prin extensiune numele de Troian se dă şi unei câmpii, sau unei pajişte întinse [2]) din marginea unei întărituri. In cât înţelesul cel mai larg al cuvântului ar fi „loc de apărare", cu drumuri, şanţuri, redute şi cetăţui. El tâlmăceşte dar

[1]) Sub numele de „Troian" şi „Novac", poporul Vâlcean înţelege ceva mare, voinic. Nămeţii de zăpadă se numesc „troieni", ridicăturile de pământ se numesc „troieni" şi un şanţ de pământ mare se numeşte „troian". Sub „troian" se înţelege şi ceva lung şi drept: ex. un drum lung, un gard lung, un şir de râuri pe o cămaşâ, ele se numesc în genere: „un troian de drum", „un troian de gard", un troian de râuri", etc. De regulă „troian" este sinonim cu „loian", lung. In scurt, pe la noi „troian" arată ceva mult, mare, lung". (Comunic. Preot. Econom T. Bălăşel, Ştefăneşti, Vâlcea).

[2]) Lexiconul din Buda, 1825, la cuvântul *Troianu*, m. pl. e.: Трόян, subst. pratum amplum: egy tágos rét; eine weite Wiese.

Denumirea pare a fi o generalizare a vechiului „Prat al lui Traian" de lângă Turda, despre care A. de Gerando relatează, după alţi scriitori mai vechi, că acolo: „Il y a près de Thorda une plaine que les Hongrois appellent le Champ croisé... Trajan y a remporté sur Décébale la victoire qui lui livra la Dacie. C'est là qu'il déchira ses vêtements pour les distribuer aux bleseés. Les Valaques appellent encore cette plaine *Pratul lui Trajan*". (La Transylvanie, etc. Paris 1845, tom. I, p. 162—163). Adaug că în acelaş loc, poporul nostru daco-roman mai păstrează încă o amintire tot atât de scumpă despre eroul neamului nostru din epoca românească. Şi anume, după cum îmi comunică d-l prof. St. Pop, colegul meu dela Biblioteca Academiei, poporul, care o păstrat numele lui Traian biruitorul, n'a uitat pe eroul ucis mişeleşte în câmpia Turdei; şi aşà bătrânii, când vor să explice rostul Cheii Turzii, spun că Mihaiu Viteazul a sărit cu calul peste munţi şi i-a despicat; apoi alta, că fântâna cu apă rece şi limpede ca lacrăma, zisă chiar „Fântâna lui Mihaiu Viteazul", ce se află la marginea satului Poiana, lângă şoseaua ce duce spre Turda, înaintea unui pod peste un braţ al Arieşului, ar fi ţişnit din locul în care s'a înfipt copita calului lui Mihaiu Viteazul. Ei bine, spună ori cine, dacă tradiţia despre Traian, care şi-a sfâşiat hainele spre a face scamă pentru rănile ostaşilor săi, numai ca să ne aşeze pe noi în aceste locuri, şi tradiţia despre Mihaiu Viteazul căruia i-s'a sfâşiat trupul, numai fiindcă izbutise a ne unì pentru o clipă, nu rezumă de fapt, în două vorbe, tot trecutul neamului nostru de peste munţi?

Inţelesul propriu al Troianului este însă val. Astfel Gheorghe Asachi, în oda dela 1862 dedicată Adunării elective a Principatelor Unite, arătând, în geniul lui Horatius, cum Urzitorul lumei a dat glorie şi virtute Imperiului Roman să cuprindă Dacia, zice, întrealtele, cá prin aceasta a fondat „o Romă giune", „ca să fie despre barbari *viu troean* pentru Apus".

întreg sistemul de comunicaţie şi de apărare din epoca romană, păstrând numele împăratului Traian, sub influenţă slavă Troian, atât la noi cât şi la Slavi. Formaţiunea acestui termen şi întrebuinţarea lui comună la noi şi la Slavi [1]), o vom lămurì în studiu. Aici vom da literatura Troianului la Români.

Relaţiunile cronicarilor români şi ale scriitorilor streini. Pe vremea lui Mihai Viteazul, Zamosius arată că, în Transilvania, calea care ducea dela Ulpia Traiana la Apulum se numea Troian.

In epoca lui Brâncoveanu, Stolnicul Cantacuzino mai păstrează încă denumirea generică de Troian atât pentru drumuri cât şi pentru valuri, cărora le zice şanţuri, pe când Costineştii şi Cantemir nu cunosc decât şanţul (fossa) ca Troian. Aceasta se explică prin aceea că în Moldova nu existau drumuri romane, pe când în Ţara Românească, Cantacuzino avea înaintea ochilor drumurile de piatră din Oltenia. De aceea D'Anville ajunge să creadă că Troianul adică şanţul (fossa) din Moldova ar fi şi el o cale romană (une grande voie Romaine), fiindcă el purtà acelaş nume ca şi Troianul, cale din Transilvania, arătată de Zamosius, consultat de D'Anville, şi ca şi „via lapidea imperatoris Traiani" din Oltenia pe care o cunoaşte scriitorul francez din alte opere. Aceeaş opinie o împărtăşeşte, după D'Anville, şi călătorul englez Adam Neale, ca şi Raicevici, mai nainte decât acesta.

Iată acum relaţiunile cronicarilor români şi ale scriitorilor streini :

1. *Zamosius* (Stephanus), Analecta lapidum vetustorum et nonnullarum in Dacia antiquitatum. 1598, cap. IX: «Ab Ulpia Traiana viae utrinque geminae excurrunt, quarum altera transalpinam versus porrecta, in montium Ulpiae vicinorum angustiis quas ferreas portas vocant, desinunt. Alter Apulum versus progreditur, Sargetiae amnis ripas, non aequo tamen ubique, intervallo praeterlegens, ad XIIII. pass. millia, tota ex lapidibus in quadrum dolatis composita.

«Vulgus pessimus antiquitatis custos appellat viam *Troianam* (Traianam intelligo) qua olim Pisonia quaedam Regina iter fecerit, eiusque rei lepidam in ore habent fabulam. Haec via per salebrosa scrupulisque aspera loca, per passuum multa millia procedens, recte Apulum perducitur, ita ut olim eae urbes perpetua via fuerint coniunctae».

2. *Stolnicul Constantin Cantacuzino,* în *Istoria Ţării Rumâneşti,* vorbind de Traian, scrie că «pe unde mergea, *drumuri mari de piatră făcea* şi **şanţuri** [2]) *groaznice trăgea*, pe unde mergea şi umbla. Pre-

[1]) La Bulgari există toponimele Dolni şi Gorni Troian; apoi urme de drum roman denumit de Slavi *Troianov păt* sau Troianschi păt, iar de Turci «Troian iol» sau «Troian», precum arată Jireček (în Arch. epigr. Mitth. X, 87 şi Das Fürstenthum Bulgarien Wien, 1891, pag. 262—3).

[2]) In basmele noastre, *şanţul* este semn de hotar mare. Astfel în basmul cu «Păsărica lainică din pământul lainicesc», Făt frumos, «când era să ajungă la stăpânirea Sgripţoroaicei», «dă de un şanţ mare; lângă şanţ, un balaur mare legat gemea la soare»; iar când plecà să aducă «cămaşa cu soarele de aur în piept, cu luceafăru de aur şi cu stelele de aur pe umeri, a tartorului zmeilor după lumea asta»,

cum și până astăzi se văd și la noi aici în țară, cărora încă *troianuri* le zicem, rămâind de atuncea din om în om acel nume, carele se trage și până astăzi; măcar că foarte puțini sănt care le știu drept ce le zic troianuri. Iar acesta este adevărul, că de oștirea acelui mare împărat Traian Ulpie sunt ridicate acestea, și nu numai aici, ci și printr-alte țări așa au făcut, cum s-au zis, pentru ca să rămâie neamului omenesc pomenire de mari și de puternice faptele lui» (Opere, publicate de N. Iorga București, 1901, pag. 77).

3. După relațiunea lui Cantacuzino și după informațiuni culese la fața locului, Comitele *Marsigli* înseamnă Troianul în harta sa; acesta e însă corijat de D'Anville cu ajutorul hărții lui Cantemir, precum vom vedea mai jos.

4. *Miron Costin*, în *Cronica Țării Moldovei și a Munteniei*, scrisă în limba polonă (1684), are un paragraf întreg despre valul Troian (o szancu Troianie), arătând că acesta este «cel dintâiu semn de graniță pus de împăratul Traian, după așezarea Romanilor în aceste părți» și că «e numit după numele împăratului de către locuitorii acestor țări «Troian», nume moștenit dela străbunii lor».

In privința construirii, Miron Costin crede că: «Acest val s'a săpat în urma lui Traian, după ce a fost dus oastea cea mare în Tartaria, întocmai cum astăzi împărații turcești obicinuesc să ridice în urma lor movile». Nu crede dar ceeace «au scris unii că valul acesta s'ar fi săpat pentru a se apără de năvălirile Tătarilor....» căci, se întreabă Miron Costin, «cine ar fi putut apără în totdeauna o întindere atât de mare de pământ»? Mai de grabă i se pare că valul s'a săpat de Traian spre vecinică amintire.

Apoi ne dă descrierea:

«Valul cuprinde foarte mult loc: începând aproape de Galați, dela apa Siretului, care desparte astăzi (1684) din jos de Focșani țara noastră de Țara Muntenească, el trece pe deasupra Galaților peste Prut la satul Troian, odinioară al nostru, acum al Turcilor, de acolo merge peste Cartal prin câmpuri până la Nistru; dela Nistru până la Nipru și pre semne până la Don». Apoi:

«Un «Troian» dela acelaș Impărat s'a păstrat și în Țara Muntenească, dar numai dela Dunăre spre munți» [1]) (I. Bogdan, Cronice inedite, București 1895, pag. 156—57; 181—82).

Tot *Miron Costin*, în *Cartea pentru descălecatul dintâiu a Țării Moldovii și neamul Moldovenesc*, după ce mai întâiu afirmă că podul dela Severin este făcut de Traian, «ca și *șanțul Troian*», revine asupra

---

ajunge iarăș la *șanț*, la hotarul zmeilor» și dă de alt balaur mai mare. Cu fluerul primit dela acest balaur, pe care Făt frumos îl deslеagă din lanțuri, pleacă la palatul zmeilor, la tartor îl adoarme, iea cămașa accia aruncată pe un vârf de munte și fugi cu ea înapoi «la hotar, la *șanț*» etc. (Colecție proprie).

[1]) Cei doi Fotino, adică Serdarul Theodor Fotino din Chio, 1795 (în Istoria Daciei, etc. Traducerea Baronzi, Trompeta Carpaților an. VII, n. 775 din 6 Nov. 1869) și Dionisie Fotino 1818 (în Istoria generală a Daciei, etc. Traducerea Sion, București 1859, t. I, p. 40), după ce ambii relatează, după Miron Costin și alți cronicari, despre șanțuri și movile, adaugă, la fel, amândoi, că „asemenea rămășițe de antichitate se văd și în Țara Românească, atât despre părțile podului, cât și în alte părți".

acestui *șanț* săpat, arătând că el însuș l-a trecut aproape de Nipru, pe la un târg anume Vcĭorașnoia, tot pe câmpul acelui oraș nu departe de Chiov; că a discutat în privința lucrării lui «cu răposatul Panaitachi Tărzămanul cel mare și vestitul la Impărăție» care, după Bonfin, susținea că șanțul l'ar fi săpat Traian împăratul «pentru sprijineală despre Tătari, închizând locul despre câmp de năvala prăzilor Tătărești». Apoi ne dă relațiuni despre Troian, spunând că începe din Țara Românească (Muntenia) și ține până la apa Donului, iar în Moldova: «și aice la noi să zicem că dela capul șanțului de unde se începe întâi pe deasupra Galaților alăture cu Dunăre merge pe aproape și peste Prut, iar nu prea departe de Dunăre, pe la satul turcesc ce-i zice acum Troian».

La aceste cuvinte adauge Ioan Canta: «care l-am văzut eu Ioan Canta biv vel Spătar, când am fost cu prea sfințitul Mitropolit Iacov, de am hotărât la Greceni moșiile boerilor Gavriliței... hotărând toate moșiile din Troian, pe cap în sus, și pe deoparte și pe de alta, toate moșiile păr în moșiea Biserica a dumisale Stefăniță Ruset biv vel logofăt...». (Kogălniceanu, Letopisețe, I, 22).

4. *Nicolae Costin,* în *Cartea pentru descălecatul dintăiu a Țării Molodvei și neamului Moldovenesc,* la cap. X, scriind și «pentru *Troianul cel din sus de Galați*, de cine s'au făcut», urmează izvoadele lui Miron și crede că «Traian împărat au pus de au săpat acest șanț în veșnică pomenire a sa, și veaste, și să se știe sleahul oștii de cei ce vin după oști mari, și neguțitori și oșteni, cum fac și acum Turcii pe la sleahul oștilor, că pun movile pentru veaste și pentru îndreptarea celor ce vin pre urmă, oșteni sau olăcari sau neguțitori» (Letopisiț, ed. Kogălniceanu, I, p. 74).

5. *Cantemir* vorbește de Troian atât în *Hronic* cât și în «*Descriptio Moldoviae*».

- În Hronic scrie: «Pentru cetățile carele au făcut Traian în Dachia mai dinainte s'au pomenit; precum și *Troianul*, carile trece prin țara noastră să crede să fie de Traian făcut, ce de unde va fi luat Miron și Niculae aciastă poveaste, noi nu putem ști, căci pentru aciasta nici un istoric nu pomenească». (Hronicul, cart. I, cap. 3, ediția Tocilescu, p. 192).

Apoi în *Descriptio Moldoviae,* la cap. IV, vorbind despre ținuturile și orașele din Moldova, precum și despre cetățile și antichitățile de aci, descrie «șanțul împăratului Traian», dându-l ca o mărturie a continuității elementului roman în Dacia, astfel:

«Accedit aeternum hujus rei monumentum *Fossa Trajani imperatoris*, hodie etiam sui conditoris nomen retinens, de qua miror neminem, neque veterum, nec recentiorum historicorum quidquam tradidisse memoriae. Haec, ut ipse αὐτόπτης testis sum, duplici aggere a *Petrivardino* in Hungaria incipit, ad montes *Demarkapu*, ferream portam, descendit, inde simplici vallo per totam Valachiam et Moldaviam transit, Hierasum ad pagum Trajan (=recte Troian) dictum, Botnam ad oppidum Causzen secat, transactaque tota Tartaria ad Tanaim flumen desinit. Ipsa ultra *12 cubitos hodie* adhuc *profunda est*, unde forsitan haud sine ratione colligere possemus, ipsius spatium, dum strueretur, altero tanto latius profundiusque, atque adeo egregium adversus barbarorum irruptiones munimentum fuisse». (Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae. (Ex Museo asiatico Academiae Imp. Scient. Petropol). București, ediția Academiei Române, 1872, pag. 23).

Scrierea lui Cantemir s'a tipărit în traducere germană de Büsching, mai întâi în «Magazin für die neue Historie und Geographie, partea III și IV, împreună cu harta (1769—70); apoi în ediție mai corectă, la 1771, cu titlul: Demetrii Kantemirs.... Beschreibung der Moldau.., Frankfurt und Leipzig, 1771» [1]).

Aceasta traducere germană servì cercetătorilor din apus ca izvor clasic de informațiune.

6. *D'Anville* utilizează harta lui Dimitrie Cantemir ce-i fusese comunicată de fiul acestuia, Antioh Cantemir, și scrie despre Troian.

«Ce que je ne dois point omettre, c'est de faire mention d'une grande voie Romaine, qui subsiste dans toute la largeur de la Moldavie, depuis l'embouchure du Siret dans le Danube jusqu'au Tyras ou Dniester, dont elle joint le bord près d'une place Turque assez connue sous le nom de Bender, autrement Tighino. Le Prut ayant son cours dans cet intervalle, la voie dont je parle le traverse dans un endroit nommé *Troian*, et la voie porte aussi le même nom. Ce nom est celui de Trajan, sans qu'on puisse en douter, Zamosius ayant remarqué que dans la Transilvanie, la voie qui conduit *d'Ulpia-Trajana* à *Apulum* ou Albe-Julie, est pareillement appellée *Troiane* par le peuple, qui a pris l'habitude de corrompre ainsi le nom de Trajan. C'est par la carte de Moldavie, dont j'ai parlé [2]) que je connois la voie romaine qui traverse la partie méridionale de cette province».

El corijează harta lui Marsigli, despre care am vorbit mai sus, astfel:

«Le Comte Marsigli ne l'a pas omise dans sa carte des antiquités Romaines, mais avec ce défaut, qu'il ne la fait commencer qu'au bord du Prut, et près de Falcin (recte Fălciu), que ce chemin laisse néanmoins assez loin sur la gauche. Il fait dans une partie de sa longueur, la séparation de la Moldavie d'avec le canton occupé par les Tartares sous le nom de Budziac, et ce canton ne resserre point la Moldavie, en s'étendant jusqu'auprès de Falcin (= recte Fălciu)» (Description de la Dace conquise par Trajan. Par M. D'Anville. Lu le 24 juillet 1755. Mém. de l'Acad. des Inscript., Tom. XLVIII, p. 463—4).

7. *Sulzer*, Geschichte des transalpinischen Daciens, Wien 1781, vorbește despre val astfel: «Hier aber, zwischen Brankowan und Slatina, ist es, wo die berufene *Schanze*, welche Kantemir den trajanischen Graben nennet (Beschr. I, 4, 76)»; și adauge că el se numește: «Brazda a lui Trajan Impărat d. i. die Furche des Kaisers Trajan» (I, p. 216, 222).

8. Cei doi *Fotino*. (Vezi nota de mai sus la Miron Costin).

9. *Schuhhardt*, Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien, (in Archaeol.-epigraph. Mith. aus Oesterreich-Ungarn IX, Taf. VI), dă în 1885 alăturata hartă a drumurilor și valurilor romane (Fig. 1), pe care a corectat-o și reintegit-o în urmă Gr. G. Tocilescu (Fig. 2).

---

[1]) La noi «Scrisoarea Moldovei», deși s'a cunoscut pe la 1801, s'a tipărit în românește după traducerea germană, la M-rea Neamțul abia în 1826, iar textul latin după manuscris cu traducere s'au publicat de Academia Română la 1872.

[2]) Despre această hartă, D'Anville scrie mai sus (p. 459) «Je me sers pour cela d'une carte particuliere, dressée par Demetrius Cantemir, pendant qu'il gouvernoit la Moldavie en qualité de Hospodar, et qui m'a été communiquée par le prince Antiochus son fils, lorsqu'il étoit ici en qualité d'Ambassadeur de Russie».

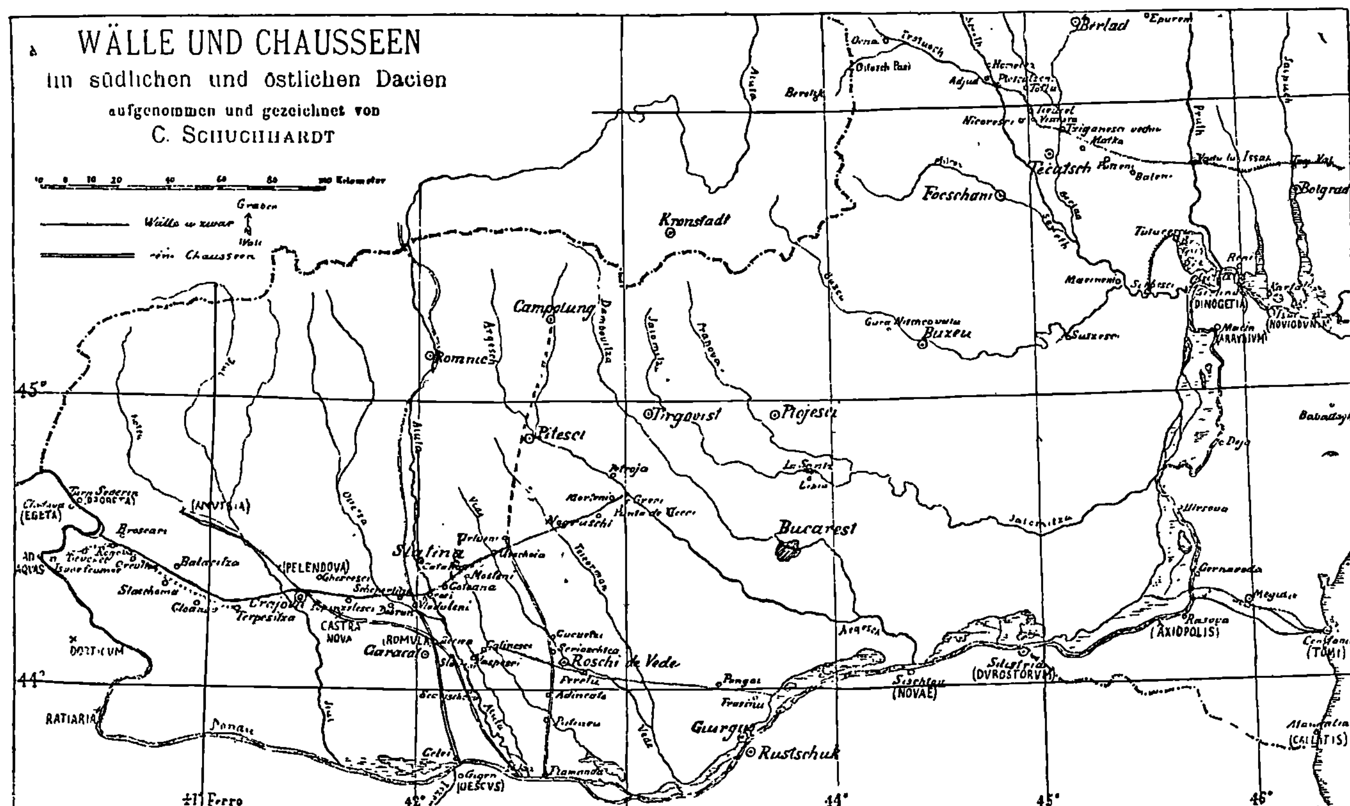

Fig. 1. Harta lui Schuchhardt cu valurile și drumurile romane din România și Basarabia.

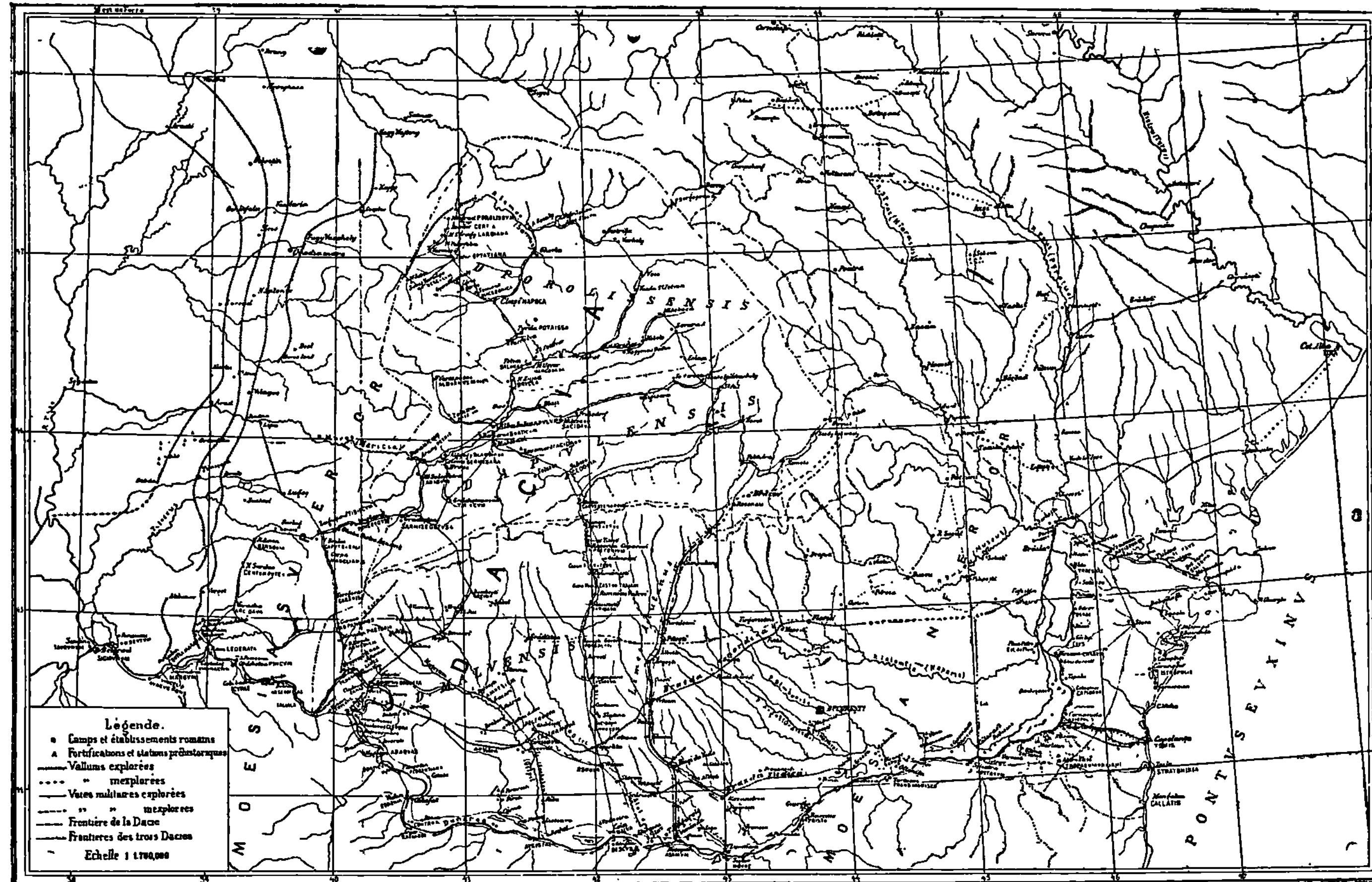

Fig. 2. Harta lui Tocilescu cu valurile, drumurile și cetățile romane din Dacia.

II. *Descriera :*

1. «*Troianul mare*». Troianul cunoscut cronicarilor este prin excelenţă marele Troian, „care tae Ţara Românească dela apus spre răsărit în tot lungul ei pe din două, despărţind regiunea muntoasă de cea a câmpului".

«El începe, după Tocilescu, dela Dunăre, în sud de satul Hinova de lângă Turnu-Severin; trece prin satele Poroiniţa, Padina mică, Dobra şi Cleanovu, fiind în bună parte întrebuinţat ca *drum* de ţarină; apoi merge la Terpeziţa, prin locul numit *mesele lui Traian*, unde se povesteşte că Impăratul Traian ar fi stat la masă cu generalii săi şi i-ar fi cântat lăutarul Cinghir, de se auzeà la depărtare de 3 kilometri. Dela Terpeziţa, îl urmărim prin moşia Breasta, satul Leamna, unde intră în pădurea cea deasă a Bucovăţului, din care ese după un parcurs de 4 kilometri şi merge până la malul Jiului, peste drum de Mofleni. Intrerupt pe terenul de inundaţie al Jiului, îl regăsim în Craiova în Strada Mărgăritarului. De acì continuă prin Romanaţi, direcţia spre Olt la nord de Şopârliţa, unde tae, mai sus de satul Vlăduleni, pe malul Oltului, şoseaua romană Celei-Turnu Roşu. Trece Oltul spre Ploeşti, şi de aci câţivà kilometri până la satul Tufeşti în jos de Brăila (iar nu la Prut, cum crede Schuchhardt)».

2. «*Troianul mic*». Miron Costin şi, după el, cei doi Fotino mai vorbesc încă despre un Troian din Ţara Românească, care pleacă dela Dunăre spre munte, pe care, spre deosebire de Troianul mare, îl vom numì Troianul mic, sau Troianul cu direcţie spre nord.

Iată descrierea lui, după Tocilescu:

«Valul începe drept din malul Dunării, la 2 kil. spre E. de com. Flămânda, la 10 kil. spre est de gura Oltului. El are o lăţime de 11 m. şi se ridică d'asupra nivelului terenului cu o înălţime ce variază dela 20-30 centimetri până la 2 m. Valul trece prin Balta-Şişteaua până la şoseaua Turnul-Măgurele-Ciuperceni-Troianul, pe care călcându-o deacurmeziş se duce drept pe deal, spre a se scoborî în Valea Adâncă, şi deacolo prin Valea Surei, Valea Popei, Putineiu, Valea Călmăţuiului, până la gara Troian. De aci scoboară în Valea Urlueni, în Valea Bratcovului, la 2 kilometri spre V. de Roşiori de Vede, intră în Braniştea dela Scrioaştea (proprietatea d-lui General Manu), unde are o înălţime de $1^{m},50$ până la 2^{m}, iar lăţimea de 22 paşi. Apoi, după o întrerupere, reapare tocmai pe Dealul Urluenilor, apoi iar dispare, ca să ni se arate la Pârâul-Giorocii, un kil. spre E. de Albota, şi de aci continuă neîntrerupt până la iazul Piteştilor, unde sfârşeşte pe malul cel râpos al râului Argeş, la câţiva paşi numai de gara drumului de fer. De acì, el apucă spre Câmpulung, recunoscându-se o bucată din el în satul Valea Mare, din sus de Câmpulung, şi apoi trece prin pasul Bran în Transilvania.

«Acest val sau limes, construit probabil pe la începutul domniei lui Marcu-Aurel (161 după Christos), era apărat de 18 castele, din care 14 simple şi 4 duble. Din aceste castele menţionăm dela Dunăre în sus: Flămânda, Băneasa, Valea-Urluii, Gresia, Ghioca, Săpata, Albota, Purcăreni, Jidova (lângă Câmpulung, castru de piatră, unde s'au găsit pietre şi cărămizi cu inscripţii latine pe ele) şi Rîjnov (Rosenau) în Transilvania.

«Linia totală a valului dela Dunăre și până la Rijnov, măsurată pe val, este de 235 kil.

«Valul este construit din lemn și pământ bătut și bine ars, și se poate ușor recunoaște prin arături după culoarea roșiatică a pământului ars. Castelele sunt toate castele sau cetăți de pământ, afară de cel dela Jidova, a căruia construcțiune seamănă cu cel dela Bumbești și pare a dată din timpul lui Septimiu Sever (201 d. Chr.), când, după inscripțiunea aflată la Bumbești, castelul de pământ de acolo a fost reconstruit în castel de piatră (muros caespiticios castrorum vetustate dilapsos lapidos eos restituerunt».

(Gr. G. Tocilescu, în Marele Dicționar geografic al României, la cuvântul Troianul).

De consultat: Francke. «Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen. Zweite Ausgabe. Quedlinburg und Leipzig, 1840, pag. 150—157; apoi Odobescu, Notice sur les antiquités de la Roumanie, Paris 1868, p. 7—8; cum și Relațiunea despre antichitățile din Romanați, în Anal. Acad. Rom. s. I, tom. X; Tocilescu, Fouilles et rechérches archéologiques,.. 1900; N. I. Apostolescu, Cetățuile... valurile etc. 1910.

3. *Troianul-deal de lângă Râmnicu Vâlcii.*

D-l Const. C. Herescu, fostul meu coleg de liceu, astăzi Directorul Prefecturii județului Vâlcea și proprietar al Troianului, a bine voit să-mi comunice, între altele, aceste amănunte, pentru care-i exprim toată stima și dragostea colegială: «Ceeace știu prin tată-meu, este că schitul Troian a fost metochul monastirei Horez și reședința arhimandritului Chrisant, fost pe vremuri atot puternic în Oltenia; iar prin mine că această biserică se găsește la 2 km de R.-Vâlcea, cu un loc de 43 pogoane. «Biserica este așezată pé un deal în spre partea de apus a drumului lui Traian.

La extremitatea Râmnicului spre nord, la aceaș distanță și absolut în aceleași condițiuni strategice, se află biserica Cetățuia de unde se presupune că ar exista un subteran care să lege aceste două cetăți, cu caracter strategic.

«Dela aceste biserici, cătunele cari s'au format împrejurul lor, au luat denumirea de *Troian*—Valea Răii și *Cetățuia*-Țigănia».

Tot despre acesta, Părintele Econom T. Bălăşel din Ştefăneşti-Vâlcea îmi răspunde la întrebările mele: „Troianul dela Râmnicu-Vâlcei îl cunosc. E un bot de deal ascuțit, supt un alt deal mai mare şi în apropiere de Olt, 5—600 de metri. Printre acest „Troian" şi Olt, în apropiere deci, trecea „Drumul Domnului de Rouă". Pe dealul „Troian", care domină o bună parte din valea Oltului, se spune că Traian şi-ar fi aşezat castrele sale. (Vezi St. Ionescu-Cheianu, Geografia jud. Vâlcea, Bucureşti, 1891, p. 128)".

In documente, el apare:

1. Stolnicul Constantin Cantacuzino, în Cronologia tabelară, rezumă un hrisov din 1456—57, în care se vorbește de satul Troenești:

«6965 (=1456—57), Vlad Voevod, sin Vlad Voevod, (dă) sfintei mănăstiri Coziia, ca să-i fie satul Troenești, de amândouă părțile de Olt». (Opere, publicate de N. Iorga, București, 1901, pag. 25).

2. In Condica No. 1 a Episcopiei Râmnicului (Còpii la Academia Română, manuscrisul No. 2532) se vorbește despre locurile dela Troian:

a) 7182 (=1673) Noemvrie 1. Dima Postelnicul ot Ruda cu fiul său vând o părăsiște de vie dela *Troian* din sus de fântâna Cataräi cu tot locul până în *drumul cel bătrân*» (f. 76).

b) 1676. Zapis pentru un loc dela Troian dela Râmnic (f. 121).

3. Din Marele Dicționar Geografic al României mai culegem următoarele :

Troianul sau Traianul, deal în județul Vâlcea, la 15 minute de Râmnicul-Vâlcii, care domină toată Valea Oltului și pe vârful căruia se află zidită o frumoasă bisericuță, datorită egumenului Hrisant Horezeanul, care o zidi împreună cu un mic palat în unul 1838.

Locurile și livezile dela Troianul, după cum se vede în hrisovul lui Constantin Vodă Brâncoveanul din anul 7219 (=1711), au fost proprietăți ale acestui Domn și închinate mănăstiri Horezul zidită de el.

Iată cuprinsul hrisovului în chestiune: «Și iară să fie sfintei mănăstiri (Horezul) niște locuri și livezi din *dealul Troianului* ot sud Vâlcea, care locuri și livezi sunt alăturea cu via din Troian a sfintei mănăstiri (Hurezul) dată de Domnia mea, unde s'a făcut viea cea nouă, însă răzoare 16 cumpărate etc.» (Marele Dicționar geografic al României, la cuv. Troianul).

La 1848, corpul de armată națională, compus din voluntari și panduri, sub comanda generalului Magheru, își aveà tabăra la Troian, spre sud de Râmnicu Vâlcea.

CAP. II.

Valul roman din Oltenia.

Brazda lui Novac, numită odinioară Brazda lui Ler Impărat, Troian sau Brazda lui Traian.

La câțiva chilometri spre nord de ruinele dela Reşca-Hotărani trece, precum am arătat mai sus, valul roman cunoscut astăzi sub numele de Brazda lui Novac.

După cum se poate vedea şi pe harta arheologică a judeţului Romănaţ întocmită de Odobescu [1]), această întăritură de pământ vine dinspre Craiova, intră în judeţul Romănaţ, trece pe lângă schitul Popânzăleşti ; este tăiată întâi de apa Tesluiului, apoi de Olteţ ; de aci merge pe lângă Şopârliţa, printre Greci şi Vlăduleni, unde este tăiată de drumul roman (Drumul Domnului de Rouă); dă de apa Oltului, şi reapare dincolo de Olt, spre a continuà mai departe.

(1) Analele Academiei, S. I, Tom. X.

Să-l cercetăm mai întâiu la intretăerea cu „Drumul Domnului de Rouă“.

Invăţătorul din Brâncoveni răspunde, în 1873, la chestionarul lui Odobescu : «că spre apus de Brâncoveni, trece *drumul sării»* (fiindcă pe aci se transportă sarea dela salinele din Vâlcea); tradiţia verbală o numeşte şoseaua sau *drumul lui Traian*, iar după altă tradiţie «*şoseaua Domnului de Rouă*».

Apoi adauge : «Spre sud de această comună, prin proprietăţile Pârşcoveni, Şopârliţa şi Grecii, este un *şanţ* cu o lăţime de 1 şi 1/2 stânjeni. Inălţimea pământului scos din el se poate socotì ca de un stânjen. Pământul scos din el este aruncat spre sud. In mai multe locuri este stricat de arături; el vine dela vest mergând spre est.

«Tradiţia poporană se esprimă astfel despre acest *şanţ, numit Brazda lui Novac:* Brazda lui Novac vine tocmai de unde apune soarele şi se sfârşeşte la răsăritul Soarelui. Novac a tras cu plugul această brazdă având înjugaţi doi bivoli albi, cari au tras brazda chiar prin Olt; mai adăogând că Oltul face şi acum valuri pe unde a trecut această brazdă».

(Mss. 229 din Bibl. Ac. Rom. f. 151).

In hotărnicii mai vechi, el apare :

In actele moşiilor Osica-Vlăduleni.

Hotărnicia din 1837 Sept. 20, făcută de clucerul Ioan Şărbănescu:

«Şi de acolo (adică din semnul din «drumul sării») m'au dus în capul *şanţului*, hotar lângă *drumul sării*; m'au dus tot pe marginea *şanţului* până ce am pogorît în luncă şi mi-au arătat Piscul Porcului».

Hotărnicia din 10 Iunie 1847, făcută de Nicolae Carada, arată:

1) «Movila veche alături de drumul sării»;

2) «Movila veche din *„brazda lui Traian“*, căreia îi zice şi *brazda lui Novac“ ;*

3) «Atât Vălenii cât şi Grecii stau cu capetele în *drumul sării sau drumul de piatră*».

4) «In hotarul moşiei Vlăduleni, în **firescul semn**, *numit Brazda lui Novac*».

5) «Din drumul sării sau drumul de piatră se urmează din vechime tot pre acea *brazdă* spre răsărit până la Piscul Porcului; pogorând pe acel pisc şi brazdă, prin mâncătura drumului (căruia se vede că i-au zis în hrisov *hodomâncă*), până unde se isprăveşte botu acestui pisc».

(Colecţia Ministeriului Domeniilor).

Brazda lui Ler Impărat.

Cunoşteam această denumire din relaţiunea romantică a unui anonim de pe la 1846, care în dorinţa sa de a tălmăcì numele lui Iorgovan prin personalitatea istorică a lui Ioan Corvin, pune în graiul unui bătrân imaginar, moş Ioan Cărămidă, să-i povestească ceea ce el auzeà din popor, vedeà la faţa locului (ruinele) şi apoi conjecturà.

Despre valul roman, anonimul dela 1846 scrie, într'adevăr, că Iorgovan (identificat de el cu Ioan Corvin), scoborîndu-se pe Jiu, „ajunse pe unde este acum *oraşul Craiova,* tocmai pe unde au trecut odinioară nemuritorul *Ler, Impăratul Romei,* cu plugul său cel minunat, tras de două sute de perechi de boi, făcând cu dânsul *o brazdă* prin mijlocul ţării", până „în cetatea dela râul Doana, şi isprăvită pe ţărmurile Mării Albe"; „carea până astăzi se vede pe multe locuri ca un *şanţu,* şi numită va fi de Români în veci" (Mss. 1782 din Bibl. Acad. Rom. f. 133).

Imi lipseà însă *documentul,* mărturia neîndoioasă, care să ateste că valul din Oltenia s'a numit într'adevăr „Brazda lui Ler Impărat".

Iată şi acest mărgăritar istoric din 1761, pe care-l dau aici, graţie înaltei bune voinţe a d-lui General P. V. Năsturel, care mi-a comunicat următoarea hotărnicie, făcută de Gr. Otetelişanu în 1834:

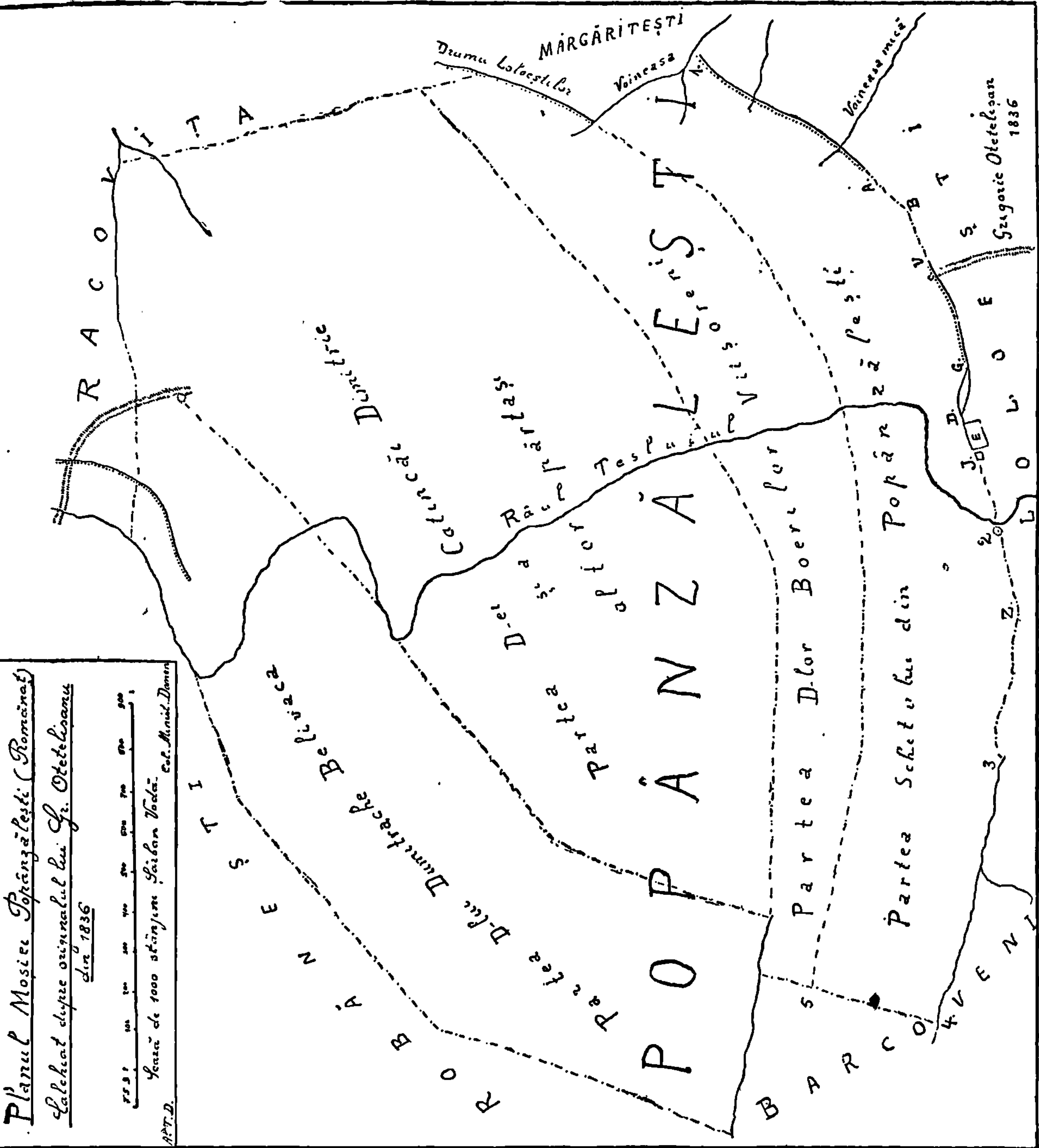
«La hotărnicia, ce prin știrea Stăpânirii am făcut moșii Popânzăleștii de jos a D-lor boerilor Viișoreni, trebuinţă fiind a să descoperì hotarăle și la moșia Popânzălești, ce să zice și Cipuriia a D-nei Catinca Dimitrie și moștenitorii casii răposatului Iacov, cumnatu Dumisale, împreună și cu alţi moșneni Cipurieni, mai vârtos că și mai sus numita au poftit a i să lămurì hotarăle părţilor ce are înpreună cu casa răposatului cumnat al D-ei de către veci(nii), între care vecini fiind și D-lui D. Medelniceriu Dumitrache Jianu cu moșiia Dumisale Racoviţa, ce se lovește în capul cel de către răsărit al moșii Popânzălești. Și arătându-se în faţa locului cu *o hotărnicie* a 6 boeri a acei *moşii Racoviţa,* ce este cu anul 7201 (=1692) Dechemvrie 12, de ani 142, cu cuprindere de semne de către Popânzălești, și care li s-a arătat de trei popi din Popânzălești *prin carte de blestem,* și cu *trăişti cu pământ în spinare,* începând din obârșia cea din sus a văii Otărnii (А ВЪІ ОТЪРНІ) din drumul Loloeștilor prin pădure, până în capu curături(i) lu Raliţe, mergând acei hotarnici după dânșii cu semne prin copaci; de acolo în sus până în lacu cu păiușu; *din lac în sus până în piscu cu curăturile, în coada Britoiului; de aci ia valea Britoiului peste* **brazdă** *drept în Piscu roşu, în Scheaoa, apoi Scheaoa în sus şi celelalte.* Care semne s-a și descoperit, însă din obârșia cea din sus a văi(i) Otărnii, din drumul Loloeștilor, unde s'a făcut acum semn a se pune piatră, care pe planu ce am ridicat să vede sub litera v, și este în capu moșii D-lor boerilor Viișoreni, unde se încolţește cu Mărgăriteștii și Racoviţa; de aci drept în copaciu feruit de peste *drum,* ce este supt No. 1, care este colţi moșiei boerilor Viișoreni, de către Racoviţa și Popânzălești, ce să zic Cipuriia, partea D-ei Catincăi Dimitrie cu casa răposatului Iacov. De aci hotărnicia Racoviţii arată copacii fieruiţi, care s-a și găsit toţi, dar fiindcă șiru lor nu este pă linie dreaptă, precum s-au părut celor de atunci hotarnici, ci unii mai în moșiia Racoviţa și alţii mai în a Popânzăleștilor, *lacu* cu păiașu nu s-au găsit. De aceea cu mulţămirea amândorora părţilor s-a tras linie dreaptă în *piscul din valea Britoiului, unde se desparte din ea o vălcea, care pisc în hotărnice să numeşte cu cărările în coada Britoiului, adică în vălceaua acea ce să desparte din Britoi ca o coadă,* unde s-a făcut semn

în piscu care se vede supt No. 8. Și pă linie drept s-a făcut rotocoale a se face movile. *De aci tot drept până în matca văii Britoiului*, la semnul de supt No. 9. De aci *pă Britoiu*, până la obârșia lui, la semnul de supt No. 10. Iar de aci înaite *până în Scheaoa, fiindcă să înjugă Racovița cu Popânzăleștii de sus, moșia d-lui Dumitrache Hristea Belivacă*, carele, aflându-se de față, s-au arătat cu o **carte de hotărnicie din anul 1761**, *Iulie 6*, de ani 73, adică cu ani 69 în urma hotărnicii Racovița, în care nu să pomenește nimic de hotărniciia Racoviții de mai sus arătată, nici că au fost cineva din stăpânii ei de față, decât *arată semne la trăsura dela capu acei moșii despre răsărit* alături cu moșiia Răcovicianului, *zicând chiar așa: „Din semnu ce s-au numit mai sus*, **din muchia brazdii lui Ler Impărat** (vezi-l pe plan supt litera A) *drept peste valea Schiavii în jos spre răsărit, și pe* **brazda lui Ler Impărat**, *până în lacul cu frasini* (vezi-l supt litera V) *și gârnița înfierată ce vine până capu frasinilor pă din jos, să ție stânjeni 525»*. Cărora semne luându-li-se seama, să văd cu călcare în moșiia Racovița peste linia semnelor hotărnicii Racoviții, adecă cel din obârșiia Britoiului de supt numărul 10 și cel din piscu roșu de supt numărul 11 până la *valea Schioavii* cu-n codru de 33 pogoane; și, cu toate că au cunoscut și chiar numitul Dumitrache că sinetul său este înpotriva hotărnicii Racovița ce este mai vechie și prin urmare mai temeinică, dar n-au vrut să înțeleagă, să sloboadă codru de loc, răzmându-se în stăpânire ce zice că au avut și are dela acea hotărnicie a sa până acum, cu toate că pentru stăpânire au adus și D-lui Medelnicerul Jiianu pă mai jos iscăliții martori cari arată că ei știu că în colțu ce e în *valea Schiavi(i)* din sus de piscu roșu, adecă la litera G, s-au cosit de oameni din Racovița și dijma s-au loat de boerii Răcoviceni până de sânt acuma câțiva ani trecuți. De aceia poftit fiind eu de D-lui Medelnicerul Dumitrache Jianu carele me-au adus și otnoșeniia cinstitei Prezedenții pentru aciastă cercetare, am dat D-lui această carte de alegerea ce am făcut și zic că, de vreme ce hotărniciia Popânzăleștilor de sus a D-lui Dumitrache Hristea Belivacă ce este cu 69 de ani în urma hotărnicii moșii Racovița și nici pomenește de dânsa nici c-au urmat semnelor ce se cuprind într'ânsa sau că s-au aflat de față stăpânii moșii Racovița și s-au mulțumit pă acele semne, să socotește urmarea acelor hotarnici ca uo încutrupire din moșiia Racovița şi încutrupirea, după pravilă, soroc nu are; așa dar D-lui Medelniceru Jiianu să cuvine a-și stăpâni moșia Dumisale Racovița și de către Popânzăleștii de sus, după hotărniciia ce o are.—1834 Noemvrie 12.

Radu Gemănu
Ștefan Drăgușin
Mărin Borcoși
Radu Păslaru
Gheorghe Furatu
} Câte cinci sânt din satu Racovița, cari au arătat precum mai sus să cuprinde.

(Copie trecută la dosarul actelor «pentru alegerea codrului de loc din moșia Racovița a D-lui Medelnicerul Dumitrache Jianu». Acest dosar cuprinde: 1) Otnoșenia Prezedentului judecătorii județului Romănaț, din anul 1834 Septemvrie 7, no. 2944, Caracălu, către Cinstitul D. Grigore Otetelișanu, spre a face hotărnicia; 2) Hotărnicia făcută, ce se reproduce aici; și 3) Cererea lui Dumitrache Jianul către Judecătoria Romă-

naţi prin care, arătând că «s'a învoit cu d-lui Grigore Otetelişanu, a ridică harta de fiinţa lucrului», roagă Judecătoria să sloboază poruncă pentru a pune în lucrare. (4 file scrise).

Din actele Schitului Popânzăleşti (Romănaţ).

Schitul acesta, înfiinţat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, a fost metoh al Episcopiei Râmnicului. Din Condica Metoașelor acestei Episcopii, azi la Academia Română, și din hotărnicia cu planul moșiei schitului dela Ministeriul Domeniilor, am cules următoarele date privitoare la chestiune.

Mai întâiu, într'o hotărnicie din 7 Martie 1785, făcută de Vlăduţ Tetoianu Clucer și Radu Băbeanu biv vel Clucer za arie, se menţionează că «în pricina dintre schit și boerii Fărcășeni asupra hotarului din piatra ce se chiamă dela *Marmură* spre apus, a scos Fărcășanu un hrisov al răposatului Radu Voevod cu leatu (loc alb, probabil însă între anii 1664—1669 dela Radu Leon), unde spune semnele moșiei Loloești, și acolo la Marmură zice: din Marmură drept peste vale în locul cu omul mort pă vălcea și Vasoviţa până în lacul cu gălbanul de către Albota».

Se arată apoi pricina înainte: «Și Radul Fărcășanul, tatăl numitului Postelnic (Constantin Fărcășanu) au fost luat patru boeri ca să-și mai întărească semnele hrisovului la anul (loc alb), care într-acea carte spune semnele moșiei Loloeștilor, zicând că au urmat după hrisov; dar văzum că într'un fel scrie hrisovu și într-alt fel acea carte, că unde zice în hrisov: din *Marmure* peste vale în locul cu omul mort, vălceaua și Vasoviţa până la locul cu gălbanul, iar în cartea acelor patru boeri zice: din *Marmure* peste *cale*, vălceaua pă Vasoviţa peste Ciolana, în locul cu omul mort». Hotarnicii constată dar că Valea Ciolana este peste moșia schitului în hotarul Popânzăleștilor, și atunci trag semnele din nou: «Întâi, despre capul dela apus, unde se lovește cu moșia Bărcoveanii din matca Vasoviţei în sus pe mejdină până la gârniţa înfierată, stănjeni 339 pl. și la mijloc prin seliște, din piatra ce se numește *Marmure* până în piatra din sus de bordeiul lui Dumitru părcălabu stânj. 339 pl. Și la capul despre răsărit, din Hotarul Fărcășanului în sus pe matca Voinesei până în poiana Stejarului, stânjani 339 pl. Arătând și semnele de jur împrejur. Din matca Voinesei către apus pă *drumul bătrân* prin copacii înfieraţi, *tot drumul bătrân,* peste *dosul lui Leuca tot pe drum, până în* piscu pe din sus de *casa Fărcășanului* alăturea cu prunii, drept peste apa Tezluiului în piatra ce-i zic *Marmure* și de acolo peste *cale,* în locul cu omul mort, pe vâlcea și Vasoviţa până în gura Dragolei...» (Condica metoașelor Episcopiei Râmnic. 1786. Bibl. Acad. Rom. mss. 2083, f. 335—37).

Hotărnicia o verifică la 1836 Gr. Otetelișanu, care ne dă și planul moșiei (alăturat) Iată mai întâiu constatarea lui Otetelișanu:

«Am mers apoi cu d-l Perieţeanu și cu mai jos iscăliţii oameni (Neagu Șarpe, Șărbăn Purcea, Miu Gănoiu, Ilie Purcea) martori la capul cel despre răsăritul moșii, în colţul cel de către miazăzi în matca văii Voineasăi, unde este *drumu bătrân*, ce se cuprinde în alăturata ocolnică și să vede la foaia a doua, faţa 1, rându 9, iar pe planul ce am ridicat acestei moșii să vede supt No. 1 care se cunoaște foarte bine în muchia cea despre apus a văii, fiind adâncat. De aci am mers pe acelaș *drum batrân* spre apus, întocmai după ocolnică pe unde s-au cunoscut [pă sem]ne drumu, adecă până la litera *A*, iar copacii înfieraţi nu s'au găsit.

De aci înainte [mi-au] arătat oamenii un copaci ce să vede sub litera *B* și un lac la litera *V*, zicând că pe acolo au fost *drmul bătrân*, iar acum s-au astupat.

«Dela acest lac mai spre apus iarăș, s-au cunoscut *drum* și am mers pe el până la litera *G*, unde se desparte drumu în două, de unde, fiindcă hotărnicia zice: «tot *drumu bătrân* peste dosu lui Leucă tot pă drum până în piscu pă din sus de casa Fărcășanului alăturea cu prunii, drept peste apa Tesluiului în piatra ce-i zice Marmurea», de acea am apucat și noi pe cel din dreapta drum ce merge peste dos precum cartea zice, carele să împreună cu cellalt în pisc la litera *D*, în colțu ogrăzii cu pruni, în care ogradă se vede și locu Casii Fărcășanului supt litera *E*, iar mai la vale este casa de zid a d-lui Periețeanu supt litera *J*. De aci, din colțu ogrăzii cu pruni la litera *D*, am mers drept peste Teslui, la piatra de supt No. 2, ce se numește *Marmurea* și este într'o măgură mare. De aci hotărnicia zice «peste cale în locu cu omu mort, pe vâlcea și Vosovița până în gura Dragolii..»

(Hotărnicia moșiei Popânzălești făcută de Gr. Otetelișanu, Colecția Ministeriului Domeniilor: 11620/1031 (Vezi și planul mai sus.).

CAP. III.

Scheii.

Valea Schiavei în apropiere de „Troian" și de „drumul bătrân" (cale romană)

In hotărnicia codrului de moșie Racoviță-Popânzălești din 1834, de mai sus, am văzut că se menționează, aducându-se mărturia dintr'o hotărnicie mai veche, din 1692, ca semn de hotar „Valea Schioavei" sau „Valea Schiavei" [1]) în apropiere de valul roman, de Brazda lui Ler Impărat. In altă hotărnicie, din 1845, aflăm menționată „Vâlceaua Scheaului" și în apropiere „drumul mare al Craiovei". Iată încă și alte mărturii documentare:

---

[1]) Această formă „*Schioava*", ori *Schiava*, ca variantă mai veche în loc de „Scheaoa", ne apropie mai mult de „Sclavinia" din „Sclavini" (Σκλαβῖνοι), italienește *Schiavi*. Prin influența cărturărească însă, am ajuns să facem deosebire între Schei (Bulgari) și Sârbi, de și numirea etnică Sclavini se cuvine pentru amândouă populațiunile slave din vecinătatea noastră, de peste Dunăre. Iată deosebirea în Cronica lui Mihail Moxa, Oltenia 1620, publicată de Hasdeu (Cuvinte din bătrâni, I, 1878).

Pag. 402: „Pre acia vreame ucise și Sușmanŭ Domnulŭ Scheailorŭ pre Danŭ voevod Domnul rumânesc".

Pag. 404: Pre aceaia vreame se ridică Musia cu Rumănii și cu Scheaii, și Stefanŭ despotŭ cu Srăbii".

1) *Din actele Moşiei Robăneşti.*

(Proprietari: Otetelişanu, Coţofeanu, Ghizdăveanu).

Ocolnica din 1745(=7253) pentru hotarul Robăneştii de sus, ce s'au numit mai nainte Susana:

Se arată ca semne între altele: „*Vălceaua Scheaului*" „*drumul mare al Craiovei*" „*apa Tesluiului*" „*Poiana Ghindenilor*": «din obârşia vălcelei Rotiţei... spre răsărit drept la groapa Bordeiului dela gura vălcelii Rotiţei... din valea Tesluiului. De aci peste matca Tesluiului şi peste *drumul mare al Craiovei*».

(Colecţia Ministeriului Domeniilor).

2) *Din actele Moşiei Pârşani a M-rei Brâncoveni.*

In hotarnica acestei moşii, făcută la 7 Iunie 1745(=7253), se citează un hrisov din 1662(=7170), în care se arată ca hotar: «din piatra din *drumul cel mare* al Craiovei în sus către Cuneşti».

(Colecţia Ministeriului Domeniilor).

CAP. IV.

Drumul Domnului de Rouă.

Drumul Domnului de Rouă, zis şi „Drumu de piatră", „Drumu Ocnii", „Drumu sării" şi „Drumu bătrân".

Drumul Domnului de Rouă începe, după cum arată şi itul, dela Celei, trece prin Reşca şi ţine drept la munte pe lângă Mânăstirea Cozia, de unde se prelungeşte prin drumul Impăratului Carol al VI. El se întâmpină în hrisoave şi relaţiuni istorice cu mult înainte de ocupaţia Austriacă a Olteniei, cu nume distinct de „drumul de piatră" şi „drumul bătrân", aşa încât dela început este exclusă ori ce bănuială, cum că acest drum s'ar datorì Administraţiei Austriace dela începutul sec. al XVIII-lea, care numai l'a prelungit în partea nordică [1]).

Iată mărturiile istorice despre vechimea acestui drum roman:

[1]) „Pour faciliter le commerce avec la Walachie, l'empereur Charles VI fit faire, en 1717, une route taillée dans le roc, par le Pas de Rothen-Thurm, le long de l'Alt: elle est appelée Karlsweg (route Caroline). Du Pas de Rothen-Thurm, elle se prolonge jusqu'au couvent de Koschia (=Cozia) en Walachie, l'espace de 10 à 12 lieues, et a coûté 60.000 fl." (Demian, Tableau géographique et politique de la Hongrie etc. Traduit de l'allemand. Tome II, Paris 1809, p. 459).

1. *In hrisovul lui Mihai Viteazu din 6 Sept. 1598* [1]). Cea dintâiu amintire despre drumul roman dela Celei spre munte am aflat-o în hrisovul lui Mihai Viteazu, scris în Târgovişte, la 6 Septemvrie 1598 (=7107), prin care marele Voevod îşi întăreşte stăpânirea peste părţile de moşie cumpărate în Romănaţ, dela Fărcaşe şi Devesel în jos, până la apa Dunării, la vadul Corăbii (брод корабієв, adică Corabia veche de astăzi, mahala între portul Corabia şi satul Celei).

Menţiunea despre drumul roman, numit «drumul de piatră» (поут камен) se întâmpină la arătarea semnelor de hotar ale satului Vișina:

«Satul Vișina întreg și cu tot hotarul din Măgura Dudului până în Măgura Borduhului și până în piatră, la Grupșoară și până în Măgura Radului și din Măgura Radului până în Răscruci și până în Măgura Badiului, și din Măgura Badiului până în Groapă și până în *Drumul de piatră* ; și din *Drumul de piatră* până în *Măgura Dadului* (=и до поут каменов; и от поут камен пак до Мъгѹра Дадѹлов).

2. *In alte documente dintre 1656—1712.* Acelaș drum de piatră dela Celei spre Râmnic mai poartă în documente următoarele numiri: „*drumu Ocnii*" (fiindcă ducea la Ocnele-Mari din Vâlcea, la sare), menţionat cu semn de hotar între moșia Murgeni și moșia călugărilor dela Hotărani, din regiunea ruinelor dela Reșca, într'o hotărnicie din 14 Iunie 1656 (=7164): «din piatra Hotăranilor boerești pe *drumul Ocnii în sus*" (Condica Episcopiei Râmnicul, No. 2, mss. 2082 din colecţia Academiei Române, f. 466); apoi „*drumul sării*", în hotărnicia din 21 Octomvrie 1686 (=7195) a satului Comanca, ce vine mai jos de Reșca și în apropiere de Caracăl: «Din piatră drept până în hotarul Caracalui (Карáкалѹи) pe hotar în sus, pre vale, pe din jos de „*Drumul sării*" (Ibidem, f. 182); și apoi: „*drumul cel bătrân*", în vecinătatea Troianului de lângă Râmnicu Vâlcii, menţionat într'un zapis din 1 Noemvrie 1673 (=7182), în care Dima Postelnicul ot Ruda cu fiul său vând «o părăsiste de vie dela *Troian* din sus de fântâna Catarăi cu tot locul, până în *drumul cel bătrân*". (Copie la Academia Română, mss. 2532, f. 76).

Adăogăm în fine, că în cartea de împărţire a moșiilor Hotărani și și Murgeni, de lângă ruinele dela Reșca, dată la 15 Iunie 1712 (=7220) fraţilor Fărcășeni, se arată că hotarnicii «au tras peste Tezlui, despre Caracăl, din partea dela Măgura Mare până în hotarul Dobroslovenilor» și au măsurat «și la siliște pe *Drumul de piatră;* și s'au făcut semne până în *şanţul Cetăţii*» (Biblioteca Academiei Române, doc. 166/90).

3. *Relaţiunea lui Paul din Alep* (1653—1658). The travels of Macarius, Patriarh of Antioch: written by his attendant Archdeacon Paul of Aleppo, in arabic. Translated by F. C. Belfour. II, London, 1834.

Isvor preţios, acest călător învăţat ne transmite tradiţia locală despre vechimea drumului roman, dat ca existând din vremea păgânilor închinători la idoli. In chestie aflăm dar amănuntele: Călătorii vin din Brân-

[1]) Hrisov original, slavon pe pergament, în colecţia Academiei Române, doc. 143/45. Isvor preţios pentru arheologie şi toponimie, conţinând ca semne de hotar movile sau măguri din epoca preistorică şi din cea daco-romană, cu numirile lor în sec. XVI-lea.

coveni, pe drumul de piatră, trec prin cetatea dela Reșca, pe care însă autorul nu o indică, de vreme ce, fără îndoială, nici nu există sat aci, și se opresc la Hotărani, la câțiva pași mai jos de Reșca de astăzi. Acolo scriitorul notează că cea mai mare parte din drum au făcut-o pe o cale așternută cu pietriș rotund; iar despre vechimea căii află tradiția locală, cum că ea există de mult, din vremea de când se închinau oamenii la chipuri cioplite (la idoli), prin urmare din epoca roamnă:

«The greatest part of our way lay over a pavment of round stones, which is said to have existed since the time of the worship of idols» (Belfour, II, 368: «Cea mai mare parte din drumul nostru se făcù pe o cale pardosită cu pietre rotunde, care se zice că există încă din timpul cultului idolilor» (Traducerea Cioranu, p. 200).

4. *Relațiunea Stolnicului Cantacuzino, ante 1716.* Stolnicul Constantin Cantacuzino, în Istoria Țării Românești, vorbind de Traian, arată în genere că acesta «pe unde mergea, *drumuri mari de piatră făcea* și șanțuri groaznice trăgea, pe unde mergea și umbla. Precum și până astăzi se văd și la noi aici în țară, cărora încă troianuri le zicem...» (Opere, publicate de N. Iorga, București 1901, pag. 77).

El nu precizează însă pe unde mergea drumul de piatră, calea lui Traian, dar mai departe spune că podul de piatră al lui Traian este lângă cetatea Severinului, unde «mai vede-să, zice, și când scade apa la mijloc, și alte colțuri ca niște picioare de zid» (p. 79) [1]).

5. *Relațiunea lui Mihail Schendo de Vanderbech, 1720.* Michael S. de Vanderbech, Scrisoare din 1720, Alba Iulia, către Samuel Köleseri de Keres-Eer, publicată la sfârșitul operii acestuia *„Auraria romano-dacica“* ediția Seivert, 1780, cu titlul: «Historico-physico topographica Valachiae Austriacae subterraneae descriptio, ad famigeratissimum Daciae Secretarium Samuelem Köleserium de Keres-Eer» etc.

Fila 5-a verso:

«Romanae Antiquitatis testem, aplissimam *Traianam viam* paulo post ingressi dum vel ipso in exordio lentos aliquantisper gressus promoveremus, occurrit in praeruptis ad Orientalem Alutae ripam saxis votivum quoddam Romanorum excavatum altare, antri potius, quam delubri speciem elevatis numero pluribus in limine gradibus prae se ferens; ad cuius radices perennis scaturiens rivulus blando aquarum delabenti-

[1]) Observațiune. Asfel ni se relatează; cu toată acestea, în harta Cantacuzino-Comnen, editată la Veneția în 1718 de către inginerul Marco Antonio Gigli, ni se arată podul lui Traian la Celei, la capul drumului zis al lui Traian. E firesc dar să ne întrebăm, care din cele 2 isvoare, ce ne-au rămas dela învățatul Cantacuzino, reprezintă ideile lui nealterate: harta, lucrată de altă persoană după indicațiunile sale, ori fragmentul istoric, ce pare că nu-i aparține în întregime? In special, sunt indicii că această scriere a fost amplificată și corectată în urmă după apariția operii lui Marsigli (1726), cu care scrierea boerului român concordă, de și Cantacuzino fusese ucis înainte de apariția operii lui Marsigli. Iată dar de ce, într'o relațiune anterioară despre drumul roman dela Reșca la Celei, publicată în «Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice» IV, am susținut că numele de «Calea lui Traian» dat drumului se datorește lui Cantacuzino, care credeà că podul lui Traian a fost la Celei —probă harta Cantacuzino-Comnen—și care auzea numele «Troian» în graiul poporului. Astfel cred că s'a născut, printr'o interpretare istorică și dintr'un termen popular «Troian», numele cărturăresc: «Calea sau drumul lui Traian». Oricum însă denumirea de «Calea sau drumul lui Traian» nu poate fi mai veche de cât epoca lui Brâncoveanu, datând dela începutul sec. al XVIII-lea, precum dovedește, de altfel, și literatura chestiunei.

um susurro, quamdam veluti tacitam loci vetustissimi religionem peregrinantibus incutit». Apoi, fila 6: «Dimidium *Traianae uiae* spatium emensi sinistrorsum ad montana uno circiter deflectentes milliari, monasterium Polobratz, invisebamus...».

La finele lucrării, harta Olteniei, împărțită în județe cu sate și mănăstiri: «Valachia cisalutana in suos quinque distructus divisa» (F. Asner Sculp.). Pe această hartă se află desenată calea romană cu arătarea numelui: «Via lapidea Impem (=Imperatorem, greșit în loc de Imperatoris) Trajani». Ea începe dela Ribnick (Râmnic), trece pe lângă Slăvitești, Ionești, Orlești, Sevideni (Zăvideni), Sutești, apoi prin Voicești, Runcu, Strejești, către Brâncoveni, Dobrosloveni, (Reșca lipsește), Hotărani, la Cilieni, unde (greșit) se desparte în două părți, una mergând la Islaz pe marginea Oltului, iar alta la Celei. Tot pe această hartă se notează mai jos de Czernez (Cerneț) «Pontis Trajani Rudera».

In județul «Sul superior» (Jiul de sus, Gorjiul, satul Novaz (Novaci).

6. *Relațiunea unui ofițer austriac anonim, 1720—1726.* Raportând despre starea județului Romănaț, acolo unde vorbește de Celei, anonimul observă: «wo zu remarquiren, dass Kayser Trajanus, andere sagen Adrianus, eine hölzerne Brücken daselbst über die Donau sölle gehabt haben, von welcher man aber nichts siehet noch findet, wohl aber Rudera Stück Mauren und Gräben von Festungen zu beyden Seiten der Donau, welche zur Defension und Bedeckung gedachter Brücken können gewesen seyn, wie in der Land-Charten angemercket; allhier werden noch viele alte Müntzen gefunden, worunter drey und viereckigte, und zwar auf dem Felde, wo die Bauern pflügen. Eben von hier fängt sich der in den Historien bekannte und in allen Land-Charten bemercket gepflasterte Weg *via Trajani* an, den man noch verschiedenen Orthen bis durch und oberhalb Ribnick deutlich siehet und darauf fortfähret, die Bauern nennen ihn Çali Trojanatni (recte Calea Troianului), i. e. viam Trojanam, dieser ist gegangen bis Cosia und das Gebürge, wo gedachter Trajanus einen Weg neben den Alth durch das Gebürge in Siebenbürgen habe wollen machen lassen, daran auch angefangen gehabt, so aber nicht continuirt, sondern stehen geblieben, wovon oben gedacht» (Doc. Hurmuzachi IX, p. I, 635. Relevat și de V. Drăghiceanu, Buletinul Comisiunei Monumentelor Istorice IV (1911), 76).

7. *Relațiunea Comitelui Marsigli, 1726.* «Denique necessarium duco notare, à situ ubi erat caput Pontis ad ripam recentis Vallachiae, propè *Gieli* (= recte *Celei*), viam esse, quae probabiliter strata fuit à Constantino, ut conferretur in Antinam cum magnâ viâ, quae à Transilvania continuatur secùs flumen Alutam usque ad Danubium; pars autem ipsius Antinae ad eumdem interrupta est nonnullis solitis collibus manufactis. (Marsilius, Danubius, etc. Tom. II, V. pag. 39).

8. *Relațiunea lui D'Anville, 1755.* «On trouve ensuite dans la Table (=Tabula Peutingeriana) une mansion sous le nom de Praetorium et une autre dont le nom se lit *Castra Tragana*, où il est évident qu'il faut lire *Trajana*, que l'on peut conjecturer avoir existé dans les environs de Ribnik, petite ville sur le même bord de l'Aluta. A Ribnik je rencontre la trace bien marquée de la voie romaine, et prolongée le long de l'Aluta jusqu'au Danube. Car, sur une carte particuliere de la Valakie, donnée par un ingénieur Vénetien, d'après celle qu'un Cantacuzene

a dressée, et dédiée à un Comnene archevêque de Dristra : on lit sur cette trace de voie, *strada fabricata da Trajano imperatore ;* et dans la carte de Hongrie de Muller, *via lapidea imperatoris Trajani.* En se rappellant la maniere dont les voies militaires de la Dace étoient construites, selon que Zamosius parle des vestiges qui subsistent, on n'est point étonné que la trace en soit connue distinctement.

«Le Pons Alutae, qui est marqué plus bas, donnoit entrée dans le pays situé au-delà de l'Aluta; et une voie romaine, qui nous est inconnue, pouvoit partir de-là pour traverser ce pays. Je passe pardessus quelques lieux qui paroissent de moindre considération. A quelque distance en deçà du Danube, la voie qui tend directement au rivage du fleuve vis-à-vis de Nicopolis, détache une branche sur la droite, pour se rendre également au bord du fleuve, vis-à-vis de l'embouchure de la riviere d'Esker (recte Iscru), qui est l'*Oescus* de l'antiquité. Cette reviere sortant des montagnes de la Bulgarie, un peu au-dessus de Sardique et de Sophia, se rend dans le Danube près d'un lieu appellé aujourd'hui Igigen (recte Ghighii), où l'on voit des vestiges d'une ville dont il est mention dans l'antiquité sous le même nom d'*Oescus* ou *Escus.* C'est en cet endroit du Danube, que l'on distingue dans les basses eaux des restes de piles d'un pont de bois (recte, de piatră), que quelques auteurs ont confondu avec celui de Trajan, quoiqu'il en soit éloigné de plus de cent milles romains en ligne directe. Le comte Marsigli (Operis Danub. t. II, parte 1.) atribue celui-ci à Constantin, dans l'expédition qu'il entreprit contre les Goths ; et je renvoie aux preuves qu'il en donne, ne voulant point grossir ce Mémoire de ce qui est écrit ailleurs. Mais, ce que je ne suis pas dispensé de rapporter, c'est qu'à l'endroit où la voie romaine, qui est latérale au cours de l'Aluta, se partage en deux branches, le comte Marsigli dans sa carte des antiquités Romaines, place les vestiges d'une ville ancienne sous le nom *d'Antina,* et dont je crois qu'on peut démêler la position dans la Table Théodosienne (i. e. Tabula Peutingeriana)».

(D'Anville, Mémoires de Littérature, Tom. XLVIII, p. 455—56).

9. *Relaţiunea lui Mihail Cantacuzino.* 1774.

Mihail Cantacuzino, ediţia Tunusli (Ἰστορία τῆς Βλαχίας πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης αὐτῆς καταστάσεως ἕως τοῦ 1774 ἔτους. Νῦν πρῶτον φιλοτίμῳ δαπάνῃ ἐκδοθεῖσα τῶν... αὐταδέλφων Τουνουσλῆ. Viena 1806), pag. 14 :

Τὸ πλησίον εὑρισκόμενον Τζερνέτζι, καὶ τὸ Τζιλέϊ ἢ Σελέγιουλ, ὅπου ὁρῶνται ἐρείπια μιᾶς γεφύρας, τὰ ὁποῖα νομίζονται παρά τινων ἢ τοῦ Τραϊανοῦ γέφυρα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἄρχεται δρόμος τις πέτρινος, ὅστις ἐκτείνεται διὰ τοῦ χείλους τοῦ Ὤλτου ἕως εἰς Ῥίμνικον».

10. *Relaţiunea lui Sulzer.* 1781.

Sulzer, Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien 1781. Vorbeşte despre «Calea Traianului» : «Um aber auf unserm trajanischen Wege am Altflusse (walachisch Kalea Trajanului) zu verbeleiben...» (I, p. 215); o desenează în harta sa şi adaoge despre ramura ce merge la Celei : «Dieser entspricht beyläufig dem Orte, wo nach meinem Manuscripte und nach der Karte, die del Chiar'o Buche beygeheftet ist, jetzo *Silei* oder *Tschelley* lieget, welches man auch auf meiner Karte unter dem ersten Namen auf eben dieser Stätte finden wird» (I, 225).

11. *Relațiunea lui Raicevici, 1788.* «... Trajano fabricò un Ponte di pietra sopra il Danubio, che univa una delle Misie, oggi Bulgaria, col Banato di Crajova: Si costruì la *via Consolare* che traversava li Carpazj al passo oggi detto Torre Rossa (Carlo VI. Imperadore rèstaurò l'accennata via Consolare, dopo la conquista di Crajova l'anno 1718), e fù prolungata fino a Bender [1]), come apparisce dai ruderi che esistono, forse li unice monumenti di fabriche Romane in detta Contrade».

(Raicewich, Osservazioni storiche naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia. Napoli 1788, p. 7).

12) *Relațiunea lui Wilkinson*, consul general al Engliterei în București (1814—1820).

«On voit encore en Valachie une grande chaussée des Romains. Elle commence à une petite ville nommée *Caracalla* (recte *Celei),* située près des bords du Danube, à environ trois milles de l'endroit où la grande riviére Olt tombe dans ce fleuve. Elle s'étend dans une direction parallèle avec cette rivière jusq'aux monts Crapaks (recte Carpați), où sa trace se perd. Elle conduisait probablement a Zarmiss, capitale de la Dacie, qui est maintenant une ville de Transsylvanie, et contient quelques ruines de monuments romains d'un ordre inférieur. (Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et la Valachie. Par W. Wilkinson traduit de l'anglais par M. *** Paris 1821, pag. 5—6, nota 1).

13. *Relațiunea lui Francke.* 1840.

Dr. Heinrich Francke, Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen. Zweite Ausgabe. Quedlinburg und Leipzig, 1840, p. 149:

«Die wichtigste Römerstrasse Daciens ist die bei der Steinbrücke Trajans am Ausflusse der Aluta bei Gieli beginnende. Sie hat von jeher ausschliesslich den Namen der Trajansstrasse geführt, wird noch jetzt von den Wallachen *Kalea Trajanului* genannt (Sulzer, transalpinisches Dacien I., 215), und geht durch die Wallachei am rechten Ufer des Flusses hinauf nach Siebenbürgen; führt zuerst über *Antina*, lässt dann Brankovan rechts dicht am Olt liegen, durchschneidet die grosse sogenannte *Römerschanze*, zieht sich durch den Pass des rothen Thurms und berührt in Transsylvanien zuerst Hermannstadt».

«Dass die Römerstrassen nicht Dämme oder Chausseen, sondern sorgfältiges Mauerwerck waren, dessen behauene Steine mit einem sich allmälig versteinernden aus Tuffstein bereiteten Mörtel verkittet wurden, ist bekannt. Erst bei dem Kloster Cosia, wo Trajan von einem Versuche die Felsen zu durchbohren abliess und eine Fuhrt durch die Aluta anlegte, bemerkt man ein solches Pflaster von Quadersteinen, welches jetzt so sehr mit Staub und Erde bedeckt ist, dass es nur oberhalb Rimnik zwischen den Bergen, wo der Boden schon mehr Steine als Erde hat, zum Vorschein kommt, unterhalb dieses Ortes aber mit einem Grabscheid, oder einer Schaufel gereinigt werden muss, um untersucht werden zu können» [2]).

---

[1]) Acesta este Troianul-val, pe care Raicevici, ca și d'Anville, îl socotește drum.

[2]) Cf. și relațiunea lui Kanitz din 1868. „Von Gieli, meint Francke, bei welchem und wo gegenüber die Ruinen befestigter Brückenköpfe zu sehen sind, beginnt die grosse, noch heute gut erhaltene Römerstrasse, welche parallel mit der Aluta nordwärts über Brankovan nach dem rothen Thurmpasse gegen Her-

14. *Relaţiunea lui Regnault, 1855.* (Elias Regnault, Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes, Paris 1855, p. 3).

15. *Relaţiunea lui Edgar Quinet. 1857.* (Les Roumains, p. 23).

16. *Relaţiunea lui Cesar Bolliac. 1865.* Făcând o explorare, împreună cu arheologii francezi Boissière şi Baudry, trimişi de Napoleon III, Bolliac relatează (în Trompeta Carpaţilor din 20 Iulie 1869): «Celeiul este străbătut de o şosea romană dela Dunăre, din punctul unde Constantin întinsese podul său, ca să opereze asupra Daciei, pierdută cu desăvârşire de Aurelian, şi care merge până la Reşca, fosta Tabără nouă a lui Caracalla, şi de aci pre Olt, la Tabăra Veche a lui Traian, şi apoi la Turnu-Roşu».

17. *Relaţiunea lui Odobescu, 1868.* (Notice sur les antiquités de la Roumanie. Paris 1868, p. 8).

18. *Relaţiunea Lt. Colonel Papazoglu. 1892.* «La Anul nou se priimiau copiii în casă cu buchete de flori (sorcova); dânşii te atingeau cu buchetul, îţi urau toate fericirile, pronunţând urările lor, precum pe «Leriu Doamne», esplicat prin numele împăratului Aurelian, care singur a venit din Roma de a onorat ţara noastră cu prezenţa sa, în oraşul Caracal, ce poartă numele lui Antoniu, şi care ne-a lăsat de monument neşters şoselele de piatră care leagă Dunărea cu munţii Carpaţilor, începând dela marginea satului Celei, lângă urbea Corabia, trecând prin Romula (Reşca), unde şi-avea palatele, şi urcându-se pela Râmnicu Vâlcea, unde trece Oltu, până în munţi» (Istoria fondării oraşului Bucureşti, 1892, pag, 197).

Ramura de drum dela Reşca la Celei.

19. *Relaţiunea mea din 1909. Drumul dela Reşca la Celei.* Drumul acesta eşia din Romula prin poarta sudică a oraşului, unde se văd urme de zidiri. L-am urmărit în vara anului 1909, călăuzit de arătările unui hrisov al lui Mihai Viteazul din 6 Sept. 1598 [1]), de harta lui Odobescu, şi având din partea regretatului Tocilescu măsurile diferitelor puncte date de Inginerul Polonic. Profilul 70 cm, lăţime 9 m.

Dela poarta sudică a cetăţii, calea se îndreaptă spre Dunăre, lăsând spre stânga oraşul Caracăl, şi după ce este călcat de mai multe drumuri transversale, ajunge la pârîul Caracăl, unde locul se numeşte «la Podul de pământ». Aci, se pare că a fost un turn de observaţie, Kara-Kalè, dela care şi-a luat mai degrabă numele oraşul Caracăl, decât dela Antonin Caracalla. Dela «Podul de pământ», calea sue pe malul pârîului prin arături, trecând «drumul poştelor». Pe aici se rocunoaşte anevoe, fiind distrusă. Ne apropiem de Comanca. Aci drumul roman se poate fixa pe hartă, căci se află la 130 m. departe de drumul de fier şi merge paralel cu calea ferată până la cantonul 245, pe unde trece un drum la Devesel.

După ce este tăiat de calea ferată, cu care merge iar paralel, drumul dă de podul dela Frăsinet. Aci, se spune că oamenii, când se scaldă

---

mannstadt zieht und noch gegenwärtig bei dem Volke unter dem Namen der „Kalea Trajanului", des trajanischen Weges, allgemein bekannt ist" (F. Kanitz, Serbien, historisch-ethnographische Reisestudien, Leipzig 1868, p. 351. Citat de V. Drăghiceanu, Buletinul Comisiunei Monumentelor istorice, IV (1911) p. 76).

[1]) Hrisov la Academia Română, doc. 143/XLV).

în pârîul Frăsinetului, dau de picioarele unui pod de zid, căruia lumea îi zice «Podul Troianului». In vecinătate, la vre-o 200 de metri de acest loc, în spatele gării Frăsinet, se află niște urme vechi de zidiri, cărora săteni le spun: «la Cetate». Aici a fost fără îndoială o garnizoană, *o mansiune* din vremea Romanilor, mai ales că la o oră departe se află urmele unui vicus roman, numit astăzi «la Cărămizi».

Dela pârîul Frăsinet, drumul merge prin valea Studinei, trecând prin viile dela Studina și cele dela Grădinile, și ajunge la pârîul Crușovul, unde dă de alt pod vechiu, cu cetățue. De aci merge drept spre Dunăre până dă de drumul Vădastra-Vișina. Aci îl putem fixa la 261 m. departe de Gara Vișina, mai ales că numele acestei localități se află în hrisovul lui Mihai Viteazu din 1598 în care se vorbește de «drumul de piatră».

La 3 chilometri depărtare, spre răsărit, se află cetatea preistorico-romană dela Vadastra. Localitatea este situată în mijlocul unei bălți, având forma rotundă cu valuri de pământ. Aci s'au găsit obiecte preistorice. Dar, la vre-o 200 de metri de localitatea preistorică, se constată urmele unei așezări romane, ceea ce mă face a recunoaște o asemănare între așezările omenești dela Vădastra cu cele dela Reșca Hotărani, și anume, că atât la Vădastra cât și la Reșca-Hotărani, Romanii și-au așezat cetățile lor în localități preistorice (obiectele preistorice constatate de mine la Hotărani dovedesc că necropolea Romulei zace într'adevăr peste vatra unei localități preistorice).

Dela șoseaua Vădastra-Vișina, drumul ajunge la Măgura Dadului, ce se întâlnește ca semn de hotar în hrisovul lui Mihai Viteazul din 1598. Movila aceasta are o înălțime de 5 metri, și de acì ochiul poate străbate toată întinderea, spre nord până la Crușov, iar spre sud până la «Măgura Mare» de lângă Celei. Ea a servit fără îndoială ca punct de observație la marginea drumului. In fața acestei măguri se află o alta mai mică de $1^{m}.50$. De acì drumul ajunge la o cruce de piatră, numită Crucea lui Filip, unde se văd iarăș două movile mai mici de 1 metru înălțime, numite Bășicuțe. Ele poartă numele, una de «Bășicuța lui Burduf» ce se întâmpină în hrisovul lui Mihai Viteazul, iar alta de «Bășicuța de piatră». De acì drumul se scoboară prin arături, până ajunge în valea Dasovei, unde se află o fântână zisă a lui Marcu, construită cu piatră din ruine romane, probă că ne apropiem de vre-o cetate dărâmată, de construcții romane militărești. Și în adevăr, după ce drumul se pierde puțin prin arături, nefiind însă biruit de fierul plugului, se deschide de odată, lărgindu-se până la 12 m. și având profilul de 50 cm. și așà se apropie de «Măgura Mare». Această movilă are o înălțime de 6 metri, și în fața ei se află o alta mai mică de 3 metri. In vecinătate, urme de construcții romane, iar la 1 chilometru și jumătate depărtare, satul Celei cu ruinele cetățuei Sicibida. Drumul ajunge în sfârșit în Celei, la «podul de aramă» dela Dunăre dintre Celei și Ghighii (Colonia Ulpia Oescus), spre a trece astfel dincolo la această puternică cetate dela gura Iscrului.

Aceasta este partea din «Drumul Domnului de Rouă» dintre Reșca și Celei, care în rezumat poate fi indicată astfel: dela Reșca, unde se împreună cu drumul dela Islaz, ramura aceasta se îndreaptă spre Dunăre aproape în linie dreaptă, lăsând spre stânga orașul Caracăl, și trecând pe lângă Comanca, Devesel, Frăsinet, Studenița, Studina, Crușoveni, Breastovăț, Movila Dadului, Movila Mare și Celei. Este drumul cel mai scurt

între Oescus și Romula, fiind presărată cu turnuri de apărare după sistemul roman [1]); așa în cât socotesc că n'a avut altă menire decât să lege aceste două orașe în vederea unei cooperări militare, după recucerirea Limesului Daciei de către Impăratul Galerius, «Dacia restituta», la 296. (Vezi partea III, din acest studiu).

CAP. V.

Moşiile Reşca şi Potopinul.

Cetatea.

Cetatea. Cea dintâiu însemnare despre cetatea dela Reșca pe care o cunosc, am aflat-o într'o hotarnică din 15 Iunie 1712 [2]). Hotarnicii luați din porunca lui Brâncoveanu de către boerii Fărcășeni [3]) ca să le împartă moșiile Murgeni și Hotărani, spun că: au tras peste Tezlui dinspre Caracăl din piatra dela *Măgura Mare* până în hotarul Dobroslovenilor; că au măsurat și la siliște pe *drumul de piatră* și că au făcut semne până în «*șanțul Cetății*».

*

Moșia Recica sau Reșca. La 1750, stăpânul unei părți din moșie, Șerban Fărcășanu, spuneà în actul de vânzare că zapisele cele vechi «s'au petrecut în vremea rezmiriții», pe când în anul următor, cumnată-sa Profira Fărcășanca mărturiseà că zapisele sunt la d-ei. Actele însă n'au eșit la lumină; poate că ele au ars odată cu casa Fărcășencii înainte de 1758.

Rezumăm dar actele mai nouă păstrate în Condica Episcopiei Râmnicului (Azi la Academia Română):

Constandin Fărcășanu, Postelnic, pune zălog partea sa de moșie din Recica pentru niște bani luați dela vărul său Matei Logofătul Fărcășanul: „Insă și partea nepoților mei, căci că partea mea de moșie dela Priseceni au dat-o când s-au îngropat la Mitropolie Dumnealui nenea".

Semnați: „Eu Constandin Postelnicu Fărcășanu, Matei Fărcășanu. Martori Șărban Fărcășanu mărturie».

Carte de stăpânire primită de Dumitru Grecu Lipițcanu din București, ca să ție pentru o datorie către sine a lui Șărban Fărcășanu biv logofăt za Vistierie sin răposatul Matei Fărcășanu biv vel Stolnic: „partea lui de moșie din Recica sud Romanați, stânjeni 500 și cu moara de acolo". «Iară pentru zapisele cele vechi au zis că s-au petrecut la vremea rezmiriții». Am amintit însă mai sus că Porfira Fărcășanu mărturisește

---

[1]) «Id discimus ex Anonymi Libello *de rebus Bellicis.* Sic enim ille: Est praeterea inter commoda Reip. utilis limitum cura ambientium ubique latus imperii, quorum tutelae assidua melius *castella* prospicient, ita ut millenis interjecta passibus stabili muro et firmissimis *turribus* erigantur. Quas quidem munitiones possessorum distributa sollicitudo sine publico sumptu constituat, vigiliis in his et agrariis exercendis, ut provinciarum quies circumdata quodam praesidii cingulo requiescat» (Henrici Dodwelli Dissertatio de Ripa Striga, în Migne, Patr. latini, VII, tom II, col. 179).

[2]) Doc. 166/XC din Biblioteca Academiei Române.

[3]) Boeri Fărcășeni se chemau pe nume: Mihai, Constantin și Matei.

cum că zapisele cele vechi sunt la d-ei, căci are și d-ei parte de moșie în Recica, dar nu le arată.

Partea de moșie de mai nainte a lui Șerban Fărcășanu trece din mână în mână: dela Dumitru Grecu la Hristea Ion, dela acesta la Ianache Dimo, dela acesta la Constandin Știrbei, care face schimb cu finul său Nicolae Dobrosloveanu. In acelaș timp, Profira Băjasca, sora lui Iordache Grecianu, și soția răposatului Radu Fărcășanu, dă, pentru o datorie, fratelui său ceilalți 503 stânjeni din 1006, cât cuprindeà toată moșia Răcicăi, însă numai acea jumătate, rămânând siliștea satului și casele în seama ei.

Iordache Grecianu vinde aceluiaș Nicolae Dobrosloveanu cu 510 taleri partea de moșie de mai sus «împreună cu moara din Tezlui, și cu viișoara și cu casele ce au fost, fiindcă au ars și au rămas numai pereții, care acei pereți fac ca taleri 10, nu mai mult».

Soția lui Nicolae Dobrosloveanu — cel care în vremea rezmiriții (1769—1774) pierduse mai toată economia — închină moșia Recicăi împreună cu biserica de piatră, zidită de ea (vezi pisania și descrierea bisericii de d-l General P. V. Năsturel în această revistă vol. XI) în seama Episcopiei Râmnicului, către sfârșitul secolului al XVIII.

Din această epocă ni se păstrează și următoarele măsurători:

«La capul moșiei peste Tezlui, din piatra Dobroslovenilor peste padină în jos până în piatra hotarului s'au găsit funii 22,st. pl.

«La mijlocul moșii, din piatra hotarului pe *Drumul de piatră* în sus până în piatra Murgenilor, s'au găsit funii 42, stânjeni 20.

«La capul moșiei despre Olt, din hotarul Comănenilor de peste poiana Macrișului până în piatra Murgenilor s'au găsit funii 14». (Condica Episcopiei Râmnicului. Mss. 2083 din Biblioteca Academiei Române, Moșia Recica).

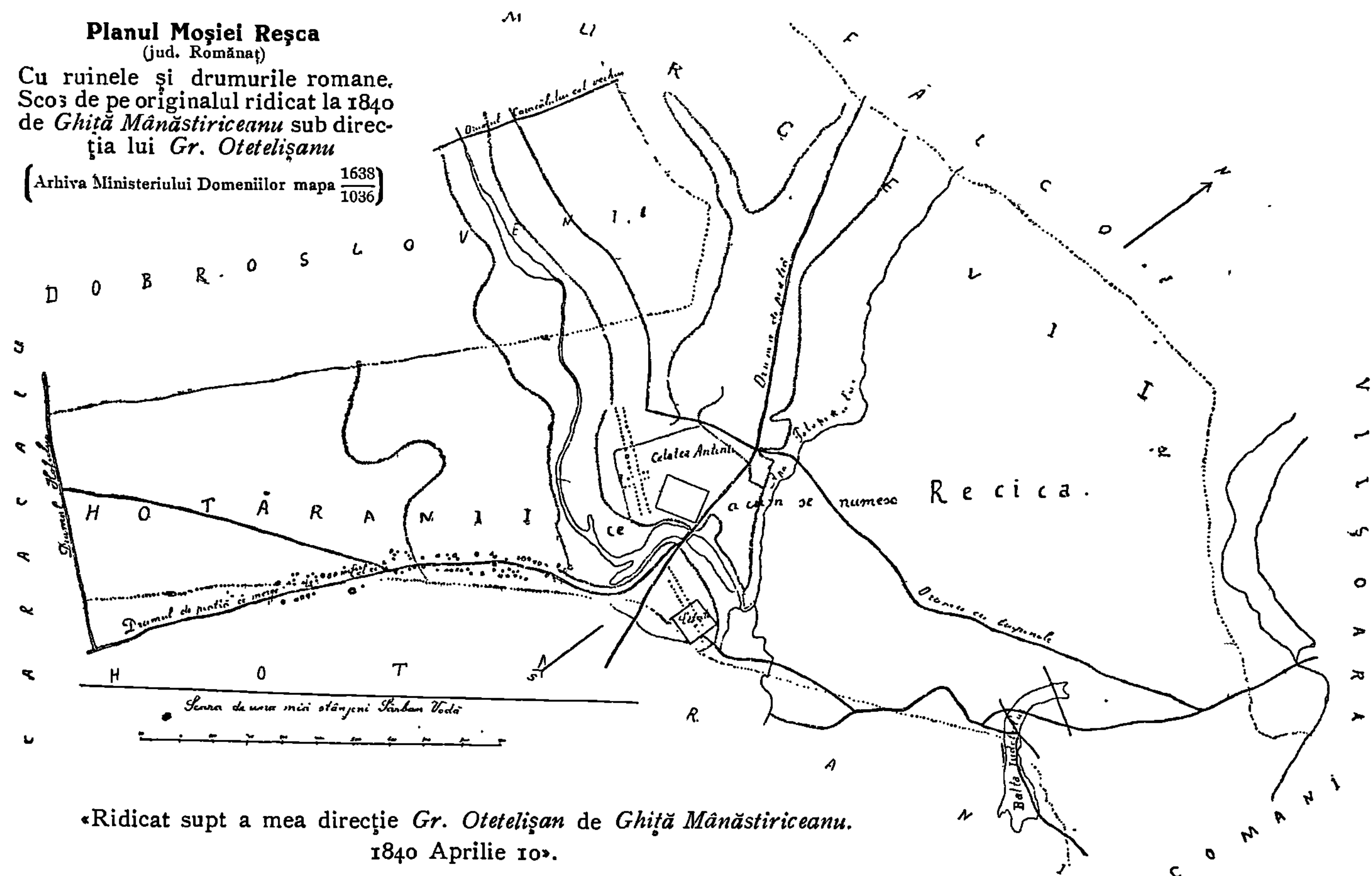
Perimetrul moşiei Recica din 1840.

De Gr. Otetelişanu.

«Despre Fălcoi, din piatra de supt litera A, ce este în buza piscului din gura vălcelei Mândrei, colțul Recicăi de către Dobrosloveni și Fălcoi, drept peste Teslui între răsărit și miază noapte, în movila ce s'a făcut la semnul de supt litera B, ce e din susul braniștei; de acì la dreapta și spre răsărit, peste drumul cel nou și cel vechiu al Caracalului drept în lăcuțul de supt litera V. De acì puțin la stânga și tot cam spre răsărit, drept în măgura de supt G, ce e la *drumul de piatră;* de acì la stânga și tot cam spre răsărit, drept la movilița de subt litera D, făcută în pădure din jos de cotitura drumului. De aci la dreapta şi spre răsărit peste *balta popii* drept la litera E, în piatra dela Ciulpana Fălcoiului.

«De acì la dreapta între răsărit și miazăzi, drept la movilița de supt litera J. De acì cam spre miazăzi drept într'alta de supt litera Z. De acì între răsărit și miazăzi prin cele de subt literile I, K, L, M, făcute împrejurul a patru copaci până în cea de subt litera N. De acì spre răsărit de cea de subt litera O, făcută în vălcea, și pe vălcea în jos, cam între răsărit și miazăzi, până în cea din gura ei, la litera P. De

Planul Moşiei Reşca
(jud. Romănaţ)
Cu ruinele şi drumurile romane.
Scos de pe originalul ridicat la 1840 de *Ghiţă Mânăstiriceanu* sub direcţia lui *Gr. Oteteleşanu*
(Arhiva Ministeriului Domeniilor mapa $\frac{1638}{1036}$)

«Ridicat supt a mea direcţie *Gr. Oteteleşan* de *Ghiţă Mânăstiriceanu.*
1840 Aprilie 10».

aci între răsărit și miazănoapte, drept în piatra din mușchiul bălței, pe care a umblat Oltul din vechime (la litera R).

«Despre Vișoara, din piatra de subt litera R, ce e în mușchiul bălței sau mătcii vechi a Oltului, pe acel mușchiu sau muchie în jos, până la litera U, în piatra unde se zice la Soci, în *gura Oltului vechiu.*

«Despre Hotărani, din piatra subt literă U, numită în gura Oltului vechiu, între miazăzi și apus drept în movilița de subt litera F, făcută la drumul pe care s'a urmat stăpânirea. De aci, cam spre apus, drept în cea de subt litera H, făcută în mușchiu cel despre miazănoapte al *Bălței Județului.* De aci cam între miazăzi și apus, peste *Balța Județului* și peste Teslui, drept în plopul cel mare de subt litera Č, care este în malul stâng al altei ramure de Teslui. De aci peste acea ramură de Teslui între miazăzi și apus, drept în piatra de subt litera O, de peste *Drumul de piatră* ce merge la Isluzu. De aci tot cam între miazăzi și apus, drept la litera Ţ, în piatră numită în hotărnicie «*la Măgura Mare*». De aci tot cam între miazăzi și apus, peste *Drumul de piatră* ce merge la *Celei* drept la litera Ţ, în movilița făcută la *Drumul hoțului.*

«Despre moșia Orașului Caracal, din movilița pe subt litera Č, pe Drumul hoțului în sus, până în piatra de supt litera Ș.

«Despre Dobrosloveni, din piatra dela Drumul hoțului de sub litera S, cam între răsărit și miază noapte, drept în piatra de sub litera Șt. De aci tot cam pe aceeaș linie drept la litera Ia, în piatra din muchia Tesluiului. De aci puțin la stânga peste Teslui, drept la litera Iu, în piatra din Măgura..... Drumul vechiu al Caracalului etc.»

1840 Aprilie. 10

Grigore Oteteleșanu.

(Arhiva Ministeriului de Domenii. Hotărnicia moșiei Statului Hotărani și Murgeni, ce se numește acuma Reșca (jud. Romănaț). No. 1638).

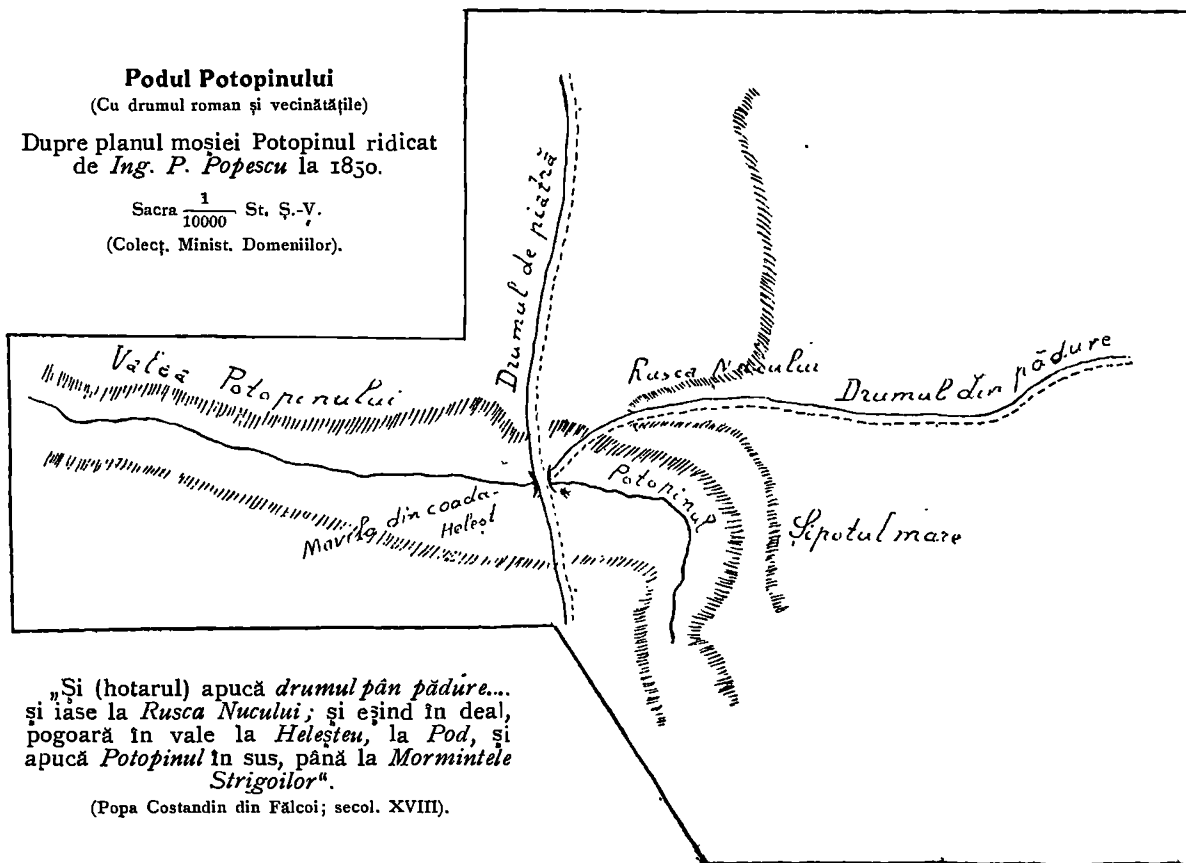
(Vezi și planul alăturat).

Moșia Potopinului sau a Ghindenilor.

Despre moșia Ghindenilor sau Potopinul, proprietatea odinioară a Mânăstirii Bistrița, aflăm în codica No. 6. (Mapa 1034 din colecția Ministeriului Agriculturei și Domenilor) următoarele date:

La 1569 (= 7077) Aprilie 8: Hrisovul lui Alex. Voevod, dat la prigonirea ce au avut Mănăstirea înaintea Domnului cu Mitrea Comisul și Drăgușin Banul, pentru moșia Ghindeni ce o avea Mănăstirea de mai nainte, și de moștenire dela moșii lor, și cumpărătoare, pricinuind aceștia că n'ar fi dat sf. Mănăstire toți banii; împlinindu-se suma, Domnul întărește, prin acest hrisov, stăpânirea sf. Mănăstiri peste toată moșia Ghindenilor.

La 1667(=7175) se arată și semnele hotarelor, prin «Inscrisă dovadă de semnele moșii, precum urmează: In capul moșii Ghindenii de către Olt, în piatra de peste Balta Ciungă; din piatră, trage drept la drumul care merge pe la stejar, și de aicea trage drept la piatra care au mutat-o ciobanii; apoi pe marginea Poenilor Mâni(i) de către Fălcoi; de aicea la stupin în groapa văltorii până în cornu viei; de aicea pe

Podul Potopinului
(Cu drumul roman şi vecinătăţile)

Dupre planul moşiei Potopinul ridicat de *Ing. P. Popescu* la 1850.

Sacra $\frac{1}{10000}$ St. Ş.-V.

(Colecţ. Minist. Domeniilor).

„Şi (hotarul) apucă *drumul pân pădure....* şi iase la *Rusca Nucului;* şi eşind în deal, pogoară în vale la *Heleşteu,* la *Pod,* şi apucă *Potopinul* în sus, până la *Mormintele Strigoilor*".

(Popa Costandin din Fălcoi; secol. XVIII).

mejdină trage la crucea de piatră; de aicea merge înjugată . . . în sus până în hotarul Corlăteștilor și pe *valea Potopinului*, tot pe cursul apei până în coada *heleşteului* în piatră, tot pe matcă în vale . . . ; de aici trage peste muchie drept în șipot; de aici la vale să înjugă cu moșia Căpitanului Matei Fălcoianul până în hotarul Trestienilor. De aici iar trage la piatra dela Balta ciungă; și aici să închee hotarul».

«Mormintele Strigoilor».

Tot în actele acestei moșii aflăm «Mormintele Strigoilor» ca semn de hotar, în mărturia făçută de Popa Costandin cel bătrân din Fălcoi, între anii 1768—1774 [1]):

«Semnele moșiei Ghindenilor ce le-au arătat Popa Costandin, ce au fost isprăvnicel, pe unde au luat dijmă, cum la vale să arătă.

«Din drumul care vine dela Gânsac și merge la moară, vine în dreptul unei fântâni cu salciia; și din drumul acela trage la nămiiaz pân fundul Găndei și apucă drumul pân pădure cel din sus de toate și iase la Rusca Nucului; și eșind în deal, pogoară în vale, la heleștău, la *pod*, și apucă Potopinul în sus, până la *Mormintele Strigoilor;* și de acolo trage la un stejar mare, care iaste în mijlocul câmpului. De aci trage la cornul Viei Domnești dela vale și merge pe marginea poenilor Mânei și trage la o piatră, care să vă arată la marginea satului [2]), și să închee la Stejar.

«Aceste semne le arătai Sfinții-Tale în frica lui Dumnezeu, pe unde am luat dijmă, și le-am arătat Nicoli(i); și să-ți aibă blagoslovenia Sfinții-Tale.

«Eu Popa Costandin ot Fălcoi».

*

Alătur, spre confruntare, și o schiță de plan de mai târziu, spre a se vedeà podul de peste Potopin, peste care trece drumul roman, și a ne orientà, cam în ce parte de loc vin «Mormintele Strigoilor» din vecinătatea acestui pod, sub care mitul de astăzi a strămutat potopirea «Domnului de Rouă», adică a lui Ler Impărat. (Vezi planul).

Notă. Astăzi «Mormintele Strigoilor» din hotarnica de mai sus nu se mai cunosc, și nici amintirea lor nu se mai păstrează în popor; dar despre existența acestor semne de hotar nimeni nu se poate îndoi, când avem o mărturie atât de categorică și făcută în frica lui Dumnezeu de un preot, care n'avea niciun motiv să plăsmuească niște Morminte pentru Strigoi în hotarnica sa. Ele existau, cel puțin ca amintire cristalizată într'un toponim, atestat în a două jumătate a secolului al XVIII-lea; și, după părerea mea, aceste morminte n'au putut reprezentà decât ori niște catacombe creștine, ori mormântul lui Galerius, dacă nu și pe acelea și pe acesta, căci Galerius, fiind creștin și ucis în luptă de Licinius, nu puteà fi înmormântat în necropolea Romulei dela Hotărani, ci în partea opusă a orașului, în alt cimitir, adică spre Potopin, unde s'au și localizat toate amintirile, poveștile și superstițiile privitoare la ruine, precum vom vedeà în partea II-a a acestei lucrări.

(Va urmà). AL. T. DUMITRESCU.

[1]) Act original, român, hârtie, secolul al XVIII-lea. Data se poate fixà destul de precis, între anii 1768 — 1774, adică pe timpul răsboiului ruso-turc din această vreme, când Rușii ocupaseră Moldova și Muntenia, iar Turcii concetraseră trupe în Oltenia. (Cf. Codex Krezulescus, partea I).

[2]) Pe verso: «Piatra o știe Mihalcea din marginea satului.»

INAINTE DE CONVOCAREA DIVANURILOR AD-HOC

I.

Sămânţa libertăţei aruncată pretutindeni de marea revoluţiune franceză prinsese rădăcini. Orcât Sfânta Alianţă se sileà a încătuşà popoarele Europei, n'a isbutit. Omul începuse a se deprinde a trăì mai liber, aşà că cu greu l-ar fi putut aduce la o stare care nu mai corespundeà cu ideile şi aspiraţiile sale.

Nu trecură nici 15 ani dela înfrângerea dela Waterloo şi în Iulie 1830, Carol X, rege de drept divin, protejatul Sfintei Alianţe, este răsturnat şi înlocuit cu Ludovic Filip, rege constituţional.

Dar aceasta n'a fost de ajuns. Ideea de libertate se răspândeşte tot mai mult în marea masă, în cât la cea dintâiu ocazie, jugul apăsător al unui Metternich şi al unui Nesselrode este sfărâmat.

La 24 Fevruarie 1848 revoluţia isbucneşte la Paris. Ludovic Filip este nevoit a abdicà şi părăseşte Franţa, iar poporul, în frunte cu garda naţională, proclamă republica cu principele Ludovic Napoleon, nepot de frate al lui Napoleon I, ca preşedinte.

In Italia poporul tinde spre unitate.

Toţi prinţii protejaţi ai Austriei văd tronurile lor ameninţate. Carol Albert al Piemontului, tatăl lui Victor Emanuel al II, supranumit *il re galantuomo*, fundatorul Italiei moderne, îmbrăţişează ideea unităţei, sprijinit la început de Papa.

In toată Germania mişcarea revoluţionară face progrese.

Prusia este în flacări. Sângele curge pe stradele Berlinului. Chiar palatul regal nu este cruţat de furia poporului.

Impăratul Ferdinand al Austriei e silit a părăsì Viena, iar mai în urmă abdică în favoarea nepotului său Franz Ioseph I, actualul împărat.

Cancelarul Metternich, arbitrul Europei, este silit a se ascunde de frica poporului.

Ungaria este în flacări. Austria neputincioasă a stinge focul, cere ajutorul Rusiei.

Românii nu puteau nici ei stà cu mâinele în sân.

Domnii regulamentari, al căror tip de slugărnicie străină şi de corupţiune lăuntrică a fost Mihalache Sturza, îşi trăise traiul.

La Iaşi tinerimea liberală cere reforme în înţelesul modernizării Statului.

Avântul acestei tinerimi este răsplătit de domnitor prin surgun.

Revoluţia în Bucureşti iea un caracter mult mai grav. George Bibescu este silit să se demită, lăsând guvernul în mâna unei locotenenţe domneşti, din care făceà parte generalul Golescu, Tell şi Heliade Rădulescu.

Poporul, în avântul său de libertate, arde Regulamentul Organic.

Nu puteà dăinuì o lege care ne-a fost dată de străini.

Odată libertatea dobândită, poporul se gândeà la reorganizarea ţărei, croindu-şi o constituţie, în care între altele în întâiul loc figura împroprietărirea sătenilor.

Ce folos! Poporul nu s'a îndulcit de această libertate decât o clipă.

Oştiile turceşti şi cele ruseşti ocupă Principatele.

Acum nu mai erà vorba de libertate, ci chiar de încătuşare. Este destul să ne aruncăm ochii asupra proclamaţiilor adresate poporului de comandanţii trupelor de ocupaţiune, ca să ne facem o idee de ce sentimente erau animaţi către noi Rusul protector şi Turcul suzeran.

Cadrul acestui articol fiind restrâns, nu pot reproduce aceste piese. Lectorul însă le poate vedeà în vol. I pag. 353 şi 356 din Acte şi documente relative la Renaşterea României publicate de Academia Română.

Cu chipul acesta revoluţia în Principate este stinsă în faşă, iar conducătorii ei sunt siliţi a se expatrià. Unii dintr'înşii, ca ilustrul N. Bălcescu, Ipătescu şi alţii, nu au avut fericirea să mai revadă încă odată pragul părintesc.

Cu durerea în suflet aceşti mari patrioţi părăseau ţara:

Scumpă ţară şi frumoasă, o Moldovă draga mea,
Cine pleacă şi te lasă e pătruns d'o jale grea.

Dar toţi erà însufleţiţi de focul sacru al patriotismului, căci:

Fie pâinea cât de rea
Tot mai bine 'n ţara mea.

La cel întâiu prilej ce li s'a înfăţişat, ei se reîntorc în ţară, se pun pe lucru şi astfel dobândesc o ţară liberă şi de sine stătătoare.

Pe lângă ocupaţiune ne pomenirăm cu faimoasa convenţie dela Balta-Liman din 19 Aprilie 1849, încheiată între Rusia şi

Turcia, prin care se pune capăt orcărei tendințe spre libertate.

Ca urmare acestei convenții, Poarta trimete în Principate pe cei doi domnitori, Grigore A. Ghika în Moldova și Barbu Știrbei în Valahia.

Amândoi acești domnitori lucrează pentru binele țărei. Pe când Știrbei în Valahia se ilustrează printr'o administrație energică și cinstită, isbutind a înfrânge abuzul, Ghica în Moldova, cu o dezinteresare, fără exemplu la noi, îndrumă țara spre libertate.

Știrbei, adânc cunoscător al țărei, cât a trăit n'a încetat a da M. S. Regelui sfaturi bune în tot ce privește bunul mers al treburilor. M. S. Regele în memoriile Sale amintește despre aceasta.

Ghika și în țară și în afară din țară lucrează pentru unire și prinț străin. Iată ce scrie fiului său Ion Gr. Ghika în scrisoarea ce-i adresează la 8 Aprilie 1857: «Divanul ad-hoc trebuind să se întrunească în curând, este de datoria fiecărui bun patriot de a se pătrunde de ideea că este în interesul țării sale ca amândouă principiile «de unire» și de «prinț străin» să fie puse odată; și chiar cred că prințul străin va trebuì să fie ales îndată, pentru ca Adunarea să poată procedà sub auspiciile sale».

In Decemvrie 1852 se proclamă imperiul în Franța, iar principele Ludovic Napoleon devine Impăratul Napoleon al III-lea.

In politica externă Napoleon al III-lea proclamă principiul naționalităților.

Mult folos au tras Italia și țările române din această împrejurare.

Mai întâiu Rusia la 1856 și în urmă Austria la 1859, au fost puse la contribuțiune. Apoi Napoleon al III-lea n'a putut să uite pe 1814 și pe 1815. El a văzut ca copil cele întâmplate în Paris după înfrângerea dela Waterloo, când împreună cu muma sa, regina Hortensia, a trebuit să părăsească țara, pribegind atâta amar de vreme.

Acum pe tronul Rusiei se află Nicolae I, autorul Convenției dela Balta-Liman. Crezându-se destul de puternic, a căutat să-și întindă cucerirea spre Constantinopol și sub pretext că iea apărarea creștinilor din Turcia, trimite prin Mencicoff un fulgerător ultimatum.

Numai decât se formează alianța Anglo-Franceză, la care se alătură Sardinia în scop de a păstrà integritatea Imperiului Otoman.

Războiul este declarat. Armatele aliate, după crâncene lupte, iau Sebastopolul, cu care se termină campania.

In timpul luptelor de lângă Sebastopol moare Nicolae I, urcându-se pe tronul Rusiei fiul său, Alexandru al II-lea.

Indată după declararea războiului trupele de ocupaţiune părăsesc Ţările Române.

Dar ce folos! Altă pacoste, tot atât de grea, dă peste Români. Aceasta a fost ocupaţiunea militară austriacă, de care am suferit până după încheerea tractatului de Paris. Orcine îşi poate închipuì ce au avut de îndurat aceste nenorocite ţări în timpul ocupaţiunilor străine.

Să te fereşti, Române, de cui străin în casă, iată deviza ce trebue s'o avem fiecare din tată în fiu.

Răsboiului din 1853 — 55 i se pune capăt prin tractatul de Paris din 30 Martie 1856. Acest tractat este iscălit de Franţa, Anglia, Rusia, Austria, Turcia, Sardinia şi Prusia.

Intre altele, acest tractat asigură navigaţia pe Marea Neagră şi pe Dunăre; obligă pe Rusia să înapoeze Moldovei parte din Basarabia răpită la 1812, adică judeţele Bolgrad, Cahul şi Ismail; abrogă pentru totdeauna protectoratul rusesc, lăsându-ne deocamdată numai sub suzeranitatea Turciei, de care am scăpat în 1877.

Preliminările păcei cari avusese loc la Viena între representanţii Franţei, Angliei, Austriei, Rusiei şi Turciei, stipulau ca Rusia să ne retrocedeze întreaga Basarabie.

Iată cum glăsueşte protocolul:

... «Această frontieră, astfel rectificată, potrivit cu interesele generale, va plecà din împrejurimile Hotinului, va urmà linia munţilor care se întinde în direcţia sud-est şi se va sfârşì la lacul Salzyk.

«Traseul va fi definitiv regulat prin tractatul de pace şi teritoriul concedat se va înapoià Principatelor şi suzeranităţei Porţei (vol. 2 Documente)».

Aceste preliminări, în urma complicaţiunilor diplomatice de tot felul, au fost ciuntite şi noi nu am căpătat decât Basarabia de sud. In acest înţeles a fost redactat art. 20 al tractatului de Paris.

II.

Ideea Unirei Principatelor şi a convocărei Divanurilor ad-hoc este conţinută în protocolul al 6-lea şi al 8-lea al tractatului de Paris. Contele Welewski, primul Plenipotenţiar al Franţei, preşedintele Congresului, prinţul Orloff, trimisul Rusiei şi contele Cavour, trimisul Sardiniei, susţin unirea, fără condiţii.

Reprezentanţii Angliei, aducându-şi, acum, aminte că trebue să se ţie seamă de voinţa cetăţeanului, susţin că în privinţa unirei, trebue consultate populaţiile principatelor. Iar reprezentanţii Austriei şi ai Turciei combat unirea cu înverşunare.

In cele din urmă toţi au căzut de acord, raliindu-se la pă-

rerea reprezentanților Angliei, de a se consultà populațiile Principatelor prin Divanuri ad-hoc, alese în puterea unui firman al Sultanului. Acest firman s'a dat luându-se avizul reprezentanților Puterilor contractante.

Firmanul împarte alegătorii în patru colegii. Colegiul I al marilor propriétari, colegiul al 2-lea al proprietății mici, colegiul al III-lea al orașelor și al IV-lea al țăranilor, cari pentru întâiaș dată trebuià să aibă glas în Adunare.

In ideea liberei consultări a populațiunilor dușmanii Unirei au găsit pretextul ca prin intimidări, uneltiri și intrigi să zădărnicească realizarea dorințelor noastre, însă toate încercările lor au fost zdrobite și astfel mica Moldovă a dat cel mai frumos exemplu pe care-l înregistrează Istoria: *Jertfa sa ca Stat pe altarul Unirei.*

Diplomații francezi ca Touvenel, Victor Place și alții cu Napoleon al III-lea în frunte, precum și toată presa franceză, nu puțin au contribuit la isbânda noastră.

In schimb însă presa austriacă, germană și engleză ne-a fost dușmănoasă.

In Principate tot ce a fost suflare adevărat românească, Kogălniceanu, Negri, Alecsandri, Mavrogheni, Lascar Catargi, Cuza, Panu, Hurmuzachi, Rola, Mălinescu și alții în Moldova, Frații Brătieni, C. A. Rosetti, N. Kretzulescu, Boliac, V. Boerescu și alții în Valahia luptă pentru tot ce omul are mai sfânt:

Țară unită, de sine stătătoare și respectată.

Moldova a dus tot greul luptei, căci ea trebueà să-și manifesteze mai întâiu dorința de a se unì cu Valahia.

Voința Moldovei a fost nestrămutată. Insă până să ajungă a-și manifestà această voință, prin câte încercări crude nu a trecut!... La un moment dat cât pe acì erà să cadă biruită sub povara ne mai pomenitelor siluiri.

Starea lăuntrică pe vremea aceea se oglindește în poezia ilustrului Alecsandri, «Moldova în 1857», din care extragem:

. . . .

«In zadar răii vreau în orbire
«Cereasca lege a 'mpotrivì.
«Cerul vroește a ta mărire,
«Și tu, Moldovo, mare vei fi!

«In zadar cearcă ei să ridice,
«Un zid pe Milcov despărțitor,
«Căde-va zidul! și tu ferice,
«Vei fi unită cu a ta sor!

. . . .

«E scrisă în ceruri sfânta unire,
«E scrisă în inimă cu foc ceresc!
«O! Românie! l'a ta mărire
«Lucrează brațul Dumnezeesc!

Adversarii Unirei, prin pana lui N. Istrati, scriau:

. . . .
«Scumpă Moldovă! ce zile grele,
«Ce zile triste ai mai ajuns?
«Toți veneticii — vipere rele
«Iar să te piarză fățiș s'au pus.

«Cu ghibăcie aprind junimea,
«Fac manifeste, — fac poezii,
«Cu minciuni negre înșeală lumea
«La viitorul de fantazii!

. . . .
«Cânte și spue orcât le place
«Ei de unire și prinț străin,
«Facă blestem sau cerce pace,
«Nu ne înșeală cu al lor venin.

In fine, cele 4 colegii prevăzute de firman sunt covoçate. Lupta începe. Terenul de luptă al dușmanilor Unirei din capul locului s'a concentrat în alcătuirea listelor electorale și apoi în alegeri.

După firman, cam vre-o 40.000 de alegători trebuia să coprindă listele electorale în Moldova. Prin eliminări, falsificări și tot felul de meșteșugiri, caimacamul Vogoridi, ajutat de alți sateliți *ejusdem farinae* isbutește a-și întocmì niște liste numai cu 4.000 alegători.

Cu astfel de contigent se fac alegerile.

Lesne se poate închipuì cine au fost aleșii.

Totuși și aici nu s'a cruțat nici un mijloc de intimidare, așà că în fața atâtor nelegiuiri clerul în corpore se obține dela alegeri.

Acel care a caracterizat mai bine starea de lucruri de atunci, este Alexandru Cuza, prin demisia sa motivată de Pârcălab de Galați.

Demisia lui Cuza a înfluențat așà de mult pe Comisarii Puterilor Europene din București și în special pe diplomația franceză, în cât a silit pe cei din Constantinopol să anuleze alegerile.

Alte noi alegeri se fac, de astă dată relativ libere. Toată floarea Moldovei pătrunde în Adunare, iar rezultatul deliberărilor nu a fost mult timp așteptat.

La 7 Octomvrie 1857, Adunarea ad-hoc a Moldovei, în urma unui discurs strălucit al ilustrului M. Kogălniceanu, cu aproape unanimitate, mai puţin două glasuri, votează Unirea cu prinţ străin. Iar la 9 Octomvrie 1857, în urma discursului înflăcărat al eminentului profesor şi om de stat V. Boerescu, Adunarea ad-hoc a Valahiei, cu unanimitate, admite Unirea şi prinţ străin.

Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inimă română,

răsună dintr'un capăt la altul al ţărei.

Alegătorii şi aleşii din 1857 şi-au făcut datoria, punând astfel temelia Statului Român modern.

G. G. BURGHELE.

CÂTEVA CHESTIUNI

DE

ARHITECTURĂ BISERICEASCĂ

Dintre problemele fără de a cărora deslegare nu putem face o bună restaurare, cele mai importante se rezumă la următoarele: 1. Cum au fost cupolele în diferite timpuri în raport cu restul bisericei; 2. Pentru cele câteva biserici vechi, ce formă au avut în fațadă bolțile cillindrice ale navei și cele ale brațelor crucei (Sf. Nicolae Domnesc dela Argeș, Mitropolia și biserica Domnească din Târgoviște, Sf. Dumitru din Craiova); 3. Dacă bisericile au fost tencuite sau nu; 4. Cum se înveliau cele trei abside la cele care aveau trei; 5. Dacă streașina de lemn mult eșită a existat la vechile biserici. Voiu încercà, cu cunoștințele și mijloacele pe care le am la îndemână, să dau câteva lămuriri asupra fie căruia din aceste cinci puncte.

I. Dintre toate elementele bisericilor bizantine, cupolele sunt acelea care odată formate au îndurat mai puțină schimbare în elementele lor decorative până în timpul din urmă.

Imediat ce ele s'au ridicat puțin deasupra învelitorii, au primit o serie de ferestre pentru lumină. (Sf. Sofia din Constantinopol). Bizantinii însă, ca să contrabalanseze împingerea în afară a cupolei, încărcau zidăria la șalele calotei până mai suș de centru și o racordau cu partea exterioară a ei printr'un plan curb întors în sus[1]). Cu sistemul acesta rămâneà între ferestre o serie de stâlpi cari jucau rolul de contra forți ai cupolei. Aspectul acesta îl au cupolele joase

[1]) Choisy: L'art de batir chez les Byzantins.

anterioare sec. IX al căror exemplu tipic ni'l oferă Sf. Sofia din Constantinopol. După această dată calota sprijinită pe tamburi cilindrici sau poligonali se generalizează din ce în ce mai mult.

Contraforţii degenerează în coloane alipite, legate între ele prin arcuri care decorează şi întăresc şalele calotei. La unele biserici mai vechi a căror învelitoare începe pe plan horizontal, coloanele merg până sub streaşina [1]). Din cauza nevoei de consolidare a bolţei prin zidărie masivă sau prin arcurile care leagă coloanele, învelitoarea cupolei este nevoită să înceapă cu mult mai sus de centru calotei; şi, cum trebue să urmărească de aproape construcţia, se obţine o curbă şerpuitoare simetrică în secţiune faţă de axa verticală, şi cu o înălţime foarte mică. Cupola bizantină după ce a ajuns la forma aceasta rămâne invariabilă în părţile ei esenţiale. Lipsesc uneori coloanele, însă calota întotdeauna se reazimă pe o serie de arcuri care protejează ferestrele. Nu se poate obiecta că ferestrele fiind rotunde aceste arcuri sunt condiţionate de ele şi nu de nevoile constructive ale cupolei, căci de multe ori arcurile au un centru cu mult mai sus decât cel al ferestrei iar învelitoarea cupolei nu ia nici odată forme capricioase care să se depărteze de construcţie. Ca formă geometrică în plan, la început avem circonferinţa iar după sec. X avem mai mult forme poligonale. La început cu laturi foarte multe iar mai târziu tipul octogonal se generalizează.

Bisericile medievale macedonene din sec. XII, XIII şi XIV precum şi cele din Serbia veche din aceeaş epocă au cupola octogonală cu calota sprijinită pe cornişe horizontală sau direct pe cornişa arcurilor. Incă din sec. al XII-lea, însă avem un tip mixt de cupole cu arcuri (decorate cu cornişe rotunde) care se sprijină pe coloane la înălţimea şalelor calotei, însă învelitoarea în loc să pornească imediat de deasupra arcurilor avem câteva rânduri de cărămidă care nivelează deasupra lor ca învelitoarea să pornească pe plan horizontal. Această suprazidire nici odată nu se depărtează de tangenta arcurilor şi aproape nici odată nu primeşte vre-o decoraţie. *In nici un caz însă această decoraţie nu este aceeaş cornişe a bisericei sau a bazei cupolei.* [1]). Aceste trei tipuri, adică cel numai cu arcuri, cel drept şi cel mixt au trăit şi s'au desvoltat paralel. Insă tipul drept sau cel mixt nici odată n'a avut un spaţiu mare între streaşina şi arcuri. Ca decoraţie măruntă avem la cornişi clasica decoraţie bizantină obţinută din trei rânduri de cărămidă aşe-

---

[1]) M-ra Dafni din Grecia.

[1]) A se vedeà în „Revista institutului de arheologie rus din Constantinopol Anul IV, bisericele din Coriţa, Scopia, Ohrida (sec. XII, XIII şi XIV).

zate cu un colţ în afară despărţite între ele cu câte un rând de cărămizi aşezate pe lat. Această decoraţie o găsim în chip esclusiv întrebuinţată la cornişa bisericei, la acea a bazei cupolei şi la cornişa arcurilor. *Nici odată nu o găsim însă şi la streaşina dreaptă a cupolei.* La restaurarea bis. domneşti din Târgovişte, neobservându-se aceste detalii importante, s'a mărit spaţiul dintre arcuri şi streaşină foarte mult, mai mult chiar decât la bisericile de mai târziu (Ho-

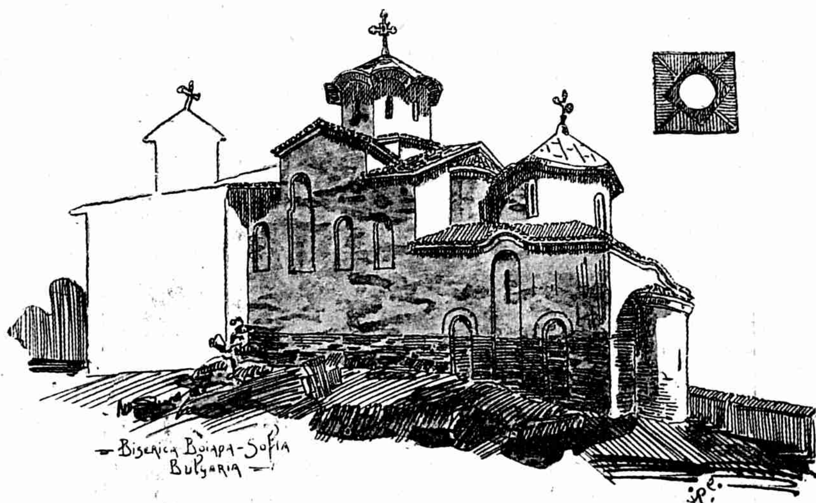

Fig. 1. Biserica Boiana de lângă Sofia (Bulgaria).

rezu) şi i s'a făcut o cornişe la fel cu celelalte, deşi în forma veche biserica nu este posibil să fi avut cornişe. Construcţia învelitoarei începeà direct pe zid fără intermediul vre unui profil, iar lemnăria depăşea *foarte puţin* marginea zidului. Chiar când cupolele au profil, acesta nu se aseamănă cu celelalte. Aşà bis. Sf. Gherman [1]) din Prespa a cărui dată nu este cunoscută dar care se aseamănă foarte mult cu biserica Boiana de lângă Sofia (Bulgaria, fig. 1), anterioară sec. XII, are toate cornişele decorate cu cărămizi dinţate afară de cornişa cupolei care are profil din linii curente. Profilatura dinţată a cornişei cupolei apare foarte târziu şi pare că la noi ar fi primele exemple. Aceasta însă foarte târziu, pe vremea lui Matei Basarab poate, căci bis. mănâstirei Căluiul [2]) construită cel mai târziu la

[1]) Aceeaş.

[2]) Odobescu: Antichităţile jud. Romanaţi cu o ilustraţie insuficientă. A se vedea o bună ilustraţie a bis. mon. Căluiul în broşura doua de fotografii după mon. istorice a Soc. „Arta Românească".

1588 nu are încă cornişe la cupole. Când apare această ultimă particularitate cupolele rămân invariabile în forma şi decoraţiunea lor.

Insă şi acuma distanţa între arcuri şi cornişă este foarte mică după cum se vede, între altele chiar şi la bis. monastirei Horezu[1].

Distanţa ceva mai mare o avem numai atunci când arcurile nu primesc cornişe, locul ei rămânând să mărească spaţiul alb[2].

Invelitoarea cupolei însă întotdeauna a fost joasă şi, dacă esceptăm curba întoarsă în afară ca să poată primì şi amenaja crucea la învelitorile metalice, avem aceaş curbă la Horezu ca şi la Sf. Nicolae Domnesc (C. de Argeş) sau la M-rea Dafni (Grecia).

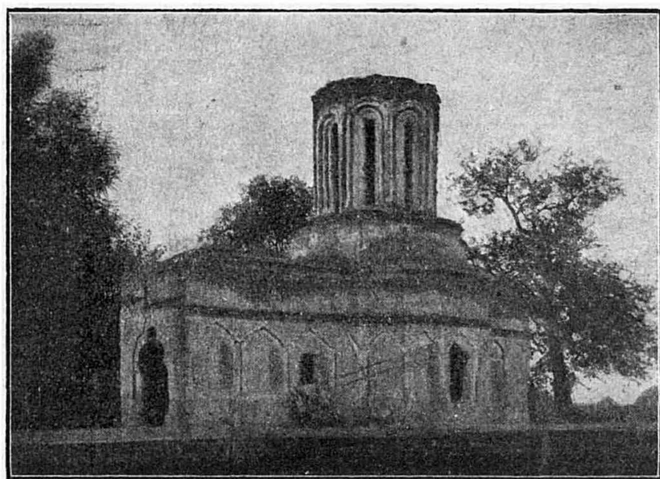

Fig. 2. Biserica dela Floreasca.

Am spus că forma aceasta de cupolà care se generalizează subt Brâncoveanu, devine staţionară, *orice formă ar luà arcurile care decorează restul bisericei.* Cupola după cum am văzut, în elementele ei esenţiale fiind dictată de motive de construcţie, a trăit *neschimbată* la noi până la invasiunea formelor apusene, iar în Macedonia şi Grecia durează încă şi astăzi[3]. Dacă cercetăm evoluţia decoraţiei bisericilor noastre, observăm că arcurile decorative plin centru de pe faţadă caută încă din sec. XVI să se complice dând arcurile sus-

[1]) Vezi Bulet. com. mon. ist. An. II, No. 1.

[2]) Bis. Sf. Ştefan, Bucureşti.

[3]) Choisy: L'art de batir chez les Byzantins.

pendate[1]) pe care le avem mai târziu şi în Bucureşti la biserica Mitropoliei. *Cupola rămâne însă tot în forma veche.*

Mai târziu sub influenţa directă a Veneţiei şi a arhitecturei civile turceşti, faţadele împrumută arcurile trilobate cu o infinitate de variante.

Aşà la bisericile Sfinţii, Colţea, Stavropoleos, Sf. Elefterie, Sf. Stefan, biserica dela Floreasca (Fig. 3) şi bis. cu o aşà de pitorească înfăţişare din Strada Olimpului, ca să nu citez decât pe cele mai accesibile nouă, au fost decorate cu arcuri trilobate în partea inferioară şi cu o friză de medalioane sau cu arcuri de acelaş fel în partea superioară[2]). La unele din acestea cupolele s'au dărâmat, dar judecând după cele ce au resistat vremei şi la unele după imagina lor murală[3]) observăm că turlele nu s'au depărtat nici odată de forma lor tradiţională.

Şi este şi logic, căci nu puteau riscà într'o parte aşà de delicată arcuri care n'au fost întrebuinţate decât la decoraţiuni şi la portice care nu se susţineau decât pe ele şi mai nici odată în interior la bolţi sau la arcurile dublouri care susţin cupola.

Forma cupolelor ajunsese aşa de tipică încât nu numai la picturile murale care până la un punct reproduc cu esactitate originalul, dar nici la obiecte de argintărie unde construcţia nu avea raţiunea de mai sus nu găsim abatere dela această formă.

Astfel din colecţia destul de bogată de chivoturi a muzeului naţional de antichităţi nu găsim nici o esceptie, cu toate formele capricioase şi neconstructive pe care le găsim în decoraţiunea masivului bisericei (Fig. 3).

II. Bolţile care acoperă braţele crucei au fost acoperite în exterior cilindric sau cu două scurgeri. Din acelaş motiv ca şi la cupolă s'a îngroşat zidurile laterale şi s'au ridicat până mai sus de centru, aşà că învelitoarea rotundă s'a mărginit la un arc de cerc, iar când a fost cu două scurgeri la un unghiu foarte obtus.

Grosimea zidurilor laterale pe zidul de cap al bolţei a luat forma unui pilastru de flanc care primeşte în partea sa superioară resfrângerea orizontală a cornişei care încoronează cercul. Spaţiul rămas sub tangenta dusă la boltă şi la profilul cel mai eşit al

---

[1]) Biserica M-rei Căluiul (Odob. Antichităţile jud. Romanaţi).

[2]) La foarte multe biserici din ţară, şi mai cu seamă din Bucureşti li s'au dărâmat cupolele cu ocazia cutremurului din 1802. Mâine, poimâine, când va în cepe să ne fie ruşine cu actualele cupole de scânduri înfăşurate în tablă şi vom voi să le reconstruim, va trebui să le cunoaştem forma originală.

[3]) Pentru bis. Stavropoleos a se vedeà imaginea în: General Năsturel: „Biserica Staveopoleos".

cornişei s'a umplut cu câteva rânduri de cărămidă aşà că învelitoarea bolţei a luat de fapt forma unui fronton cu unghiul superior rotunjit (Fig. 4).

Evitarea unghiurilor la învelitori s'a avut întotdeauna în vedere de aceea se întrebuinţează mai mult învelitoarea cu două scurgeri.

Fig. 3. Chivotul dăruit de Brâncoveanu M-rei dela Curtea de Argeş.

Oricare din aceste două forme ar fi avut învelitoarea, nici odată nu s'a depărtat de boltă când a fost rotundă (Fig. 5) şi de tangenta la arcul cornişei când a avut forma de fronton.

Cu vremea, părţile joase (bas-coté) care rămâneau între cele patru braţe ale crucei curente se înalţă formând o singură cornişe pe toată întinderea bisericei. *Deasupra cornişei s'a ridicat numai*

partea de boltă care cădeà deasupra resfrângerei orizontale a cornișei arcului. Cazul acesta îl avem la bis. domească din Târgoviște și la Sf. Dumitru din Craiova la noi, iar în peninsula balcanică la bis. Boiana și la altele din aceea vreme. (Vezi fig. 4 și 1).

Și aici însă s'a păstrat aceeași normă, adică de a evità intersecția bruscă între arc și învelitoarea bisericei întrebuințând un plan curb care în profil ne dă o curbă șerpuitoare simetrică. Cu această formă evoluția este completă, căci la biserica mânăstirei Snagovul nimic în esterior numai amintește forma interioară a construcției. La restaurarea bis. domnești din Târgoviște, neobservându-se aceste

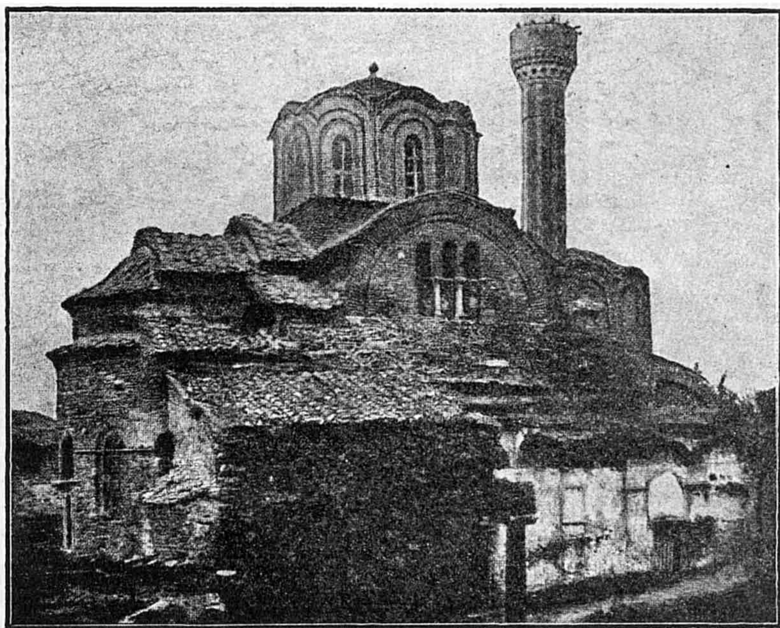

Fig. 4. Biserica Sf. Pantelimon din Salonic (după Ch. Diehl).

lucruri așà de tipice, s'a înălțat cercul cu mult deasupra streașinei *ca să poată obține o streașină esact de o jumătate de cerc* din care cauză s'a ridicat apoi baza cupolei și cupola.

III. Nimic nu ne face să credem că tencuiala a fost întrebuințată în exterior atunci când pereții nu erau pictați. Căci atunci rosturile nu ar fi fost așà presate și netezite la suprafața cărămizii din care cauză nici odată n'a ținut tencuiala care s'a aplicat cu ocazia reparațiunilor recente. Dacă tencuiala ar fi existat dela început nu s'ar fi deslipit așà de uniform și cu atâta delicatețǎ încât să lase cărămida intactă și rosturile netede și uniforme. Apoi dacă tencuiala ar fi avut loc nu s'ar fi cioplit cărămida profilelor cu atâta regularitate.

Şi dacă lucrul acesta se observă la lucrări mai noi (chiliile dela Antim) cu atât mai mult pe vremea lui Radu cel Mare şi Neagoe când în toată Peninsula Balcanică se construia în cărămidă şi piatră (fără tencuială), iar turlele mai numai din cărămidă. Obiceiul construcţiilor netencuite poate exista încă pe vremea lui Matei Basarab, căci Boliac la 1863 a găsit M-rea Drăgăneşti din Teleorman *„lucrată din cărămidă şi var fără tencuială. Scafele, cornişele, brâurile şi soclul executate de o mână dibace. Ferestrele şi uşa de piatră*

Fig. 5. Giamia Fetije (după H. Barth, Constantinopole).

calcară tare[1]). Tot Boliac a găsit la *„Bucovăţ", brâele, cornişele şi scafele numai de cărămidă roşie*[2]).

Dacă considerăm sensul evoluţiei bisericilor noastre, ipoteza că odată profilele au fost din cărămidă aparentă este foarte probabilă. La bisericile vechi din Peninsula Balcanică observăm că cu cât ne apropiem de vremea noastră piatra îşi măreşte dimensiunile în de-

[1]) Boliac: Mânăstirile închinate p. 449.
[2]) Acelaş: p. 456.

trimentul cărămizei care ia din ce în ce un rol decorativ. (Fig. 7). Insă cercurile, cornişele şi cupolele în întregime (care din cauza celor opt laturi şi a multelor rezalituri ajunge în întregime o profilatură aşà că fiecare cărămidă trebue cioplită) rămân de cărămidă aparentă. La noi la vechile biserici avem sistemul vechi în care cărămida şi piatra au parte egală în construcţie. La Cornetul şi la Căluiul însă avem o bună parte din suprafaţa în material alb, iar cărămida în minoritate are un rol pur decorativ. In mod treptat suprafaţa albă se desvoltă şi construcţia se simplifică până când rămâne numai profilatura în cărămidă aparentă, cum este cazul găsit de Boliac la Bucovăţ. Numai astfel capătă o explicare naturală faptul că profilele sunt aşà de bine lucrate la construcţii mai recente, pe când masa zidăriei este mai neglijată.

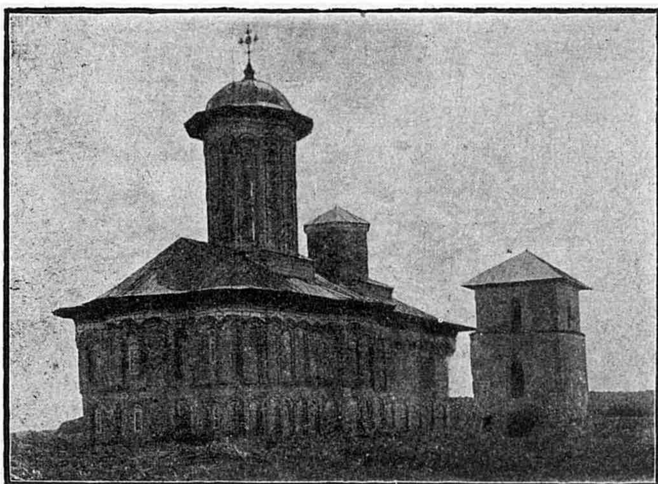

Fig. 6. Biserica Mânăstirei Snagov.

Deci putem afirmà cu toată certitudinea că cele mai vechi biserici ale noastre nu au fost tencuite, iar de pe la sfârşitul sec. XVI şi cel puţin până pe la Matei Basarab părţile profilate şi alte părţi decorative au fost în cărămidă aparentă.

IV. Asupra acestei chestiuni două ipoteze sunt de făcut. Sau învelitoarea celor trei altare se detaşà pe un fronton[1]) sau meşterii fiind nedibaci racordau cum puteau mai prost învelitorile altarelor cu învelitoarea bisericei. Casul din urmă este mai puţin probabil. In nici un caz însă nu se poate admite soluţia adoptată la restaurarea bis. domneşti din Târgovişte. Mai întâi sensul evoluţiei este cu totul contrar. Căci dacă la bisericile anterioare avem boltile crucei ridicate

[1]) Lucrul acesta pare că se adevereşte la Snagov (fig. 6).

mai sus decât restul clădirei, cu vremea însă şi mai cu seamă după eliminarea celor patru turnuri mici din jurul cupolei, părţile joase caută să se ridice la înălţimea bolţilor formând o singură cornişe. Aşà ajungem să avem biserici cu plan dreptunghiular de tipul vechi al căror exterior însă nimic numai trădează forma interioară a construcţiei. Aşà că este absolut nelogic să se fugă de ceeace de atâta vreme se caută.

V. Streşinile mult eşite sunt şi ele de provenienţa recentă. Numai lipsind streaşina de lemn ne putem explicà cornişele în zidărie

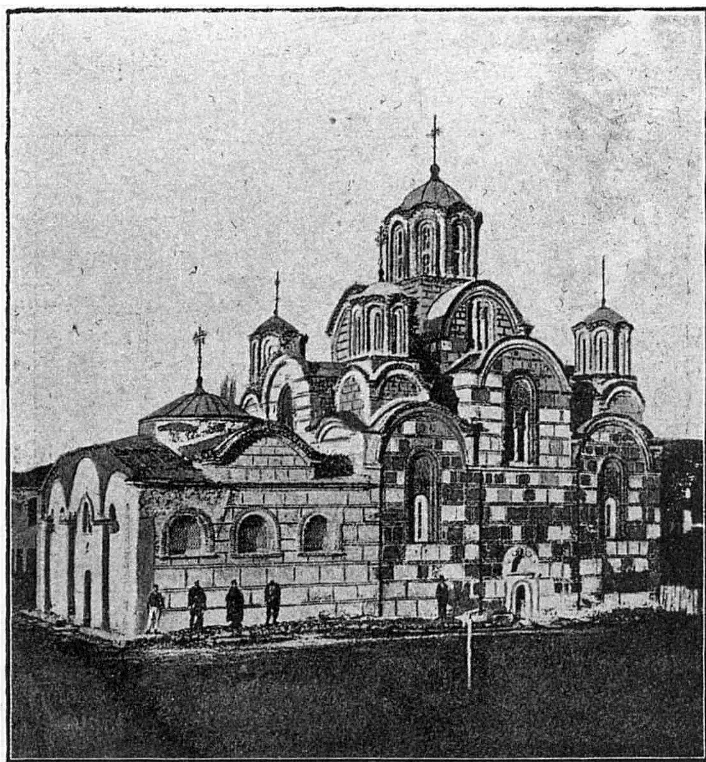

Fig. 7 Bis. Gracianiţa (Serbia).

aşà de desvoltate la bisericile noastre vechi. Un exemplu frapant avem la Bolniţa m-rei Cozia care are o cornişe foarte desvoltată din cinci rânduri de cărămizi dinţate. Apoi m-rea Curtea de Argeş, m-rea Dealului şi oricare biserică mai veche care ni s'a păstrat nealterate, sunt fără streaşine de lemn mult eşite.

Tocmai mai târziu odată cu desvoltarea construcţiunilor particulare şi publice (mai cu seamă hanurile), ceardacurile de lemn „bune

pentru lunga odihnă de vară" şi streşinile în lemn iau o desvoltare covârşitoare. Pentru monumentele vechi însă este riscat să ne închipuim că au existat. De altfel, dacă ne raportăm la bisericile medievale din Peninsula Balcanică care n'au îndurat atâtea reparaţiuni ca la noi, vedem că streaşina chiar când este de lemn depăşeşte foarte puţin linia esterioară a zidului.

NB. O chestiune de importanţă capitală o formează porticele. Acestea însă au îndurat atâtea transformări, abandonări şi reveniri, încât comportă un spaţiu mult mai mare şi un studiu mult mai întins decât toate aceste cinci chestiuni de mai sus la un loc. De aceea va formà un studiu aparte într'un număr viitor al acestei reviste.

SP. CEGĂNEANU.
Arhitect.

DIN JUDECĂŢILE MOŞNENILOR VULTURENI[1])

In comuna Răscăeţi, în colţul de miază-zi şi răsărit al judeţului Argeş, au fost 2 hotare de moşii: Vulturenii de sus şi Vulturenii de jos. Celui dintâiu azi i se mai zice Răscăeţi-Vultureni iar celuilalt Răscăeţi-Gărniţet. Probabil că odinioară formau una şi aceeaş moşie, aparţinând aceloraşi proprietari.

Pentru moşia Vulturenii de sus moşnenii aveau la 1721 un hrisov dela Matei Basarab. Azi nu se ştie dacă mai există acel hrisov în care poate că am găsì lămuriri preţioase asupra originei acestor moşneni.

Din porunca lui Nicolae Mavrocordat şi după hrisovul lui Matei Basarab se făcù la 1721 hotărnicia moşiei de către 6 boernaşi însoţiţi de 5 martori, găsindu-se că erà de 900 stânjeni şi împietrindu-se despre alte moşii. Proprietarii ei erau atunci: Cârstea Ursan, Cazan şi Isaia, care o dobândiseră prin moştenire. Numele acestora sunt numele moşilor după care „a umblat" moşia în viitor. De oarece se vorbeşte de o împietrire despre alte moşii, este posibil ca atunci să se fi separat de hotarul Vulturenilor de jos, rămânând ca hotarul Vulturenilor de sus să se împartă pe 3 moşi.

Astfel aveà să stăpânească moşia, când un străin se stabilì între ei. Incă de pe la începutul secolului XVIII, „se pripăşise" la biserica din satul Răscăeţi Popa Stan de fel din Radovan, care căută să intre în rândurile moşnenilor. Prin 2 zapise, unul dela 29 Martie 1748 şi altul dela 27 August 1760, cumpără dela Ioanichie Călugărul, feciorul lui Cazan, 90 de stânjeni din partea ce se va dovedì prin carte de blestem că este a vânzătorului, iar la 9 Martie 1751, prin alt zapis, Ioanichie *înfrăţeşte* pe Popa Stan şi pe urmaşii acestuia cu urmaşii săi asupra părţei ce i se cuveneà în moşie după vânzările făcute.

---

[1]) Pagini scoase din actele prezentate la Trib. Argeş de moşnenii Popeşti, cu ocazia judecărei unei contestaţii pe care au câştigat-o la toate instanţele.

Odată intrat în moşie, Popa Stan se gândì cum să'şi mărească drepturile. Folosindu-se de încrederea ce i se acordà de nişte oameni religioşi îi fu uşor să isbutească. La 21 Maiu 1761, Necula Vultureanu, feciorul lui Cârstea Ursan, „atras prin momeli"—zic la 1815 urmaşii lui—dărueşte Popii Stan 40 stânjeni de moşie din hotar până în hotar, ca să-i slujească un sărindar al cărui preţ erà de 8 taleri. Mai târziu Necula, mustrat poate de copii, ar fi regretat acea danie şi ar fi spus feciorilor să ceară înapoi locul plătind cei 8 taleri. Până să afle însă copii lui Necula de danie, popa Stan isbutì să smulgă ceva chiar dela un copil, dela Drăgan moşneanul, băiatul lui Necula, care vândù tot popii la 3 zile după dania tatălui încă 60 stânjeni moşie de peste tot hotarul.

Astfel Popa Stan ajunse să aibă o parte foarte însemnată în moşia Vulturenilor de sus. Orcât de mult respect aveau pentru un preot, moşnenii nu priviră cu ochi buni pătrunderea unui venetic ca Popa Stan în moşia lor şi căutară să-l îndepărteze. De aici calea judecăţilor fu deschisă.

Mai întâiu atacară actul de înfrăţire din 1751. Plângându-se la Isprăvnicie că ei bănuesc că acel zapis nu e adevărat, cerură să jure Radul Şoptea, scriitorul zapisului şi Chir Necula care a fost martor. După porunca Isprăvniciei, acei 2 martori au mers în biserica din Găeşti care erà reşedinţa Isprăvniciei şi au jurat în faţa duhovnicului de acolo. In urma acestei dovezi Isprăvnicia adevereşte procedura urmată şi dă la mâna Popii Stan această adeverinţă cu data de 30 Aprilie 1765.

Popa Stan a stăpânit apoi nesupărat, dar moşnenii turburară pe fiul său Popa Gheorghe în timpul ocupaţiunei străine, luându-i în 1809 venitul părţei lui de moşie. Preotul se adresă la Isprăvnicia jud. Vlaşca, de care ţineà însă satul Răscăeţi, şi la 20 Ianuarie 1810 câştigă procesul. Moşnenii merg la a 2-a instanţă la boerii divaniţi dar şi aceştia prin anaforaua din 11 Fevr. 1810 dau câştig de cauză tot preotului obligându-i şi la plata venitului luat în 1809, având a se scădeà din acest venit numai partea de ghindă mâncată de râmătorii preotului.

Moşnenii însă nu se deteră bătuţi şi la 8 Iunie 1810 apelară la „Slăvitu Divan". Aici nu prezentară alt sinet decât o însemnare pe care ei o numiau diata moşului lor Necula, dar care nu fu ţinută în seamă pentrucă anul erà ras şi scris cu altă slovă. Popa Gheorghe, pe lângă actele prezentate la instanţele inferioare, mai aduse şi actul din 1765 prin care se întărise zapisul de înfrăţire al lui Ioanichie. Divanul — numit în această vreme a ocupaţiunei ruseşti Comitet — găsind zapisele Popii bune, vrednice de credinţă şi urmate cu stă-

pânire hotărî să se dovedească prin carte de blestem, care au fost părţile de moşie ale celor ce au vândut şi dăruit lui Popa Stan şi din acele părţi să se dea lui Popa Gheorghe stânjenii după zapisele arătate. Tot odată, pentru a nu mai fi prigonire între dânşii, s'a hotărît ca amândouă părţile să-şi iea boernaşi să le aleagă părţile de moşie ce li se cuvin. Popa Gheorghe împreună cu nepoţii lui Ioanichie luară ca hotarnic pe Polcovnicul Gheorghe Foianu; moşnenii însă nu luară pe nimeni spunând la Isprăvnicie că ei, fiind oameni săraci, nu pot luà hotarnic cu cheltueală.

Când venì hotarnicul la faţa locului, moşnenii dosiră. După ce-i aşteaptă 2 zile, Foianu înştiinţă isprăvnicia care rânduì mumbaşir— slujitor pentru a-i aduce cu sila la facerea hotărniciei. Fiind prinşi şi aduşi numai 3 dintre ei, aceştia spuseră acelaş lucru că nu le dă mâna să iea hotarnic iar în ce priveşte drepturile preotului îi recunoscură numai 100 de stânjeni din partea moşului Necula, care reprezintă pe moşul Cârstea Ursan. Greutatea pentru hotarnic erà să stabilească pe câţi moşi umblă moşia. Inainte de a recurge la cartea de blestem — dovada prevăzută în hotărîrea Comitetului — întrebă pe moşneni dacă au niscaiva acte. Moşnenii răspunseră că n'au, iar preotul aduse dela Isprăvnicie o copie după cartea de hotărnicie din 1721, din care se vedeà că moşia este de 900 stânjeni şi umblă pe 3 moşi. Odată bine stabilit acest lucru, contra căruia moşnenii nu putură obiectà nimic, Foianu se interesă de cine se trag din cei 3 moşi şi află că din moşul Cârstea se trăgeà Necula şi din acesta trăiau atunci: unchiaş Badea şi fiul său, popa Ivaşcu şi alţii, iar din moşul Cazan au fost Ioanichie Călugăru ale cărui drepturi le aveau acum nepoţii lui: Petre, Anghel şi Ene împreună cu preotul Gheorghe care erà cumpărător a 90 stânjeni şi prin înfrăţire părtaş pe restul de stânjeni; din moşul Isaia nu mai erà nimeni.

Pentrucă nu mai existau decât urmaşii a 2 moşi, ar fi trebuit ca moşia să fie împărţită numai în două, dar ca nu cumva să se ivească vre un cumpărător sau moştenitor al lui Isaia, s'a împărţit moşia tot în 3 dându-se fiecărui moş câte 300 stânjeni. Din partea moşului Necula s'a tras deoparte 100 stânjeni, cumpărătorile lui Popa Gheorghe, şi anume pe partea pe unde se învecineà cu moşul Cazan, iar din partea acestui moş s'a tras pe alături cu cei 100 stânjeni alţi 90, cumpărătoarea preotului, astfel că s'a format o singură bucată care erà proprietatea exclusivă a preotului, iar în restul moşului Cazan au rămas în devălmăşie nepoţii lui Ioanichie Călugărul cu Popa Gheorghe. Partea moşului Isaia a rămas neatribuită în plină proprietate, iar venitul ei aveà să fie luat jumătate de moşnenii din moş Necula Vultureanu şi jumătate de moşnenii din moşul Cazan.

Moşnenii, indiferent de moşul din care se coborau, îşi făcuseră unii lângă alţii într'o anumită parte a moşiei case, livezi şi curături. Dacă s'ar fi tras neîntrerupt stânjenii unui moş ar fi căzut pe partea unuia toate aşezările celorlalţi. Spre a se evità aceasta, s'a procedat astfel: s'a măsurat siliştea deosebit şi găsindu-se 216 st., partea fiecărui moş a fost de 72 st., care s'au măsurat pe pământ iar alături de partea moşului Cazan, unde preotul aveà cumpărătoare şi înfrăţire, s'a tras partea moşului Necula din care s'a ales pe alături cu partea moşului Cazan 24 stânjeni, partea corespunzătoare a cumpărătorilor preotului din moşul Necula. S'a măsurat apoi şi restul moşiei, după metoda obişnuită, la mijloc şi la ambele capete, şi găsindu-se — după cum arătaseră şi moşnenii — că moşia e mai îngustă la capătul de răsărit, anume 720 st. în loc de 900, s'a făcut scăderea cuvenită fiecărui moş. Cu toată această procedare tot cădeau unii cu pomoastele şi livezile lor pe partea preotului. Spre a nu-i alungà de acolo, hotarnicul a dispus ca aceştia sau să dea preotului pământ în schimb sau să-i dea dijmă din produsele acelor locuri.

Hotarnicul lucrase în baza unei hotărîri în care se prevedeà lămurit drepturile fiecărei părţi. Ne-am aşteptà ca moşnenii să fi rămas mulţumiţi sau cel mult să atace lucrarea lui Foianu pe motiv că n'ar fi lucrat în conformitate cu acea hotărîre.

Moşnenii nemulţumiţi şi pentru suma stânjenilor ce se deduse preotului — deşi asupra acestui punct erà — am zice azi — autoritate de lucru judecat — şi mai ales fiindcă nu voiau să dea pământ în schimb pentru case, pomoaste şi livezi, se plânseră la Isprăvnicie, dar acì prin cartea din 16 Fevruarie 1815 li se respinse cererea. Atunci apucară din nou drumul Bucureştilor, făcând apelaţie la veliţii boeri. In jalba de apelaţie, arătând toată povestea cu pripăşirea Popii Stan în satul lor şi dobândirea drepturilor acestuia, se plâng în special că la facerea hotărniciei n'au fost de faţă moşnenii bătrâni ci nişte copii care nu ştiau ce să spue şi care de altfel au fost purtaţi legaţi ziua iar noaptea băgaţi în fiare; în afară de aceasta preotului i s'a ales moşia masă, şi neţinându-se seamă că este mai îngustă la un cap li s'a coprins — prin măsurătoare — în partea lui pomoastele şi livezile, iar pentru venitul la care fusese condamnaţi li s'a luat dobitoacele, deşi s'au jăluit la Isprăvnicie, acolo n'au fost ascultaţi, şi li „s'a spart" o diată pe care n'au mai putut-o lua nici aşà spartă, căci Ispravnicul a aruncat-o în foc bătând şi pe 2 dintre ei.

La judecată, unde fură aduse de oamenii domneşti ambele părţi, Popa Gheorghe prezentă toate actele ce aveà iar moşnenii înfăţisară numai o diată a moşului lor Necula — ceeace dovedeşte că ea nu fusese aruncată în foc sau că prezentau una falsă — după care ei

aveau să plătească 8 taleri şi să redobândească cei 40 stânjeni dăruiţi; şi ei susţineau totodată că chiar de ar fi bun zapisul preotului acei stânjeni ai lui sunt înfundaţi, şi nu de peste tot hotarul; iar în ce priveşte cumpărătoarea dela Ioanichie el nu poate să iea atât cât i s'a dat, deoarece moşul Cazan aveà moşie numai de 4 taleri şi că de altfel zapisul de înfrăţire nu e bun. In ce priveşte zapisul de înfrăţire chestiunea se rezolvì mai uşor fiindcă la judecată se înfăţisase şi Ene din neamul lui Ioanichie, care erà vechil şi pentru ceilalţi şi care declară înaintea Divanului că zapisul e bun.

Veliţii boeri judecând afacerea la 5 Aprilie 1815 găsiră că moşnenii n'au dreptate.

De acì merseră la Vodă Caragea, Domnul de atunci, susţinând aceleaşi lucruri, adăogând numai că în zapisul de danie al preotului se spune că s'a făcut pentru 10 taleri şi că stânjenii vor fi luaţi peste tot hotarul iar în a lor se spune 8 taleri şi stânjeni înfundaţi. Din cauza acestei nepotriviri, bănuiau sinceritatea actului şi cereau ca ori să stăpânească stânjeni înfundaţi, ori să jure că acel zapis e adevărat, căci ei sunt gata să jure că diata lor e adevărată.

In privinţa celor 60 stânjeni pe care-i aveà cumpăraţi dela Drăgan, feciorul lui moş Necula, ei pretindeau că popa fiind un străin iar nu din sângele şi neamul lor de moşnean vechiu să i se măsoare la o margine a moşiei iar nu în pomoastele părinteşti.

In privinţa cumpărăturei dela Ioanichie Călugărul, bazaţi pe cele arătate în diata moşului Necula, susţineau că chiar în porţiunea de 4 taleri ce o mai recunoşteau ei moşului Cazan nu pot îngăduì pe preot, fiindcă ei nu cunosc zapisul acestuia şi apoi el nici n'a stăpânit în acea parte de 35 ani; dacă, tot popa are acel zapis, să jure că e adevărat.

Vodă Caragea observând diata prezentată de moşneni a găsit-o fără nici-un temeiu, căci anul fusese ras şi înlocuit cu altul şi în plus se făcuse şi nişte adăogiri de altă mână decât aceia care scrisese diata. Aşà cum se prezentà se vedea uşor că e falşă; totuş Domnul îi întrebă, cu ce pot dovedì că e adevărată. Unul dintre ei, care spuneà că are 70 de ani, răspunse că a fost faţă la facerea ei căci el a ţinut lumânarea lui moş Necula. Chiar de ar fi fost de 70 de ani — ceeace nu pare Domnului a fi adevărat — ar fi însemnat că la moartea lui Necula erà numai de 2 ani, deci nesinceritatea spuselor lui erà vădită. De aceia Domnul găseşte că diata de care făceau moşnenii atâta caz, erà fără valoare.

Din diată, chiar de ar fi fost bună, nu se vedeà — cum susţineau ei — că moşul Cazan n'ar aveà moşie decât de 4 taleri şi nici că ei ar aveà dreptul să iea înapoi stânjenii de danie ai lui Necula plătind

banii datoraţi pentru sărindar. De aceia Domnul admise de bune actele preotului Gheorghe.

Odată dovedită existenţa daniei, Caragea, apreciind între susţinerea lor — nedovedită — că stânjenii ar fi înfundaţi şi zapisul lui popa Gheorghe, dovedit bun, admise că stânjenii prevăzuţi în danie trebue a fi luaţi de peste tot hotarul.

Domnul găsì nefondată şi pretenţia lor de a se măsura popii Gheorghe stânjenii cumpăraţi dela Drăgan, de o parte a moşiei unde vor vrea ei, pentrucă chiar moşnenii mărturisiseră că tatăl popii se stabilise în sat de vreo sută de ani şi pentrucă vânzarea lui Drăgan fusese făcută din tot hotarul.

In ce priveşte cumpărarea şi înfrăţirea dela Ioanichie călugărul, Vodă găsì că jeluitorii n'avea dreptul să facă vreo opunere întru cât ei nu se trăgeau din Ioanichie şi nici n'aveau vreo împărtăşire în drepturile acestuia.

Pentru aceste motive, Domnul hotăreşte că şi stânjenii dăruiţi şi cei cumpăraţi precum şi ai înfrăţirii să-i stăpânească popa Gheorghe nesupărat de nimeni, întocmai după hotărnicia făcută la 1812 de Foianu; iartă, însă, pe moşneni de plata cheltuelilor de judecată.

In urma acestei înalte hotărîri, Foianu merge la faţa locului la 14 Martie 1817 şi după ce a măsurat pomoastele moşnenilor, care cădeau pe partea preotului, a dat acestuia în schimb pământ la capul de răsărit al moşiei. Se coprindeà în partea preotului şi livedea unuia Leaotă, care n'aveà de unde da în schimb alt pământ. Foianu hotărì ca să o stăpânească tot Leaotă, dar să dea preotului dijmă din prune. Ceilalţi moşneni ale căror livezi căzuseră la 1812 în partea popii Gheorghe şi nu dăduseră dijmă fură îndatoraţi acum să dea pentru această dijmă a prunilor dijmă din moşie.

Care a mai fost firul judecăţilor dintre ei nu putem spune fiindcă actele ce am avut la îndemână se opresc aci.

Dintr'o învoială dela 5 Sept. 1839, confirmată prin hotărîrea Divanului civil secţia II No. 64/1842, mai aflăm că partea lui moş Necula s'a divizat în 5 părţi, în 5 „moşi" după cei 5 copii ai lui. Cei 5 copii nu sunt chiar copii lui Necula, despre care am văzut că n'avea de cât pe Drăgan, ci desigur copii acestuia, în orce caz moştenitori cu drepturi egale ai moşiei moşului Necula, care acum se desfăceà în în alţi 5 moşi, cari aveau fiecare partea lui şi aveau să se separe din ce în ce mai mult unii de alţii. Unul din aceşti 5 moşi erà Şerban ai cărui urmaşi se numesc moşnenii Ogrăzeni. Aceştia vând 76 st. prin 1860—65 lui Stanciu Fălea, care i-a stăpânit între hotarul Mozăcenilor şi poiana Urlătoarei, fiind vecin cu partea lui popa Gheorghe

şi unde am găsit cu ocazia executărei unei hotărîri că stăpânesc şi azi urmaşii lui Fălea [1]).

Acei care descind din popa Gheorghe, fie bărbaţi, fie femei, formează cu toţii ceata moşnenilor Popeşti. Se pare că tot mai există oarecare duşmănie între ei şi moşnenii ceilalţi, căci într'un proces la Trib. Argeş aceştia, deşì nu erau în cauză, au prezentat o petiţie contra intereselor Popeştilor.

In sec. XIX s'au petrecut multe prefaceri pe care e greu a le urmărì. Au avut loc vânzări, schimburi, etc. diferite operaţiuni al căror rezultat a fost că la 1874 o foarte mare parte din acest hotar erà al unui mare proprietar. Judecăţile însă nu s'au sfârşit. Unele din actele citate au fost înfăţişate Tribunalelor, la 1858, la 1869; la 1874 unii moşneni au contestat numărul stânjenilor proprietarului iar în ultimii ani Popeştii s'au judecat şi se judecă încă cu proprietarul de azi.

Şi aici ca şi în alte părţi găsim acelaş trecut al proprietăţii moşneneşti. Hotarul — odinioară al unuia sau al unui număr restrâns — s'a împărţit cu vremea pe moşi; au început apoi judecăţi între ei sau cu străinul ce să pripăşise în mijlocul lor şi care încetul cu încetul şi-a mărit drepturile în paguba vechilor moşneni. Aproape 2 veacuri s'au hărţuit neajungând să se pună capăt judecăţilor, care din nefericire nici azi nu s'au sfârşit. Şi cine ştie când se va terminà cu această stare de incertitudine a proprietăţei moşneneşti.

ANDREI RĂDULESCU.

---

[1]) Invoeala de care pomenim e coprinsă în sentinţa Trib. Argeş 260/88.

UN SCHIT ISTORIC IN CODRUL VLĂSIEI.

SCHITUL BĂLTENII

ŞI

VECINĂTĂŢILE.

Motto: «Bisericile şi mânăstirile sunt aproape singurele monumente ce ne-au rămas din trecut; ele au astfel o însemnătate deosebită pentru istoria Patriei, căci inscripţiunile păstrate pe zidurile lor au fost de multe ori singura călăuză a istoricului pentru a determinà domnia hospodarilor, obârşia neamurilor, cârmuirea vlădicilor şi faptele răsboinice».

M. S. Regele Carol I.
Cuvântări şi scrisori, vol. III, p. 444.

CAP. V.

TRADIŢIA SCHITULUI BĂLTENI IN FAŢA ISTORIEI.

Radu Negru Vodă şi fiii săi. Luptele lui Mircea înainte de a fi domn. Influenţa catolică în Ţara Românească. Impărţirea interiorului bisericii din Bălteni faţă de interiorul bisericilor catolice vechi. Localitatea «Rovine» şi luptele lui Mircea cu Turcii. Inceputul influenţei greceşti în Ţara Românească. Importanţa strategică a Codrului Vlăsiei în luptele voievozilor români. Luptele lui Ţepeş cu Mahomed în jurul Băltenilor şi Snagovului. Domniile religioase ale lui Radu al 4-lea cel Mare şi Neagoe Basarab. Patriarhul Nifon şi influenţa sa în Ţara Românească.

Date hotărîtoare, cari să ne îndreptăţească a pune începutul schitului din Bălteni în timpul celui de al patrusprezecelea secol dela Christos, nu avem; însă concordanţa tradiţieĭ cu ştirile istorice ne risipesc orice îndoială asupra acestui fapt.

Unii istorici ne spun că, afară de Radu Basarab cel dela 1230 d. Chr., numit în Ardeal, şi Radu Negru [1]), presupusul întemeietor al Ţerii Româneşti, au fost mai târziu şi alţi voievozi cu numele de Radu, cărora, fie din obicei, fie ca o reminiscenţă a primului Radu Negru, li s'au adăogat şi lor titulatura de *«Negru»*.

Acest obicei este întărit de un altul, adoptat de aproape toţi voievozii Ţerilor Româneşti din dreapta şi stânga Milcovului: acela de a pune înaintea numelui lor particula *«Io»* (Ïῶ), care probabil că vine dela numele de botez *«Ion»*.

Această datină domnească se poate să fi rămas în obiceiul voievozilor români, din vremea împăratului Ioniţă Assan, cel ce a domnit peste Români şi peste Bulgari prin secolele al doisprezecilea şi al treisprezecilea.

---

[1]) Vezi în *„Magnum etymologicum Romaniae"* de Haşdeu: „Cronica Basarabilor".

Sunt istorici cari cred că acest *«Io»* (Ĭῶ) se întrebuinţă ca locuţiune pronominală, în loc de *«Eu»*. Această părere însă este puţin susţinută [1]).

Cunoştinţele privitoare la începutul formării Ţerii Româneşti, din pricina puţinelor isvoare istorice rămase din acele vremuri, sunt încă nesigure; şi mai au nevoie de lungi şi inteligente cercetări până să sosească timpul ca ele să nu mai lase nicio urmă de îndoială în sufletul istoricului dornic de adevăr. Până în prezent, totul se reduce la presupuneri şi deducţiuni sprijinite, fie pe tradiţii, fie pe diplome şi acte răsleţe, ori pe arătările cronicilor scrise cu sute de ani mai târziu.

Dacă este atât de greu de stabilit trecutul unui neam de oameni cari au format epocă în istoria neamurilor, cum nu ar fi şi mai greu de stabilit începutul unor ziduri mute, cari nu au păstrat cu ele în cursul vremurilor decât ceia ce povestesc bătrânii, cum şi scrisele unor pietre ce fac parte dintr'ânsele!?

Dacă tradiţia nu greşeşte, sau nu mistifică adevărul ici-colea, apoi obârşia începutului schitului din Bălteni ne-ar putea-o povestì cei ce-au trăit printre anii 1350—1420. Tradiţia ne încurcă însă prin faptul că amestecă zidirea mânăstirii Snagovului cu aceia a mânăstirii din Bălteni.

Este probabil ca mânăstirea din Bălteni să fie zidită în timpul lui Radu Vodă Basarab cel Inţelept, numit şi *Negru Vodă*, fiul lui Nicolae Alexandru Basarab şi al Doamnei Clara, şi tată al lui Dan Basarab şi al viteazului şi înţeleptului voievod Mircea cel Bătrân [2]). Ştiut e că Doamna Clara fiind catolică a încercat să catolicească şi Ţara Românească; şi poate că tradiţia tocmai acì ţinteşte prin visul în care Dumnezeu îl face necredincios pe Radu Vodă, mai ales că Românii vedeau în catolici nişte lepădaţi de lege, nişte eretici, iar trecerea cuivà la papistaşi o socotiau ei ca un sacrilegiu.

Că Radu Vodă treceà în ochii lumii ca eretic, nu rămâne nicio îndoială, de oarece poporul nu puteà să vadă în feciorul Doamnei Clara decât tot un papistaş, ca şi mama sa.

Deşì Radu Vodă de felul său nu erà un domn tocmai răsboinic, nu e de admis ca în faţa năvălirii plină de urgie a Tătarilor să nu fi luat nicio măsură de apărare.

Cum, fiii săi, Dan şi Mircea, erau mari şi destul de vrednici ca să conducă oştirile, e probabil ca să fi fost trimis chiar vreunul dintr'ânşii împotriva Tătarilor; pe cine însă, e greu de stabilit. Că Radu Vodă îşi întrebuinţă feciorii ca conducători de oştiri în hărţuelile ce le aveà cu vecinii săi, nu rămâne nicio îndoială; de oarece în tot cursul domniei lui găsim în fruntea oştilor şi împotriva duşmanilor, când pe unul, când pe celălalt dintre fiii săi. Şi aceasta, fireşte, cu scop de a-i oţelì în răsboaie. Aşà se explică vitejia şi înţeleapta conducere a oştirilor de către Mircea Vodă împotriva vrăjmaşilor ţerii, culegând pretutindeni lauri de biruinţă.

Istoria ne spune că Radu Vodă a fost un domn foarte religios. Soţia sa, Kalìnikia, care erà de neam împărătesc din Bizanţ, de asemenea a fost de o religiozitate dusă până la bigotism. La aceste înclinări pioase

[1]) Lămuriri mai complete vezi în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. VIII. Desbaterile din 1885—1886, Secţiunea I, pag. 167—170.

[2]) Vezi *Magnum etymologicum Romaniae* de Haşdeu. pag. CCXLVI; şi *Istoria Românilor* de Tocilescu şi Xenopol, secolul al 14-lea.

adăogândŭ-se şi stăruinţele părintelui Nicodem din Prilep, nu este de mirare că multe din clădirile religioase ale timpurilor vechi se datoresc acestui voievod. El mai întrebuinţă însă dependinţele sfintelor lăcaşuri şi pentru alte scopuri de folos obştesc. Astfel, după împrejurări, mânăstirile erau transformate în spitale pentru cei bolnavi, în şcoli pentru învăţătură şi, la vremuri de grea cumpănă, când vrăjmaşii ameninţau ţara, slujiau chiar ca lăcaşuri de adăpostire, atât pentru locuitori, cât şi pentru oştiri. Din această pricină, la construirea mânăstirilor se aveà mult în vedere, atât soliditatea clădirilor, cât şi a zidurilor împrejmuitoare.

Este posibil ca schitul din Bălteni al lui Radu Vodă să fi fost zidit, ori înainte de plecarea lui Mircea în Moldova, spre a detronà pe Iuga Koriatovici (1379), cu care prilej puse în domnie pe Petru Muşat, bătù pe Tătari, omorî pe Iuga şi cuprinse ţara până la Marea Neagră, cu gurile Dunării, pentru care se şi întitulă mai apoi ca *„domn stăpânitor a toată ţara Ungro-Vlahiei şi laturile de peste munţi, şi încă spre ţerile cele tătărăşti"* [1]; ori că va fi fost zidit —lucru mai probabil— după întoarcerea sa din Moldova, spre a sărbătorì înfrângerea lui Koriatovici şi a Tătarilor, cari se vede că năvăliseră pe acele vremuri în ţară. Intrarea lui Mircea în ţinuturile Tătarilor după omorîrea lui Koriatovici nu se explică decât prin dorinţa sa de a se răsbunà în contra lor pentru jafurile şi pustiirile ce făcuseră în Ţara Românească. Acest fapt este întărit şi de tradiţie, pentru adeverirea căreia stau mărturie chiar gorganele pomenite într'însa, gorgane făcute cu prilejul primei ciocniri cu Tătarii. Altă pricină n'ar fi putut îndemnà pe Mircea să intre în pământurile tătărăşti, cu atât mai mult, cu cât Tătarii nu numai că nu erau aliaţii lui Iuga Koriatovici, ci dimpotrivă, erau duşmanii lui, căci răsboindu-se cu el, fuseseră bătuţi şi puşi pe goană.

Deci, în atari împrejurări, Tătarii nu aveau pentru ce să atragă o răsbunare din partea lui Mircea împotriva lor.

Că schitul din Bălteni va fi fost făcut de Radu Negru, sau de fiul său, Mircea, istoria nu ne spune; şi aici nu ne rămâne alt izvor spre a ne lămurì, decât tradiţia, care pune zidirea mânăstirii din Bălteni în seama lui Radu, iar pe aceia a Snagovului, în seama unuia din fiii lui, probabil a lui Mircea. Acest fapt, istoria, până acum nu l-a confirmat, după cum nu a confirmat nici afirmaţia cronicii care ne spune că zidirea mânăstirii Snagovului se datoreşte lui Vlad Ţepeş [2]). Este posibil însă, ca să fi început-o Mircea, iar Vlad să fi înfrumuseţat-o, terminând-o de ispravă.

Se pare însă, că mânăstirea din Bălteni nu fu terminată cu desă-

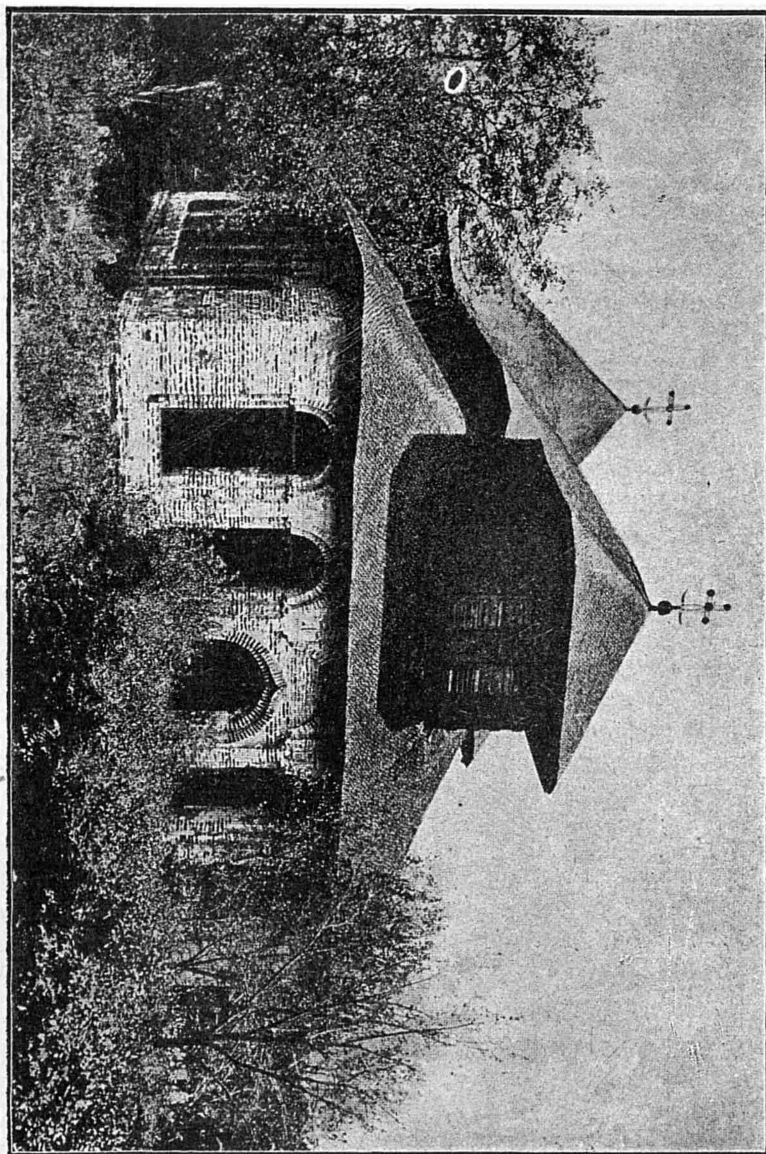
---

[1]) Vezi *„Magnum etymologicum Romaniae"* de Haşdeu: „Cei trei Radu Negru", pag. CCLX şi CCLXI.

[2]) Este probabil ca M-rea Snagovului să fie zidită cu mult înainte de Mircea Vodă cel Bătrân, lucru ce pare a reieşi chiar dintr'un document fără dată, rămas dela însăş Mircea — desigur din primii ani de domnie ai marelui voievod — prin care confirmă acestei mânăstiri satul Ciulniţa depe Buzău, închinat mânăstirii de către fratele său, Jupân Staicu Logofătul, scutindu-l de toate dările către domnie. Originalul acestui document slavonesc scris pe pergament se păstrează în biblioteca Academiei Române, Secţia manuscriselor, Actele M-rii Snagovului, doc. No. 174, pachetul 20; şi ne-a fost comunicat de d-l Stoica Nicolaescu.

Pe lângă Mircea şi mai sus numitul, Staicu Logofătul, Radu-Vodă cel Inţelept a mai avut de urmaşi, pe Dan Vodă (1384 — 1386), pe Vlad Vodă — Pretendentul — (1395 — 1397) şi pe Dobrişan Vornicul.

vârşire nici de Radu, fie datorită împrejurării că după biruinţa împotriva lui Koriatovici a trăit numai [doi ani, fie faptului că având prea multe lăcaşuri sfinte începute, pe aceasta îl va fi lăsat uitării.

Biserica dela Bălteni văzută din faţă.

Se atribuie însă fiului său, Dan Vodă, (1384—1386), cotinuarea lucrărilor începute de tatăl său.

Ceia ce ne face să nu ne mai îndoim câtuş de puţin de faptul că mânăstirea din Bălteni e clădită în epoca propagării catolicismului în Ţară, deci în timpul şi sub înfluenţa Doamnei Clara, este chiar împărţirea inte-

riorului bisericii, care împărțire ne reamintește planul vechilor clădiri bisericești, la catolici.

Bisericile catolice au lăuntrul împărțit în trei părți, afară de nartică sau tindă, care se găsește numai la bisericile mai vechi. Partea întâia dinspre nartică se numește *pronaos*, sau locul pentru femei; partea doua se numește *naos* (ναός=corabie), sau locul pentru bărbați; iar partea treia se numește *altar* (ἄλτις-εως, un templu al lui Zeus; altar, locul pentru jertfe, dela altus, locul cel mai înalt-sfânt, sau locul pentru cele sfințite și pentru Impăratul) [1]). Aceste trei părți trebuie să le aibă fiecare biserică: întâi pentrucă, după biblie, ele reprezintă cortul mărturiei din legea veche, precum și templul lui Solomon, care încă constă din trei părți; și al doilea, pentrucă închipuește pe însăș Sfânta Treime [2]).

Tinda sau nartica, la bisericile vechi catolice, nu e zidită de-a rândul până sus; ci are temelia cevà mai ridicată deasupra pământului, continuându-se apoi în sus prin coloane de piatră sau zid, cari, după ce lasă un fel de ferestre destul de largi și înalte, se împreună în formă de boltitură cu zidul de sus.

Porticul sau nartica aceasta, în timpurile antice ale creștinismului, se mai numià și *trapez* (τράπεζα), fiindcă pe acele vremuri, creștinii adunați la biserică se înfruptau acì, cu toții, din darurile aduse la Sfânta Biserică; și această ospătare se numià *agapă* (ἀγάπη) sau ospăț de iubire frățească. La catolici, porticul acesta se întrebuințează de multe ori și la sfințirea apei, sau la săvârșirea acelor sfinte slujbe ce se pot face și afară din biserică, însă din pricina ploilor sau a altor intemperii se fac acì. Tot acì, poporul face și pomenile pentru sufletele răposaților.

Mai socotesc porticul aceasta și ca un fel de rămășiță istorică a obiceiurilor primilor Sfinți Părinți la creștinarea celor ce voiau a intrà în biserica lui Christos. Se știe că novicii sau frații erau primiți a asistà la serviciile divine până la un anumit punct al slujbei. După aceia erau invitați a ieșì din Sf. Biserică, și nu erà învoit a rămâne în lăuntru decât creștinilor cari dovediseră prin felul lor de viață, prin faptele și prin purtarea lor, că sunt vrednici urmași ai lui Christos. Aceștia primiseră botezul; ceilalți se pregăteau spre a-l primì, și purtau numele de *catecumeni*. Ei aveau o parte din serviciul liturghiei săvârșită într'adins pentru ei, spre a-i pregătì pentru evenimentul cel mare: *botezul*. Lor li erà învoit a asistà la serviciul proscomidiei (punerea înainte) și la liturghia catecumenilor, care începe cu cuvintele: *„Binecuvântată este Impărăția Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii-vecilor“*, și se termină cu cuvintele: *„Câți sunteți chemați, ieșiți; cei chemați, ieșiți; ca nimenea din cei chemați (să nu rămâneți)“*, când, toți frații sau catecumenii trebuiau să iasă din biserică, ca unii ce nu erau vrednici a fi față la prefacerea pâinii și a vinului în corpul și sângele Mântuitorului. După aceia începeà *„Liturghia credincioșilor“*, iar catecumenii ieșiau și, probabil, așteptau sfârșitul Sfintei Liturghii în Portic.

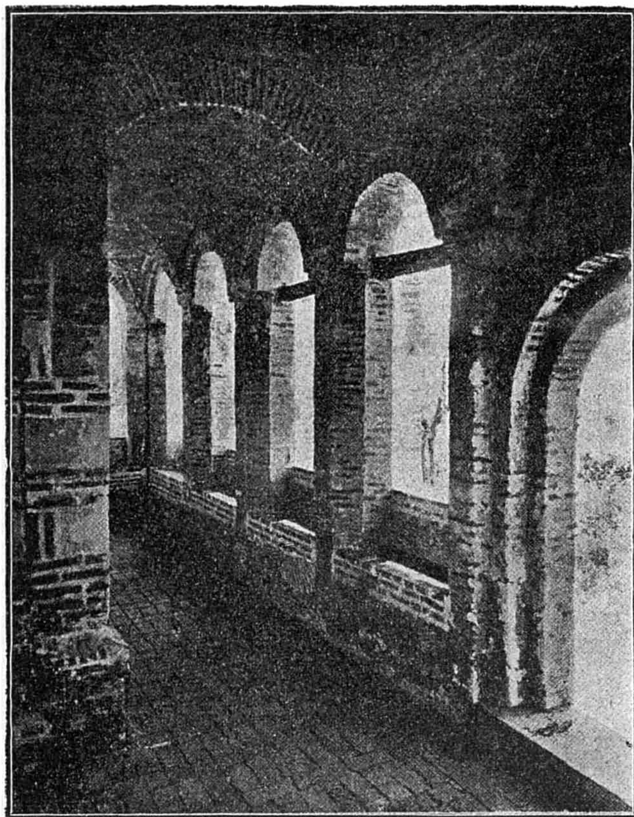
După felul cum este împărțită biserica din Bălteni, ar da de bănuit că între această sală și sânul propriu zis, arhitectul bisericii a rezer-

---

1) Vezi Canonul 69, Sinod. VI.

2) Vezi *Liturgica bisericii ortordoxe catolice* de Juvenal Ștefanelli, profesor la universitatea din Cernăuți.

vat despărțitura pentru femei, care la bisericile ortodoxe ar corespunde cu tinda obișnuită a bisericilor. Totuș, pridvorul din față, ne încurcă întru câtvà clasarea fiecărei despărțituri.

Aripa dreaptă a pridvorului lateral din fața bisericii dela Bălteni.

Oricum ar fi însă clasate despărțiturile acestei biserici, se vede totuș, că ea iese din rândul comunului; și e de mirare că până în prezent, însemnătatea ei istorică a rămas necunoscută. Abià prin Septembrie, 1908, Comisiunea monumentelor istorice, mulțumită d-lui Ioan Kalinderu, a înscris-o în rândul clădirilor de seamă rămase din trecutul Neamului nostru.

Revenind iarăș la cunoștințele pe cari istoria ni le poate pune la îndemână cu privire la schitul din Bălteni, mai găsim că presupunerea noastră, cum că schitului acestuia i s'a pus începutul către sfârșitul secolului al 14-lea, și că asupra împărțirii lui a influențat mult curentul catolic din acele timpuri, are cu atât mai mult temei, cu cât, prin stăruința Doamnei Clara, văduva lui Alexandru Basarab și mama vitregă [1]) a lui Radu al 2-lea Negru Basarab, fiul lui Alexandru, cum și prin desele interveniri ale Papei Urban al 5-lea, catolicismul luase un considerabil

[1]) Vezi *Istoria Românilor* de Xenopol. Edr I, Tom. II, pag. 81.

avânt. Misionari, preoţi: tot ce erà partizan al catolicismului, aveà îngăduiala ca să se folosească de toate mijloacele, numai spre a puteà ajunge la convertirea generală, la împlinirea visului de veacuri al papismului [1]).

Lupta între catolicism şi ortodoxism dură atâta timp cât, duşmanul comun, mahomedanismul, a fost încă departe de ţară. Când puterea Turcilor începù a fi de temut, această luptă fu lăsată la o parte în faţa pericolului musulman.

Luând cârma Ţerii Româneşti, Mircea se folosì de toate mijloacele, spre a ridicà în ochii vecinilor cât mai mult ţara sa. Tractate de alianţă, vitejie, vicleşug: la toate a recurs, spre a-şi întărì poziţia lui şi a ţerii pe care o stăpâneà.

Cu toate acestea, Ţara Românească nu a fost ferită cu desăvârşire de neajunsuri; şi împreună cu ea, nici schitul din Bălteni, aşezat între Bucureşti şi Târgovişte, ţinta jafurilor turceşti, nu a scăpat de urgia păgânilor. Cum, Mircea se amestecase în afacerile Imperiului Turcesc, căutând a se folosì de încurcăturile interne ale Impărăţiei — întâi la 1412, când ajută pe Musa împotriva lui Mahomed, ca să ia tronul turcesc; şi al doilea la 1416—1418, când ajută lui Mustafà cel mincinos, presupusul frate al Sultanului, spre a usurpà domnia Imperiului — a fost natural ca să atragă asupra sa şi a ţerii sale urgia şi răsbunarea turcească; mai ales că loviturile pe cari el le pusese la cale, nu isbutiseră. Cu toate că Mircea bătuse pe Turci, conduşi de însăş Baiazed, la Ròvine, lângă râul Ialomiţa [2]), nu se putù folosì mult de vic-

---

[1]) Vezi *Fragmente din Istoria Românilor* de Eudoxiu Hurmuzaki, Tom. I. pag. 253.

[2]) *Lupta dela Ròvine* dată între Români şi Turci pe Ialomiţa, din pricina sărăciei de isvoare istorice rămase din perioada întemeierii Principatelor Române, a dat naştere la atâtea controverse în rânduirea şi descrierea faptelor istorice din acea epocă, în cât cercetătorii trecutului nostru nu ştiu pe arătările cărui istoric să pue mai mult temei. Nu numai istoricii, între dânşii, nu convin asupra aceloraş chestiuni, ci chiar unul, şi acelaş istoric, deseori a desminţit azi, ceeace a susţinut cu tărie şi convingere, ieri. In privinţa acestei lupte, cercetând arătările istoricilor noştri, nu găseşti doi de aceiaş părere. Unii susţin că Mircea ar fi avut două lupte încununate de isbândă împotriva lui Baiazed: una la *Ròvine*, lângă Craiova, imediat după lupta dela *Còsova*; şi a doua în *judeţul Ialomiţa*, sau pe *râul Ialomiţa*, după bătălia dela *Nicopole*. Alţii zic c'au existat un *Ròvine în Ialomiţa* şi altul în *Dolj, lângă Craiova*. Sunt istorici cari atribuiesc lui Mircea o singură luptă împotriva lui Baiazed pe pământul valah, luptă victorioasă; şi aceştia au mai mult temei de dreptate. Data nehotărîtă a acestui eveniment, dată care variază dela istoric la istoric, este iarăş o dovadă a nesiguranţei în care plutesc încă, cercetătorii trecutului nostru.

Până la o vreme, toţi istoricii erau unanimi pentru o singură luptă, dată la Ròvine, în judeţul, ori pe râul Ialomiţa. Răposatul Haşdău, în *Originile Craiovei*, arată că isvoarele sârbeşti pomenesc de o luptă dată în vremea lui Mircea *supt Craiova*, în care au murit mai mulţi răsboinici de seamă ai Serbiei. Intâmplându-se ca prin părţile *Doljului* să fie un deluşor — azi acoperit cu vii — cu numele *Ròvina*, deal de care nu se leagă nicio amintire istorică, nicio legendă, şi care acum cinci sute de ani cu siguranţă că va fi avut cu totul alt nume, s'a făcut legătură între Ròvinele citate de cronicile româneşti, lupta de supt Craiova citată de cele sârbeşti, şi numirea acestui deal; şi de acì, istoricii au părăsit Ialomiţa şi au trecut în Dolj, admiţând că Baiazed a pătruns în Valahia pe la Severin, când el nu aveà ce căutà cu oştirile prin acele părţi ale Ţerii Româneşti, neavând răsboi nici cu Sârbii, cari îi erau dejà vasali, şi nici cu Ungurii. Afară de asta, nici Mircea n'aveà ce căutà cu oştirile prin fundul Olteniei, unde nu aveà nici locuri de adăpost, şi nici capitala ţerii nu erà în aceà parte. In *Istoria Românilor pentru cursul secundar*, d-nul Iorga spune că satul

toria sa. Se știe că Mahomed, urmașul acestuia, spre a pedepsì în chip simțitor pe Mircea pentru necredința sa, trimise în Valahia un însemnat nu-

Ròvine există și azi, când de fapt n'a existat și nu există niciun sat cu numele *Ròvine*, ci numai un cătun și o vale cu numele *Rovinari*, situate în județul Gorj, plasa Jiului, și nicidecum în Dolj, cu atât mai puțin pe lângă Craiova.

Rostul luptei de *supt Craiova*, îl vom vedeà mai la vale.

Punând față în față arătările cronicilor românești, cum și ale celor streine — în special ale celor sârbești — și ținând seamă și de descoperirile ulterioare ale istoricilor, descoperiri făcute în acte răzlețe, în diplome domnești, etc., activitatea răsboinică și frământările politice ale Țerii Românești, în vremea domniei lui Mircea, par a fi avut următorul curs: Mircea ocupă tronul Valahiei după moartea fratelui său, Dan. Anul suirii lui pe tron încă e nesigur; s'a admis ca mai probabil anul 1386. Mircea simțindu-și țara prea mică, căută a-i întinde hotarele prin cuceriri. El supuse ambele laturi ale Dunării, Dobrogea cu cetatea Dârstorului, Bugeacul tătărăsc, numit mai apoi Basarabia — dela neamul Basarabilor —, cetatea Chilia, etc. El mai întărì cetatea Giurgiului, care ajunsese în acele vremuri cheia Țerii Românești.

Când pericolul musulman amenință creștinătatea, se unì și el cu Sârbii, Bosniacii, Albanezii, Ungurii și Polonii, susținând lupta dela Còsova — în Serbia —, unde creștinii au fost aproape îngenunchiați. Amurat fiind omorît, Baiazed îi luă locul. El plecă în Asia să potolească niște răscoale. Dela această luptă, Serbia și Bulgaria trecură sub suzeranitatea Sultanului. Mircea văzând puterea Turcilor se plecă și el înaintea Sultanului, căruia se legă a-i plătì tribut cu începere din 1391, numai să-l lase să domnească în pace. Sigismund, regele Ungurilor, dușmănì pe Mircea pentru aceasta, și năvălì în Țara Românească. El se împăcă cu Mircea numai când văzù că pericolul turcesc amenință Ungaria; și făcù alianță în contra Turcilor cu Românii, cerù ajutor și dela Francezi, dela Germani, etc. In ciocnirea dela Nicopole, din nechibzuința Francezilor, creștinii au fost bătuți. Baiazed se gândì a pedepsì pe Mircea pentru călcarea tractatului dintre ei. El dădù poruncă Sârbilor, cari-i erau vasali să intre în Valahia. Probabil că a făgăduit Țarului sârbesc stăpânirea pământurilor ce va cucerì; de acì și furia luptei ce trebuie să fi avut loc — după cum scrie un cronicar sârbesc din veacul al 16-lea — *supt Craiova*, capitala din acele vremuri a Banatului Olteniei. Sârbii au fost bătuți și puși pe goană de Români, sub conducerea vreunui Ban oltean. Paralel cu Sârbii au pătruns în Valahia, spre a o supune, și Turcii, conduși de însăș Baiazed. Giurgiul erà în acele vremuri o cetate de seamă a Valahiei. Mircea îl întărise și-l făcuse un vad de apărare în contra vrăjmașilor de peste Dunăre. Turcii asemenea întăriseră insulele din fața Giurgiului, cu alte prilejuri *(Fragmente din Istoria Românilor,* de Hurmuzaki, Tom. I, pag. 294); deci nu e probabilă intrarea Turcilor în Valahia, nici pe la Severin, nici pe la Turnu-Măgurele și nici pe la Silistra, sau Călărași, cum zic unii și alții dintre istorici. Baiazed a intrat în țară pela Giurgiu, căci el trebuie să fi țintit și Bucureștii, cari, după cum spune Dionisie Fotinò, erà reședința de iarnă a lui Mircea. Bătrânul voievod trebuie să-l fi hărțuit încă dela trecerea Dunării, cu care prilej s'a și retras din Giurgiu; l-a atras apoi spre București, sau poate că chiar a ocolit Bucureștii, și l-a încurcat prin locurile rovinoase dintre M-rile Snagov și Bălteni, prin apropierea Ialomiței — Băltenii fiind la o mică depărtare de râul Ialomița. Acì, Mircea aveà, în Bălteni și Snagov, două adăposturi strașnice împotriva dușmanului. Turcii, rătăciți în imensul codru al Vlăsiei, au fost decimați de Români prin hărțueli. Baiazed se văzù silit a se retrage, lucru ce încurajă și mai mult pe Mircea în atacurile lui. Hărțuiala ajunse goană curată; și Baiazed abià putù scăpà c'un pâlc de oaste, urmărit de Mircea peste Dunăre, până aproape sub zidurile Adrianopolului, capitala europeană a Turciei.

Acesta trebuie să fie adevărul asupra luptelor de *supt Craiova* și cea dela *Ròvine pe Ialomița.*

După această memorabilă victorie, pomenită mai în toate cronicile streine ale popoarelor vecine, a urmat pentru Mircea tot o perioadă de sbucium, hărțuit și el, când de Unguri, când de Turci, când de răsvrătiții din lăuntrul țerii, cari-i vânau domnia. Anul sfârșitului lui, iar nu se cunoaște cu certitudine. După toate probabilitățile, s'a admis anul 1418.

măr de ostași, cari pustiì țara în lung și în lat, cu foc și sabie, prădând și arzând: sate, orașe, biserici, mânăstiri; și luând robi pe toți cei pe cari-i întâlniseră în calea lor [1]).

In urma jafurilor turcești, din schitul Bălteni nu mai rămăsese bun de folosit decât moșia din jurul scheletului mânăstirii. Această moșie, fiind proprietate a schitului, urmă a se administrà de călugării greci. Sprijiniți pe sentimentul religios al poporului român, sentiment dus până la bigotism, aceștia căpătaseră o influență fără margini în Valahia. Puterea lumească fiind subjugată de cea spirituală, toți cei puternici ai țeri se plecau smeriți înaintea dorințelor prea sfințiților călugări atonieni.

Incă din secolul al 14-lea, această influență erà mai mult decât precumpănitoare în mersul trebilor țerii.

Muntele Aton sau Sfântul Munte, cum și Muntele Sinai, Sf. Mormânt din Ierusalim și celelalte locuri sfinte din Orient, fiind privite de Poporul Român ca niște localități mistice, în care sălășluià puterea dumnezeiască, erà natural ca și călugării greci emigrați din aceste locuri, să fie priviți ca reprezentanți ai Celui Atotputernic; și deci, înconjurați de toată cinstea și supunerea, în orce împrejurare.

In acest chip se explică pentru ce, călugării atonieni și neatonieni au dat năvală în Țara Valahilor, împănând mânăstirile și schiturile românești, și răsfățându-se în bunurile cu cari evlavioșii fondatori au fost înzestrat lăcașurile sfinte ce întemeiaseră.

Influența călugărilor greci ajunsese însă la apogeul creșterii sale sub domniile religioase ale voievozilor: Radu al 4-lea cel Mare (1494—1507 [2]), fiul lui Vlad Călugărul și, în special, a lui Neagoe Basarab (1512—1521), fiul lui Basarab cel Tânăr sau Țepeluș Vodă.

Inainte de a merge mai departe, să pătrundem puțin cu cercetarea și în isvoarele ce ne arată importanța de care s'a bucurat în vremurile trecute partea Țerii Româneștĭ, pe unde se află schitul din Bălteni.

Am spus că acest schit al Băltenilor a fost zidit în timpul formării Principatului Țerii Românești. Din faptul că tot prin această parte a fost zidită și M-rea Snagovului, reiese că nepătrunsul codru al Vlăsiei erà odinioară un punct strategic în luptele ce voievozii țerii aveau cu popoarele din dreapta Dunării, iar mai târziu cu Turcii; de acì și nevoia ca ei să-și ridice prin părțile acestea adăposturi pentru retragere la vremuri grele.

Dar, dacă primii voievozi au prețuit poziția strategică a numitului codru, apoi nici urmașii lor la domnia țerii nu au privit fără interes partea aceasta a Vlahiei. Astfel, Laiot Basarab cel Bătrân și, mai târziu, Pătrașcu cel Bun, au socotit nemerit a-și mutà reședința domnească la Gherghița, localitate în jud. Prahova, tot prin partea locului, nu departe de schitul Bălteni. Aceasta reiese din documentele secolelor al 15-lea și al 16-lea, cari, pe lângă arătările de mai sus, numesc și privilegiile ce voievozii timpurilor acelora acordaseră Gherghicenilor [3]). Ba, mai încoà, găsim pe Matei Basarab, că și el înălță în Gherghița o biserică domnească, care există și astăzi. Curțile domnești, ale căror ruine, până mai anii trecuți

[1]) Vezi *Fragmente din Istoria Român.*, de Eudoxiu Hurmuzaki, Tom. I, p. 296.
[2]) Vezi *Istoria Românilor* de A. D. Xenopol. Vol. II. pag. 442.
[3]) Insăș Mihai Viteazul trebuie să fi avut reședința domnească la Gherghița, căci îl găsim semnând acte date din această localitate.

puteau evocà încă în închipuirea vizitatorului mărirea vremilor apuse, de asemenea au fost reclădite tot de el. Azi însă nu mai există; au avut și ele, soarta celor dela Bălteni [1]).

Istoria ne spune de așijderea, că sultanul Mahomed, într'una din cruntele lupte ce avù cu Vlad Țepeș, fu strașnic bătut de acesta. După multe hărțueli între Turci și Români, Mahomed se hotărî a pătrunde cu oștirea până în inima Valahiei. Armata lui Țepeș se întărì într'un loc înconjurat de bălți și de pădure mare. Incercările Sultanului de a-l scoate pe Țepeș din întăriturile sale fură zadarnice, căci, la urmă, din lipsă de hrană și de teama armatei ungurești ce veneà în ajutorul lui Vlad Țepeș care erà cumnatul regelui unguresc, se văzù silit să se întoarcă în desordine la Adrianopol, capitala Turciei, urmărit de oștile lui Țepeș. Turcii au făcut oarecare manifestări de veselie, vrând a da poporului să înțeleagă că sultanul se întorsese victorios [2]).

Cele spuse mai sus nu mai lasă nici o îndoială, că luptele dintre Țepeș și Mahomed trebuie să fi avut loc prin pădurile Codrului Vlăsiei, cam între lacul Snagov și lacul Bălteni, unde Vlad aveà două adăposturi pentru oștire între zidurile M-rii Bălteni și acelea ale M-rii Snagov. Că aceste poziții trebuie să fi fost perfect cunoscute de el, nu rămâne nicio îndoială, căci altfel cum ar fi știut de locul minunat și de insula singuratică a lacului în care rezidì M-rea Snagovului de numele căreia se leagă atâta faimă?!

Afară de aceasta, acì erà locul cel mai nemerit, unde ar fi putut ține calea dușmanului, așteptând ajutorul aliatului. Acì erà jumătatea drumului între București și Târgoviște; pe acì treceà drumul ce duceà dela București la Brașov; și deci, pe acest drum trebuià să aștepte Țepeș ajutorul unguresc; iar la nevoie, dacă ar fi fost bătut de Mahomed, apoi tot pe acest drum puteà să-și găsească scăparea, fugind în Ungaria, la cumnatul său, Matei Corvin.

De oarece domniile religioase ale lui Radu al 4-lea cel Mare și Neagoe Basarab au lăsat urme în istoria Țerii Românești, și fiindcă aceste urme s'au resfrânt asupra întregului așezământ religios din țară, nu e de prisos a ne oprì puțin și asupra domniei acestor evlavioși voievozi.

Dacă Radu al 4-lea a rămas cunoscut posterității sub numele de «Cel Mare», apoi aceasta se datorește înclinărilor sale religioase, cari l-au ridicat în ochii poporului bigot.

Cultivarea sentimentelor lui evlavioase se datorește în mare parte Patriarhului Nifon dela Constantinopol.

Acest Patriarh rătăcitor, după mazilirea sa, fu adus în România de Radu cel Mare, care'l cunoscuse în tinerețe la Țarigrad.

Nifon, fiind Grec, venì în Țară întovărășit de numeroși călugări greci, cari găsiră acì tovarăși ce începuseră a imigrà în Țară încă din timpul lui Mircea. Așà se începù, încetul cu încetul, înrâurirea grecească asupra Țerilor Române: sub masca fățarnică a religiosității, ajungând cu câtevà secole mai târziu atât de nefastă pașnicului și obijduitului neam românesc [3]).

---

[1]) Vezi *Monografia Domeniului Coroanei Gherghița* de Gh. Manolescu și Gh. Codrescu, pag. 1—2.

[2]) *Columna lui Traian.* 1883, pag. 39—40—41.

[3]) Vezi *„Domnia Fanarioților“* de Zallony.

Pe când în ţerile apusului mergeau Grecii învăţaţi, ajutând, prin cunoaşterea limbii eline, pătrunderea ştiinţelor vechi şi desgroparea trecutului anticelor timpuri; la noi veniau Grecii din pătura de jos a poporului, cari în loc de a aduce cevà ales cu ei, aduceau năravurile cele mai stricate.

In curând, Nifon căută a încălcà cu puterea sa prerogativele Domnului, ceia ce nemulţumì pe Radu şi-l făcù a-l îndepărtà. Nifon, isgonit din ţară, plecă la Sfântul Munte, unde murì în 1508 [1]). Rămăşiţele sale au fost aduse în ţară, din porunca lui Neagoe Basarab, şi primite cu mare cinste. Domnitorul poruncì a fi consfinţite ca moaşte, iar numele lui, trecut printre numele sfinţilor [2]).

Biografia Patriarhului Nifon prezintă pentru noi o îndoită însemnătate: întâi, că ne arată ce au putut să facă Grecii, şi în special călugării greci, creind dintr'un connaţional al lor un semi-zeu, pe care l-au înconjurat de o aureolă fantastică de sfânt, arătându-l lumii ca stăpân al puterilor firii, şi punându-i pe seamă minuni cari mai de cari mai miraculoase — părţi esenţiale absolut trebuincioase oricărui candidat la titlu de *„sfânt"*; şi al doilea, fiindcă în biografia sa ni-se înşiră toate operile religioase: clădiri, reclădiri şi îmbunătăţiri făcute de Neagoe Basarab mânăstirilor şi bisericilor din ţară, cum şi celor dela Sfântul Munte [3]).

Din şirul mânăstirilor şi bisericilor numite ca zidite, terminate sau restaurate de Neagoe Vodă, biografia Patriarhului Nifon ne arată şi o biserică «Sf. Nicolae» [4]), Sfânt pe care-l prăsnueşte cu hram, şi biserica din Bălteni.

Cercetând dacă în muntele Atonului există vreo biserică sau mânăstire cu numele «Sf. Niculae» [5]), am găsit că Mânăstirea Zograful poartă numele acestui Sfânt, însă e lavră bulgărească. Ca lucrări istorice isvorîte din evlavia voievozilor români, la această mânăstire se află: o trapeză zidită de Ştefan cel Mare la anul 7003 dela facerea lumii — 1495 dela Christos —, deci înainte de Neagoe Basarab [6]); cum şi pirgul mânăstirii, care e zidit de Bogdan Vodă, fiul lui Ştefan cel Mare, la 7025 dela facerea lumii — 1517 dela Christos.

Tot acì se păstrează şi două steaguri dela Ştefan cel Mare, cum şi icoana Sfântului Gheorghe, purtătorul de biruinţe, pe care voievodul o purtà cu sine în toate războaiele.

Cum, în acea biografie se mai spune că Neagoe a rezidit şi îmbunătăţit multe biserici şi mânăstiri făcute de alţii înaintea lui, dar pustiite în urmă de păgâni şi dărăpănate de vreme, probabil că nici mânăstirile din Bălteni şi Snagov nu au scăpat dragostei şi osârdiei evlaviosului voievod, mai ales că aceste mânăstiri făceau parte din cetăţile de apărare ale ţerii; şi nu e admisibil ca ele şi starea lor să nu-i fi fost cunoscute lui Neagoe.

Faptul că Neagoe apare ca restaurator al Mânăstirii dela Argeş, ctitor al Mitropoliei din Târgovişte, înzestrător al atâtor lăcaşuri sfinte; cum şi par-

[1]) Vezi *Arhiva istorică.* Biografia lui Nifon. Tom. I, f. 2, pag. 140.
[2]) Aceeaş. Tom. I. f. 2. pag. 144—145.
[3]) Aceeaş. Tom. I. f. 2, pag. 147.
[4]) Aceeaş. Biografia Sfântului Nifon de Gavriil, protatul Atonului.
[5]) *„Muntele Atos"* de Arhimandritul Nifon, superiorul M-rii Sinaia.
[6]) Vezi *„Călătoria în Atos"* de T. Burada, publicată în Revista pentru istorie, arheologie şi filologie", Tom. I, f. II, pag. 397—402.

ticularitatea că între M-rea dela Argeș și biserica din Bălteni există asemănări arhitectonice pronunțate [1]), ne face să credem că lucrările de restaurare ale schitului Bălteni trebuie să fi fost conduse chiar de Meșterul Manole, vestitul arhitect al celui mai artistic monument național al Românilor: Mânăstirea dela Argeș. Acest meșter, numit și Manole Panselin [2]), care a dirigiat construirea celor mai multe lucrări făcute de Neagoe Basarab în Muntele Atonului, erà de fel chiar din Aton [3]), unde s'a făcut cunoscut prin meșteșugul său arhitectonic. Neagoe Basarab, care umplusese tot Orientul și Tesalonicul împreună, cu dăruirile sale, și care a adunat la Argeș tot ce Atonul aveà mai de frunte în artă, de acì l-a cunoscut, încredințându-i mai apoi lucrarea M-rii Argeșului.

Odată cu zidirea Mânăstirii dela Argeș, și poate. și a Mitropoliei din Târgoviște, sigur că i-a încredințat și celelalte reparații făcute de Neagoe la bisericile și mânăstirile mai de seamă din țară ; iar după moartea lui Neagoe, bineînțeles că Manole s'a întors la Aton, unde și-a reînceput activitatea sa de zugrav, meșteșug pe care îl cunoșteà destul de bine [4]). Picturi de ale sale se păstrează și astăzi la Mânăstirile Protatul și Vatopedul din Sfântul Munte Aton.

Suntem îndreptățiți deci a crede că acest faimos meșter trebuie să se fi amestecat și la restaurarea M-rii din Bălteni, căreia i-a redat trăinicia și puterea de a răzbì prin secoli, păstrând doar puține urme din dărăpănările timpului.

CAP. VI.

SCHITUL BĂLTENII IN VEACUL AL 16-LEA.

Lupta dela Periş dintre boieri şi Mircea Vodă Ciobanul. Relele îndurate de schitul Băltenii în urma acestei lupte. Influența religioasă şi politică a Grecilor în Țerile Româneşti. Intinderea averilor mânăstireşti la secularizarea lor de către Cuza Vodă. Lupta religioasă dintre Greci şi Papistaşi. Starea poporului în veacul al 16-lea.

Multe și fără număr sunt neajunsurile și răutățile venite peste Țara Românească, chiar dela închegarea Poporului Român.

E o minune că Neamul Românesc, după atâtea sbuciumări istovitoare, în mijlocul poftelor streine nesățioase de cuceriri, îngenuchiat voinței vecinilor puternici atât în lăuntru, cât și în afară, s'a ridicat mândru și viguros în fața celor ce-l credeau amorțit pentru veșnicie.

Se zice că nevoile, pe omul nevoiaș, îl doboară; iar pe cel tare, îl oțelesc.

Se vede că nevoile și neajunsurile întâmpinate de Români în lun-

[1]) *Revista pentru istorie, arheologie și filologie,* Vol X, f. II, pag 258: Spiridon Popescu, Observațiuni critice asupra bisericii din Bălteni.

[2]) Extracte din jurnalul *„Biserica ortodoxă română",* anul 1882. Meșterul Manole de Arhimandritul Ghenadie Enăceanu, pag. 42.

[3]) Aceeaș, pag. 47.

[4]) Aceeaș, pag. 53-54-69.

gul veacurilor i-au întărit împotriva vijeliei necazurilor și le-au dat curajul să înfrunte cu bărbăție nenorocirile abătute peste biata țară. Altfel nu se explică puterea de viață și de rezistență de care ei au dat, și dau încă, probă.

Dar, nevoile Țerii au fost și ale oamenilor, și neajunsurile îndurate de oameni s'au răsfrânt și asupra lucrurilor din jurul lor.

Nevoile și necazurile trecute peste biata țară au lăsat urme în fiecare colțișor al ei. Nu puteà deci să se strecoare printre aceste necazuri nici schitul din Bălteni, mai ales că fiind atât lăcaș religios, cât și vad de apărare, stăteà ca o țeapă în ochiul dușmanului. Dărăpănat, jefuit, ars: a isbutit a răsbì printre nevoi mulțumită voievozilor cari în timpuri de liniște îndreptau stricăciunile făcute de streinii ce dădeau iama prin Țară.

Dar, schitul din Bălteni n'a avut de suferit stricăciuni numai dela streini; ci, câteodată, chiar cei din țară aruncau răsbunarea lor în spinarea bietelor ziduri! Așà, prin anul 1547, o partidă dintre boierii nemulțumiți cu domnia lui Mircea Vodă Ciobanul, d'ale cărui cruzimi se dusese faima, cu oaste înjghebată din oameni plătiți cu bani, au pornit ca să alunge pe domn depe tronul țerii. Mircea Vodă, prinzând de veste, merse cu oștire împotriva lor. Prima ciocnire avù loc la Periș, în apropiere de Bălteni. Lupta fu crâncenă. Boierii luptară pe viață și pe moarte, căci se gândiau că de va ieșì biruitor Vodă, tot vor fi omorîți. Dintre boierii de seamă își găsiră sfârșitul la Periș, în lupta cu Mircea Ciobanul : Udriște Năsturel, Teodosie Banul și alții [1]). Vodă biruì și urmărì pe boierii scăpați, în dorul d'a-i curățà depe fața pământului. Cei ce-au luat drumul Brașovului și-au mântuit zilele; iar aceia cari au căutat scăpare la călugării dela Bălteni au căzut în mâinile Domnitorului și au fost spânzurați de crăcile copacilor, în vederea tuturor, ca pildă pentru cei ce vor mai îndrăznì a se răsvrătì vreodată.

Dacă schitul din Bălteni a fost sau nu cuibul de chibzuire al boierilor porniți împotriva lui Mircea Vodă, nu știm; însă, nu rămâne îndoială că boierii biruiți trebuie să fi căutat adăpost între zidurile Băltenilor, cari sunt ca la patru kilometrii departe de Periș.

Acì, boierii fugăriți opunând rezistență, e probabil că Mircea, spre a pune mâna pe ei, trebuie să fi făcut stricăciuni mari schitului până să-l poată luà. După pătrunderea în schit, firea crudă a acestui voievod numai la milă și la îndurare nu ne face să ne gândim.

Schitul din Bălteni fiind mai mult o cetate de apărare la timpuri grele, voievozii depe vremuri nu i-au purtat de grijă decât în marginile destinației ce o aveà, adică să fie în bună stare, pentru ca să poată susține vreun atac dușmănesc. Retras în inima Vlăsiei, schitul Băltenii erà puțin căutat de călugării greci, cărora le plăceà să se răsfețe mai mult în Capitala Țerii. La schiturile și mânăstirile prea izolate se găsaiu aproape numai călugări români. Grecii, știau ei unde e de trăit!

Pe lângă cusurul izolării, schitul din Bălteni mai aveà și pe acela de a fi sărac în averi, din care pricină, schimnicia aveà puțină căutare între zidurile sale. Acì erau trimiși, de obiceiu, călugării cari aveau de ispășit vreun păcat sau de făcut vreo pedeapsă.

---

[1]) Cronica lui Constantin Căpitanul. *Magazinul istoric pentru Dacia.* Tom. I, pag. 176.

De altfel, în tot timpul cât a domnit influenţa călugărilor greci în Ţerile Române, a fost o normă repartizarea călugărilor români la schiturile şi mânăstirile sărace; pe când Grecii Patriarhului Nifon se resfăţau nesupăraţi în mânăstirile cele mai avute din Ţară, lăfăindu-se în veniturile nenumăratelor moşii dăruite de ctitori, şi bucurându-se de acareturile, prăvăliile, hanurile, viile, birurile puse de domnie într'adins pentru folosul mânăstirilor, fără a fi obligaţi să deà cuivà vreo dare cât de neînsemnată.

Astfel erà traiul călugăresc: îmbuibare, pe deoparte; şi scuteală de orice, pe de altă parte.

Spre a se vedeà câte averi erau în stăpânirea călugărismului, şi cât bănet le treceà prin mâini, e deajuns a amintì că, la secularizarea averilor mânăstireşti de către neuitatul în veci, *Voievodul Alexandru I Ioan Cuza, Liberatorul României* subjugată călugărismului grec, aceste averi cuprindeau moşii ce apropiau o treime din întinderea Ţerilor Române; iar venitul încasat se ridicà la peste 25 milioane lei noui, ceea ce reprezintà atunci un capital de cinci miliarde. Dacă mai adăogăm la această sumă şi valoarea pădurilor nedesfundate depe aceste întinderi, suma preţuirii averilor mânăstireşti treceà de zece miliarde [1]).

Cum, lupta Papilor pentru catolicizarea Ţerilor Româneşti erà acum mai aprigă ca în trecut, şi rezistenţa ortodoxismului, în acest secol, a fost dârjă, mai dârjă ca ori când. Meritul, în această privinţă însă, nu e numai al Românului, căruia poate i-ar fi fost indiferent dacă în fruntea credinţei lui este Papa dela Roma, sau Patriarhul dela Ţarigrad; ci, în mare parte este şi al călugărilor greci, cari au luptat cu îndârjire contra propagandei catolice.

Dar, această luptă nu au dus-o ei pentrucă-i dureà sufletul atât de mult de credinţa ortodoxă; ci, îngroziţi de perspectiva scăpării din mâini a averilor mânăstireşti, a celor zece miliarde şi mai bine.

Dacă ar fi răuşit propaganda catolică, toate acestea le sburau din mână, aşà că ar fi fost nevoiţi: ori să se catolicească şi ei, ori să plece de unde au venit.

Pentru viţelul de aur luptau ei, nu pentru prestigiul religiei ce o profesau.

Profesia lor nu erà decât un fel de mască ce le slujeà la ajungerea scopului pe care-l urmăriau, ajutaţi de acele timpuri bigote şi evlavioase, şi înarmaţi cu deviza: «*Capul plecat, de sabie nu-i tăiat!*»

Grecii din mânăstiri datoresc în mare parte atingerea scopului lor, mai ales poporului de jos, care nu înţelegeà şi nu ar fi putut să înţeleagă altfel religia, decât cum o apucase din moşi-strămoşi. Ţăranul nu puteà să-şi închipue preoţii altfel, decât după calapodul celor greceşti. In ce priveşte boierii, şi chiar unii din voievozi, de mult dăduseră coatele cu Papa; aceasta însă n'a folosit întru nimic Papismului. Totul a fost o iluzie trecătoare, câştigată după o luptă lungă şi plină de mult sbucium.

Dacă am cercetà puţin şi starea poporului de jos în aceste vremuri turburi, atât pentru Ţară, cât şi pentru credinţă, am vedeà că, faţă de halul mizerabil în care îl aduseseră pe Român jafurile şi năvălirile streinilor, cum şi birurile şi angaralele stăpânirii, numai credinţa, numai nădejdià că Dumnezeu va aduce vremuri mai bune, i-au ţinut curajul.

Voievozii, boierii, slujbaşii ţerii, slugile boiereşti: toţi căutau a se

[1]) A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*. Ed. I. Vol. III. Capitolul: Biserică, şcoală şi alte aşezăminte. pag. 660.

folosì de sudoarea țăranului care nu mai știà cine-i este stăpân și cui să se plece mai întâi.

Epoca domniei lui Neagoe a fost pentru tot norodul o epocă de mizerii. Acest maniac religios, acest voievod bigot, pentru îndeplinirea nebuneștilor sale cheltueli făcute cu bisericile și mânăstirile din Țară și din Orient, împilase poporul cu dăjdii peste dăjdii.

Atâtea dări fără socoteală, sleiseră pe bieții locuitori.

Dacă în jurul numelui lui Neagoe s'a format o aureolă de mărire din pricina clădirilor religioase ridicate de el, cum și din cauza numeroaselor daruri făcute bisericilor și mânăstirilor din toate părțile creștine ortodoxe, apoi această aureolă se vede întunecoasă, fiind umbrită de chipul cum a agonisit banii cu cari și-a potolit patima sa religioasă.

Dar, poporul nu erà îngenuchiat numai în lăuntru de nesațiul celor atotputernici; el mai erà rob și străinilor, căci în timpul lui Neagoe, țara plăteà Turcilor un tribut anual de trei mii de bani roșii[1]), adică nouă sute de taleri. Afară de asta, Neagoe se mai îndatorase a da pe fiecare an câte șase sute de prunci pentru armata ienicerilor. Acesta erà prețul cu care el își răscumpărase liniștea, din partea Turcilor [2]).

Cu toate sacrificiile făcute de popor și țară, vremurile ce au urmat domniei lui Neagoe au devenit din ce în ce mai turburi. Către sfârșitul secolului al 16-lea, furtuna desnădejdiei începù a vuì dela un cap la altul al țerii. Poporul, sătul de stăpânii din lăuntru: voievozi, boieri și slujbași, nu mai putù duce și jugul stăpânilor din afară, jugul Turcilor. Mihai Viteazul dădù semnalul scuturării acestui jug. Toți Românii văzură în Mihai pe Liberatorul Neamului românesc și Mântuitorul crucii, mai ales după celebra victorie dela Călugăreni; și toți, ca unul, porniră o goană turbată împotriva asupritorilor de până atunci, scuturându-și grumajii amorțiți subt genunchiul cotropitorilor, spre a cădeà, nu mult după aceia, subt călcâiul lor.

Sfârșitul acestei scurte reînvieri fu tot așà de trist ca și sfârșitul viteazului, dar nefericitului voievod, căruia i-se datorà. Poporul căzù într'o stare de letargie și mai grozavă decât aceia din care părù a renaște un moment. De acì înainte, în țară, totul fù: Vodă, Mitropolitul, boierii și călugării. Poporul robià.

CAP. VII.

RELAȚIILE POLONEZULUI STRYCOWSKY DESPRE SCHITUL DIN BĂLTENI.

Insemnările lui Strycowsky. Temeiul acestor însemnări. Erori geografice și istorice. O părere a d-lui Al. D. Xenopol. Deslușirile date de răposatul B. P. Hașdeu. Adevărul ce pare a rezultà din aceste însemnări.

Știri scrise din trecutul dedemult al Țerii Românești avem prea puține; fiindcă cele scrise despre acest trecut așà de scump nouă, Ro-

---

[1]) Saint Martin, în lucrarea sa, „*La Roumanie*" tipărită la Paris în 1848, la pag. 4, spune că Valahia plăteà Turcilor în secolele al 15-lea și al 16-lea peste 10.000 de galbeni. Despre tributul de copii, nu ne vorbește nimic.

[2]) Engel, in *Antiq. Hist. Valachiae*. Part. I pag. 198.

mânilor, nu s'au păstrat cu aceeași sfințenie, ca azi. Din această pricină: parte au pierit, prea puține au putut fi conservate și cercetate cu băgare de seamă, iar cea mai mare parte zac necunoscute, fie prin arhivele țerii, fie prin arhivele streine, ori chiar în lăzile cine știe cărui necunoscător al comorilor ce posedă. De aceea, o cunoștință istorică, până să fie hotărîtă cu siguranță, e înterpretată în felurite chipuri; și, de obicei, când, pentru lămurirea adevărurilor istorice, nu se mai găsesc alte isvoare mai hotărîtoare decât spusele bătrânilor, atunci se dă cuvântul tradiției.

Ne amintim că, după tradiție, schitul din Bălteni se zice c'ar fi zidit în urma unei biruințe a Românilor asupra Tătarilor, de către Radu Negru Vodă.

Aceste spuse par a fi confirmate de un călător polonez, pe nume Matei Strycowsky, în însemnările sale de călătorie.

La 1574, acest călător, întorcându-se în Polonia, din Turcia, prin țara noastră, în trecerea sa pare a fi vizitat și schitul din Bălteni. Cum, dela înființarea schitului, până în anul vizitei lui, trecuseră aproape două secole; și cum, pe acele vremuri, istoria neamului eră proprietate a poporului, nefiind concentrată în volume, și sprijinită pe isvoare și cercetări sigure ca astăzi, probabil că a fost informat greșit, sau poate că chiar el insuș s'a indus în eroare, având oarecare cunoștințe istorice proprii ale sale și nepunând temei pe informațiile luate; căci în notele lui de călătorie spune că această biserică este făcută în urma unui războí cu Ungurii. El zice: «*Regele ungar, Carol, ridicând un răsboi năprasnic asupra domnului muntenesc Basarab* [1]), *fu bătut cu desăvârșire prin stratagemă, de către Munteni și Moldoveni, astfel în cât cu puțini ai săi abià-abià putù scăpà cu fuga în Ungaria. Pe locul bătălie, domnii muntenești zidiră o biserică și ridicară trei stâlpi de piatră, precum eu însumi văzui în 1574, întorcându-mă din Turcia, dincolo de târgușorul Gherghița, două zile de drum dela orașul transilvănean Sibiu*» [2]).

Felul cum Strycowsky își redactează notele sale arată inteția sa de a face mai mult istorie; iar cele văzute nu sunt decât un fel de mărturie a adevărului istoric, presupus de el. Probabil că Strycowsky și-a orânduit notele de călătorie la întoarcerea sa în Polonia; așa că până să sosească acasă a avut destul timp să mai uite din informațiile luate, și să le înlocuiască cu produse d'ale imaginației sale; sau, în cazul cel mai fericit, cu cunoștințe izolate, din capitalul său de cunoștințe istorice.

Mai întâi, după cum am mai spus, primele începuturi ale Țerilor Românești sunt mai puțin cunoscute decât însăș istoria Egiptului antic. Totul se sprijină pe tradiții și pe însemnări răslețe, închegate în sensul arătărilor tradiției. Cu atât mai puțin deci se cunoaște istoria veacurilor al 13-lea și al 14-lea, în cari au trăit Carol Robert și Alexandru Basarab.

Istoria acestor secole e plină de atâtea semne de întrebare, încât chiar azi, când pare a li se fi găsit răspunsul, în urma inteligentelor cercetări ale istoricilor noștri de frunte, totuș, un isvor nou, un document necunoscut, pe toate le poate răsturnà, cu toată siguranța ce ele par a inspirà!

Cum puteà dar, un călător venit în treacăt prin țară, cu două sute

[1]) Sigur că se referă la Basarab cel dela 1330.
[2]) Vezi fragmentul acesta reprodus în traducere de răposatul B. P. Hașdeu, din Strycowsky, în *Arhiva istorică*, Tom. II. pag. 7.

de ani mai târziu, să cunoască evenimentele petrecute cu două secole înaintea lui, într'o ţară pe care n'o cunoşteà bine şi al cărui trecut nu-l interesase poate deloc, niciodată?! Cu atât mai puţin temei putem pune pe ştiinţele istorice pe cari el ni-le dă, cu cât, faţă de adevărurile azi stabilite, ele exprimă neexactităţi.

Astfel, el spune că lupta s'a dat între Unguri deoparte, şi Munteni şi Moldoveni de alta ; deci bagă în cauză şi pe Moldoveni, cari, în vremea luptei, încă nici nu erau organizaţi în stat propriu zis [1]).

Tot Strycowsky mai zice că domnii munteneşti au ridicat pe locul luptei o biserică. La câţi domni o fi vrut oare a se referì? Doară, şi pe vremea aceia, ţara n'a avut decât un singur domn; şi nici despre mai mulţi domni în şir nu poate fi vorba! Ceia ce putem oprì ca sigur din spusele lui, nu e decât cele ce a văzut, adică: o biserică dincolo de târguşorul Gherghiţa, în 1574, care biserică a fost zidită în urma unei bătălii. Ca sprijin că cunoştinţele istorice ale lui Striycowsky sunt nesigure, avem neexactitatea cunoştiinţelor sale geografice. El spune că Gherghiţa e departe de Sibiu două zile de drum, şi că Gherghiţa este în dreptul Sibiului.

Aceste note curioase a făcut pe d-l Xenopol să spună că a existat o Gherghiţă în Argeş, însă acum nu mai există [2]).

Socotesc că nici n'a existat vreodată o Gherghiţă în Argeş, căci de-ar fi existat, n'ar fi fost deajuns ca să ne-o păstreze numai Strycowsky în notele sale; ci, vreo geografie, vreun document, vreo tradiţie cel puţin, ne-ar fi lăsat cevà ca amintire despre acest *târguşor* argeşean.

Trebuie să ne gândim că de urma unui târguşor nu se poate pierde aşà repede. Ştim noi numirile şi urmele localităţilor depe vremea Romanilor; şi urmele unui orăşel care există acum trei sute de ani să piară cu localitate cu tot, ar fi prea curios!

Răposatul Haşdău, încercând a conformà spusele lui Strycowsky cu adevărul, îl scuză pe acesta zicând că ori n'a înţeles informaţia, ori n'a fost bine informat, ori mai probabil a încurcat propriile sale notiţe de călătorie, punând în locul cetăţii Negru-Vodă din Argeş târguşorul Gherghiţa din Prahova, care are aface numai cu Braşovul. Mai spune că această biserică ar fi existat până mai secolul trecut în cetăţuia lui Negru Vodă; iar drept probă aduce, nu ruinele bisericii, ci nişte citate ale generalului rusesc Bauer. Acest general, care a trăit prin secolul al 18-lea, deci cu două sute de ani mai târziu ca Strycowsky, vorbind de satele din lungul Argeşului, între altele zice că cetatea lui Negru Vodă e ca o capelă pe vârful unui foarte înalt munte; asemenea mai ne aduce ca mărturie şi citatul din Sulzer, care vorbeşte de cetatea lui Negru Vodă tot ca de o capelă.

Mai departe, tot Răposatul Haşdeu, vorbind de rolul strategic al cetăţii pe vremea lui Mihai Viteazul, spune că contimporanul Walther, scriind în 1597 după o relaţie a logofătului muntenesc Teodosie, tradusă în limba polonă, zice că, la 1594, pe când Turcii se întăriau în Târgovişte, Mihai aşteptând ajutoare din Ardeal se retrăsese în fundul munţilor, în vechea cetate a lui Negru Vodă, pe care o dărâmaseră dedemult Turcii,

---

[1]) Data întemeierii Moldovei, admisă de istorici, este 1359 — vezi *Istoria Românilor* de Xenopol, Ed. I. Tom. II, pag. 38 —, deci aproape de anul morţii lui Alexandru Basarab, şi cu 17 ani mai târziu de moartea lui Carol Robert (†1342).

[2]) Vezi *Istoria Românilor* de Xenopol. Ed. I. Tom. II. pag. 80. Nota 22.

și care totuș, în timp de răsboi, rămâneà un excelent loc de adăpost [1]).

De vreme ce la 1597 se spuneà că Turcii dărâmaseră dedemult această cetate, care de va fi avut vreo biserică într'ânsa, întâi pe ea ar fi ras-o depe fața pământului; cu atât mai mult nu se poate vorbì de existența unei biserici în secolul al 18-lea, adică cu două sute și mai bine de ani mai târziu. Iar în ce privește afirmațiile lui Bauer și Sulzer, acestea nu se pot luà decât ca simple comparații ale cetății cu o capelă pe vârful muntelui. Și dacă la 1597 se ziceà că dedemult fusese dărâmată, apoi cum puteà s'o vază Strycowsky cu 23 de ani mai înainte; și încă să vază și cei trei stâlpi de piatră ! ?..

Adevărul e că el trebuie să fi văzut biserica schitului din Bălteni, care i-a fost în drumul întoarcerii lui spre Polonia. Probabil că el a poposit acì, în mersul său. Localnicii, ținând în seamă că e oaspe strein și încă venit dinspre Turcia, suzerana Principatului Valahiei, trebuie să-i fi făcut o primire mulțumitoare. Buna găzduire și atențiile ce-i vor fi arătat Valahii au măgulit pe Polon. In darea de seamă ce a făcut asupra călătoriei sale se va fi gândit a menționà trecerea lui prin Valahia, legând-o, fără alte comentarii, de oprirea sa la numitul schit. Posibil ca în timpul șederii sale la Bălteni să se fi interesat de trecutul și istoricul schitului. Neștiind limba țerii și poate, și cel ce i-a slujit ca tâlmaci și conducător necunoscând bine istoria trecutului nostru, îi va fi vorbit de Neamul Basarabilor, de Negru Vodă, întemeietorul schitului, despre moartea lui Vlad Dracul la Bălteni în luptă cu Ungurii și câte altele.

Dela schit, Strycowsky va fi luat drumul către Polonia trecând prin târgul Gherghița, fosta capitală a lui Pătrașcu cel Bun (1554-1558). Dacă pune Sibiul în locul Brașovului, aceasta lasă a se înțelege că el nu și-a continuat drumul spre Polonia, prin Ungaria; ci, pe aiurea.

La sosirea lui în Patrie, rânduindu-și notele și impresiile căpătate în cursul călătoriei, a căutat a le face mai interesante împănându-le cu pasagii din istoria țerilor și localităților pe unde trecuse.

Din pasagiul citat, vedem cât de slab geograf, și mai ales istoric, a fost Strycowsky, căci Sibiul nu vine în dreptul Gherghiței, ci Brașovul vine în această direcție; asemenea, lupta între Basarab Vodă și Carol Robert nu s'a întâmplat, nici la Bălteni, și nici la cetatea lui Negru Vodă, din Argeș, ci aiurea.

In ce privește cei trei stâlpi văzuți de el, e posibil să fi fost niscai stâlpi din cei ce se obișnuește a se pune la morminte, stâlpi așezați la căpătâiul unora din ctitorii înmormântați la schit. Pe stâlpi vor fi stat scrise deslușiri asupra persoanelor ce zăceau sub pământ, în dreptul lor. Strycowsky își va fi aruncat ochii pe scrisul depe pietre, se va fi făcut a înțelege cele citite, apoi și-a văzut de drum; iar acasă a făcut istorie, așà cum ne-a lăsat-o în descrierea călătoriei sale.

Adevărul, am arătat care este.

---

[1]) *Magnum etymologicum Romaniae*, Tom. IV. „Negru Vodă" pag. CXC—CXCI.

CAP. VIII.

SCHITUL DIN BĂLTENI ŞI ISVOARELE ISTORICE.

Concordanţa tradiţiei orale cu isvoarele istorice. Asemănarea planului bisericii din Bălteni cu planul bisericii mânăstirii Cozia. Clădirile religioase sârbeşti din secolele al 13-lea şi al 14-lea, faţă cu cele româneşti contimporane. Stăpânii din secolul al 16-lea ai moşiei Bălteni. Rezidirea schitului Bălteni de către maica Anghilina. Pricina acestei rezidiri. Inălţarea schitului Bălteni ca metoh al mânăstirii Snagovului. Jafurile şi pustiirile venite peste schit. Ultimii stăpâni ai moşiei şi schitului Bălteni, înainte de a fi închinat mânăstirii Ivirului din Sfântul Munte.

După tradiţia orală păstrată de bătrâni, am văzut că schitul din Bălteni este cu mult mai vechi de cum îl arată pisania pusă deasupra uşii (1626). Cum, această tradiţie ne-a păstrat amintirea, atât a voievodului întemeietor — Radu Negru —, cum şi a lui Hrizea Vornicul, restauratorul de mai târziu, numindu-l Hristea Vodă, ea prezintă pentru trecutul schitului un deosebit interes, căci concordă cu arătările isvoarelor scrise, din cari reiese că Hrizea Vornicul nu este decât restauratorul, iar nicidecum ziditorul din temelie al schitului Bălteni.

Dar, nu numai din tradiţia orală şi din isvoarele istorice scrise reiese că schitul din Bălteni a fost croit cu mult înainte de secolul al 16-lea sau al 17-lea; ci chiar stilul şi împărţirea clădirii ne îndreptăţesc a da schitului o vârstă cu mult mai mare decât cea dedusă din leatul pisaniei.

Biserica din Bălteni nu se aseamănă nici uneia din celelalte clădiri religioase zidite în secolul al 16-lea sau al 17-lea. Ea are un plan al ei original, cu totul deosebit de planul vreunei biserici sau mânăstiri din ţară, şi o notă caracteristică în construcţie, ce nu se mai obişnuià în acele secole.

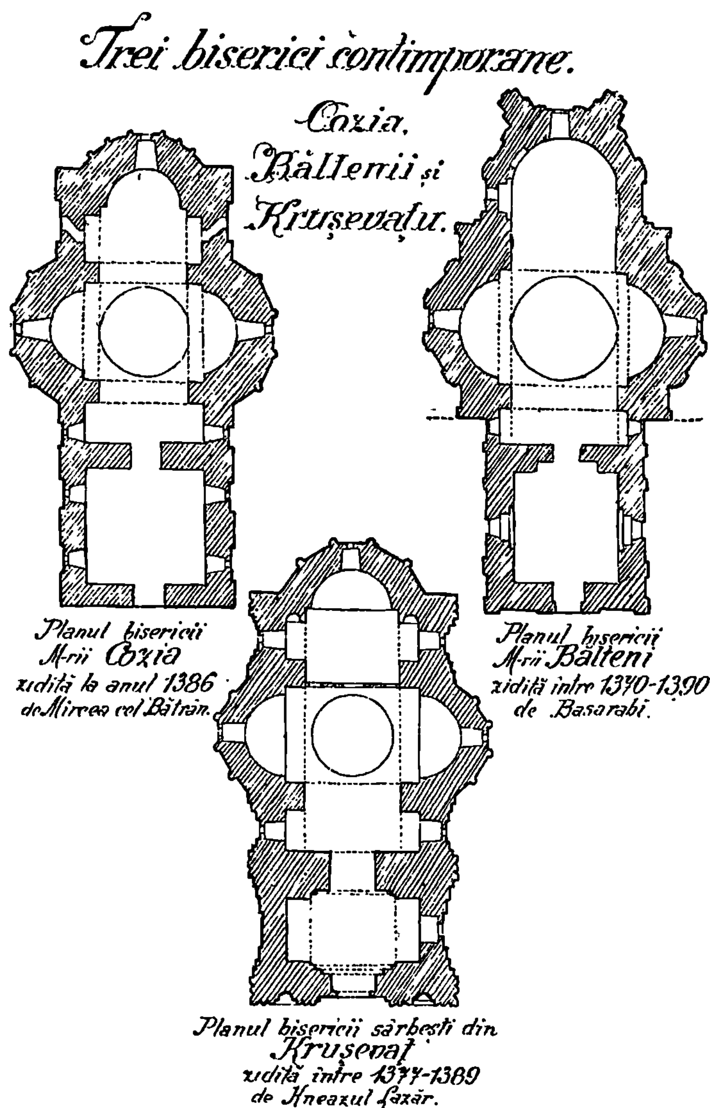
Am spus într'un alt capitol că, în ce priveşte planul, biserica din Bălteni are oarecare asemănare cu bisericile mânăstirilor Cozia şi Curtea de Argeş; iar construcţia se aseamănă întru câtvà bisericilor dela mânăstirile Snagovul şi Mihai Vodă din Bucureşti, cum şi bisericilor domneşti din Curtea de Argeş şi Târgovişte.

Dacă am lăsà la o parte ceardacul bisericii schitului din Bălteni, am observà o asemănare isbitoare între planul acestei biserici şi cel al bisericii M-rii Cozia. S'ar păreà că ambele au fost făcute după unul şi acelaş plan.

Trecând graniţele ţerii în Serbia, vom da peste numeroase mânăstiri şi biserici vechi din secolele al 13-lea sau al 14-lea, cărora li se cunoaşte leatul zidirii. Este uimitoare asemănarea acestor clădiri religioase sârbeşti, mai ales în ce priveşte planul, cu mânăstirile Cozia şi Bălteni. Planuri aproape la fel cu ale acestor monumente româneşti găsim la mânăstirile: *Kruşevaţ*, zidită pe la sfârşitul veacului al 14-lea de Kneazul Lazăr, *Kalenici*, zidită de fiul său, Despotul Ştefan, *Rudeniţa* — în ruine —, *Semendria*, etc.

Asemănările de construcţie iarăş ne învederează legătura ce există în aceà epocă între arta sârbească şi cea românească. Clădirile religioase

sârbești mai sus numite se deosebesc de cele românești numai prin superioritatea mărimii lor și prin artistica combinație a tencuelii exterioare; de interior nu vorbesc de oarece prin restaurările ulterioare și-a pierdut

nota originală primitivă. Unele din aceste clădiri sunt zidite numai din piatră și din cărămidă, sau numai din cărămidă.

Asemănarea cea mai isbitoare ne-o dă însă mânăstirea Krușevațul, care se apropie de biserica din Bălteni atât de mult în ce privește pla-

nul și construcția, în cât pare că amândouă ar fi operile aceluiaș arhitect [1]).

Față de aceste constatări, nu numai rămâne nicio îndoială asupra contimporaneității lor

Din tradiția orală reiese că biserica din ălteni e zidită de Radu Negru în acelaș timp cu mânăstirea Snagovul Deși a fost o perioadă istorică în care zidirea Snagovului s'a atribuit lui Țepeș, totuș cercetările din urmă și documentele aflate mai încoă ne-au arătat că Țepeș nu a fost decât restaurator al numitei mânăstiri, căci s'au găsit danii făcute Snagovului încă din timpul domniei lui Mircea, deci într'o epocă anterioară domniei lui Țepeș.

Făcând abstracție de tradiția orală, și lăsând la o parte chiar asemănarea planului cu acela al altor biserici cu mult mai vechi; neținând în seamă nici chiar felul stilului și al construcției, cari nu sunt acelea ale secolului al 16-lea sau al 17-lea, și totuș nu se poate admite ca leat al zidirii schitului din Bălteni anul 1626, cel arătat în pisanie.

Deși Hrizea Vornicul, nimicind vechea pisanie, a căutat să rupă legăturile schitului cu trecutul, totuș, acte, documente contimporane, ne arată că Hrizea nu este decât unul dintre reziditorii schitului.

Un document din 16 Mai, 1628 [2]), deci la doi ani mai târziu după rezidirea schitului de către Hrizea, ne spune că moșia Bălteni a fost proprietatea boierilor din Cojești. Cel mai vechi boier citat în documente este un oarecare Badea vel Vornic dela Măgurele, care a lăsat moșie Bălteni, împreună cu alte averi, ficei sale, maicăi Catalinei; iar aceasta la rândul său, a lăsat averile sale maicăi Anghilina monahia, care a întemeiat mânăstire în satul Bălteni.

In acelaș document ni-se mai spune că în zilele răposatului Simion Vodă Moghilă, maica Anghilina a murit, iar mânăstirea a fost arsă și pustiită. După moartea maicăi Anghilina, averile acesteia fură împărțite între cei doi fii ai săi: Barcă Postelnicul și Badea din Cojești.

Urmașii acestora, și anume: Ilina, Dospina și Voica, fetele lui Barca Postelnicul, măritate cu Gheorghe, Marcu și Pătru; și jupâneasa Neaga, fata Badii din Cojești, măritată cu Neacșu Postelnicul, au vândut moșia Bălteni, pe la anul 1620, lui Dumitrașcu Clucerul și soției sale Alexandra, fica lui Hrizea vel Logofătul [3]).

Hrizea, socrul lui Dumitrașcu Clucerul, ajuns Vornic, rezidește mânăstirea din Bălteni, răscumpără moșia Bălteni dela gineri-său Dumitrașcu Clucerul, și împreună cu alte sate de prin prejur le face danie mânăstirii [4]).

Din cele de mai sus reiese destul de lămurit că schitul din Bălteni nu este întemeiat de Hrizea Vornicul; și, deși documentele nu ne mai pomenesc de vreun întemeietor sau reziditor al acestui schit mai înainte de maica Anghilina, totuș, nici această maică nu trebuie privită decât tot ca reziditoare, și nicidecum ca întemeietoare a numitului schit.

Nu e de admis ca maica Anghilina să fi zidit din temelii schitul din Bălteni, căci nu vedem nicio pricină cu temei rațional, care să fi îm-

---

[1]) Vezi un studiu mai amănunțit asupra bisericilor sârbești aci numite în lucrarea d-lui George Balș, *O vizită la câtevà biserici din Serbia.*

[2]) *Condica mânăstirii Radului-Vodă,* care se află în păstrare la Arhivele Statului, f. 184.

[3]) Aceeaș. f. 181. și 183.

[4]) Aceeaș. Documentul din 20 Iulie, 1648. f. 191.

boldit-o spre acest fapt. Ce scop de ordin practic, sau fie chiar de ordin sufletesc, ar fi putut-o îndemnà să ridice o mânăstire cum e cea din Bălteni; și afară de aceasta, tocmai în inima unui codru nepătruns și neumblàt de cât de jivinele sălbatece și de cei alungați din mijlocul oamenilor?!

Pe lângă aceasta, în acele timpuri, și chiar mai târziu, femeile nu s'au văzut ridicându-și ctitorii, decât în tovărășia soților lor. Și apoi, în acele vremuri turburi, în care s'ar puteà presupune, după document, că s'a ridicat mânăstirea, i-ar fi fost tare anevoie să-și procure materialul necesar unei clădiri cum e cea dela Bălteni.

Și, afară de asta, ce-ar fi urmărit ea prin zidirea unei clădiri așà de trainice, cu ziduri groase, ascunsă ochiului, în mijlocul mlaștinilor, etc?....

Dacă-i erà aminte să comemoreze vreun act trist, de ce n'ar fi făcut o biserică?!...; și în altă parte, nu în Vlăsia. La ce ar fi cheltuit sume destul de mari, spre a face o mânăstire; căci așà spune documentul?...

Adevărul trebuie să fie altul; și, fiindcă ne ajută și actele scrise rămase din vremurile dedemult, să căutăm a pătrunde acest adevăr.

Am văzut sbuciumările și neajunsurile întâmpinate de biată țară în secolul al 16-lea. In urma luptei dintre boieri și Mircea Ciobanul în jurul Băltenilor, probabil că schitul din Bălteni a rămas în părăsire, sau aproape ca în părăsire. In apropierea lui, mai avuți și mai puternici erau boierii din Cojești. Aceștia vor fi profitat de starea de părăsire a schitului, și-și vor fi apropiat averii lor și pământurile acestuia, cu ruinele lui.

Din călugărirea a două din urmașele acestui neam de boieri, trebuie să deducem că numai mari mâhniri le-au îndemnat pe jupânesele din Cojești a îmbrăcà rassa călugărească. Probabil că atât maica Catalina, cât și maica Anghilina, înainte de a se călugărì au fost căsătorite; zic probabil, deoarece numele soților lor, nu se cunosc. Faptul că fiecare a avut copii, nu ne mai lasă nicio îndoială asupra acestui lucru.

Dela Badea Vornicul, care a trăit pe la începutul veacului al 16-lea, în timpul lui Radu cel Mare [1]), până la moartea maicăi Anghilina, cea pomenită ca restauratoare a schitului Bălteni, au trecut aproape o sută de ani. In acest răstimp, cine știe ce dureri va fi îndoliat sufletele maicăi Catalinei, mai întâi, și maicăi Anghilinei, mai târziu?!

Cred că durerea sufletească a maicăi Anghilina trebuie să fi fost strâns legată de schitul Bălteni. Fie că va fi căzut acì tatăl, ori soțul său, în lupta dintre boieri și Mircea Ciobanul; fie că, chiar murind de moarte bună, va fi fost înmormântat lângă acest sfânt lăcaș corpul unuia, sau chiar ale mai multor membri scumpi din familia sa.

Starea de dărăpănare a schitului va fi hotărît-o să-i poarte de grijă, spre a nu se nărui peste mormintele celor scumpi ei.

Numai în felul acesta ne putem explicà rezidirea schitului din Bălteni de către maica Anghilina; zic rezidire, căci o ridicare din temelii nu e nicidecum de admis.

Se va zice că, dacă schitul din Bălteni a existat mai înainte de a fi rezidit de maica Anghilina, pentru ce nu-l mai găsim pomenit și în documentele sau scrierile anterioare acestei rezidiri?!...

---

[1]) *Cronica lui Șincai.* Ed. II, Tom. II, pag. 177, anul 1507.

Am văzut însă, că localitatea Bălteni mai este pomenită într'un document din timpul lui Vlad Vintilă Vodă, în care ni-se spune că aci a ajuns moartea pe Vlad Voievod cel Bătrân. Deci localitatea există cu numele de Bălteni încă din timpul acestui Vlad Voievod, care se presupune a fi fost Vlad Dracul, tatăl lui Vlad Țepeș. In document nu ni se spune însă, dacă localitatea erà sat, sau mânăstire; ori și sat, și mânăstire. Dar, de vreme ce stabilește numele Bălteni, trebuie să fi fost un punct hotărît acela care purtà acest nume. Punctul acesta nu puteà fi decât: ori un sat, ori o mânăstire, căci de oraș sau altcevà, în Codrul Vlăsiei, nu e de vorbit.

După cum a fost o regulă cu puține excepții, întemeierea satelor și orașelor în apropierea apelor, tot astfel, a fost un obicei legat de însăș firea religioasă a Românilor, ridicarea satelor în apropierea mânăstirilor. Cum, satul Bălteni a existat din secolul al 14-lea, trebuie să fi avut vreun lăcaș religios, în care sătenii să se fi putut rugà lui Dumnezeu. Acest lăcaș n'a putut fi altul, decât biserica schitului din apropierea satului; căci, în acele vremuri de sărăcie pentru țăranul român, a admite un lăcaș de biserică special pentru sat, este a admite un mare lux pentru sătenii din Bălteni, cari ar fi găsit de prisos și peste puterile lor înălțarea unei biserici, când aveau la un pas de sat un astfel de lăcaș sfânt.

Dacă până la Hrizea Vornicul nu-l mai găsim pomenit, nici cu danii, nici în alt chip, aceasta se datorește faptului, că schitul din Bălteni trebuie să fi fost socotit ca metoh al mânăstirii din Snagov; și, darurile și daniile făcute Snagovului răsfrângându-se și asupra schitului, nu se mai treceà în actele de danie și numele lui, ci se treceà numai numele mânăstirii Snagovului, care erà îndatorată a purtà de grijă și schitului Bălteni.

Cum i-a purtat de grijă, se vede din faptul restaurării lui de către maica Anghilina; căci dacă mânăstirea Snagovul i-ar fi îngrijit de nevoi, nu ar fi fost de trebuință intervenția maicăi Anghilina.

Dar, schitul nu avù parte a se bucurà mult timp de îmbunătățirile făcute de către restauratoarea sa. Documentul citat mai sus ne spune că în anul morții maicăi Anghilina, mânăstirii i-s'a întâmplat ardere și pustiire, în zilele răposatului Simion Vodă Moghilă, care domnì în Țara Muntenească dela sfârșitul anului 1600 până către jumătatea anului 1602.

Jaful și pustiirea ce venì peste schit nu fu din partea păgânilor, ci chiar mâini creștine l-au prădat, mai grozav chiar decât păgânii.

Simion Movilă căpătase domnia Munteniei ajutat de Poloni. Zamoischi, cancelarul polon, când aduse pe Simion în domnie, îi lăsă ca sprijin patru mii de Poloni și Moldoveni. Aceștia, ocrotiți de însăș voievodul țerii, o prădară în chipul cel mai cumplit.

Despre aceste prădăciuni fără seamăn, Anonimul românesc zice: *„O! săracă țară, ce-au pățit atunci cu Leșii și Moldovenii, că au prădat și au jăcuit toată țara, și mânăstiri, și boieri, și săraci, până ce au luat tot ce au găsit la dânșii“* [1].

Jaful cel mai mare însă, fu făcut de Unguri, cari năvăliseră în țară conduși fiind de Gavriil Batori, venind împotriva lui Radu Șerban Basarab, nepotul lui Neagoe Basarab, la 30 Decembrie, 1610.

O cronică din acele vremuri ne arată în prea dureroase cuvinte

---

[1]) Anonimul românesc, în *Magazinul istoric pentru Dacia.* Tom. IV. p. 301.

jaful cumplit și grozava prădăciune ce trecù atunci peste întinsul Valahiei: *„nimic nu fu cruțat: nici biserici, nici mânăstiri; ele fură prădate nu numai de aurul şi argintul lor, ci şi de coperământul lor de plumb. Mormintele fură deschise și icoanele sfinților despoete de tot argintul, aurul şi podoabele lor. Poporul de jos se aflà în starea cea mai desperată, fiind nevoit, pe un ger cumplit, a rătăcì prin păduri. Țăranii ce fură găsiți pe la casele lor, fură tratați în chipul cel mai crunt, de Secui şi haiduci; prin toate casnele siliți să-şi arate banii şi după aceia tot ucişi. Către sexul femeesc se comiseră neomeniile cele mai înfiorătoare“* [1]).

Ne putem închipuì că după aceste două jafuri, unul mai cumplit de cât altul, schitul din Bălteni nu mai rămăsese decât un schelet de zidărie, iar călugării — de vor mai fi fost — și sătenii, încă din timpul acestor prădăciuni, vor fi luat-o rasna, fiecare, încotrò i-au dus picioarele și le-au văzut ochii.

In aceste timpuri așà de turburi, am văzut că între stăpânii moșiei pe care erà zidit schitul din Bălteni se făceau schimbări mari. Urmașii maicăi Anghilina, ori împinși de nevoi, ori din greutatea d'a-și împărțì pământurile rămase, sau fie chiar din alte pricini necunoscute nouă, vândură moșia Băltenii lui Dumitrașcu Clucerul, ginerile lui Hrizea vel Logofătul; iar acesta o vândù mai târziu socrului său, spre a o face danie schitului din Bălteni, rezidit de dânsul, schit pe care-l închină mânăstirii Ivirul din Sfântul Munte.

Fiindcă, prin rezidirea schitului din Bălteni, Hrizea și-a legat destul de strâns numele de acest schit, să căutăm, pe cât ne va fi cu putință, a cercetà originea boierilor Hrizești.

(Va urmà).

I. POPESCU-BĂJENARU.

DESPRE ORIGINEA CUVÂNTULUI „BOSNIA“ [1])

(Urmare).

In isvoarele polone, [1]) ungureşti, [2]) moldoveneşti, [3]) italieneşti, [4]) sârbă [5]) şi persiană, [6]) dintre secolele XIII—XV, apare Muntenia cu conumele şi cu terminologia „negrului“, care epitet de „negru“ o capătă atât toată dinastia Basarabilor cât şi ţara pe care au domnit-o ea (Basarabia), deoarece cuvântul „Arab“, „Arap“ tot aşà ca şi „Mauro“, ca şi „Μαύρος„ în limba Peninsulei Balcanice e sinonim cu *„negru“*. [7])

Astfel apare Moldova în secolul al XIV când intrase dânsa în legătură cu Patriarchatul din Stambul cu numele „Μαυροβλαχία“ [8]). In acelaşi timp e numit în un document din anul 1350 al împăratului sârbesc *Dušan,* principele Munteniei, Alexandru Basarab, regele ve-

[1]) *Annales Cracov. brev.,* în Mon. Germ. SS. XIX, p. 666; „Tartari subjugatis *Bersabensis,* Litwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt“. Aceasta pentru anul 1259. Relativ la analele capitulare (Kapitel=annalen) din Crakovia vezi *Zeissberg,* Istoria polonă al evului de mijloc; *Annales Sanctae Crucis,* M. G. SS. XIX p. 680 ad annum 1260. *„Thartari subjugatis Bersabeis“* (Variaţia: „Barsabeis“ şi „Bessarabis“). In Kapitelannalen amintite mai sus stă pentru anul 1259 M. G. SS. XIX p. 600. „Eodem anno Thartari *barbarica rabie sevientes...“* Nu cumva vrea acest citat să ne arate, că textul ar fi aci falsificat, nu e cumva acel citat prin urmare mai bătrân? — *Hasdeu* p. 61 sq. cunoaşte numai pre *Dlugosz* şi pe contimporanii sei.

[2]) Cronicon Budense ed. Podhradezky, p. 250: „Anno D. 1330, feria sexta ante festum beati Martini în terra *Bazarad* Carolus rex fraudulenter est devictus“. *Hasdeu,* pag. 64.

[3]) In o convenţiune comercială moldo-polonă din anul 1407, retiparită (publicată) în *„Archiva istorică a României“,* I. 1. p. 131, apare oraşul Bacaŭ ca frontieră despre *Bassarabia.* Hasdeu, p. 63.

[4]) *Papa Grigorie XI* în o scrisoare către Ludwig al Ungariei, 1372: „Quod in eisdem, *Bosnia* scilicit, Rascia ac *Basarath,* et aliis partibus... multi schismatici et haeretici commorantur“. Apud Hasdeu, p. 65.

[5]) *Chronica sârbească* din mânăstirea *Trnoša* scrie între anii 1320—1330 cum că împăratul romano-bulgar Michail a căpătat pe când invadase el în Serbia subsidii şi dela Românii bassarabieni. Aceasta o susţine şi *Kantakuzino* ed. Bonn. I. p. 175. El le numeşte însă aceste trupe „Οὐγγροβλάχοι“. Tot la Hasdeu, pag. 64.

[6]) *Raschid-ed-din* apud *d'Ohsson,* Histoire des Mongoles, La Haye 1834, II, pag. 627, după Hasdeu (I. pag. 68) „Bazaran-bam“. Amintit şi de *Dr. Ilie Gherghel,* în opul seu: Zur Geschichte Siebenbürgens pag. 27, A. 1.

[7]) *Du Cange,* Glossarium med. lat. IV, pag. 329, 547 — *Karadzić,* Lexicon, pag. 6. Hasdeu, p. 95.

[8]) *Acta Patriarchatus Constantinopolitani* ed. Miklosich-Müller, Vindobonae 1850, II, Nr. 435 (p. 167); 440 (172); 444 (178); 454 (202); 461 (208)... Numărul 404 (p. 129) la Hasdeu, p. 107 însă nu se referă la „Μαυροβλαχία“, ci la „Οὐγγροβλαχία“, deci dară apare Moldova cu acest epitet (nume) nu la anul 1389 ci abea la anul 1393.

cinilor noştri al *„Tatarilor-Negri“* [1]. Tot aşa este numit numele „Basarab“ şi în poesiile populare sârbeşti şi bulgăreşti în o formă poetică de *„Arab-Tatar“* şi de *„Arab“* [2]. Şi Turcii cari cunoşteau prea bine atât pe Arabi cât şi pe Tătari, cari erau de o origine cu ei, întrebuinţară acest epitet de „negru“ şi numiră pe Valachi *„Kara-Iflak“* iară pe Moldoveni după întemeitorul acestui stat *„Kara-Bogdan“*. Dela Turci luară apoi Sârbii şi Bulgarii [3] această numire de *„Kara-vlach“* şi *„Kara-Bogdan“* [4].

Aceste două ţări Muntenia şi Moldova, fură apoi astfel numite prin tot timpul posterior până aproape în timpul cel mai nou, şi însemnau prin această numire, pe lângă teritoriul, şi poporul acestor ţări, însemnau deci un *„ce comun“* un *„ce aparte“*, special ce aparţineà poporului român [5]. Astfel apar şi aşà numiţii *„Cumanii negri“*, [6] dar numai în cronicele ungureşti, ca locuitori ai României şi ai Basarabiei de astăzi [7].

Tot aşà se pot acì alăturà şi comunicările fabuloase despre ţările şi locuitorii Schitieĭ, transmise de editorul „Eddei“, *Snorro Sturluson* (1178—1241) [8]. Comunicările sterile ce le avem despre „Ungurii

---

[1]) *Maikov.* Istoria srbskoga naroda. Beograd 1858, p. 43: „Alexandra Cara sumeg živuščich Crnjih Tatar“, apud Hasdeu p. 99.

[2]) *Hasdeu,* pag. 98, passim. El citează şi pe etnograful şi istoriograful rus *Bessenov* (se pare după nume că şi el se trage din stirpa „Bessi“-lor, respective a „Bessenilor“ şi că nu e de origine slav) care prin studiele sale literare vine la următoarea concluziune relativ la însemnătatea cuvântului „Arap“ în poesia poporală la Slavii din Sud-Ost: „Vse, čto v drevniiu poru, v epochu uže v proĉem iasnoi istorii, nazyvalos v obzirnom smyslie *Cerno-Voloskim,* v tvorčestvie Bolgarskom nosit imia *Arapskago,* a sami *Cernye Volochi* imia *Arapov.*

[3]) Hasdeu, I. p. 106—107.

[4]) La Sârbii din secolul al XVI: *Rječnik* hrvatskoga ili srpskoga jezika Zagreb 1892—1897, IV, p. 862, *Hasdeu,* p. 98, 100.

[5]) Acea ce scrie *Cantemir,* în istoria imperiului osman p. 67, şi K. Hopf, în Enciclopedia lui *Ersch* şi *Gruber,* op. cit. p. 165 despre o *„Valachie-Albă“* nu e nicăiri constatat. *Onciul,* în Originele p. 152, găseşte această numire numai odată în o glosă marginală la *G. de Villehardouin,* ed. Du Fresne, Paris 1657: „Et les habitans du Mont Haemus qui est la basse Mysie, s'appelant *maintenant* „Blanqiz, Blakie“. In ediţiunea cea mai nouă de Wailly lipseşte însă acest adaos.

[6]) *Chronicon Budense,* p. 14 (=Chron, pict. Vindobon. p. 108): „Tunc omnes Capitanei... intrantes tandem Bessos et Cumanos Albos, deinde Susdalos, Ruthenos terramque *Nigrorum* Cumanorum intravere: abinde egressi usque ad Thysciam pervenerunt“. *Keza* I. 2. p. 58. sq. *Thurocz* I. p. 57. „Bessos ac Cumonos albos, tandem, Susdalos, dehinc Ruthenos, crudeli sub dominatione pertranseuntes in *nigram* Cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur, devenerunt... in Pannoniam.

[7]) Despre terminologia şi materialul istoric ale informaţiunilor ce se află indicate în cronicele ungare relativ la Cumanii de prin secolul al XI-lea vezi *Dr Ilie Gherghel:* Zur Geslhichte Siebenbürgens“ pag. 46; 34.

[8]) Noi reproducem acì locu din *Snorro Sturluson* în traducerea latină, Heimskringla, ed. Schoenig, Hugoniae 1877—1883, I. p. 5, „latus autem Maris *Nigri* boreale claudit Svecia (Scythia) illa magna sive frigida. Sveciam (hanc) magnam dicunt nonnulli hominum non minorem Serklandia illa magna; quidam *Aethyopiae* (în original: „Bláland“; „Blálands“) magnae eam aequiparant. Septentrionalis pars Sveciae (magna) plurimi existunt longe lateque extensi terrarum tractus; ibi existunt etiam multifariae mirandae gentes; ibi sunt aethyopes, nec non animalia et dracones stupefendae magnitudinis“! Locurile principale în original sună: „En... nordan at Svarta-hafi gengr Svíbiod hin mikla edą hin kąldą“ etc....

negri" amintite în „cronicele" ruseşti, [1]) la *Ademarus Chabariensis* [2]) şi la Bruno de Querfurt [3]) ajung până la începutul secolului XI-lea. Acest popor enigmatic se află însă în Ungaria de Ost [4]).

Despre „Cĕrnii-Bolgare" şi despre „Μαυροβουλγαρία" care numire ajunge până la jumătatea secolului al X-lea şi cu care termen e numit Dobrodjia de astăzi, scriu numai doi istoriografi şi anume: autorul anonim ale cronicelor ruseşti, [5]) şi împăratul Const. Porfinogenetul VII (912—949) [6]). In fine trebue să adăugăm la aceaste numiri şi „Marea-Neagră" de oarece această numire s'a născut desigur sub aceleaşi împrejurări.

Haşdeu crede că originea acestei numiri nu se poate estinde mai departe decât abea dela secolul al X-lea încoace, adecă de pe atunci când diverse seminţii turceşti începură a înaintà spre Dunăre, şi începură a duce cu sine diverse numiri şi nomenclaturi pentru ţara „neagră", şi poporul „negru" a Românilor (Basarabilor) [7]). Chiar şi în limba turcească însemnează *„basarap"*, „cap-negru" (de Arap). Astfel ar reproduce marca Basarabilor figurativ, dacă ne ţinem după terminologia turcească, numirea tatară-comană de *„cap-negru"* [8]). Şi ca argument aduce el acì înainte pre germanul *I. Schiltberger*, care a făcut în anii 1394—1426 o călătorie prin Europa, Asia şi Africa şi a comunicat că Salonichi se află pe malul „Mării-Valachice" [9]). Hasdeu crede deci că Turcii ar fi primit aceste informaţiuni în acel sens că Marea-Neagră însemnează „Marea-Valahă". Dar această împrejurare se poate explicà şi în un alt mod mult mai sigur şi mai probabil. Se poate oare presupune, că germanul Schiltberger nu va fi ştiind ce scrie? Dacă s'a încercat el să întreprindă călătorii atât de mari prin trei părţi ale pământului nostru, prin Europa, Asia şi Africa şi chiar se scrie despre această călătorie, se poate atunci presupune că el va fi fost atât de lipsit de cunoştinţe geografice, încât se scrie un „non sens"? Trebuie deci să fie o cauză geografică adevărată mai profundă la mijloc care desigur l'a silit să zică: că Salonichi se află pe malul „Mării-Valahe". Şi această cauză poate probabil să fie aceasta: Deoarece poporul român erà cunoscut prin tot evul de mijloc, precum

---

[1]) *„Perovnočalnaia letopisa"* p. 7.: Co sich bo pridoša Pečeniže; i paky idoša *Ugri Cĕrnii* mimo Kiev, posle že pri Olže"; Dr I. Gherghel, Zur Geschichte Siebenbürgens pag. 11.

[2]) *Ademarus*, Monumenta, german. pp. IV. p. 131: „1002 Stephanus etiam rex Ungariae bello appetens *Ungariam Nigram* tam vi quam timore et amore ad fidem veritatis totam illam terram convertere meruit".

[3]) Epistola lui Bruno către Heinrich II ed. Giesebrecht in: „Geschichte der deutschen Kaiserzeit" II, pag. 690.

[4]) Gherghel Ilie Dr op. citat pag. 10.

Nestoris. Chronicon ed. Miklosich, Vindobona 1860, p. 28. „prichodios *Czernii* Bolgare i ovi viutt v stranie Korsonskiei, velim Kniaziu Rus'skomu da ich ne pusczact pakostit stranie toj" Hasdeu, pag. 161.

[5]) *Porfinogenete*, De adm. imp. p. 81. «Περὶ τῆς μαύρης Βουλγαρίας καὶ Χαζαρίας; Ὅτι καὶ ἡ μαύρη λεγομένη Βουλγαρία δύναται τοῖς Χαζάροις πολεμεῖν; 180: ὁ Δάναπριός ποταμος, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ῥῶς διέρχονται πρός τε τὴν μαύρην Βουλγαρίαν».

[6]) *Haşdeu*, p. 157.

[7]) *Haşdeu*, p. 168. *Schiltberger*, Reise; ediţiunea Pelzer, München 1814 p. 83.

[8]) Aceasta se poate vedeà dia *Codex Comanicus* (ed. G. Kuhn, Budapest 1880 p. 109, 29-a) unde lat. *„caput"* corespunde comanicului *„bas"*.

[9]) *Schiltberger*, ed. K. F. Neumann, München 1859, pag. 93.

am văzut mai sus, dejà din secolul al IX, sub titlul de „poporul-negru“ respective de „Vlachii-negri“ desigur că întreg Balcanul, dela Marea-Adriatică până la Marea-Neagră, Marmara şi Marea-Jonică, deci nu numai Carpaţii ci şi toată Peninsula Balcanică, prin urmare şi toată împrejurimea Salonicului a trebuit să fi fost pe acel timp plin compact de Români, astfel că toate Mările mai sus amintite de prin prejur puteau uşor să fi fost numite şi purtate în gura întregei populaţiuni din Balcani sub numirea de „MareaValachă“, cu atâta mai mult cu cât „Marea-Neagră“, care e cea mai aproape de ţările româneşti carpatine şi cărei Mări din această cauză s'ar puteà mai natural atribuì numirea de „Marea-Valachă“, o numeşte el *„das grosse Meer“, Marea cea Mare* [1]).

E cunoscut cum că Marea-Neagră erà numită de către unii scriitori, începând din secolul al X-lea, de regulă după numirea popoarelor mai importante cari locuiau pe malurile ei. „Marea-Neagră ca atare a fost cea mai întâiu numită de cătră *Snorro Sturluson* [2]) şi Anonymus Belae [3]). Alţi contimporani mai târzii şi mai de vreme o numesc această mare în deosebite moduri [4]). In geografia lui *Aboulfedas* e această mare numită pe fiecare pagină tot altfel [5]). *Massudy* aminteşte în un loc chiar *şese* numiri [6]).

Acuma, după ce am urmat noi studiind nomenclatura ţărilor carpatine mai cu seamă expunerile lui Hasdeu, mai putem amintì acì încă şi alte *patru* numiri, cari se referă tot la această nomenclatură şi care au rămas necunoscute genialului nostru cercetător.

Aceste numiri generale apar pentru felurite teritorii la diverşi scriitori şi vin în principiu în fine tot la idea principală a „negrului“. Aşà se află în traducerea franceză a lui *Ruysbrock*, la Bergeron, următorul pasagiu despre Români: „De ceux-là sont venus aussi ceux, qui sont venus au *Païs du Sondan (!)* Assan, car en la langue des Sclavons ils appellent les uns et les autres du nom d'Ilac (qui est le même que Blac)“ [7]). Trebuie să amintim acì imediat, că acest adaos

---

[1]) Ibidem, p. 136, „das gros mer vud mort heisst es och das schwartz mer“,

[2]) *Snorro Sturluson,* Heimskringlia, ed. Unger, Christiana 1868 p. 4. „Svarta-hafi“.

[3]) *Anoninms* apud *Endlicher,* Monumenta Arpadiana, p. 14.

[4]) Aşà d. e. *Ioseph ben Gorian* (secolul al IX) apud *Lelevel,* Geographie de moyen-âge, Bruxelles 1852 III, p. 10 „mer de Costantinopole“. *Ibn Dasta* apud Roesler, Rom. Stud. p. 363: *„Rumischen* Meeres“; *Nestor,* Annalele ruseşti, ed. Schlötzer, I. p. 87. „Ponteskoje more ,,,, ishe more slovet Ruskoje“; *Edrisi,* Géographie, ed. Jambert, în „Recueil des voyages“, publie par la soc. de „géographie“, Paris 1840. VI. (π), p. 333, „la mer du *Fonte*“. *Plan Carpin,* Historia Mongolorum, ibidem IV. p. 743: „Mare antem istud est Mare-Magnum de quo exít brachium Sti-Georgii quod Constantinopolim“. *Ruysbrock,* Itinerarium ibid. IV. p. 214. „mare *Ponti,* quod *vulgariter* vocant mare *majus*“; ed. *Harkluyt,* London, 1519 I, p. 71. „quod *Bulgarici* etc“; *Roger Baco,* opus majus. Venetiis 1750; p. 168. „aliud mare, quod vocatur *Ponticum,* et mare *majus*“.

[5]) *Abulfeda:* Géographie, ed. Reinaud, Paris 1848, II. 1, p. 80 „mer de *Crimée,* 285, mer de Constantinopole“ 287, „mer de *Sinope*“ 288; „mer de *Khozares*“.

[6]) *Massudy;* Les prairies d'or, ed. Meynraud Paris 1861—1877, II. pag. 262; „la mer des *Bulgares,* des *Russes,* des *Bedjna,* de *Bedjnak* et des *Bedjgourd* et la même que *Nitas*“.

[7]) Voyage de Rubruquis, apud Bergeron, Voyages en Asie, La Haye 1735, p. 47

nu l'am putut găsì nicăiri la Ruysbrock [1]) şi-l privim de o interpolaţiune posterioară. In acest text e vorba despre Românii din Bulgaria, pentrucă sub această numire „terra Assani" aflăm noi această ţară şi în un document a lui Bela IV din anul 1245 [2]). Insă dece „pays de Sondan"? De fapt, au existat dejà în timpul antic acest nume în forma de „Azania" pentru o provincie de pe ţermul maritim [3]) spre Sud de *Cap Guardafui* în ţările aşà numite Samoli. In evul de mijloc erà acest teritoriu numit „Ajan" sau „Adjan" [4]).

Acì e deci desigur o confundare involuntară, pentrucă în Sudan nu locuieşte nici un popor care s'ar numi Blaci. Interpolatorul va fi auzit însă poate de o ţară *„Bas-Arabia"* la Dunăre şi aceasta l'a sedus negreşit, de a confundà ţara Asania din Balcani, cu ţara Ajan sau Adjan din Africa, ce se află aproape de Arabia.

E bine se mai dăm acì puţină atenţiune şi unui altui moment, care va fi avut şi el acì ver o importanţă şi anume: Din un izvor *heraldic posterior*, aflăm noi, că marca imperiului romano-bulgar al doilea aveà ca insignie „două ramuri în cruci, iar' la vârful fiecărui ram se aflà înţepat câte *un cap negru de Arap*" [5]).

A treia numire care intră cu totul în terminologia de „negru" în nomenclatura ţărilor româneşti, e espresiunea de „swartze reussen", [6]) care se află la traducătorul german al cronicei ungare, la *Iohann von Müglen.* De oarece *Müglen* se mulţumeşte în general numai cu traducerea espunerilor ce se află în cronicele ungureşti, apoi această espresiune ce corespunde atât de puţin cu terminologia şi cu concepţiunea împrejurărilor etnografice ungureşti, trebue să ne pice în ochi. Se pare ca şi când cronistul respectiv ar fi voit să facă o critică asupra celor induse în cronica ungară, de oarece el nu auzise nicăiri în alt loc despre aceşti „Cumani-negri."

In „Voskresenskaia letopis" se aminteşte între oraşele ruseşti citate, din Moldova posterioară şi despre un oraş cu numele *„cernъ Askyi Torgъ"*, pe Prut [7]). Noi am tradus mai sus acest nume prin *„oraşul Negrului Asan"*, dar emendăm: «Oraşul negrilor Iaşi», şi voim să dăm acì şi significaţiunea ei.

La începutul secolului al XIV se arată vro 16.000 Alani, cari voiră a se eliberà de dominaţiunea tatară, în ţările din revărsatul

---

[1]) *Rubruquis* la *Purchas.* Pilgrimes, Londra 1625, III, p. 19. „Land of Assan", ed. Harkluyt. op. cit. p. 72., Valahia quae est terra Assani"; p. 88, *ibidem,* im traducerea englesă p. III; în „Recueil de voyages, op. cit. Paris 1839, IV p. 275: terra Assani"; *Hurm., Documente privitoare la istoria Românilor,* I. p. 273. terra Assani.

[2]) *Ibidem.* pag. 229.

[3]) *Forbinger,* Geschichte der alten Geographie, Hamburg 1877, II pag. 813.

[4]) *Droysen,* Historischer Atlas, 83 Karte: Ajana în secolul al XV.

[5]) *P. Ritter,* Stematographia, apud Hasdeu, Istoria critică, I, p. 97.

[6]) H. v. *Müglen,* Chronik, ed. Kovachich, Sammlung kleiner noch ungedruckter Schriften, Ofen 1805, p 5: „do huben die hewnen aus dem lant tzittia"; p. 6. „und tzugen von erst in ein land do sassen lewte die hiessen *bessy* darnach unter die heyden danach in ein land der *swartzen* reussen (und weissen reussen) und komen untz (bis) an die teys". Cf. locurile din Cronicile de mai sus, p. 34. A. 2.

[7]) *Voskresenskaia lêtopis,* Polnae sobranie russkichz letopisci, VII, p. 248 *Kaindl,* Studien zu den ungarischen Geschichtsquellen. Wien, 1898, VII, p. 50.

Dunării şi cerură acì se fie primiţi pe teritoriul bizantin [1]). Alţi Alani plecară pe malurile Niprului şi apoi pe Bug [2]). Despre lăţirea lor până aproape de Moldova, mărturiseşte şi *Michael Duca* [3]). După *Roger Baco* se mărgineau Alanii cu Ungaria [4]). Alanii erau însă de către Ruşi numiţi *„Assi“* [5]) pe când oraşul *„Ieşi“* [6]), capitala Moldovei, care seamănă foarte mult cu acest nume, se chiamă la Armeni şi până astăzi *„Assă“* [7]).

După teoria lui Al. T. Dumitrescu [8]), Alanii ar fi Valahii, adică Românii, pe cari Saşii îi numesc „Blochi“ în loc de „Blaci“, dela care provine şi numirea oraşului „Floci“, situat la revărsarea râului Ialomiţa în Dunăre în preajma oraşului Hârşova în Dobrudjia, prin influenţa populaţiunei tureano-tătarică din Dobrogea care ne spunea „Iflaci“, pe când Ungurii ne spun cu dispreţ „Olahi“, fără să-şi deà seama că prin asta ei resumă chiar istoria noastră, de vreme ce întrebuinţează acelaş nume, pe care-l dau scriitorii lor Alanilor din epoca Hunilor, arătându-ne ca stăpânitori în Dacia, înainte de înfigerea primilor pari ai corturilor maghiare în această ţară şi în pusta ungurească, cum bine zice C. Porfirogenitul [9]). Şi iată cum:

Pe la 1154, călugărul minorit Wilhelm de Rubruquis aminteşte despre o provincie *Velania*, ca şi despre *Velani* cufundaţi cu Comanii, şi dă o lămurire interesantă despre pronunţarea cuvântului „Blaci“ de Tătari, arătând că ei nu pot pronunţà pe B, sau pe V,

---

[1]) *Tomaschek.* Zur Kunde der Hämus-Halbinsel, Wien, 1887, II. p. 21. *Nikiphorus Gregoras,* Hist. Byz. ed Bonn. p. 204. „Κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος ἐς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανήκοντι τῷ βασιλεῖ πέμπουσί τινες τῶν ὑπὲρ τὸν Ἴστρον Μασσαγετῶν λαθραίαν πρεσβείαν; 'Αλανοὺς ἡ κοινὴ τούτους καλεῖ διάλεκτος». G. Pachymeres, op, cit. II. p. 307.

[2]) *Tomaschek*, p. 42.

[3]) *Michael Dukas,* ed. Bonn. p. 345. Tomaschek, p. 49.

[4]) *Roger Baco,* Opus maius, Venetiis 1750, p. 170. „Albania“.

[5]) *Plan Carpin,* Historia Mongolorum, *Hurmuzachi-Densuşeanu,* Documente privitoare la istoria Românilor I. p. 234. „Alani sive Assi“; *Abulfeda,* Géographie II. 1. p. 287.

[6]) Ortografia şi modul cum se scrie acest oraş chiar de către statistica oficioasă română din România „Iassy“ sau chiar „Iaşi“ e cu totul falsă, poporul român îl numeşte totdeauna *„Ieşi“*. N. Iorga zice că numele acestui oraş s'ar derivà ca şi numele altor oraşe din România (Botuşani, Huşi, Brăila, Giurgiu, etc.) dela un nume propriu, dar acest nume propriu poate fi şi numele unui întreg popor. Indecomun e însă numele „Ieşi“ un pluralitantum („târgul Ieşilor“) tot aşà ca şi Bucureşti, Huşi, Botuşani etc.

In schimbările morfologice, trece după legile fonetice ale limbei româneşti, conform unei armonii deosebite în vocalisaţiunea limbei româneşti, *a* după *i* şi înainte de *e* sau *i* în *e*. D. e. „iapă, iepe; iazmă, iezme; iaz, iezì, ceapă, cepe; nuia, nuiele; gălăţean, gălăţeni; prin urmare devine şi din singularul *„Iaş“* în plural *„Ieşi“*.

[7]) Comunicari şi informaţiuni personale dela Armenii indigeni ce locuesc în Suceava şi în Moldova (Botuşani, Ieşi, Huşi etc.).

[8]) Al. T. Dumitrescu: Despre oraşul „Floci“, notiţă istorică, filologică, publicată în Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie, organ al Societăţii istorice române. Bucureştì, vol. XI, partea II, 1910, pag. 409—438 la capitolul oraşul „Floci“ (în legătură cu numele de *Vlahi* (Iflaci) şi „Civitas Velanorum (Romula)“.

[9]) Ibidem. pag. 427.

din Valani şi de aceea zic „Ilaci sau Laci“ [1]), adică vocalizând sau lepădând iniţiala, fără a modifică însă restul cuvântului.

Mai departe, ne spune Al. T. Dumitrescu că din Alani devenise numele, prin influenţa graiului gotic, Velani şi Valani, că a ajuns apoi la forma Velanhi sau Valanhi şi a continuat a se modifică până ce devine numele nostru istoric „Valahi“ apoi; cumcă oraşul vchiu roman „Civitas Velanorum“ ne atestă numele „Valăni“ Walwen (Walchen) sau »Vlahi“ dat Românilor, şi că toponimul „Belagrada (Βελάγραδα) întrebuinţat de prima dată de împăratul C. Porfirogenitul (912—959), tălmăceşte ezact vechiul nume al cetăţii Romula din epoca lui Constantin cel Mare „Civitas Velanorum“, din anul 320, care descompus ne dă chiar elementele cuvântului transcris în greceşte adică: Civitas = γραδα (sloveneşte grad=cetate) iară Velanorum=Βελα+un ν care lipseşte şi terminaţiunea cazuală. Aşà încât Βελάγρονδα (corect Βελάνγραδα)=e egal „Civitas-Velanorum“(Romula).

Cuvântul „Vlahi“ n'are deci nici o legătură semantică cu „Welschi“ adică cu Romanii, consideraţi străini de Germani (Gaston, Paris, România I) dar că numirea „Vlahi“ reprezintă aceaş naţiune istorică ca şi „Alani“. Spre a argumentà aceasta aduce el înainte varianta „'Αλάνχοι“ în loc de „Alani“, din textele hagiografice, şi observă că în acest gen de scrieri, oriunde în greceşte se vorbeşte de Alani, se tălmăceşte în paleoslava prin „Iaşi“, ca şi în cele dintâi menţiuni din cronicele sârbeşti, unde Vahii sunt indicaţi iarăşi prin „Iaşi“ [2]).

Tot Al. T. Dumitrescu ne spune, în studiul său mai sus citat, că Slavii au păstrat acest nume de „Iassi“ pentru Alani, încă din epoca romană de oarece aceştia apar în vestita inscripţie cu „Mi(lites) Dacorum Iassiorum“, din 154 şi care pe nedrept a fost pusă la îndoială, fiind de fapt confirmată prin trei diplome militare din 148, 150 şi 154 în care se repetă numele unui soldat, Marcus Servilius „*Iasius*“ alături de Marcus Servilius *Geta;* şi crede dar că acest nume *Iasii* erà numele ce şi-l dedeau Alanii înşi-şi; aşà încât socoteşte că, dacă, „Oraşul Flocilor“ înseamnă „oraşul Vlahilor“ sau al Alanilor, atunci aceeaş noţiune se poate tălmăci prin „Oraşul Iaşilor“, ca şi capitala Moldovei „Târgul Iaşilor“, numită astfel dela un ţinut mai întins

[1]) „Cum illis occurrerunt *Blaci*, Bulgarii et Vandalii“..... et juxta Pascatir, sunt Ilac, quad idem est quom Blac, sed B. nescinut Tartari sonare (Hurmuzachi, I, 173).

Iar pe la 1295, vestitul Marco-Polo, în descrierea călătoriilor sale la Tătari, aminteşte şi despre ţara *Lac,* din vecinătatea Rusiei şi care aveà un *rege propriu* şi o populaţiune compusă din Creştini şi Sarazini. Apoi adaoge că acei, locuitori se îndeletnicesc cu industria şi cu comerţul, vânzând un număr însemnat de blănuri frumoase:

„Mais auparavant, sachéz que dans cette contré que je vous ai décrite, est une province appellée *Lac,* qui confine à Rosie, qui a un roi particulier, et dont les habitants sont Chrétiens et Sarrasins. Ils ont bon nombre de belles fourures qu'ils vendent aux marchands, car ils vivent du commerce et d'industrie“ (Marco Polo, în ediţia Charton Paris, 1859, II, pag. 432), citat de Al. T. Dumitrescu, în studiul său mai sus amintit. Despre oraşul Floci în Revista pentru Istorie, Arheologie şi Filologie, organ al Societăţii istorice române, Bucureşti, vol. XI, part. II, 1910, pag. 427.

[2]) Ibidem. pag. 426.

odinioară peste amândouă malurile Prutului, „Ţinutul Iaşilor“ [1]).

Acest popor, sub numirea de Alani au posedat, după cum spun mai mulţi scriitori medievali, mai ales bizantini [2]), teritoriul dela Nistru şi Olt până la Nipru, de aceea e şi şi explicabil dece Ruşii numesc acest oraş al Alanilor „Iaşi“.

Cumcă la aceşti scriitori bizantini aşà numiţii Alani, au fost Români, aceasta ne lămureşte, după cum ne arată Al. T. Dumitrescu, cea dintâi mărturie precisă din sorginte bizantină despre strămoşii noştri dela Dunăre numiţi Alani, cari în epoca lui Andronic Paleologul cel Bătrân (1281 — 1327) trimit o solie la împărat în frunte cu Episcopul din Vitzin pentru o alianţă cu Bizantinii, arătând că pot că pot să ridice o armată de peste 10.000 de oameni, şi că ei — Alanii— sunt creştini din moşi strămoşi [3]). Alianţa s'a făcut, ceeace ne adevereşte că Alanii erau un popor numeros, organizat milităreşte, cu unul sau mai mulţi voevozi, cu Stat şi biserică, şi că acei voevozi erau, precum ne arată hrisoavele noastre *„Basarabii*, descendenţii acelui popor nobil al „Bessilor“ sau *„Bassilor“* amintiţi mai sus, şi despre care zice scriitorul grec *Lydus:* că „Bessi“ au fost consideraţi de către Arian ca *Tribali*, iar în urmă, (sec. VI), erau ei militari asemenea *Tironilor*. Această afirmare este, precum zice Al. T. Dumitrescu într'o scrisoare, foarte preţioasă, căci ea ne arată vecinătatea Besilor de Dunăre şi existenţa lor în secolul al VI, dejà ca Români şi ca militari, lăţiţi prin toată Peninsula Balcanică, şi de aceştia s'au folosit Impăraţii din Bizanţ în răsboaele cu Avarii purtate prin generalii ca Martinius, Comentiolus ş. a.

Insă numirea cea mai *„obscură“* din toate aceste patru numiri e *„Getulia“*, sau *„Dzetolia“*, precum sunt astfel numite de cătră istoriograful persian *„Idrisi“* Kraina sârbească şi părţile limitrofe dincoace de Dunăre. *Tomaschek* scrie despre aceasta următoarele: „E de tot enigmatic expresiunea ce o întrebuinţează *Idrisi* pentru acest întreg teritoriu“ şi se întreabă în fine, dacă cu acest nume nu e infaţioşat cumvà teritoriul *„Geţilor“*, deoarece Pecenegii, Cumanii, Bulgarii şi Românii apar la Bizantini câte odată şi sub acest nume. Mai departe zice el: „Tot aşà s'ar puteà presupune acì o derivaţiune dela cuvântul turco-slav „ceta“ · rom. „ceată“, ceeace ar însemnà egal cu o ceată de hoţi sau cu o invaziune, în limba biz. τζετάριοι. [4]) Cumanii şi Pecenegii apar însă tot aşà de puţin sub acest nume, ca şi Bulgarii şi Românii [5]). Din contra noi credem, că *Idrisi* a voit să esprime prin cuvântul „Getulia“ (în limba arabă) tot acea ce exprimă *Snorro* prin „Blaamen“ în limba danesă. Getulia se numeà în atici-

---

[1]) Ibidem. pag. 428.

[2]) Ex Rogeri Bacon, Opus maius, in Monumenta Germaniae historica, Scriptores, tom. XXVIII, Hanovra 1888, pag. 572, citat de Al. T. Dumitrescu, în studiul mai sus citat, pag. 430.

[3]) Nicephor Gregoras VI; P. Maior I., citaţi de Al. T. Dumitrescu, în studiul mai sus amintit.

[4]) *Tomaschek*, op. cit. II. p. 18.

[5]) Noi aflăm numai un loc la *I. Cantacuzino*. Historiarum ed. Bonn. I. p. 465, care probabil priveşte pre Români. Se referă la anul 1280, amintit şi de *Iorga*, opul citat mai sus, I. p. 143.

tate teritoriul cel mare în Sud de Mauretania [1]). Dacă erà deci acceptabil din partea unor literați de a reproduce numele poetic al unui popor ca: „Latini-nigri“ „poporul-negru“, „Morovlachii“, „Bas-arab“ (cap-negru), etc... așà precum l'am învățat a cunoaște, din expunerile noastre de mai sus, totuș nu putem presupune că Arabul Idrisi va fi crezut că la Dunărea de jos se află Arapi. Prin urmare a voit el desigur, prin cuvântul „Getulia“ să esprime tot 'aceea-ce au esprimat alții prin cuvântul „μαύρος“, „arap“, „aetiopes“ etc.

Mai departe apare ca o simplă supoziţiune acest cuvânt „negru“ la *Rüdinger* [2]), cu o argumentaţiune defectă la D. Onciul [3]). Deoare-ce noi o privim această cestiune de foarte importantă, apoi am aflat de lipsă să înfățoșem și obiecțiunele noastre și totodată și esplicațiunele următoare ale lui Hașdeu, de unde avem tocmai cele mai însemnate indicări asupra nomenclaturii țărilor românești.

Așà susține Onciul, că numirea „alb“, care s'a dat de regulă orașelor capitale ale unor țări și care numire s'a transmis apoi și asupra întregului teritoriu principal, a fost un uz general al popoarelor turanice. Și pentru aceasta ne aduce el ca argument numele capitalelor „*Sarkel*“ la Chazari, „*Aspron Castron*“ la Pecenegi, „*Féhérvár*“ la Unguri, „*Alba*“ (Alba-Julia) la Români, și în fine „*Belgrad*“ la Bulgari și Serbi. Aceasta nu e însă de tot exact. Noi am face în această privință atent, 1) cumcă acele teritorii, pe unde capitalele țării apar cu o numire significativă de „alb“ sau de „cetatea-albă“, că pe acolo s'ar puteà mai degrabă presupune ca sustrat o populațiune vechie romană, care păstrează încă și acuma urme puternice de o cultură vechie romană [4]); 2) că la Bulgari, capitală a imperiului lor până în secolul al X-lea, (când C. Porfirogenete a amintit de prima dată cuvântul „Βελάγραδα“ [5]), au fost numai: Preslav [6]), Sofia, Moglena, Vodena și Prespa [7]); 3) că afară de „*Alba-Transilvania*“ [8]), care se chiamă la Românii transilvăneni și astăzi încă „*Bălgrad*“, mai există și „*Alba-Maris*“ în Dalmația [9]), „Βελλέγαρδα“ (= Berat) în Albania [10]), astăzi se mai află și „Arnaut-*Beligrad*“ (Ritter, op. cit. p. 148), „*Belgrad*“ lângă Constantinopole [11]), „*Bêlograd*=Ak-Kerman [12])=

---

[1]) *Forbiger*, op. cit. II. pag. 835.

[2]) *Rüdinger*, Oesterreichische Geschichte, Leipzig 1888. I. p. 404.

[3]) *Onciul*, Originele, p. 23. Epitetul „alb“, dat capitalei unei țări, apoi și țării principale, erà un obiceiu general la popoarele turanice.

[4]) *Onciul*, Teoria lui Roesler, p. 334. n. 2. Aci se poate numără și orașul din Transilvania „Bălgrad“= Weissenburg, „Alba-Transilvana“ de odinioară.

[5]) *C. Porfirogenete*, de adm. imp. p. 174: de ceremoniis aulae Byz, ed. Bonn p. 797.

[6]) *Jireček C.*, Geschichte der Bulgaren p. 131. „Până în secolul al X-lea zăceà tot punctul de gravitațiune al imperiului bulgar de atuncea în Dobrudja“.

[7]) Ibidem, p. 190.

[8]) S. Stephani *vita maior*, M. G:, S. S. XI. p. 237.

[9]) „*Biôgrata*“ la Idrisi (= Biograd = το Βελόγραδον la C. Porfirogenete. Alba maris, cetatea pe Mare, un loc de încoronare al regilor croați și al Mitropoliților țării, (Tomaschek, op. cit. p. 61).

[10]) *Geltzer*, Bisthümerverzeichnisse, op. cit. p. 53.

[11]) *Ritter*, Geographisch-statistiches Lexicon, Leipzig 1883.

[12]) *Gherghel*, op. cit. p. 19. Iorga, I. p. 190.

„Cetatea-albă", la revărsarea Nistrului în Mare, „*Bjelgorod*" [1]), în guvernământul Kursk în Rusia, „*Belohrad*" în Bohemia [2]), „*Beligrad*" în Bosnia lângă apa Una [3]), „*Biograd*" în Bosnia la revărsatul pârâului Pliva în râul Vrbas [4]); 4) că toate aceste oraşe sunt întemeiate încă din timpuri foarte vechi, mai ales din timpurile Romanilor, 5) că oraşul de astăzi „Stuhlweisenburg" (vechia „Alba-Regalis" a Romanilor), apare la Arabul *Idrizi* încă sub numirea (forma) slavică „Beligrad", deşi e cunoscut că acest oraş e o vechie cetată romană şi că 6) în fine posibilitatea că transmiterea terminologiei, a unei capitale, asupra ţării întregi, e numai o presupunere, care nu e cu nimic motivată.

Exemplele ce le pune Onciul înainte ca motivare precum: „Ungaria nigra", „Cumani Nigri", nu sunt întemeiate, aşà încât ele se întorc chiar în contra expunerilor sale proprii, şi pentru ca pe o parte uşor se poate susţineà că ele n'au răsărit pe pământul autochton strămoşesc [5]), pe altă parte, că numirile „alb", sau „negru" nu au tot aceeaş valoare între olaltă. Lucrul cel mai important în aceste numiri (epitete), nu zace în cuvântul ci în *atributul „negru"*. Această întrupare a ideei de „negru", această „Negriadă", aparţine, şi aceasta am dovedit-o suficient în expunerile noastre de până acuma, absolut numai poporului Român în decomun, şi în special celui din Dacia-Traiană [6]).

E foarte semnificativ împrejurarea că chiar un împărat roman din poporul „Bessilor", din stirpa Sarabilor, ce a domnit dela anul 244—249 se chiemă „*Filipp Arabul*". Prin acest cuvânt „Arab" sau „Arap" ca epitet ornans desigur cu însemnânţa de „*negru*" ce'l aflăm la acest împărat roman, care se trage din poporul dacic al „Bessilor" „Bossilor", sau din casta nobilitară a Basarabilor precum susţine Hasdeu, ce apare precum vedem dejà pe timpul Romanilor; e deci suficient documentat, că acest epitet „Arab": „Bessi-Arab" la un loc „Basarab", cât şi insignele: ramurile două în cruci cu „două capete negre de Arabi" pe la vârf, au aparţinut vechilor Besseni, că acest epitet „Arab" e de origine „*dacică-romană*" şi că atributul „negru" e un atribut ce aparţine exclusiv numai poporului „român", şi aceasta ne arată totodată şi originea noastră vechia „dacică-romană" dela Bessi, sau Bossi, de unde şi numirea de „Bessi-Arab" la un loc „Besarab".

Intemeitorul statului român, Muntenia sau Ţara-Românească, posedă încă atributul „negru". El se chiamă „*Radu-Negru*" sau cel puţin tradiţia poporală îl numeşte astfel şi în acest atribut îl vedem iarăş pre „Bessi-Arab-ul" dacic, pre „Bas-Arab-ul" turcesc, adecă „capul-negru". Atâtea şi atâtea, manifestaţiuni şi momente istorice

---

1) *Ritter*, p. 195.
2) *Postlexiconul* general (Allgemeines Postlexicon), Wien 1906 p. 60.
3) *Ritter*, p. 141.
4) Ibidem p. 172.
5) Ibidem pag. 64, 65, *Rasid*, cronicar persian, c. 1300: (Traducere franceză la D'Ohsson, Histoire des Mngoles, Haga, 1831, vol. II, p. 626—9), şi *Rogerus Bacon* (1214—1248), Opus majus, citaţi la Al. T. Dumitrescu, studiul sus amintit, pag. 429.
6) Cf. *Emil Staicu*: Note şi impresiuni cu privire la ţara Lytirei, publicat în „Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie", organ al Societăţii istorice române, vol. X. 1909, pag. 63—65.

cari vorbesc atât de mult pentru „*Negriada*" ce aparţine absolut numai poporului român de pretutindeni.

Precum vedem, cuvântul „Basaraba" se poate deduce în multe feluri şi din multe origine, un teren foarte vast pentru un etimolog iscusit. Aşà, pe lângă deducţiunea arătată de P. B. Hasdeu dela „*Ban*" = cap, conducător, principe etc. şi „*Sarab*" = stirpa nobilitară dacică a Sarabilor, se poate uşor deduce cuvântul Basarab precum am văzut mai sus dela cuvântul turcesc „baş" = cap şi „arab"=negru adecă „cap negru" şi dela cuvântul „Bessi" sau „Bossi" numele poporului tracic romanisat, amintit mai sus, şi „Arab" atributul negrului.

Apoi apare cuvântul Basarab, de prima dată menţionat dejà la anul 1240, sub forma de „*Bazaram-ban*" de către *Fazel-Ulach-Raşid*, cronicar persian, care pe la 1300 scrie între altele şi despre invaziunea Mongolilor in Transilvania sub conducerea lui Batu, Cadan, Buri, Budgek şi Orda.[1]).

Emil Staicu în lucrarea sa: „Note şi impresiuni cu privire la ţara Lytirei" [2]), zice chiar, că cuvântul Basaraba ar puteà uşor proveni şi dela cuvintele germane „*die böesen Raben*"; un „epitet ornans", ce'l dădură Saşii stabiliţi în Transilvania (prin Făgăraş şi Sibiu) Românilor din „Valea-Lotrului" şi din pădurile numite „Silva-Blacorum", cari făceau mai ales între anii 1220 şi 1250 excursiuni puternice când în dreapta când în stânga şi băgau groază şi fiori în Saşi. Saşii cari erau îngroziţi de călcările Românilor, le dăduse acest nume. Astfel îşi schimbase Românii „*porecla în renume*", „die bösen Raben", „Corbii cei negrii". Aşà zice Emil Staicu, fie că ei erau negri la faţă, fie că erau prădalnici ca corbii, fie că neamul cel mai de seamă care conduceà acele cete de Români va fi fost o familie a Corbenilor. Şi în adevăr în apropiere de Silva Blacorum e ţara Haţegului [3]) de unde se trage familia românească a Corvinilor, care maghiarisându-se cu numele de Huniadi, a dat Ungurilor din sânul ei pre *Ioan Corvinul* de Huniadi rudă cu Dăneştii, domnitorii români din Ţara-Românească, şi mai pe urmă apoi chiar şi pre un rege pre „Mateiu Corvinul", adecă Corbeanul, de cari nume şi astăzi e plină Oltenia.

Deci, pe când toate aceste epitete al „negrului", se ivesc numai pe pământul dacic şi privesc numai poporul român de pretutindeni, şi în urma estinderii grozave a poporului român prin evul de mijloc nu numai prin ţările carpatine, ci şi mai ales prin tot Balcanul primesc acest epitet şi diferite alte popoare. Pe când deci aceste epitete se estind chiar şi asupra Pontului-Euxin (Marea-Neagră) şi a Mării-Ionice, se dovedeşte din contră atributul „*alb*" şi mai ales cel

---

[1]) Acest ţinut „Valea-Lotrului" împreună cu pădurile întinse din jur numite „Silva Blacorum" formau odată o parte din ţara Lytirei numită şi „cuib pe Basarabi" (Banatul Severinului).

[2]) Nici la Unguri nici la Cumani nu se află nimic despre o atare deosebire a poporului lor faţă de alte popoare conlocuitoare.

[3]) Aceasta se vede atât după *Bruno*, op. cit. p. 690, care auzise despre „Ungurii-negri" abia în apropierea Pecenigilor şi nu în Ungaria, cât şi din pasagiul interpolat la *Ademar* (M. G. p. p. IV. p. 130) „*(Bruno)* abiit in provinciam Ungriam, quae dicitur Alba Ungaria ad *differentiam* Ungrie Nigre, pro eo quod *populus est colore busco velut Etiopes*" (!)

slavon „beli" numai ca o imitaţiune fără sens, ba mai mult încă, ca o interpolaţiune posterioară.

Aşà se pare mai departe, că în numirea de „Ugri-Cerni", din cronicele ruseşti zace mai mult o deosebire *etnografică* decât politică, pentrucă aceşti „Ugri Cernii" trec, după referatul istoriografului rusesc *Nestor* [1]) (scriitor din secolul al XI-lea) cu mult mai târziu sub Oleg, pe lângă Chiev. Tot aceasta se spune şi în cronicele ungureşti şi despre „Cumanii-Negri". Cum că acest popor enigmatic n'are nimic deaface cu Cumanii veritabili dincolo de Nipru, aceasta e, după rezultatele ce le-am adus înainte şi recunoscute din toate părţile, dejà un lucru cu totul constatat.

Dacă tragem acuma concluziunea generală din toate expunerile noastre amintite mai sus, apoi e foarte natural să ne alăturăm cu totul ideei lui Hasdeu, care aduce în legătură toată această mulţime de nomenclaturi a ţărilor româneşti atât cu marca Basarabilor, care conţine ca insignie trei respectiv doauă capete negre de Arapi, cât şi cu numirea specială (etnografică) a Munteniei şi a Moldovei de „*Basarabia*".

Existenţa acestei mărci a Basarabilor constatată prin diferite isvoare posterioare, e sprijinită şi prin un document numismatic şi anume prin două monede ungureşti din anul 1368 cari reprezinta tot aşà ca şi la *Hulsius*, despre care vom vorbi pe larg mai la vale, un cap de Arap, încununat cu laure. Această monedă vrea să exprime, în mod autentic, poate şi istoric, că în acest an s'ar fi fost supus Muntenia (Valachia) domniei ungureşti, ceeace e însă cu totul fals şi reproduce numai obicinuita grandomanie maghiară, dejà din timpurile cele mai vechi.

Astfel putem noi susţinea cu tot dreptul şi cu toată siguranţa că *Mourlachii* Presbiterului Deocleas, din secolul al XII-lea pre cari îi află el în Dalmaţia, Croaţia, în *Bosnia şi Herţegovina* etc., nu sunt numai o populaţiune autochtonă, originară din acele ţări (precum am văzut că au fost şi de aceia), ci şi o populaţiune sosită din ţările româneşti ale Daciei-Traiane, adică din ţările carpatine, dejà de prin timpurile invaziunelor barbare şi desigur încă înainte de formaţiunea diverselor state slave din Nordul şi Nord-Vestul Balcanului.

(Va urmà).

ISIDOR IEŞAN.

---

[1]) *Golubinski:* Istoria crkve. Moskva 1871, p. 263.

BISERICILE ARMENE

DE PRIN

ŢĂRILE ROMÂNE.

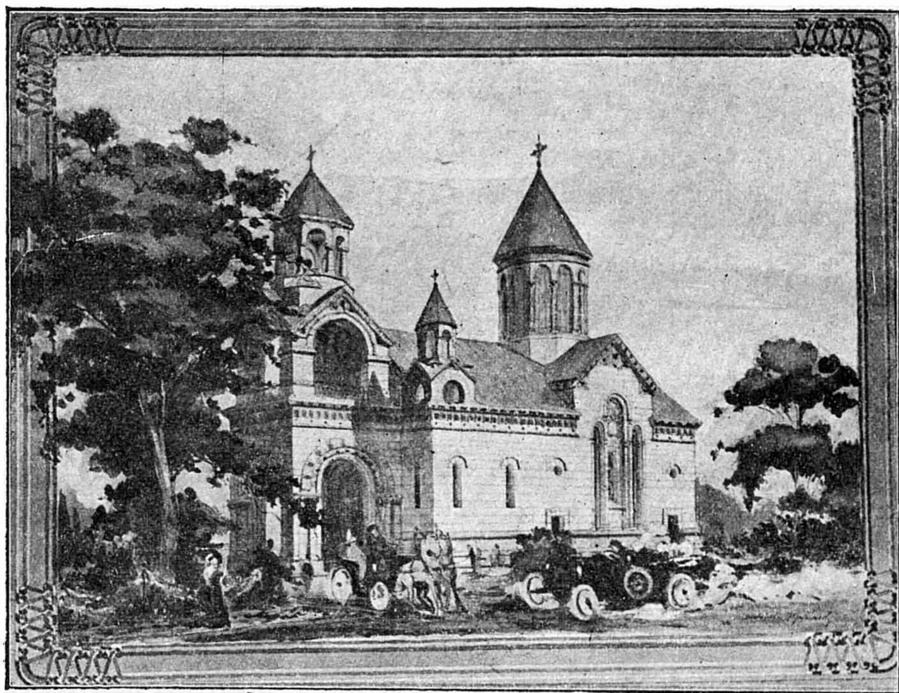
(Urmare).

Minas Pjsghiantz în „Călătoria prin Lehistan (Polonia)" zice că odinioară fiind mulţi Armeni în *Bucureşti*, ei au clădit biserici. In cartea: „die Donau etc." tipărită la 1688 în Nürnberg, publicată de Olinescu în fascicola din urmă ale acestei Reviste, se zice despre religia locuitorilor din România: „popii se sfinţesc în Armenia..., liturghia şi evanghelia le citesc în limba armenească, pe care o numesc limba sirică, dar pe care numai popii o pot citì sau scrie, afară de aceia care se află la curtea principelui..." Este de sigur vorba de limba slavonă. Ori cum fie însă, după documente vechi se arată într'o scriere germană recentă, că întâia biserică armeană-orientală în Bucureşti a fost „Bărăţia" de azi, care s'a clădit în unire cu Armenii catolici ce se aflau atunci în Bucureşti, ce abia începură a se întemeia, venind din toate părţile fel de fel de neamuri, între 1400—1435. Intre acele naţiuni erau şi Armenii de ambele rituri, pe lângă Nemţi, Francezi, şi bine înţeles Români. Armenii din ambele rituri unindu-se prin căsătorii între ei precum şi cu celelalte neamuri, şi fiind aproape să-şi peardă cu desăvârşire religia naţională, au hotărît clădirea unei biserici. Cu toată opunerea unora, la 1581 s'a pus temelia acelei biserici căreia i s'a dat numele „Bărăţia" (adică bratstvo, pe slavoneşte „frăţia"). S'a terminat la 1629 Aprilie, având lungimea de 10 paşi şi lăţimea de 5 paşi. Altarul bisericei a fost făcut de pământ, lumina îi venea numai printr'o unică uşă şi o fereastră; icoana dela altar înfăţişa pe Maica Domnului. S'au adus din Constantinopol un preot Elia, precum şi cărţi bisericeşti, şi la 1637, pe vremea lui Matei Basarab, s'a început a slujì în limba armeană. Insă ivindu-se desbinări între cele două rituri, orientali şi catolici, şi biserica trecând sub pro-

tecția Papei de Roma, Armenii gregorieni s'au despărțit de ei, și la 1638 au clădit deoparte pentru dânșii o biserică de lemn, cu hramul S-ții Arhangheli. La 1685 din inițiativa lui Howeanț-Hagi Hariton Amira, venit din răsărit, s'a construit o altă biserică de zid. Arzând aceasta, la 1781 s'a reconstruit biserica care a dăinuit până la 1910, după cum arătă inscripția de pe o peatră d'asupra ușei bisericei din afară: „prin mila lui Dumnezeu, s'a restaurat acest sfânt locaș S-ți Arhangheli cu voia și în zilele Domnitorului Alexandru și prin ajutorul unor persoane din Bolis (Stambul). Pentru întâia oară această biserică a fost clădită de către răposatul Hagi Harutiun Amira Howeanț și de nepoții acestuia Bohos (Pavel) Amira, Cioban Amira și onorabilul Hagi Harutiun Amira, și doi frați ai săi Hagi Ehiazar și Hagi Varteres din Adrianopol, Hagi Stephanos, Hagi Kevork (Gheorghe), Hagi Nazar, Hagi Șaruhan și micul Hagi Stephanos; și de Simion și alți mai mulți oameni caritabili, cari au muncit și contribuit. Dumnezeu Isus să scrie pe toți în condica vieții sale, anul 1781". In această biserică care a fost acum dărâmată, spre a face loc unei nuoi, vrednică de capitala Țerii [1]), se află o mulțime de obiecte cu inscripții: 1) O evanghelie mică, îmbrăcată cu argint din 1732. 2) O piatră: „aice se odihnește soția brutarului Hagi Zahar, d-na Maiream, care a răposat la 1751". 3) Un vas de alamă pentru mir, dăruit bisericei catedrale din Eci-mia-zin („unul născut") din Asia mică, de către Capriel și Kevork, fiii lui Hagi Stephan 1774. 4) O piatră: „aice odihnește Maiream, soția lui Agop din Smirna 1776". 5) O icoană: „această icoana este dăruită de Hagi Tomasian, fiul lui David, din partea răsăritului, și de soția sa Hagi Marta, la biserica Sf. Arhangheli 1782. 6) Un vesmânt de diacon 1785. 7) O peatră: „aice odihnește Hagi Stephanos din Silistria 1787". 8) O icoană: „spălarea picioarelor", dăruită bisericei Arhangeli de dascălul Tatos, fiul răposatului Esai Hagi Tatosianț 1791. 9) O icoană a sf. Sarkis (Sergiu) dăruită de către cântărețul Serghiu, fiul lui Hagi Bahdasar (Baltazar) Ghemertas, la biserica Sf. Arhangheli din București 1791. 10) O evanghelie, căptușită cu argint, donată de Hagi Garabed, fiul lui Baba din Orient 1796. 11) Un potir din partea poporenilor 1797. 12) O carte mare de rugăciune 1799. 13) O cristelniță, dăruită de Hagi Hovannes Garabed, fiul lui Hagi Nazar, la biserica S-ți Arhangheli 1800. 14) O carte de rugăciune 1801. 15) O peatră de mormânt: „Sima, soția lui Tavit din Orient" 1802. 16) Un vas poleit cu aur, pentru mir, dăruit de Hovannes, fiul lui Hagi Mardiros 1805. 17) Ușa de

[1]) Noua biserică este o reproducere a Mânăstirei dela Ecimiazin, sediul catolicosului tuturor Armenilor; este o clădire în stil roman, din veacul IV, după planurile d. Maimarolu și indicațiile d-lui Gr. Buiucliu.

fer din biserică, dăruită de Manug Arhon Paharnic, fiul răposatului Hagi Mardiros 1805. 18) O carte de rugăciune tipărită 1807. 19) Un potir, dăruit de un Ghiumaş Gherdanian Mardiros, soţul d-nei Maiream, bisericei S-ţi Voevozi 1818. 20) Icoana Sf. Ştefan, de preotul Mardiros fiul preotului Harutiun 1830. 21) O icoană din 1831 etc. etc. Are foarte frumoase candele de argint.

Noua biserică armeană din Bucureşti.

La *Bacău*, Armenii au venit din diferite oraşe, începând a se statornicì de pe la 1800. La 1846 s'a hotărît a se zidi o biserică: la 1847 Mai 15 s'a ales un comitet compus din Stefan Mateos, Agop Zambad, David Bogdan şi Mihai Missir, cari adună fonduri în ţară şi străinătate, obţin dela Mihail Sturza vv. ofisul gospod No. 658 din 29 Nov. 1848, publicat în buletinul No. 94 acel an, decretând a se ridicà în politia Bacău o biserică de ritul armean ortodox; la No. 1736 se încuviinţează hramul Sf. Mihai şi Gabriel. La 1849 Mai 9 s'a pus temelia, la 1858 s'a târnosit şi s'a hirotonisit întâiul preot Avacov, care a slujit până la moartea sa, 1894 April 16. Epitropi au fost: 1863 Mai 8 — 1882 Mai 8, Măgărdici Capriel, Iacob Marcovici, Gh. Axent şi Garabed Bogdan; 1882—1892 Mai 8 Iaçob Cerkez, Ion Cristoveanu, Giţa D. Gerasim, Măgărdici Bogdan şi Mihai Malhasovici,

cari au reparat biserica. Intre 1892—1902 Măgărdici Capriel, Ion Cristovian şi Cristea Ştefan au făcut reparaţie radicală, suprimând o turlă ce era la mijloc şi ameninţa să cadă, refăcând tot înăuntrul şi în afară, şi poleind catapeteazma; biserica neposedând fonduri, s'a făcut totul cu bani adunaţi dela credincioşi. Ei au angajat pe preotul actual Grigore Lazarovici. La 1902 s'au ales epitropi preotul Lazarovici, paroh, Iacob Capriel preşedinte, Mihai Ştefan casier şi Krikor Hovsepian, membru. Biserica, în stil renaissance modern, cu două turnuri impunătoare, predomină de departe în aspectul oraşului, cu caracteristica-i siluetă, care aminteşte de Frauenkirche din München.

Colonia din *Focşani* este alcătuită din două; o parte venită pe la mijlocul veacului XV din Polonia, Ungaria şi de prin alte oraşe ale Moldovei; iar o parte emigrată din Kaffa, pe care o cucerisă la 1485 Turcii dela Tătari, a fost aşezată de Ştefan cel Mare atât în Suceava, Iaşi, Botoşani, cât şi în Focşani. Armenii, venind aici pe rând, s'au aşezat mai întâi în partea moldovenească a oraşului, în număr de vre-o 50—60 de familii, cari-şi ridică o mică biserică de lemn, în hramul Sf. Mariei, pe locul care se cunoaşte şi azi. Prin comerţ, agricultură şi creşterea vitelor ei au înflorit oraşul, care din sat sau târguşor a crescut odată cu numărul Armenilor, ce tot veneau în cete nuoi. La sfârşitul veacului al XVI, o nouă colonie, se zice cu obârşia din Ani, capitala regatului armean din Erivan, se aşează în partea muntenească a oraşului. In veacul XVII, mai sosesc, după cum rezultă din epitafele aflate pe pietrile de mormânt, Armeni din oraşele bulgare Rusciuc, Silistra, Varna, Şumla, etc., mânaţi de războaele periodice din acele părţi şi atraşi de nădejdea unui comerţ mai folosit. Ei au în Focşani astăzi trei biserici: 1) Sf. Gheorghe de pe la 1600, în partea Munteniei, cu două turle. Ne având inscripţii, nu se poate stabilì data construirei; se ştie însă din tradiţia locală că Armenii din Muntenia, cari frecventau la început biserica Sf. Maria din Moldoveni, din pricina greutăţilor ce li se făceà la trecerea hotarului dela Milcov, au fost nevoiţi să-şi clădească o biserică pentru ei. La începutul veacului XVII, familia Hagi Sarkis Sigurcianu din Suceava voind a o construì, domnul fanariot de pe vremuri le refuză autorizaţia, de a ridicà capişte d'asupra pământului. Armenii, în mare parte supuşi austriaci, trimet o solie la Impărat, şi prin intervenţia acestuia către Sultan, obţin autorizaţia; dar, în timpul clădirei, domnul oprind înălţarea turnului, ei iarăşi intervin la împărat, şi obţin învoirea de a se face chiar două turnuri. Insă stilul unuia din aceste două turnuri, cari există şi azi, se deosibeşte cu desăvârşire de cel al restului bisericii, şi pare a fi din altă epocă. 2) Biserica Sf. Maria la Moldoveni, a luat locul celei de lemn de mai sus, dela care se

află la o depărtare de 70—80 metri spre N. D'asupra uşei de S. o marmoră poartă inscripţia: „S'a construit această biserică întru slava lui Dumnezeu, cu cheltueala pioşilor poporeni armeni din Focşani; cu hramul Adormirea Născătoarei de Dumnezeu, căreia o închinăm noi credincioşii cu evlavie, cu prosternare şi dragoste unanimă, în anul din 1780; această peatră este dăruită de iubitorul de Dumnezeu Hagi Apraham Ferhat la anul 1850". Iar pe păretele despre apus a pridvorului se află inscripţia: „s'a construit acest pridvor cu cheltueala d-nei Ana, smerita soţie a răposatului Ferhat, ai cărei fii după moartea iubitei lor mame i-au îndeplinit dorinţa ei sufletească, spre adăpostirea în biserică a poporenilor, de vântul aspru al ernei; D-l Dumnezeu să primească, şi pe dânşii să-i învrednicească la împărtăşirea Ierusalimului ceresc. 28 Sept. 1866, Focşani". Se vede că această biserică a fost reparată dar n'a mai fost reconstruită niciodată, căci altfel după obiceiu s'ar fi menţionat de biserică în locul căreia s'a ridicat. Dinnaintea altarului ei se află o perdea veche din Orient, dăruită de Ilieş Aburel, încă bisericei primitive, din lemn, care erà mai mică; de aceia perdeaua are în ambele laturi nădituri, spre a o adaptà noului altar. 3) Biserica „Sf. Invierea" în afară de oraş, la cimitirul armenesc, are inscripţia: „s'a construit acest paraclis întru slava lui Dumnezeu, cu hramul Sf. Invieri şi cu cheltueala pioşilor fraţi Harutiun şi Garabed Popovici. Harutiun pe când trăià, a însărcinat pe nobilii săi trei gineri Asfadur (Bogdan) Christof, Niculai Ştefan şi Niculai Robovici, cari unindu-se cu Garabed, fratele reposatului au îndeplinit voinţa oamenilor evlavioşi înainte de 1891, Sept. 25, în Focşani".

Slujba bisericească se face de către un preot (mai de mult erau doi), doi cântăreţi, un paracliser şi păzitorul dela cimitir; se oficiază în toate zilele la Sf. Marie, iar la celelalte biserici la anumite prilejuri. Administraţia comunităţei se face de o epitropie aleasă dintre enoriaşi, care se îngrijeşte de biserică şi şcoală; iar cheltuelile se acoper din venitul imobililor bisericii, a şcoalei şi a ofrandelor enoriaşilor. In vechime se aflau în Focşani vre-o 300 familii; dar cu vremea ele s'au împrăştiat prin alte oraşe ca Tecuci, Bârlad etc. şi prin oraşele târguşoarele şi satele de prin apropiere, ca Panciu, Odobeşti, Adjud, etc., unde se îndeletnicesc cu agricultură, viticultură şi comerţ; iar alţii au profesiuni libere, ca advocaţi, magistraţi, medici, precum şi funcţionari ai Statului. Nume de familii mai însemnate din vechime sunt: Pompic, Agem, Crâmlău, Aburel, Baronca, Ferhat, Misir, Hovsepian, Popovici, Ţaran, Simionovici, Murad, Pruncul, Hanagic, David, Manea, Robovici, Cristof, Basarabian, Ibrăilean etc. Mai locuesc aici vre-o 50—60 familii armene, supuşi otomani

imigraţi după ultimul măcel din Constantinopol, şi se hrănesc ca brutari, cafegii, cofetari, cismari, etc. De mulţi ani epitrop este d. Ferhat Şt. Ferhat, care se devotează intereselor bisericei şi şcoalei.

Armenii din Focşani au 2 şcoli primare proprii: una de băeţi din vechime cu patronul Hevont (sf. Leon) şi una de fete din 1860 cu patronul Hripsime. Dela 1886 ele sunt aşezate în două clădiri frumoase; examenele după programul Ministerului Instrucţiei se dau în faţa unei comisiuni a acestui Minister, pentru şcoalele particulare; iar cel de limba armeană, religie, şi noţiuni de limba franceză în faţa comitetului lor şcolar; cursurile se predau de către patru institutori şi o institutoare, autorizaţi de Minister. Ei au aici trei societăţi de binefacere: 1) „Caritatea", întemeiată la 1881 pentru ajutorul celor scăpătaţi, şi pentru a procurà ocupaţiune membrilor aflaţi fără afaceri, pentru îngrijirea bolnavilor, etc. 2) „Unirea" a doamnelor armene, fondată la 1890 pentru ajutorul văduvelor sărmane, al elevelor lipsite de mijloace, şi pentru înzestrarea fetelor sărace. 3) „Ajutorul săracilor", în scop de a ajutà pe Armenii imigraţi în urmă, şi aflaţi în nevoie, întemeiată la 1905. (Date culese de Mirakhorian).

Galaţii, fiind port pe Dunăre, a atras ca oraş comercial fireşte şi o numeroasă colonie de Armeni, a căror îndeletnicire de căpetenie erà negoţul. Este unul din cele şeapte oraşe, în care Alexandru cel Bun, domnul Moldovei, a aşezat pe la 1415—1418 dintre cele 3—4 mii familii armene. Pentru a-şi puteà menţine credinţa, pentru păstrarea căreia ei emigrară încă din veacul XI, în număr mare din ţara lor spre Polonia, ei au zidit o biserică pe locul din strada Frumoasă unde se găseau încă de curând multe pietre de mormânt armeneşti. Aceasta a fost aflată la 1669 în floare de către iezuitul Luigi Maria Pindou, tremisul Papei de Roma, deşi zice că ea erà pe atunci încă foarte veche. Ruinându-se în urma răsboaelor şi invaziunilor, ea a fost reparată de mai multe ori, până ce la 1821 a fost cu desăvârşire distrusă; în locul ei s'a făcut o altă biserică de lemn, în strada armeană, cu patronul „Adormirea". Ruinându-se şi aceasta, la 1850 începe a se propagà ideia unei biserici de zid, şi la 1858 Iulie, cu ajutorul material al Armenilor din Galaţi şi din toată ţara Moldovei, s'a pus temelia ei, de către I. P. Sf. episcop Sarkis (mai târziu patriarh de Constantinopole) fiind paroh pe atunci Minas Popovici, primefor Ioachim Bogos Navazart şi sârguitorii mai de căpetenie fraţii Abgar şi Bedros; apoi Navazart Navazartian, Avedic Popovici, Ariton Iosif, Kerop Kerobian. Kevork Ovanes, fraţii Ciuntu din Roman etc. Biserica este de zid, lungă de 20 m., lată de 12 m., înaltă de 18 m., zidurile masive de 1 m. 25 grosime; are două turle, unul înalt şi îngust, altul jos şi lat; stilu e bizantin. Are un preot (la 1906

Leon Papazian, ce aveà şi o tipografiie armeană) şi un cântăreţ. Intreţinerea cultului se face din venitul proprietăţilor şi cotizaţiunile benevole ale enoriaşilor. Averea imobiliară a bisericilor era la 1906: 1) Locul vechei biserici din strade Frumoasă, închiriat pentru florărie; 2) O prăvălie cu un cat în strada Braşoveni; 3) Un loc în strada Belvedere, cu un venit total de 2000 lei pe an. Numărul enoriaşilor stabili este în scădere continuă. La 1890 erau 60—65 familii la 1905 numai 50 familii. La 1896 numărul lor fusese sporit prin cei veniţi în urma măcelului din Turcia. Asemenea şi numărul celor flotanţi este în scădere; la 1890 erau 2—300; azi sunt 100—120. Asemenea şi statistica naşterilor şi deceselor pe cei din urmă 17 ani arată scădere. In adevăr, în anii 1889—1906 au fost 102 naşteri (54 băeţi şi 48 fete) şi 149 decese (101 bărbaţi din care 47 flotanţi, şi 48 femei). La 1906 se aflau în Galaţi 203 suflete, din cari 105 bărbaţi şi 98 femei, deosebit 120 flotanţi; cei stabiliţi sunt proprietari urbani şi rurali, comercianţi, de profesiuni libere, funcţionari ai Statului şi comunali, militari şi meseriaşi; cei flotanţi sunt lucrători şi hamali în port.

La *Brăila* şi la *Sulina* există biserici mai vechi, dar ale căror amănunte ne lipsesc cu desăvârşire. La *Humora* (Gura-Humora) in Bucovina există o biserică dela 1849, reînnoită de curând, care atârnă de parochia din Suceava. La *Târgu-Ocna* există o biserică din anul 1867. In oraşele din Transilvania de asemenea sunt multe biserici armeneşti, vechi, dar devenite catolice ca şi cea din *Cernăuţi* în Bucovina, zidită la 1870. La *Piteşti* există o biserică spaţioasă, clădită pe la mijlocul veacului XIX; dar Armenii băştinaşi de acolo s'au împrăştiat şi spulberat, şi o nouă colonie s'a întemeiat acolo de către cei pribegiţi dela masacrurile din Constantinopole la 1894.

Colonia armeană din *Babadagh*, datează de pe la 1500. La 1876 fiinţă acolo o biserică cu hramul «Varaka Surp Chaci (Inălţarea Sf. Cruci) distrusă la 1823 printr'un incendiu. Acestei biserică se donase din Constantinopole o biblie (harjsnavurk) manuscrisă, care azi se află la biserica armeană din Kiew. La 1829 cu firman dela Sultan s'a reconstruit această biserică, dar în Septemvrie 1891 a ars din nou, cu desăvârşire, cu tot ce se aflà în ea. La Octomvrie acelaş an, episcopul Kevork Ereţian din Constantinopole, venind pe la Galaţi, epitropul comunităţei din Babadagh, Garabed Agopian a intervenit pe lângă el, de a venit şi aicea să îndemne pe enoriaşi, de a-şi clădi biserica din nou, prin cotizaţiunile analoghizate după starea fiecăruia şi donări de bunăvoie, adunate de comitetul alcătuit din acelaş Agopian, Takor, Melidonian şi Bohos Mardirosian, imputerniciţi de către comunitatea de Babadagh prin act legalizat la Judecătoria Ocol. No. 2412 din 10 Maiu 1891. Prin sârguinţa acestora, adunân-

dú-se bani din toată ţara, şi fără a se atinge fondul epitropiei bisericei, la 1897 Iulie 13 s'a pus temelia bisericei „Sf. Maria", terminată la 1899. Construcţia este de piatră şi cărămidă, cu o turlă, acoperită cu olane, aşezată pe locul bisericei celei vechi, în partea de S. al oraşului pe str. Constanţa, aproape de poalele muntelui „Caiun-Baba"; preot este Apraham Torosian. In curte se află o şcoală, zidire de peatră, acoperită cu olane, cu patru camere şi sală, dar care la 1896 a încetat de a mai funcţionà. Populaţia se alcătueşte din 40 familii, în cea mai mare parte comercianţi şi viticultori; pe vremea domniei turceşti ei se îndeletniceau şi cu cultura tutunului şi cu stupăritul. (Ovanes Tomazian, epitrop 1906).

După tradiţie şi după o peatră găsită cu mulţi ani în urmă pe locul cimitirului vechiu armenesc din *Constanţa*, unde a fost şi vechia lor biserică, colonia armeană se urcă aicea cel puţin la anul 1760. Când s'a desfiinţat această biserică, odoarele ei au fost transportate la biserica din Babadagh, unde au ars odată cu ea la 1823. Dela 1760—1850 viaţa coloniei a rămas aproape necunoscută; dela răsboiul ruso-turc din 1854 numărul ei creşte cu încetul. O monografie din 1860 arată că ei aveau în partea despre apus a oraşului un cimitir deosebit, cu o suprafaţă de 3228 mp. In acest cimitir am aflat încă la 1908 numeroase şi foarte frumoase pietre tumulare de marmoră, plăci enorme aduse din Constantinopole, dar răsipite şi lăsate peirei. Construirea liniei ferate la 1862-3 tăind acest cimitir în două şi el ne mai putând servi, comunitatea armeană protestă în repetate rânduri în zadar la guvernul otoman. La 1878 guvernul provizor rusesc din Dobrogea, le dă în schimb un loc în partea de răsărit a oraşului, de aceeaş suprafaţă ca vechiul cimitir. La 13 Septemvrie 1879 guvernul român reduce această suprafaţă la 2000 mp., cu destinaţie ca pe el să se construiască biserica lor. Numărul lor fiind ajuns la 1878 la 35 familii cu 120—140 suflete, după dorinţa guvernului român, ei aleg în 1879 din sînul lor o epitropie pentru îngrijirea conaţionalilor lor. Cea dintâi grije a epitropiei, alcătuită din d-nii Avedic Tomasian, preşedinte, Mardiros Locmanian secretar, Gabriel Frenkian casier, Ovanes Simonian şi Bedros Garabedean membrii,—a fost să înceapă clădirea bisericei, care este şi astăzi. Ei au adunat prin bilete de loterie puse în circulaţie, în România, Bulgaria şi Turcia, o parte de banii trebuincioşi, iar restul l'au donat enoriaşii din Constanţa. La Decemvrie 1879 s'a pus temelia, la August 1880 s'a târnosit. Tot odată s'a clădit în curtea bisericii şi şcoala armeană, cu cheltuiala esclusivă a comunităţii. Dela 1880 la 1890 au fost epitropi: Nazaret Torosian, ales în mai multe rânduri pentru activitatea sa, Mardiros Locmanian, Gabriel Frenkian, decedat azi, care are cele

mai deosebite merite pentru biserică şi şcoală. Dela 1890—1898 colonia, prosperă prin comerţul ei, a fost administrată de Torosian, Zambadjan Housep (Iosif), Kevorkian, (Gheorghian), Markarian etc. La 1896, după măcelul din Stambul, comunitatea prin venirea unui număr nou de armeni din Turcia, a avut un spor însemnat. Epitropii de atunci, Emerzian, Hovsep Kevorkian, Garabed Markarian, Hevont Sehpozian construesc la 1898 o nouă şcoală, frumoasă şi bine situată, cu suma de 27 mii lei, adunaţi numai din donaţiile enoriaşilor (Asadur Frenkian singur a dat 5000 lei). Dela 1900—1904 fiind preşedintele eforiei Ilie Grigoriu, şcoala a fost recunoscută de Ministerul Cultelor, ca şcoală primară cu 4 clase, cu programul oficial, şi de acuma ea progresează zi cu zi sub epitropia d-lor A. Manisalian, A. Acterian, B. Aznavorean şi D. Altănean. Dela 1904—1906 epitropia este alcătuită din Nazaret Torosian, preşedinte, Garabed Marcarian vice-preşedinte, Artin Bedrosian casier şi Măgărdici Bogosian membru. Şcoala numără peste 100 elevi de ambe sexe, şi o şcoală fröbeliană este condusă de d-ra Isguni Takorian; directori ai şcoalei primare sunt profesorul de limba română D. Gh. Teodorescu şi Sofia D. Agopian, ambii absolvenţi ai şcoalei superioare din Bârlad, iar pentru limba armeană este M. Bedighian şi M. Setian, absolvenţi ai Seminarului superior din Stambul. Preot este la 1906 Aristarkes Feslian. Cheltuelile se urcă la 12.000 lei pe an, adunaţi din donaţiile enoriaşilor, nefiind nici un venit imobiliar. Numărul Armenilor se urcă în 1906 la 2000, cari sunt comercianţi şi meseriaşi. Cei mai de căpetenie sunt fraţii Manisalian, Damidian, Emerzian, esportatori de cereale; fraţii Frenkian şi Mizak Frenkian, angroşişti în manufactură; Artin Bedrosian, Agop Zambadjan, G. Markarian, K. Kovorkian, fr. Benlian manufacturişti, A. Nuhubian, pielărie, A. Tomasian şi N. Torosian mari proprietari, I. Grigoriu, tipograf, M. Bogosian, comerciant, Aram Acterian, comisionar, Takor Benlian, galantar, Grigore Grigoriu librar, fr. Agopian morari, fr. Bogosian ceasornicari, fr. Lokmanian, comercianţi, Dicran Merdinian manufacturist, Leon Sephorian comerciant, Garabed Mehitarian fabricant de gazoase, etc. Cel mai numeroşi însă sunt meseriaşi şi muncitori în port şi micii negustori.

La *Tulcea* se aşează la 1830 Sarkis Garabedean cu 6 fii, din Babadag, cumpără din banii săi dela Marin Bosnac un loc în str. Gura Pieţei No. 1, şi'l face danie comunităţii armene; aceasta, dintr'un fond de 5.000 lei vechi ridică un mic paraclis de zid acoperit cu olane, care dăinuieşte până la 12 Aprilie 1882, când este dărâmat pentru a face loc unui locaş măreţ; temelia acestui locaş se pune la 20 Aprilie acelaş an, şi se ridică cu o cheltuială de 16.000 lei adunaţi încă de pe timpul domniei otomane; sporiţi cu 6.000 donaţia lui Simon

Melidonian, comerciant şi epitrop al bisericei, cu 1.250 leĭ dania lui Manug Bey din Basarabia, şi 9.750 lei produsul unei colecte făcute între Armeni din toată ţara; în total 33.000 lei. Biserica este închinată în numele Sf. Grigore Iluminătorul care a creştinat Armenii sub fratesău regele Tiridat (300—303 d. Chr.); biserica s'a târnosit la 1885. Este o clădire de peatră, pe planul unei cruci latine, lungă de 23 metri, lată de 17 m. şi înaltă de 18 m. La 1904 s'a reparat din nou, prin contribuţia poporenilor. In curtea bisericei este o casă veche, odinioară şcoală, azi locuinţa preotului; câteva morminte pe lângă biserică poartă numele lui Sarkis Garabedeanu † 1862 Oct. 16, Ştefan Parsakian † 1860 Maiu 10, Grigore Garabedeanu † 1860 Aug. 4, etc. Averea bisericei stă în următoarele fonduri, cumpărate din bugetul lăsat de Mardiros Ayvazian, acceptat de epitropia bisericei şi şcoalei în baza decretului No. 1764 din 12 Maiu 1904: Casa din str. Gura Pieţei No. 1, una casă de locuit str. Babadagh şi o sală de teatru, în aceiaş stradă. Bugetul cultului este de 2—3.000 lei pe an, şi este pururea alimentat din cotizaţiile benevole ale credincioşilor, venitul fondurilor de mai sus ne ajungând a face faţă nevoilor. Epitropia se alege din sânul enoriaşilor, şi se confirmă de către Primăria oraşului. Ea se alcătueşte din preşedinte, casier, secretar şi doi membrii. La 1906 erau 316 suflete, pe când după statistica făcută la 1879 de către Bielokirniţa guvernatorul rus ale ocupaţiunei Dobrogei, erau 40 capi de familie. Baron Hoggner (1879) arată că pe timpul domniei turceşti ereau 160 suflete, iar la 20 Ianuarie 1879 guvernul român constata 89 capete de familie. La 1904 sunt 52 familii Dobrogene vechi, iar restul veniţi după anexare. Populaţia armeană se află în creştere, prin sporul naşterilor şi căsătoriilor asupra deceselor. Statistica arată că de ex. în anul dela 1 Octomvrie 1903 — 30 Sept. 1904 Armenii au dat un singur prevenit şi un singur condamnat de justiţie, ceeace denotă că ei sunt un element paşnic şi de ordine, supuşi legilor. Ei se îndeletnicesc cu comerţ, meserii şi ca lucrători manuali; s'au asimilat cu desăvârşire, având aceleaşi aspiraţiuni ca şi ceilalţi cetăţeni ai României, şi aceiaş dragoste pentru patrie, tron şi dinastie. Singura deosebire e cultul, pe care-l păstrează cu sfinţenie, urmând credinţa neştirbită a străbunilor lor, şi atârnând în ordine ecleziastica de patriarhie gregoriană de Constantinopole. Cu tot curentul modernist, credinţa religioasă şi practicele străbune stau în picioare, ca o mărturie despre religiozitatea şi evlavia poporului armean.

(Va urma).

GR. GOILAV.

PRAVILA DELA GOVORA.

(Urmare)

şi de va vedea pre dînsul plecatŭ şi zdrobitŭ cu inema făcători şi adăositori lui-ş, şi credincios şi milostiv, şi se va mărturisi cu bună înţelepciune şi se va pocăi, acestuia cu socotinţă şi destoinicie să-lu uşurezi cu învăţătură, şi iară cândŭ veri vedea pre altulŭ şi-l veri auzi mărturisindu-ş păcatele multe fără legi, nu să cade să se mire de aceaştia, nice să caute spre mulţimia păcatelor, de vor fi şi pre spre fire, ce să caute spre Dumnezeu, şi spre binele şi spre înduraria inemii lui să nădăjduiască şi să pue, şi cu toate măngăiarea şi cu blândeaţe, şi cu dragoste să aibă către cela ce se ispovedeaşte.

гоже аще видитъ смѣрена и съкроушена срдце, сътворша и прѣложша себе, и вѣрна и милостива и семоу исповѣдавшоу благоразоумно и покаавшоу, семоу съ рассѫжденїемъ и искоушенїемъ облегчавати заповѣди, и пакы егда слышитъ нѣкоего исповѣдающа емоу грѣхы, многы и беззаконїа, не побаетъ емоу дивитисѧ о сихъ, ниже зрѣти намножьство прѣгрѣшенїи, аще и паче естества бѫдѫть, нѫ възирати на бга, и на блгть и милосрьдїе его оуповати и възлагати и въсѣко оутѣшенїе и кротость и любовь имѣти къ исповѣдающомоу.

dacă îl vede smerit şi cu inimă *plecată,* făcători şi *adăositori* sie-şi, şi credincios şi milostiv, şi spovedindu-se cu bună înţelepciune şi pocăit, acestuia cu socotinţă şi destoinicie să-l uşureze cu sf. învăţătură, şi iară când va ascultà pe vreunul spovedindu-şi păcatele lui, multe şi nelegiuite; nu se cade lui să se mire de aceştia, nici să caute la mulţimea păcatelor, chiar dacă vor fi peste fire, ci să caute la Dumnezeu, şi la bunătatea şi blândeţea lui să nădăjduiască şi să se lase şi toată mângăierea şi blândeţea şi iubirea să aibe către cel ce se spovedeşte.

Cum se cade a se ispovedirea.

Cade-se să iaĭ cela ce se ispovedeaşte şi să-l duci înainte sfântului oltariu, legate să-ĭ fie mânile lui, şi să vie şi să stâ să caute josŭ la pământu; iară de nu va fi biserică, iară acela întru-un locŭ curatŭ şi fără de glăceavă şi să înceape a ceti duhovnicul:

Како побаетъ исповѣдоватисѧ.

Приѧти побаетъ исповѣдающаго сѧ и привести прѣ стыи олтарем, свѧзанѣ и рѫцѣ свои, и пришедъ станетъ долоу зрѧ на землю; аще ли не бѫдетъ црькве, а онь въ мѣстѣ чистѣ и без млъвнѣ и пѣти начнетъ отцъ съ нимъ: и трисвѧтое и псаломъ н҃ и а҃д҃.

Cum se cade a se spovedi.

Cade-se a lua pe cel ce se spovedeşte şi a-l duce în faţa sfântului altar, având mâinele luĭ legate, şi să vie să stea privind jos la pământ; iar dacă nu va fi biserică, şi acela în loc curat şi liniştit şi să înceapă a îi citi părintele: De treĭ ori

Т҃рстоі, Иψл҃ωм и҃, и ѯд, и прочаѧ. Посконча́ніа rogăciunei. Să-ş descoapere capulŭ cela ce se ispovedeaşte; iară de va fi muiare, se nu se descoapere la capŭ să se arunce jos la pomăntŭ, şi să zacă şi să zică aciasta:

Ispovedescu-mă ţieDumnezeulŭ cerului şi al pămăntului, căte săntŭ ascunsele meale de la inema mea; şi după aceaia să-l rădice duhovnicu-său, şi să-l pue întru latori de bisearecă, de va fi, şi să-l întreabe cu toate blăndeaţele şi linŭ, şi de va fi putinţă încă să i se închine şi să-l sărute, mai vrătosŭ de-l va vedea că se ruşinează, să înceapă cu glas blăndŭ a-ntrebă şi a-i grăi, deci cum fu întăiu, fiiule, fecioriia ta putredă, cu curvie şi cu muiare cu leage, şi desăblaznu cu măna ta, sau oare cum ş-altele ce săntŭ mai preste fire. Iară cănd va spune unele şi altele, iară să-lu întreabe, cu căte muiari ai căzut maĭ nainte, cu muiari cu leage; iară de va fi văduu, i grăiaşte lui, de cănd eşti văduu, căte muiari aĭ cunoscut; şi iară, dară căte au fost de dinse măritate, şi căte văluo, şi căte călugăriţe, şi căte au fostu de aceale călugăriţe schimnice şi căte neschimnice, pentru ce căte vor fi fostŭ chipul cel mic, judeţŭ iaste de dinse ca şi de curve, iară căte chipul cel mare, aceastea ca muerile ceale măritate i se vor socoti lui prea-

и прѡчаа, поскончании мл҃твы. Ѿкрыеть исповѣдаемый ся главж свож, аще ли е жена да не ѿкрыеть главж, повръгнет же ся на земляницъ и лежащи да ре҃т се: Исповѣдуѫтися г҃и н҃бси и земли, єлика сѫ́т тайнаа ср҃ца моєго, и пото́ въздвигнет єго ѿц҃ъ и поставить єго ѿ єдинож страны въ ц҃ркви, аще е, и въпрашаеть єго съ въсѣкож кротостіж и тихостіж, єже аще е мощно и цѣловати єго и облобызати. И па҃ аще видить єго стыдящь ся, начнет кроткым гласом въпрашати и гл҃ати къ нему, како убо, чадо, прѣвое бысть тлѣніе дѣтства твоего, блѫдом ли или законнож женож или малакіеж или нѣкаго инако, єже бываеть па́д естества, єгда же речеть сице или сице, паки въпрашаеть єго: Съ коликыми женами испадна̑л еси прѣже законныя жены; и аще бѫдет овдовѣль, гл҃еть ему, ѿ нелиже овдовѣль єси, колико жень познал єси; и паки да колико ѿ них быша мѫжатицѫ, и колико же вдовица и колико калоугерица, и паки да колико быша ѿ тѣх калѡгерниць великаго образа коликоже малаго; понеже аще съ мало ѿбразными бѫдеть сѫд е оусих якоже и облѫдница, аще ли велико образны сія яко мѫжаты жены въмѣнѣѫтся ему прѣлюбодѣяніе паки, да колико блѫдниць и

sfănte şi din Psalmul al optulea şi al 69-lea şi celelalte, după isprăvitul rugăciuneĭ. Să-şi descopere cel ce se spovedeşte capul său, iar dacă e femee să nu-şĭ descopere capul, să se arunce cu faţa la pămănt şi zăcănd să zică acésta: Mă spovedescu ţie Domnul ceruluĭ şi al pămăntuluĭ, căte sunt tainice ale inimeĭ mele, şi apoĭ să-l ridice pe el părintele şi să-l aşeze deoparte în biserică, de va fi, şi să-l întrebe pe el cu toată blăndeţea şi lin, şi de va fi cu putinţă să-l şi sărute pe el.... şi mai vărtos de-l va vedea pe el că se ruşinează, să înceapă cu glas blănd a-l întrebà şi a-i grăì, deci cum fu, fiule, fecioria ta putredă, cu curvie sau cu muiere legitimă, sau cu malahie sau alt cumva, ce sunt peste fire. Cănd spune cutare sau cutare, iarăşi să-l întrebe: cu căte femei ai căzut înainte de femeea legiuită; şi de va fi văduv îi spune lui: de cănd ai văduvit, căte femei ai cunoscut; şi iarăşi căte din ele au fost măritate şi căte văduve şi căte călugăriţe, şi iarăşi căte au fost din ele călugăriţe de chip mare şi căte de chip mic; pentru că dacă va fi cu chip mic, judeţ este de dănse ca de curve, iar dacă de chip mare, acestea sunt ca femeile măritate şi se vor socotì lui prea curvie, dacă şi căte curv eşi iarăşi de culcare

curvie; şi iară de darea trupului pre ruşine, ce se zice cela ce se pune suptŭ altul cumu e; iară iaste punere suptu altul în trechipuri, ce iaste de chinuiaşte de altul silit, iară aceasta iaste mai iuşoară, iară alta iaste ce însuş se pune de bună voe suptŭ altul, şi aceasta iaste mai grea; iară alta iaste unulŭ cu altul să spurcă întru pohtele lor, şi aceasta iaste mai grea de cât ceale doao; şi iară de căte orĭ au făcut ce iaste mai pre spre fire, o !ată au de doao ori au de trei ori; şi aveai atunce muiare cu leage au ba, de căţi ai ai fost atunce, au după treizeci; dară cu dobitoace de căte ori ai făcut, dară zăblaznă cu măna de cănd ai început a face, şi până cănd, pentru ce că cu măna săntŭ doao sau trei, una iaste ce o face omul însuş cu măna lui, iară alta unul cu altul face; alta iară cu coapsele luĭ face; şi căndu-l va întreba de aceastea de toate duhovnicu său pre cela ce se ispovedeaşte atunce, şi iară să-l ispitească pre dinsul şi de amestecarea săngelui cum şi căt, că nu e o dată sau de doao ori, sau de trei ori, ce multe împărţiri are, cum iaste scris la Apostol, şi la învăţăturile părinţilor. Iară se tămplă şi aceasta oare cărora, cu muerile lor pohtescŭ de fac pre şăzut; şi iară să-l întreabe de ucidere şi de furtişag, şi de clevete, şi de minciuni, şi după a-

пакы, а' ѿ мѫжє лѡжьствїє, ка́ко нма' же мѫжє лѡжьство раздѣлє́нїа трн. И є ѐже пострадати ѿ иного наси́лїє, сє є лєгчаншїє, а иноє є са' сътворити ѿ своѧ волѣ и сє є тѧжчаншєє, а ино є дроу' дроуга ѿсквръннтсѧ похотїѫ своєѧ, и сє є тѧ'жчаншєє паче ѿ нѣх ѡ бою; и пакы до колико кра' сътвори́л єси ѐже є паче єства, єди́ною, или два'щи, или трищи, и пакы да имѣшєли тогда женѫ законнѫѧ или ни, колицѣми лѣты бѣше тогда или похоти; а ското лѡжьство колико сътвори́л єси, а малакїѧ ѿ колика начал єси творити и како, понеже малакїѧ же сѫ двоѧ и троѧ: ѡво ѐже творн са' своима рѫкама, ѡвоже єгда дроу' дроугоу твори, а ино пакы съ бєдрома своима творитъ себѣ. И єгда о сих всѣх въпросить ѿць исповѣдающагося тогда, пакы и спытоуєт єго и ѡкрѣвомѣшенїи, како и колико, нѣ бо єдино, ни двѣ, ни три, нѫ многа различїа имать, ꙗкоже писано є въ апостолы и ѿчьскы запо вѣдє. Бываєтже и сє нѣкыи и съ своими женами рєвность мѫжє ложьства, сѫдѣваѫ; и пакы въпрашаєть єго ѡ оубїиствѡ и ѡ крадєни, и ѡ клєвєтах и ѡ лъжах. И посн всѣх, повелит ємоу ѿць доуховныи по връгнѫти

cu bărbaţi cum, că este culcare cu bărbaţi de trei feluri. Şi câte care pătimeşte dela altul cu sila, aceasta e cea mai uşoară, iar alta este când face însuşi de voia lui şi asta este mai grea, iar alta este unul peste altul se spurcă după pofta lor, şi aceasta este mai grea decât cele două; şi iară de câteori ai făcut ceace este peste fire, odată sau de două sau de trei, şi iarăşi aveai atunci femee legiuită sau nu, de câţi ani era atunci, au după 30 de ani; dar zacere cu dobitoace de câteori ai făcut, iar masturbaţii de când ai început a face şi cum, pentru că masturbaţiile sunt două şi trei: una e a face însuşi cu mâna sa, una când face unul altuia; şi iarăşi alta cu coăpsele sale. Şi când îl va întrebà de toate acestea părintele pe cel ce se spovedeşte atunci, iarăşi să-l ispitească şi despre amestecarea de sânge cum şi cât, căci nu e una, nici două, nici trei, ci e de multe feluri, cum e scris în poruncile apostoleşti şi părinteşti. Se face şi aceasta de unii şi cu femeile lor au poftă de fac împreună ca cu bărbat; şi iarăşi să-l întrebe de ucidere şi de furtişag şi de clevetiri şi de minciuni, şi după acestea de toate, şi să îi poruncească lui

ceaia de toate, și să-i zică lui duhovnicu său să se arunce pre sine jos, și să zacâ el jos la pământ, și să se roage duhovnicu său; așa să grăiască:

(40) Doamne milostive, și dela inimâ îndurătoriu și iubitoriu la oameni, ce cu prorocul tău Nathanŭ ertași pocăința lui David, și de greșalele lui, ertare-i dăruiși luĭ, și rugăciunea cea de întoarcere a Manasiei o priimiș însuți tu, acmu robul tău, Irmec, cesta ce să căiaște de greșalele lui, priimeaște, întru tocmeala și în dumnezeirea ta ce e iubitoare de oameni, greșalele, că tu ești, Doamne, cela ce aĭ zis de șapte-zeci de ori căte de șapte ori, să se iarte celora ce cad întru păcatele fără de legilorŭ, pentru ce că cumu e mărirea ta așa e și mila ta; că tu ești Dumnezeul nostru, Dumnezeul celora ce să intorc, acelora ce ne căim de toate nedireptățile noastre; ție mărire-ți trimitem, Tatălui și Fiului și Duhului sfânt.

De-ciia să-l ridice pri însul, și să-ĭ zică lui să-ș acoapere capul lui, de-ciia i se cade să șazâ cu nusul și să-l întreabe, ce învățături va putea ținea, nu ce va duhovnicu său aceaia să-ĭ dea, nice iarâ cât-ei va fi lui bine, ce cu socotință i se cade a-l învăța pri-nsul cât va putia ținea; că nu într-un chip cu păcatele-i se cade lui să-i dai învățătură, nice iarâ să socotești de pă-

се́бе на земли̇̀, и лежѧ́щꙋ е̑мꙋ̀ на́ земли́ниць, мо́лит сѧ ѿц҃ъ гл҃ѧ: млⷭ҇ти́вый и млⷭ҇рдый чл҃колю́бче бж҃е, иже прⷪ҇рко́мъ твоимъ Нада́номъ прости́вый пока́явшасѧ Дв҃да и ѡ прѣгрѣше́нихъ е̑го̀, ѡставле́нїе дарова́въ е̑моу̀, и Манасїевѫ моли́твѫ ѡ покая́нїи прие́млый са́мъ ты, и ны́нѣ ра́ба своего М, ка́ющагосѧ ѡ свои́хъ прѣгрѣше́нихъ, прїимѝ, ѡбы́чнымъ и бж҃тве́ннымъ свои́мъ чл҃колю́бїемъ, прѣгрѣшенїа, ты бо е̑си, Гд҃и, иже седмьдесѧтъ седмо ри́цеѧ ѡста́вити ре́кый въ па́дающихсѧ беззако́нїемъ грѣхы; поне́же я́ко вели́чїе твое̑, та́ко и млⷭ҇ть твоѧ̀; я́ко ты е̑сы бг҃ъ на́шъ, бг҃ъ ка́ющихсѧ, ка́ѧнсѧ ѡ всѣ́хъ непра́вдахъ на́шихъ, и тебѣ̀ сла́вѫ въз сила́емъ, ѿц҃оу и сн҃оу и ст҃моу дх҃ꙋ, и ны́нѣ и при́сно и въ вѣ́кы вѣ́кѡмъ ами́нь.

Та́же въста́вивъ е̑го̀ и ре́кшь е̑мꙋ̀ покры́ти гла́вѫ своѫ̀, та́же подоба́етъ сѣ́сти съ ни́мъ и въ пра́шати, е̑го что̀ мо́жетъ съхра́нити за́повѣди, не бо е́же хо́щетъ испо вѣдае́мый, то̀ да да́стъ е̑моу̀ ѿц҃ъ, нижѐ пакы̀ е̑лико е̑сть лѣ́по е̑моу̀, нѫ расмотре́нїемъ подоба́етъ заповѣда́ти е̑моу̀ е̑лико мо́жетъ съхра́нити; я́ко нера́вно естество грѣхъ е̑го̀ дово́лно е̑моу̀ заповѣ́дати, нижѐ пакы̀ расѫжда́ти ѡ грѣ́хѡхъ и ѡ възра́стѣ е̑го̀ и ко ли́чьствѣ, нѫ я́ко же рѣ́хѡмъ.

părintele sufletesc să se arunce iar la pământ, și zăcând cu fața la pământ, să se roage părintele zicând:

Doamne milostive, și blând și iubitor de oameni, care prin prorocul tău Natan ai iertat pe David pocăitul și de greșalele lui, î-aĭ dăruit lui iertare și ai primit rugăciunea lui Manasie de pocăință însuți tu, acum robul tău M care se căește de greșalele sale, primește-l, cu obicinuitași dumnezeiasca ta iubire de oameni, greșalele, căci tu ești, Doamne, care ai zis de șaptezeci deori câte șapte să se ierte celor ce cad în păcate fără de lege; pentrucă cum e mărirea ta, așa e și milostivirea ta; că tu ești Dumnezeul nostru, Dumnezeul celor ce se căiesc, căindu-ne de toate nedreptățile noastre, și ție trimetem slavă, Tatălui și Fiului și sfântuluĭ Duh, acum și pururea și în vecii vecilor amin.

Și să-l ridice și să-i spue să-și acopere capul, și se cade să șează cu el și să-l întrebe, ce poate ține ca învățături, nu ceia ce vrea cel ce se spovedește acestea să i le dea părintele și iarăși nici câte îi plac trebue lui, ci cu socotință trebue a-l învăța pe el cât poate să ție; că nu într'un chip cu păcatele luĭ i se cade lui a-i da învățătură, nici iarăși să-l socotești după păcate și

cate, și de crescutulu lui și cu căt, ce cum am zis, dupâ puteare să-l întrebi să-i dai învățăturâ, cum doarâ și de puținele păcate va putea și mai multŭ de va face, ca nu numai ertare de păcate să dobăndeascâ de la înpăratul Hs., ce și cununii să se încununeaze, după nevoința lui; sau iara, de va fi neputincios, și nevoință nu va avea, și va lua învățăturâ dupâ voia lui cum i se va cădea lui, și numai căt va slăbì, și nice una nu va face, întru măhniciune de jale va cădea și le va lăsa toate; că n-am tocmit ceale greale să le iușurați, nice să puneți greotate pre unii ca aceaia; că jugul luĭ Dumnezeu bun iaste, și tarulŭ lui iușor e. Veniț, zice, cătră mine cei însărcinațĭ, și eu vâ voiu răposa. Deci iarâ iaste ș-altul când face oare ce păcat mare sau mic, și ia învățăturâ, că întâiu să cade lui drept multe păcate ale luĭ, în mulțĭ aĭ robeaște, iarâ altul întru puținea vreame învățătura lui o umple, și multe bunătățĭ face și adaoge, și iatâ curat să întoarce dentr-aceale greșale, și cu deadins să tocmeaște pre sine întru pocaianie, pentru frica lui Dumnezeu, că să teame și de moarte, și curănd se curățeaște pre sine. Dereptŭ acea nu întru ai mulțĭ să se înceapă pocaania, ce după vrearia sufletului, cum grăiaște și marele Vasilie; și iarâ așijderea grăiaște, că nu

посилѣ испытати и заповѣдати, ѥда како и о малии грѣхъ възможе и помножае сътворити, дане тъчїа проценїе грѣхωмь полоучить ѿ владыка хрістоса, нж и вѣнце вѣнчавае сѧ, по оусрьдїю своемꙋ; али пакы, немощень сыи и оусрьдїа не имы, и прїемь заповѣди дост҇ныѧ ѥмоу, и кїе раслабився ни ѥдиное сътвори, въ оунынїе ѿ жалости впаде, и вьсѣ оставит; не оуставихѡ бо сѧ еже тѧжка облигчавати, ниже пакы тѧготы полагати на таковы; иго бо Гне благо е и брѣмѧ его легко. Прїидѣте бо, ре къ мнѣ ѡ бремененїи, и азь оупокоѫ въ. Еже оубо ино егда который либо хоще сътвори е или многы грѣхы или мало, и прїиме заповѣдь елико дост҇ ѥмоу за многыи грѣхъ многа лѣта работати, онже и вь мало времѧ заповѣдь даннѧ ѥмоу съврьши, и вѧщьшаа сътворити благаа приложити, и се чистѣ ѿвратисѧ ѿ онѣх прѣгрѣшенїи, и прилежно положи себе въ покаанїе страха ради Бжїа, божіщися и смрьти, и въскорѣ очисти себе. Тѣмже не лѣты начинаетсѧ покаанїа, нж по изволенїю дшевно моу, ıакоже гле великын Василїе; и пакы тъжде глеть: ıако не лѣты сѫди таковаа исповѣдавшꙋ, нж по нравꙋ дшѫ

după vârsta lui și cătăți-me, ci cum am spus, după putere a-l întrebà și a-l învățà, cum și de păcatele mici va puteà să facă și mai multe, ca nu numai iertarea păcatelor să dobândească de la Vlădica Hristos, ci și cu cununi să se încunune, după osârdia lui; sau iarăși fiind, neputincios și neavând osârdie, și luând învățătură potrivită lui, și numai cât va slàbi și nici una nu va face, va cădea în mâhnire de jale, și va lăsa toate; că n-am tocmit să ușurați cele grele, nici iarăși să puneți greutate pre unii ca aceia; căci jugul lui Dumnezeu e bun și povara lui ușoară. Veniți dar, zice, la mine cei împovărați și eu vă voi liniștì. Deci iar este și altul când a făcut orice păcat fie mare fie mic, și ia învățătură cât i se cuvine lui pentru multe păcate să muncească ani mulți, și el în scurtă vreme săvârșește învățătura dată lui, și mai multe bunătăți face și adaogă, și acesta curat se întoarce din acele greșeli, și cu deadinsul se pune la pocăință de frica lui Dumnezeu, temându-se de moarte, și în curând se curățește. Pentru aceasta nu cu anii să se înceapă pocăința, ci după vrerea sufletului cum grăește marele Vasilie; și iarăși asemenea spune: că nu cu anii să judecăm pocăința la un astfel de spovedit, ci pocaenie după năravul sufletului lui, și noi dăm

în vreame delungată să judecămŭ unii ca aceştea ce se ispovedească, ce pocaanie după năravul sufletului lui, şi noi dăm aşijderea puteare duhovnicului să priimească acel suflet la dinsul, pentru iubirea de oamenĭ a lu Dumnezeu, să iubească acel sufletu de omŭ, pentru ce şi noi învăţâm şi cu învăţătură Duhului sfănt scriem aceasta; iară de ceia ce iau cu ani am scris de fieş-cari fără de legi rănd de învăţătură, iară nu iaste prepus nice de una, de se va ruga cela ce se ispovedeaşte, numai după înţeleagerea socotinţei cum am zis, cum învaţă şi sfăntul Ioan златоѹстъ cătră Nineviteani, nu se rugară în zile multe, ce numaĭ în trei zile, iară tlăhariul într'o zi, ce ca clipeala ochilor, numai un cuvânt răspunse, şi-i deschise calea raiului; deci aceastea noao au grăitu-se pentru duhovnicul cela ce fără de înţeleagere şi fără de socotinţă punŭ învăţături greale şi toate punerele pravililor ceale dumnezeeştĭ le ţin, şi nu înţelegu şi nu le socotescŭ bine cu direptul, ce fără de omenie şi nebune le par.

Iară ce iaste de muiare, cu mult mai bine să întrebi pre aceastea, şi să iscodeştĭ de căt pre bărbatŭ, că ajung aceastea şi în mai mari bezaconii, că fac farmece şi vrăji şi pierd sufletele coconilor la vreame de naştere şi încă fiind şi în trupul lor,

єго̀ покаанїа, ѧмѹ подаваем тѣмже властъ ѧмаа прїимыи ѿцъ дш҃ѫ онѫ на сѧ, чл҃колюбїемъ бж҃їемъ, бѹ чл҃колюбити дш҃ѫ онѫ, понеже и мы повелѣнїемъ ст҃го Дх҃а на писахѡм сїа; а єже бѹдѫти ѿ лѣтъ написаны которомоѹждо безаконю число заповѣдемъ, нѣ зазораннико єго же, аще мл҃тсѧ испoвѣдавынсѧ, тъчїѧ по ра́зоѹмоѹ съмотрéнїа ꙗко же рѣхѡмъ, ꙗкоже и ст҃ѣи Іѡаннъ Златоѹстый велит, ꙗко Нинивитѣне, не мнѡгы дн҃ы помолишѧ, нѫ въ г҃ тъчїѫ, разбóиник же ни понѣ въ єдинъ дн҃ь, нѫ въ мъгновéнїемъ ока, єдинѣмъ словом проквѣщавъ, и въ раи ѿврѣзе пѫт. Сїа ѹбо нами гл҃ашѧ ради ѿцъ иже безъ ра́зоѹма и безъ расмотрéнїа полагаѫть заповѣди тѧжкы и на въсѣ положенїю бж҃твнии правилъ дръжащи, и неразоѹмѣѫщи, єже не добро и неправедно расѫжéнїе, нѫ без чл҃чно и без оумнонéпщева въ. И єже ѡ женахъ, бóлее пачѣ искати сихъ и спитанїемъ нежели мѫжа, доспѣваѫт бо сїа и въ великаа безаконїа, єже дѣати чарѡвы и влъхвованїа, и дш҃ е гѹбства въ врѣмѧ рожéнїа отрѡчатех єще жѐ и въ въплъщении нѣкыих бы́лїемъ єже тыѧ самы вѣдѣтъкако и пїважъ; тѣмже въпрóшати много пачѣ дони́тъ, колико ѹбила є отрóчат въ чрѣвѣ, ко-

asemenea să aibă putere duhovnicul să primească acel suflet la sine, pentru iubirea de oameni a lui Dumnezeu, să iubească acel suflet de om, pentrucă şi noi cu poruncă a sfântului Duh am scris aceasta; iar de cei ce iau cu anii am scris undeva la numărul nelegiuirilor învăţătură, nu e prepus de nici una, de se va rugà cel ce se spovedeşte, numai după priceperea socotinţei cum am zis, că şi sfântul Ioan Gură de aur porunceşte, că Ninivitenii nu se rugară multe zile, ci numai în 3, iar tâlharul nici măcar într'o singură zi, ci într'o clipeală cu o vorbă răspunse, şi spre rai i se deschise calea. Deci acestea noi le-am spus, pentru părintele cel fără pricepere şi fără socotinţă ce pune învăţături grele; şi ţine fie-ce aşezare a dumnezeeştilor pravile şi nu înţelege că nu e bună ce nu e dreaptă hotărîrea, ci fără omenie şi nebunească o judecă.

Iară în ce priveşte femeile, încă mai mult să le întrebe pe acestea cu ispitire decât pe bărbat, că ajung acestea şi la mare fără de lege, că fac farmece şi vrăji, şi pierderi de suflete în timpul naşterei copiilor încă fiind şi în timpul lor şi beau din oarecare ierburi pe

și beau oare care erbi cea-lea ce înseși le știu; direptŭ aceaia li se cade cu mult a le mai întrebarea căți coconi au ucis fiindŭ încâ în trup, darâ căți născuți, mai vrătosŭ văduole, și călugărițele, și pentru ce rândŭ au făcut aceasta; iarâ altele beau erbi, ca să nu facâ coconi nice dinioarâ, și aceasta iaste mai rea, că nu știŭ căți vor se nascâ, și altele nu mai de unŭ coconŭ facŭ aciasta, și aceasta e maĭ iușoarâ, iarâ altele în toate luni beau erbi ca nice dinioarâ să nu facâ, și aceasta iaste maĭ grea de cât toate uciderile; ce aceaia și pănâ la moarte însuși sá aibâ, certare și despărțire de biseareсă să aibâ, de nu se va lăsa de unŭ lucru ca acela, să nu-l ca mai facâ.

Că fieș ce păcatŭ și fără de leage, căți-l vor face mai nainte de 30 de ai de crescutulŭ lui oarea ce pàcatŭ va fi, orĭ amestecarea de sănge mare sau micŭ, n-are învățăturâ sà facâ întru umplearea ailorŭ ce am semnat mai nainte ce puțin, iarâ de nu i va fi fostŭ atunce crescutulŭ de treizeci de ai, cade-se duhovnicu său să socotească de căți ai se va scrie, și maĭ puțin, să se înveațe elŭ, mai vărtos cumŭ am zisŭ înpotriva puterii fieș căruia, alegănd fără de uciderea; pentru ce că uciderea de toate păcatele iaste mai grea; iarâ cine va face păcat mai nainte de 30 de ai crescutulŭ lui

лико же въ рожени, паче же вдовица и калогерица, и кыя ради вины се сътворишя; ино еже испити биліе, яко да никогда родит отроча, и се е злѣишее, невѣсть бо колико хотѣше родити, и ино еже о едином отрочяти се сътворила е, и се е легчайши; а ино еже повсѣкыя мѣця пити биліа яко никогда же родити, и се е паче въ сѣкого оубійства тяжчайшее, еже даже и до самыя смърти запрѣщеніе отлжченіе имат, аще таковаго не оставится дѣла ктомоу не творити его. Въсѣк же грѣх и безаконіе, елико аще сътворил е кто прѣже л телѣтнаго възраста емоу, каков ли бждет грѣх сътворил, или кръвосмѣшеніе велико или мало, не имат заповѣди сътворити исплънены лѣты, иже прѣднаписахом, нж мало; да аще не въ л ти лѣтѣ бѣше тогда възрастом, подобает оцоу доуховномоу смотрити колико епитиміа пишет и малѣишее заповѣдоует емоу паче же, якоже рѣхом противь силѣ комоуждо, кромѣ тъчія оубійства; понеже оубійства грѣх тяжчайшій е въсѣкого грѣха; да аще прѣже л те лѣтна грѣха и възраста сътворит е кръвомѣ-

care ele însăși le știu care sunt, pentru aceasta se cuvine încă mai mult a le întrebà, câți copii a ucis în pântecee, câți la naștere, și mai ales văduvele și càlugărițele, și pentru ce pricină au făcut aceasta; și altele beau ierburi, ca nici odată să nu nască copii, și aceasta e mai rău, că nu știe câți vor să se nască, și alta este că de un singur copil a făcut aceasta, și aceasta e mai ușoară; iar alta care în toate lunile bea ierburi ca nici odată să nu nască, și aceasta este dintre toate uciderile mai grea, că aceia și până la moartea ei să aibă pedeapsă despărțirea dacă nu se lasă de asemenea lucru ca să nu-l mai facă. Orice păcate și fără de lege, câți l-au făcut înainte de 30 de ani ai vârstei lor, orice păcat va fi făcut, fie amestecare de sânge mare sau mică, nu are învățătură să facă ca la împlinirea anilor, cum am scris mai nainte ci mică; că dacă nu a fost de 30 ani atunci la vârstă, cade-se părinte lui sufletesc să socotească cât *canon* scrie și să îi dea învățătură lui mai mică; și încă cum am zis potrivit cu puterea fiecăruia, afară numai de ucidere; pentrucă uciderea e păcatul cel mai mare din toate păcatele; iară dacă înainte de 30 de ani ai vârstei a făcut păcat amestecare de sânge, păcat de cele mari, să ia

de în celŭ păcatŭ mare ce iaste amestecare de sănge, să ia învăţătură 3 ai, sau 2, înprotriva crescutulŭ lui, cum au fost atunce, iară de va fi după 30 de ai fiindŭ, iară să cade să-lŭ întreabĭ şi aceasta, în cătă vreame au lucratŭ, şi de căte ori, iară de nu va fi venit în măsură de 30 de ai, sau au venit şi au grăşit numai întru firia păcaelorŭ; iară de n-au venit întru presprefire, fie şi aceluia 1 anŭ pocaanie sau 2 sau înprotiva crescutuluĭ cum va fi.

Deci aceaste greşale toate, unuia i să vor tămpla odată sau de doao ori de va face, iară altul de multe ori, iară alţii tocma şi pănă la bătrăneaţe lucrează aceasta, iară altulŭ încă fiindŭ el tănerŭ chinuiaşte, şi aceasta e vedeare, sau nevedeare; deaci aceastea toate să cad pre amăruntulŭ a le socoti cu înţelepciune şi a le iscodì; şi de va fi fostŭ odată den tinereţe sau de doao ori numai, să-i fie lui pocaania o jumătate de an sau să umple 1 an, iară de nu va fi den cele mici amestecăciuni de sănge sau den cele mari cade-se învăţături maĭ mari să facă.

Şi muiarile să cade să se întreabe, de se va afla fieş caria cu farmece şi cu vrăji, de va face ucidearea, deaci una cum de la întruпoşaria, iară altă de la naşterea pierzăciu-

(Va urmà).

шенїе грѣх ѿ великы, да прїимет заповѣдь лѣт г, или в҃, противꙋ вѫзрастꙋ ıако вь е бы тога; аще лиже по л҃ти лѣтѣ сын, пакы лѣпо е испитати и се ıако колико врѣмѣнь дѣлаль е и грѣх и колико крат, аще ли не прїше еще вѫзрасть л лѣтный, или прїиде и сѫгрѣшил е тѫчїѫ вѫ естѫствѣнный грѣсѣхь, а прѣзь естьво не прѣиде, бѫди семоу лѣто едино покаанїи или двѣ, или противѫ вѫзрастоу каковь бѫдет бы.

Сїа оубо всѣ сѫгрѣшенїа едино моу прилоучаѫтсѧ единож или двашти сѫтворити, а дроугы мнωгаши, а дроугын даже и до самыѧ старости се дѣлаль е а инь еще юнѡ емоу сѫщоу пострада, и се виденїемь, или невидѣнїемь; тѣмже опасно подобает сїа всѣ разоумно расѫждати испитоуѫще; и аще единож бы вѫ юности или дващи тѫчилѧ, бѫди емоу покаанїю полѣта или исплѫнено лѣто, аще ѿ малих крѫвомѣшенїи бы аще ли ѿ великых, лѣпо е повелѣваѫщии сѫтворити заповѣди.

И жены лѣпо е испитовати, да аще обрѣтаетсѧ каждо, ıако чародѣанїемь и влѫхвованїемь оубийство сѫтвориша, ова ıакоже рѣхом о вѫплѫщенїи, ѡ-

învăţătură ani 3, sau 2, potrivit cu vârsta la care a fost atunci; iar dacă după 30 de ani acestea, încă trebue a-l întrebà şi pe acesta că de câtă vreme a făcut păcatul şi de câte ori, iar de nu va fi venit încă în vârstă de 30 de ani, sau a venit şi a greşit numai în firea păcatelor, iară peste fire n-a venit, va fi acestuia un an pocăinţi sau doi, sau potrivit cu vârsta cum va fi.

Deci aceste greşeli toate se întâmplă unuia să le facă odată sau de două ori, iar altuia de mai multe ori; iar altul până la bătrâneţe tocmai au făcut aceasta; iar altul încă fiind tânăr se strădueşte, şi aceasta cu vedere, sau nevedere; pentru aceasta trebue cu amănuntul a le deosebì ispitind toate acestea cu pricepere; şi dacă a fost în tinereţe odată sau de două ori numai, îi va fi lui pocăinţă o jumătate de an sau un an împlinit, dacă a fost dintre micile amestecări de sânge sau dacă dintre cele mari, trebue să se facă învăţături mai mari.

Şi femeile trebue să se ispitească, dacă se va aflà fiecare, că a făcut ucidere cu farmece şi cu vrăji, aceia cum am zis a pierdut dela întrupare, iară aceea dela naştere; cade-

IOAN PERETZ.

PSALTIREA VORONEȚEANĂ.

(Mss. 693 dela Bib. Acad. Rom.)

(Urmare și sfârșit).

Psalm 150.

Ꙗллилѹ́їа рн҃.
Лъоудаци дмнꙋ҇ ꙟ сфи́нціи лꙋ́и.
Лъоу́даци҇ ѥлꙋ ꙟнтрꙋ връ̀тоутѧ̀ търїѥеи лꙋ̀и.
Лъꙋдаци спре пре́нсꙋ҇ спре търїиле лꙋ̀и.
Лъꙋдаци пре҇сꙋ҇ доупъ прѣ мꙋ҇тъ месерѣрѣ лоу́и.
Лъꙋдаци пре́нсꙋ҇ ꙟ гласꙋ де бꙋчирꙋ̀.
Лъꙋдаци пре́нсоу҇ ꙟ ѱълтире ши ꙟ чѧтири.
Лъꙋдаци пре́нсоу҇ ꙟ тъмпънѫ̀ ши ꙟ збоꙍꙋре.
Лъꙋда́ци пре҇сꙋ҇ ꙟ стрꙋне ши ꙟ ѿꙍгане.
Лъꙋдаци пре҇сꙋ҇ ꙟ кло́поте кꙋ бꙋре гла́сꙋре.
Лъꙋдаци пр'инсꙋ҇ ꙟ клопоте кꙋ́ стригаре.
То́атъ диханїѧ се лаꙋде дмн҃ꙋ҇: ∾

Psalm 151.

— Ꙗ̓чѧста кън'таре ꙟн латꙋре скрисъ ѐ а̂лꙋ давидꙋ ши а̂фаръ де ноу-
мъроу, рн де кънтече күндꙋ сънгоур' лъѹптъ-се коу голїадоу: ∾
Микоу ѥра ꙟн҆трꙋ фраціи мїеи.
Ши маи търъроу ꙟнтрꙋ каса тътърелꙋи мїеꙋ.
Пъщѧ ѿиле тътърелоуи миеꙋ.
Мъроуле мѣле фѣчеръ ѿргане.
Ши дѣщетеле мѣле а̂доураръ ѱълтирѧ.
Ши чире ва спꙋре дмн҃ꙋ҇ мїеꙋ.
Ꙟнсꙋши дмн҃ꙋ҇ ꙟнсꙋши а̂ꙋѕи.
Ꙟнсꙋши тремѣсе ꙟнџерꙋ҇ съꙋ̀.
Ши лꙋѡ-ме дела ѿиле тътърелꙋи мїеꙋ.
Ши ꙋнсе-ме кꙋ ꙋнтоура ѹ́нџерѧ са҃.
Фръціи мїеи боу́ри ши мари.
Ши нꙋ дꙋ҇че врꙋ ꙟнтрѫнши дмнꙋ҇.
Ѥшию ꙟн тъмпиратꙋ҇ а̂лтоуи стрїирꙋ.

Ши блѫстемъ-ме коу идолїи съй.
Ѥ еȣ скоушю дела дн҃сȣ спать.
Ши тъѧю кáпȣ̑ лȣи.
Ши лȣаю ꙟмпȣтаре де ла фїїѡ̑ лȣ ї҃зраи̑ : ∾

Psalm 152 (Exod 15).

Кънтече лȣ м̑иси ꙟ еши̑.
Кънтъмоу дм҃нꙋи къ слѫвитȣ е, прѣ слáви-се,
Каии ши кълъраш ꙟїи а̑ѻȣнкаръ-се ꙟнтрȣ маре.
Аџюторю ши коперитою фȣ мїе ꙟ сп҃сéнїе,
Честа е дмнȣ̑ мїеȣ ши прѣ слѫви-вою пр'инсꙋ̑,
Дм҃неѕъȣ̑ татълȣи мїеȣ ши възнесескȣ пре'нсꙋ̑,
Дмнȣ̑ фрѫнсе ѻъзболéле дмнȣ̑ кȣ нȣмеле лȣи.
Каръле лȣи фараѡнь ши търїиле лȣи лепъдаръ-се ꙟнтрȣ мáре.
Алешїи ꙟкълекъторїи треи сȣ́те потопїи ꙟм марѣ мѡ́хоѻъть.
Коу оу̑нделе копери пр'иншїи вътъмаръ-се ꙟнтрȣ а̑дънкатоу ка
Дерѣпта т̑а дм҃не прѣрлѫвисѫ ꙟ врътȣте, пїатрѫ̀.
Дерѣпта т̑а мъръ дм҃не фрѫнсе драчїи.
Ши моу̑тъ слава т̑а ꙟтърътаи врѫжмашїи.
Тремис-аи мънїѧ т̑а мънкъ пре'ншїи ка стеблеле
Ши коу хоу̑ мънїеей тале ꙟмпърцисе а̑пà.
Ꙟнрóшаръ-се ка пърѣте а̑пеле, ꙟгрошѧръ-се ши оунделе при̑ мнжлѡ̑
Ши се врѫжмашюль се гонескȣ а̑џюнгоу. де маре.
Ꙟмпарцȣ фолосȣ сатȣ̑ сȣфлетȣ̑ мїеȣ ꙟсоупциецȣ коу спат̑а м'ѣ ꙟ-
Тремисе доухоуль съȣ̑ копери пре'ншїи марѫ̀. венче-ва мъръ м'ѣ.
Некаръ-се ка плȣ̑боу̑ ꙟнтроу а̑пъ фоа̑те.
Чире ѐ ка тире ꙟнтрȣ̑ дм҃неѕеи дм҃не.
Чире ѐ ка тире прѣслѫвитоу ꙟ сфинци.
Мироуратоу прѣ слѫвите фачи мирȣри.
Тинсе ши дерѣпта т̑а ши ꙟгнци пре'ншїи пъмъ̑тоу̑.
Дерес-аи кȣ дерепїтатѣ т̑а ѡ̑амерїи тъи чецїѧ че избъвиши.
Мънгъїа̑т аи коу вртоутѣ т̑а ꙟнтроу̑ касѫ̀ сфънта т̑а
Аоу̑ѕиръ лимбиле ши мънїаръ-с̑е.
Доурѣре прїимиръ вїнторїи ꙟ филистеме.
Атоунче стежиръ-сè влѫдичїи ди ѐдомь ши џюдечїи де моавь.
Прїимиръ ѐи кȣтремоу̑ топиръ-сè тóци чеѧ̀ вїоу ꙟ ханаанȣ.
Къѕоу̑ спре'ншїи фрикъ ши коу̑тремоури коу величїе сисиѡара т̑а се
Пъръ во̑ трѣче ѡ̑амерїи тъи дм҃не. ꙟмпїетрѣѕе-се, | ꙁ
Пъръ во̑ трѣче ѡ̑амерїи тъи чецїѧ че а̑н фаптоу.
Бъгашї-и ѻъсъриши пре'ншїи ꙟ мъгоу̑ра ѡ̑чинеей талѐ.

Ꙟ готовирѣ віжца та че аи фаптоу дмне сфинціе дмне че готовирѫ мѫроуле тале.
Дмнȣ ꙟмпѫрѫцѣще ꙟ вѣкоу.
Ши спре вѣкȣре ши ꙟнкъ къ ꙟнтрѫ калȣ лȣи фараѡнъ коȣ кар҃ъле ши кълъраші ꙟнтроу маре.
Ши мъра спре'нші дмнȣ апа маріеи.
Ѥ фіии лоу іизраил трекоу пре оускатоу прим мижлоу де маре.

Psalm 153 (Deuteronom, XXXII).

Кънтарѣ лоуи моисею де а доуа лѣце:
И аменте черюль ши гржю-вою ши се аоузъ пъмънтоу кȣвентеле гѡстоулȣи міеȣ.
Се ащѣпте ка плоа цичерѣ мѣ.
Ши децингоу ка ѿа граюреле мѣлѣ.
Ка нѣѡа спре трокотȣ.
Ши ка слоата спре фъроу.
Къ ноумеле дмнȣи кіемаю.
Даци величіе дмнезъȣлȣи нострȣ.
Й лȣи дмнезъȣ дѣдевѣре лȣкрȣреле лȣи.
Ши тоате къиле лȣи цюдецȣ сȣ.
Дмнȣ крединчосоу ѣ ши ноу ѣ недерептате ꙟнтржнсоу
Дерептоу ѣ ши прпобникъ дмнȣ.
Грешире ноу а лȣи фѣчори вииоваци.
ѿ ѿзо ши ѿзврътитоу ачаста дмнȣи даци.
Ачещѣ ѡамери небоури ши нȣ мѫндріи.
Ноу ꙟнсȣши ачеста ал тъȣ татъ авоу-те ши фѣче те ши зиди-те.
Адȣчеци-въ аменте де зилеле де вѣкȣ.
Ꙟнцелѣцеци ании ѿдоу ѿдоуреле.
Ꙟнтрѣбъ пърпнтеле тъȣ ши спȣре-ва ціѣ.
Бътржріи тъи ши цице-вор ціѣ.
Къндȣ ꙟмпърциша де сȣ лимбиле.
Къ съмъръ фіии лȣи адамоу.
Поусѣ ꙟмпърцитȣ лимбилор дȣпъ сама ꙟнцерилор дмнȣи.
Ши фȣ партѣ дмнȣи ѡамеріи лȣи іаковъ.
Че е ѡчиначіа лȣи іздраил.
Сътȣръ-и елоу ꙟм пȣстіе.
Ши ꙟсѣтѣзъ доухоулоуи ꙟ локъ фъръ апъ.
Ꙟкȣцюръ елȣ ши ꙟвъцъ елȣ.
Ши феріи елȣ ка лоумѣ ѡкю лȣи.
Ка воултоуроу че коапере коуюбȣ съȣ.
Ши спре поуий съй желȣй.
Тинсе арепиле сале ши пріими пре'нші.
Ши лȣѡ-и спрѣ оумъръ съȣ.

Дмн8 ꙟнсоуши поу́рта пре́ншїи ши ноу е̑ра к8 рꙿъшїи дм҃неꙅъ8 стри-
ѻъдикъ-и спре̑ врътоутѣ пъмънт8л8й. ироу.
Сътоуръ-и пре́нши де греоу́нцеле сател҃о.
Соупсеръ мїаре дй пїатрѫ.
Ши оу́нтоу ди ꙟ врътошмрѣ пїетриеи.
Оу́нтоу де вакъ шй лапте де ѡаѐ.
Коу грасоу́ мїел҃о ши ве̑рбечнил҃о.
Ши [ф]ий џюнчил҃о ши цапил҃о коу грасоу́ гръ8и.
Ши съние де а̑8ѡ бѣ вир8.
Ши мънкъ їак҃о ши сътоуръ-се лепъдъ-се юбитоу.
Коу гра́соу ꙟгрѫше-см ши лъѻџи.
Ши лъсъ дм҃оу чела че-лоу фѣче пре́нсоу.
Ши делоуггь-се̑ де дм҃н8 че҃ мънтоун пре́нсоу.
Мънї̈мръ-ме де стринри.
Ши ꙟнтроу оу́ѻътеле сале а̑мъръръ-ме.
Коумъндарѣ драчилор8 е н8 дм҃оуи.
А̑ дм҃оун ноу ведѣ.
Нойй ши доу́пъ нѡй а̑доу́серъ.
Че ноу џим҃ пъринцї̈и ло́рь.
Дм҃неꙅъ8 чела че те нѫскоу лъсаши ши оу́иташи дм҃неꙅъ8 чела че
Въꙅоу дм҃неꙅъ8 ши ѻъвни. те сътоуръ.
Ши ꙟнтъѻътъ-см дерептоу мънім҃ финл҃о съй ши дерептоу фѣтеле л҃о.
Ши ꙅисе ꙟн҃тоа҃че-вою фаца мѣ де кътрѫ́нши.
Ши сп8ре-вою че ва фи л҃о а̑пой.
Къ рѡ҃ ѻъзвръхтитоу їасте.
Фечори ноу мсте кре́динцъ ꙟнтрѫ́нши.
Єн мънимръ ме ноу ꙟнтроу дм҃неꙅъ8.
Мънимръ-ме ꙟндолий съй.
Ши е8 ꙟтъѻът8 пре́нши ноу ꙟ лимби.
Ꙟ лй҃бѫ нерꙟцелѣптѫ мъ́нїе пре́нши.
Къ фокь а̑прн҃сесе̑ де оу́рџим҃ мм҃.
Ши а̑ѻсе пъръ ла їадоуль де десоуптоу.
Ши мънкъ пъмънт҃8 ши пърѣ е̑й.
Ши а̑принсе оу́рꙅинтоуриле кодрилорь.
А̑доура-вою спре́нши ѻъ8.
Ши съџѣтеле мѣле сфрꙿъши-ле-вою сре́нши.
Топиндоу-се де фоаме ши де мънкарѣ пасърил҃о.
Ши спираре невенде́катъ.
Динцї̈и фїерил҃о тремѣте-вою ꙟнтр'ѫншї̈и.
Коу оурџїе че трагоу́ спре пъмънтоу.
А̑фаръ пїꙿѫде испатъ.
Ши дин лонтроу́ фрикъ

Џюдєлоу коу фѣтє коу соуцє фєчорєлоу бѫтрѫроу.
Ѕнꙋю сѫмѫра-вою пр'инши коунтири-вою де ѿамери паменгѣ лѡ
Ноꙋман дерептоу драчїи лор се ноу ꙗнбѫ ꙗи лоунци.
Ши се ноу казъ спре'нши лоуптѫтори.
Се ноу ѕикъ мѫрꙗ нѡстрѫ ꙟралтѫ.
Є ноу дмнꙋ фѣче ꙗчѣстѣ тоате.
Къ лимбъ пїердоу сватоу ꙗсте.
Ши ноу є ꙟнтр'ѫнши мѫестрїе.
Ноу гѫндиръ се ꙟцелѣгѫ.
Ꙗчѫстѣ тоате се прїимѣскъ ꙟ врѣме че вире.
Коумоу гонѣцие оуроуль мїй ши дои ѡѫдикъ ꙟнтоурѣрече.
Се ноу дмноу дѣде ѥй ши дмноу придѫди пре'нши.
Ноу сѫмтоу дмнезеий лѡ ка дмноу ѕѫꙋ ностроу.
Є драчїи ноцри неꙟцелеци-соу.
Де вїнле содомомоулоуй виꙗ лѡ ꙗсте.
Ши вица лѡ де гоморь.
Строугоуроу лѡ строугоуроу де фїѫре.
Строугоуроу ꙗмаѡоу лороу.
Мѫниꙗ змѫоулоуй вироу лѡ ꙗсте.
Ши мѫниꙗ ꙗспиде ѥи невендекать.
Ноу ꙗчѫстѫ тоате ꙗдоурарѫ-се ла мере.
Ши печетлоуирѫ-се ꙟ вистѣреле мѣле.
Ꙟн ѕи де врѫжбїе ѥоу даоу.
Ꙟ врѣме кѫндоу ꙟшѣласе-ва пичороу лѡ.
Къ ꙗпроапе є ѕоуа перирееи лѡ.
то
Пристѫвиръ говинцеле воастре.
Къ цюдекъ дмноу ѿамерилорь сѫй.
Ши де шербїи сѫй ѡоагъ-се.
Къ вѫѕоу пре'ншїи слѫбиндоу-ши ꙟм прѫдаре траши скрѫбици.
Ши ѕисе дмноу ꙗѡ сѫмтоу доумнезеий лѡ че ѥй недеждоуиѫ спре'ншїи.
ка
Че грасоу коумѫндѫрило мѫнци ши бѣци вироу приноаселе лѡ.
Се ꙟвїе ѥи се ꙗцюте воаѡ.
Ши фїе воаѡ коперитори.
Ведеци ведеци къ ѥоу сѫмтоу дмноу ши ноу є дмнѕѫоу ꙗлтоу три-
Ѥоу оучигоу ши виацъ факоу. кѫндоу де мере.
Батѫмоу ши ѥоу вендекоу.
Ши ноу є чере се-и скоацъ де мѫроуле мѣле.
Къ ѡѫдика-вою спре черю мара мѣ.
Ши цюра-ме-вою коу дерѣпта мѣ.
Ши ѕикоу вїоу ѥоу ꙟ вѣкь.

Къ аскоуци-вою ка фоуџероу̂ спата мѣ.
Ши пріими-ва џюдецоу мъра. мѣ.
Ши вою да йзбъндѫ спрѐ драчи.
Ши чеѧ че ноу невидескоу да вою.
Йдъпа-вою съџѣтеле мѣле де сънџе ши аσмеле мѣле мъйка-ворбу кáσне.
Де сънџеле вътъмацило̂ ши прѫдаци.
Де капоу̂ џюдечило̂ лимбило̂.
Весéлици-въ черюре депреоꙋръ коу роусꙋ.
Ши ꙟкиръ-съ лоуй тоци ꙟнџеріи лоуй дм͠незъꙋ.
Весéлици-въ лíмби ѡ̂áмеріи лоуй.
Ши се се ꙟврътоáше лоуй тоцн фіии лоуй дм͠незъоу.
Къ сънџеле фіило̂ съй ши врѫжбіѧ ло̂ йзбънди.
Ши да-ва врѫжбіе дричило̂.
ви
Ши челора чѐ ноу недиѫ пре'нсоу да-ва
Коурѫци дм͠ноу̂ пъмънтоу̂ ѡ̂áмерилорь съй.

Psalm 154 (Regi, I, 2).

Рѣ г. σоугъчюрѣ аннеей маичіеи лоуи самоуилоу.
Кънтарѣ а треѧ:~

а҃і) Ꙟнтърѧ̂цје-сѧ ꙟрима мѣ ꙟнтроу дм͠ноу̂.
σъдикъ-сѐ коσноу̂ міеꙋ ꙟн ѕъоу̂ міеꙋ.
Лъσџиѫ оусниле мѣле спре дрáчіи міей.
Весѐлію-ме де сп͠сениѧ та.
Къ ноу ѐ сфънтоу ка дм͠ноу̂ ши е дерептоу ка дм͠ноу̂ ностроу ши ноу е сфънтоу алегъндоу де тире.
Ноу въ лъоударeци ши ноу грѫиреци соусоу ꙟн троуфъ.
Ниче сѐ ѩсъ марй коувенте дин σостꙋ востръ.
Къ дм͠ноу̂ коу 'нцелѣчюре ѐ дмнь.
Ши дмнъ готовіѧ ꙟнчепоутеле сале.
Йσкоу̂ тарилор' ноу поутоу.
Ши нътаріи ꙟнчинсеръ-се коу врътоуте.
Че плири ѐ де пърѐ лъсаръ-сѐ.
Ши флѫмѫнзиръ ши прондиръ пъмънтоу̂.
Къ стѣрпа нъскоу шѫпте.
Ши моу̂та ꙟнтσоу фечори ноу пꙋтоу.
Дмнꙋ ѡ̂морѣ ши ꙟвиѐ.
Џосоу плѣкъ ꙟнтроу ѩдоу ши σъдикъ.
Дмнꙋ месерѣще ши богѣцѣще ши смѣрѣще ши σъдикъ.
Ꙟралцъ де пъмънтоу мишелꙋ.
Ши ди ꙟ гоуною σъдикъ мишелꙋ.

Ѳе поуѐ ѐлоу коу търиѧ̀ ѿа́мерилор҆
Ши ска́оуноу слѫвитоу се дѣ лоуй.
Че дѣде ѳоугъ̆чю́рѣ ѳоугъторюлоуй.
Ши бл̂витаоў ѫ̂ний деребітоу лоуй.
Къ ноу ꙟвръто́аше-сѧ тареле бръбатꙋ коу търїѧ са̏.
Дмноу̂ нътърѐ̂ фаче вржжмашю̂лоуй дм̂оу сфънтоў.
Ѳе ноў се лаоуде ꙟцелептоу̂ кꙋ ꙟцелепчюрѣ са̏.
Ши се ноў се лаоуде тареле коу търиѧ̀ са̏.
Ши сѐ ноу сѐ лаоуде бо́гатоу̂ коу бо́гътатѧ са̏.
Че де ѫ̂чѧстѧ сѐ се лао̂уде.
Че ꙟцелѣџе ши щи дмноу̂.
Ши фаче џоуде́цоу ши дерептате примь мижлокь де пъмънтоу.
Дмноу̂ соўи ꙟ черю ши тоуръ.
Ѫ̂чела џю́декъ сфръшителе пъмънтоулоуй дерептоу ѧ̂сте.
Ши дѣде връ́тоуте ꙟмпърацило́р҆ ноштри.
Ши ѳъ̆дика-ва корноу̂ христосоу̂и съоў.

Psalm 155 (Ambacum, Cap. III).

Пѣ д҃, ѳоугъчюрѣ лꙋи ѫ̂вакь пророкоўлоуи. кънтарѣ ѫ̂ патрѫ̀.
Дм̃не ѫ̂оўѕию̀ ѫ̂оўѕирѣ та̏ ши спъмънтаю-ме.
Дм̃не ꙟцелешоу лоукроу̂ тъоў ши мираю ме.
Прй мижло́кь де доѫ̀ѡ внѐци кꙋ̆ноускоўтоу фи-вери.
Къндоу ѫ̂пропиѧ̀се аѡ̂ ѫ̂йй коуноўскоутоу фи вери.
Кънйдоу ве́ри-ва врѣ́мѧ йвите-вери.
Кънодоу тоу̂боура́се-ва соўфлетоу̂ мїеоў ꙟм҆ мънїе милъ поме́нещи.
Дмноу̂ де ѫ̂оўстроў вире ши сфънтоу̂ де кодрїи съмърации деши.
Копери черюлꙋ боуръ̆татѣ лоуи ши лао̆уда лоуй ꙟмплꙋ пъмънтоу̂.
ка
Ши лоучи́рѣ лоўи лꙋмира ва фй кѡарне ꙟм мъроуле лоўи.
Ши поусѐ ю̀босте таре врътоутѣ са̏.
Ꙟнтре фаца лоуи ꙟраинте мѣрџе коу вънтоу.
Ши еши-ва ꙟ къ̃пꙋ ꙟрапоѧ̀ пичоа́рело̂ лоуй.
Ѳтътоу ши ѳъдикъ-се пъмънтꙋ къоўтъ ши топиръ-сѐ лимбиле.
Фржнсеръ-сѧ кодрїи коу невоѐ.
Ши топиѧ̀-се моунцїи де вѣкꙋ.
Ꙟмбла́рѣ ло́рꙋ де вѣ́коу.
Дерептоу трꙋ̂ възꙋръ.
Ѳателе Ѐѳиопило̂ спъмънтаръ-се.
Ши копериментеле пъмънтоулоуй де мадїамоу.
Доа́ръ ꙟ ръоўре мънио-те дм̃не.
Доа́ръ ꙟ ѳъоўре е оўѳџиѧ̀ та̏.

Єаѹ ꙟнтрѹ маре е коуσърѣ та̃.
Къ ꙟкълекаши спре каий тъй.
Ши ꙟнкълекарѣ та̃ спсеніе.
Ꙟнтинѕъндоу ꙟнтинсеши âσкоуль тъѹ спре стѣгоуре гръй дмноу̑.
Коу σъоуре пръпъдисе пъмѫнтоу̑.
Ведѣ-те-ворь ши σъзболи-сѐ вор' ѡâмерїи.
Єпѫрсе ши âпелѡ̑ коуσъре.
Дѣде фъръ фоундоу гла́соу̑ съоу.
Ши ꙟралтѹ̑ ведериле сале.
σъдикъ-се сѿа́реле ши лоу́ра стътоу̀ ꙟнтрѹ фаптоу̑ съѹ.
Ꙟ лоуминръ съџѣтеле талѐ мѣрџе-во̑
Ꙟ лоучире де фоу̑џероу âрмеле талѐ.
Коу зъпретире мишюраши пъмънтоу̑.
Ши коу мънїе плекаши лимбиле.
Єши ꙟн спсе́ніе ѡамерило̑ съи.
Се спъсе́ціи христїи тъй верит-ай.
Бъгатай ꙟ капетеле стръмбътате, моа̀рте.
σъдіѵкъ-ле гътоури пъръ ла чербиче ꙟ сфръшитоу
Съ ѫтай коу мирѹре капете тарило̑.
Дешкидоу фръреле сале ка мънкарѣ мѣсероулоуй фоурнишю.
Шй âдоус-ай спре маре кайй тъй че тоу́рбоуръ âпе моулте.
Ферію-ме ши спъмънте-сѐ ꙟрима мѣ̃.
Де гла́соу̑ σоугъчюрїеи σостоу̑и мїеѹ.
Ши ꙟнтръ коутре́моурѹ ꙟ ѿа́селе мѣле.
Ши ꙟнтроу мере тръбоуръ-сѐ врътутѣ мѫ̃.
Рътъоуса вою ꙟ ѕи де грижѫ мѣ̃.
Се соую ꙟ ѿа́мери веритоу̑ мїеоу.
Дере́пче смѡ́кынїи σѡа́дъ ноу факоу.
Ши ноу ва фи σоди́ре ꙟ вїѐ.
Менци-ва лоукроу̑ масли́нило̑ ши кълпїи ноу во̑ фаче мънкаре.
Єкѫ́ѕоуръ ѡиле де хра̀нъ.
Ши ну во̑ фи бойй лънгъ ѫсле.
Є еоу де дмн̑оу весе́лїю-ме ши боукоу́ра-ме-вою ꙟнтроу дмн̑еѕъѹ спѫситорю̑ мїеѹ.
Дмноу̑ ѕъоу̑ мїеѹ врѫ́тоутѣ мѫ̃ ѫсте ши фаче-ва пичѡареле мѣле спре сфрѫ́шире.
Ши спре ꙟра̑те пле́ка-ме-ва̀ се ꙟвънкоу ꙟ кънтъриле лоуй.

Psalm 156 (Isaia XVII).

Є̃. σоугъчюрѣ ісанеєи пр̑ркоулоуи кънтарѣ â чи̑ча:
Де ноа́пте мъреќа-ва соуфлетоу̑ мїеоу кътръ тине дмн̑е

Дерепче лоумиръ ѐ цичериле тале пре пъмѫнтоу.
Дерептате ꙟвъцаци-вѫ чеѧ че вїоу спре пъмѫнтоу.
Къ стътоу некоуратоу че нȣ се ꙟвъца дерептате спре пъмѫнтоу
дѣдевъроу ноу фаче.
Ѥе се ѧ̈ некȣратȣ се ноу вазъ слáва дм̃лȣи.
Дм̃не ꙟралтъ é â та сиснѡ̑ръ ши нȣ възȣръ.
Чире ꙟцелѣце Ꙋȣшира-се-ворь.
Ꙋъвнире прїими-во ѡ̑ áмерїи неꙟвъцаци ши âкмȣ фо връжмашїи
мѫнка-ва пре́ншїи.
Дм̃езȣ нѡстрȣ паче дъ нѡ̀ѡ̀ къ тѡáте дат-аи нѡ̀ѡ̀.
Дм̃езъȣ нѡстрȣ âфлѫ-не дм̃не трекъндȣ де тире âлтȣ нȣ цимоу
Морцїи вїѧ̀цъ ноу вор' ведѣ. нȣмеле тъȣ мени-моу.
Ниче врáчїи сеи поáтъ ꙟвїе.
Дерет аачѧ̀ доусеши ши пїердȣшї-и.
Ши лȣаші тоáтъ пáртѣ де бръбъциѧ̀ ло.
Ꙗдаоуце ло Ꙋъȣ дм̃не âдаȣце Ꙋъȣ марило пъмѫнтеи.
Дм̃не ꙟ гриже поменимȣ те ши ꙟ гриже нешкитъ ꙟвъцътоура та
Къ чѣѧ че доурѣ âпропиѧ-се â нáціе. нѡаѡ.
Ши ꙟ доурѣрѣ ѥа стригà.
Ꙗшѧ фоу ювитоулȣи тъȣ.
Деретоу фрика та дм̃не ꙟтроу згъоу прїимимоу ши доуроу-не.
Ши нѫскоу-мь доухоу спсенїеи тале че фѣчемоу спре пъмѫнтоу.
Ноу къдемоу че къдѣ-во чеѧ че вїоу спре пъмѫнтоу ꙟвїе-во моцїи
ши скоула-се-во чеѧ че съмтоу ꙟ мменте.
Ши весели-се-во чере сȣ спре пъмѫнтоу.
Ꙋоаѡ̀ че ѐ дела тире вендекаре ло ꙗсте.
Ѥ пъмѫнтоу некоурацило кáде.
ꙟмвлаци ѡ̑амерїи мїеи, ꙟнтраци ꙟ челарю вотроу.
ꙟкидеци оушиле воáстре âскоундеци-въ ꙟтроу неиꙟкитоу
Къ ту ѐ къ тоу ѐ пъръ.....

Psalm 157.

Пѣ ѕ. Ꙋоугъчюрѣ їѡны прркоулоуи къ трѣ â шаса.
Кїемаю ꙟ грижѧ мѧ кътрѫ дм̃ноу дм̃незъоу мїеȣ ши âоуѕи-ме
Дим мацеле ѧдоуи стригарѣ мѣ âоуѕитаи глáсоу мїеоу
ꙟпенсȣ-мѣи ꙟнтрȣ âдънкатоу ꙟримїеи марїеи.
Ши Ꙋъоуре ꙟкоунцюраръ-ме.
Тоáте ꙟралтеле тале ши оунделе тале преспре мере кȣірȣ.
Ши еȣ ѕишю: ꙟпеншю-ме де окїи тъи.
Ꙗдаоуце-вою âмȣ се касутȣ кътрѫ бесѣрека сфѫнтъ а та.

Кръсъ се спрѐ мере ӑпъ пъръ ла сѹфлетѹ̑ мїеѹ.
Ши фъръ фоунДоу̑ ѫкоунцюръ ӑпоӣ.
Пръпъдисѐ капоу̑ мїоу ѫм пропастиле кодрилѡ̑.
Дещиншю ѫм пъмънтѹ̑ че ѐра верициле ши ѫкисѹриле ѫ вѣкоу̑.
Ши се ӑсъ динтрѹ поу̑тредире вїаца мѣ кътръ тире дмнезъѹ̑ мїеѹ.
Къндѹ сфършиа̑-сѐ де ла мере сѹфлетѹ̑ мїеѹ дмнѹ̑ поменїю.
Ши се вїе кътръ тире ѿѹгъчюрѣ мѣ кътръ бесѣрека сфънта та̑.
Чеа че фереской̑ ѫн дешертоу̑ менчюриле мила са̑ лъсаръ.
Ѥ еѹ коу гласѹ̑ лаоу̑деи споведире цюнгю цїе.
Къте фъгъдоуитѹ мѣмоу да-вою цїе пре спсенїа мѣ дмнѹлѹи.

Psalm 158 (Daniel, III).

Пѣ з̃. ѿоугъчюрѣ ӑзарїинеи дѝ каѿтѣ лѹ данїилоу прркѹ̑. кънтарѣ ӑ шѣпта:
Блвн̑ ѥщѝ дмне дмнезъѹ̑ пъринцилороу нѡштри, ши лъоу̑датѹѐ ши прѣслъвитоу нѹмеле тъѹ ѫ вѣкоу.
Къ дерептоѹ ѥщи де тоа́те че фапт-аѝ нѡа́ѡ.
Ши тотоу лоукроу̑ тъѹ дѣдевъроу̑.
Ши дерѣпте каиле тале.
Ши тоа́те цюдѣцеле тале дѣдевѣре.
Доупъ тоа́те че адѹсѐ ши спре ноӣ ши пре четатѣ сфънтъ пърі́нцилороу нóщрѝ ѫ їерлм,
Къ дѣдевъроу̑ ши цюдецоу ӑдоусешѝ ӑчастѣ тоа́те спрѐ нои, дерептоу̑ пъкателе ноа́стре.
Къ грéшимоу ши фързлецюимоу длугъмоу-не де тире.
Ши прѣ грешимоу ѫнтроу тоа́те ши ѕиселе тале ноу ӑскоу̑лтъмоу.
Нече фернмоу-не че фѣчемь ка ѕис-аӣ нѡаѡ̀ де бире сѐ фїе ноа́ѡ.
Ши тоа̀те къте фапт-аѝ нѡа́ѡ ши тоа́те ӑдоусѐши пре ноӣ дѣдевъроу̑ цюдецоу фечешѝ.
Ши придъдит-аѝ нòи ѫ мъроулѐ връжмашíлорь фъръ лѣце.
Оу̑ѿътѹ прѣ клъкъторю.
Ши ѫмпъратоу недереп'тоу ши хиклѣноу маӣ връто̑ де тоуѡтоу пъмънтоу̑.
Ши ӑкмоу нѹ ӑсте ноа́ѡ̀ ӑ дешкиде ѿостоу̑.
ѿѣче ши ѫмпоутаре че фоумоу шербилòроу тъӣ че тѐ чи́нстескѹ.
Ноу да̑ нѡй пъръ ла сфръ́шитоу дерептоу̑ ноу̑мелe тъоу̑ ши ноу спарце лѣцѣ та̑.
Ши ноу лъсà мила та̑ дела нѡй.
Дерептоу ӑвраа́моу юбитоу̑ де тире.
Ши дерептоу ӥсакоу шербоу̑ тъоу̑.
Ши ӥзраӣ̑ сфъ́нтоу̑ тъоу̑.
Челѡ̑ гръи́ши се моу̑цѣскъ-се, съмънца лѡ̑ ка стѣлеле чéрюлоуи.
Ши кà ӑрира прé марцирѣ мариéӣ

Къ деспоуеторе микшоурꙑмоу немаи врътосѫ де тоате лимби.
Ши семоу смерици преспре тотѫ пъмънтѫ астъѕи деретоу пъкателе поастрѣ.
Ши ноу ѩсте ꙟ врѣме адекъ џюдецоу ши пророкоу ши поуртъторю.
Нече тоате аσселе, нече комъндърилe.
Нѣ адоучере.
Нече кѫдила нече локоу а џюнгѣ ꙟраинтѣ та ши се афлꙑмоу милꙑ.
Че коу соуфлетоу фрꙑмтоу ши коу доухоу смѣритоу се фнмоу премници.
Ка тоате аσселѣ де wи ши де џюнчи.
Ши ка ꙟнтроу ꙟнтроурѣче де мїеи граши.
Ѩша се фїе комъндарѣ нwастрꙑ ꙟнтре тире астъзи.
Ши фръшимоу-не допъ тире.
Къ ноу ѩсте σѣче оупоновъиндоу пре тире.
Ши акмоу доупъ тирѣ веримоу коу тоатъ ꙟрима.
Ши не тѣмемоу де тире ши чꙗре моу фаца та.
Ноу σоушира ной.
Че фъкоу нwи дѫпъ блꙑнѕиꙗ та.
Ши доупъ моулцимѣ милеей тале.
Ши скwате-не доупъ чюделе тале.
Ши дъ славъ ноумелоуи тъоу дмне.
Ши се σоуширѣѕе-сѣ тwци чеꙗ че ꙗвъскоу шербилwрѫ тъи σъоу.
Ши се σъчѣскъ-сѣ де тоате търїиле.
Ши търиꙗ лwр се фрꙑнгъ-сѣ ши се коунwаскꙑ къ тоу ѥщи дмноу дмнеѕъоу оуроу.
Ши слꙑвитоу претоутиндерѣ.
Ши ноу ста аσѫкъндоу ей слоуциле ꙟмпъратоулѫи.
Ѩпринѕъндоу коуптюрю коу ръширъ ши коу смоалъ ши поздерїи ши коу вице.
Ши въσсасѣ паσа пре коуптюрю пре патроу ѕечи ши нwаѡ де коци.
Ши коунџюръ ши аσсѣ чеꙗ че афлꙑ ла коуптюрю халдеилороу.
Ꙟнцероу дещинсѣ депреоуръ коу азарїеей фечори ꙟ коуптюрю.
Ши лоуw-во пае фокоулоуи дин коуптюрю.

х

Ши фѣче пре мижлокоу де коуптюрю ка доу блꙑндоу соуръндоу.
Ши ноу сѣ атинсѣ де ачїе фоукоу.
Ѩтоуче ачеꙗ тоци трей ка кѫ оу σwстоу кънташи доуче коувънташи слꙑвиꙗ дмнеѕъоу дин коуптюрю гръиндоу.
Бл҃витоу ѥщи дмне дмнеѕъоу пъринцилороу нwщри ши прѣ кънтатоу ши прѣ ꙟръцатоу ѥлѫ ꙟ вѣкоу.
Ши бл҃витоу ноумелѣ славеи талѣ сфънтоу, ши прѣ кънтатоу прѣ ꙟръцатоу ѥлоу ꙟ вѣкоу.
Бл҃витоу ѥщи ꙟм бесѣрекѣ сфънтъ славеей тале, ши прѣ кънтатоу ши прѣ ꙟръцатоу ꙟ вѣкоу.

Бл҃(в)итоу ѐщй че веѕи фъръ фоу́ндоурелѐ ши шеѕи пре хе́вими (ро), ши прѣ кънтатоу̑ ши прѣ ꙟрълцатоу ꙟ вѣкꙋ.

60 Бл҃витоу ѐщи пре скаоу́ноу̑ слъвитоу ꙟмпъръцией тале, ши прѣ кънтатоу̑ ши прѣ ꙟрълцатоу ꙟ вѣкоу̑.

Psalm 159.

Кънте́челе а̑ трѐи сфн҃ци фечори, кънта́рѣ а̑ ѡ҃пта:

Бл҃вн тоа́те лоу́кроуреле дмн҃и, дмн҃и кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици ꙟнџерий, дмн҃оу̑, черю̀ дмн҃оулоу̑и, дмн҃ꙋлоу̑и кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлꙋ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици а̑пелѐ че-соу̑ пре маи соусоу̑ де черю, ши тоа́те ѕи́леле дмиоулоуи, дмн҃оулоу̑и кънтаци ши прѣ ꙟрълц(а)ци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

5 Бл҃вици сwа́реле ши лꙋра, ст҃елелѐ черюлоу̑и, дмн҃оулоуй кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкꙋ.

Бл҃вици тоа́те пло́иле ши ѻ҃wаѿа ши тоа́те доу́хоуреле, дмн҃оулоу̑и кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу ꙟ вѣкꙋ.

Бл҃вици фокоу̑ ши зъдоувоу̑ фригоу̑, ши фїѐѻ҃вентеле, дмн҃оулоуи кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици ѻ҃wа́wле ши ѝниile, гециле ши џероу̑, дмн҃оулоу̑и кънтаци (це) ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ аѣкоу̑.

Бл҃вици броу́меле ши нейле, фоу̑рю̀, ноу́ѿрїи дмн҃оу̑, кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

10 Бл҃ви́ци лоумира ши ꙟнтоурѣрекоу̑ нwпцией ши ѕилеле; дмноу̑ кънтаци ши прѣ ꙟнълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици пъмънтоу̑, кодрїи ши моунцїи, ши тоа́те че ръсароу ꙟнтръ́нши; дмн҃оу кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици ма́рѣ ши ѻ҃иоу́релѐ кецией ши ѝѕвоа́реле ши тоа́те че трагоусѐ ꙟнтр'апъ; дмноу̑и кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици тоа́те пасѣриле че́рюлоу̑и, фїериле ши тоа́те вите; дмн҃оу кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици фїий ѿа́мерилороу̑, бл҃ви ѝздра́иль; дмн҃оуи кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

15 Бл҃вици прео́уци дмн҃оу, ши ѻ҃(о)бии дмн҃оулꙋи дмн҃оу; дмн҃оулоуй кънта́ци, ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃ви́ци доухоу̑реле ши соу́флетелѐ дере́пцилороу ши́ прѣ коувиꙟю́wшило́роу ши смѣрицило́роу коу́ ꙟрими́ле; дмн҃оулоу̑и кънтаци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃ви́ци а̑на́ниѐ, а̑зариѐ, миса́илѐ; дмн҃ꙋ кънта́ци ши прѣ ꙟрълцаци ѐлоу̑ ꙟ вѣкоу̑.

Бл҃вици апостолїи, пророчїи, моучничцїи: дм҃ноулоуи дм҃ноу кзнтаци
ши пре ꙟрзлцаци елоу ꙟ векоу.
Бл҃вимь татз шн фїюль ши сфзнтоу доухоу; дм҃нѫ кзнтзмоу ши
пре ꙟрзлцзмѫ елоу ꙟ векоу.
Ши акмоу ши пѫроурѣ ши ꙟ векоу векоулоуи адевзроу.
Лзоудзмоу ши бл҃вимоу, ꙟнкирзмоу-не дм҃ноулоуи дмнѫ, кзнтзндоу ши пре ꙟрзлцзндоу елоу ꙟ векоу.

Psalm 160 (Luca, I).

Кзнтарѣ а ѕзоулѫи нѫскзтоаре че е дн҃ лоука сфзнта доучацз кзн-
Мзрецие соуфлетоу мїеѫ дм҃ноу. тарe а нwаwа.
Ши боукоурз-се доухѫ мїеоу ꙟн д(м҃)неѕзоуль спситорюль мїеоу.
Кз кзоутз пре смеренїе шербеей сале.
Ши амоу де акмоу ферека-ме-вороу тоате ѿwдоуреле.
Кз фече мїе, мзрирѣ тареле ши сф҃зтоу ноумеле лоуй.
Ши мила лоуи ꙟ рѡ ши ꙟ ѿѡ че темоу-се де елоу.
Фече цинере брацелороу сале.
Спасе троуфа коуџетелороу ꙟримїеи лороу.
Ꙟмпенсе тарїи дин скаѫноу.
Ши ѿздикз смерицїи ши флzмзнѕїй ꙟмплоу ꙟн дѫчацз.
Ши богацїи лзсз-й дешерци.
Премий йздрайлю фечороуль сзоу се поменеекз мила са ка гржй
къ трж пзринций нwштрй лоуй аврамоу ши семзнца лоуй пзрз
ꙟ векоу:

Psalm 161 (Luca, I).

Ꙟнцелпчюре захарїеей, татзл лоуй йwаноу, дин лоука дѫче вестири
Бл҃витоу дм҃ноу дм҃неѕзоу лоуи йздраиль кз сокwтн-ши фече йзбз-
вире wамерилороу сзй.
Ши ѿздикз кwѿноу спзсенїеей нwастре ꙟ каса лоуй давидоу, фе-
чороулоуи сзоу.
Кз ѕисе коу ѿwстоуреле свенцилороу де векоѫ пророчїи лоуй.....

(Sfârşitul textului).

G. GIUGLEA.

DĂRI DE SEAMĂ

Dr. C. I. Istrati, *Macedonia. Descriere şi păreri în urma unei călătorii făcută în Aprilie 1911. Bucureşti, 1911. 1 br. 8⁰, 46 pag. + cinci planşe.*

Broşura d-lui Dr. Istrati cuprinde notele de călătorie, părerile şi impresiunile celui dintâiu bărbat politic român, care in fruntea unui grup ales de 28 escursionişti — între cari se aflau d-l Vice Amiral Urseanu, membru, ca şi autorul, al Societăţii noastre, profesori universitari şi magistraţi superiori — a căutat să-şi dea seama de pământul Macedoniei, de trecutul său istoric, de vieaţa, de nevoile şi de aspiraţiunile fraţilor noştri Aromâni. In lucrare se află unite la un loc impresiunile împărtăşite de autor presei la înapoerea în ţară şi comunicarea făcută mai în urmă la Academie.

Ca răspunsuri date presei, d-l Dr. Istrati afirmă că Macedo-Românii ne sunt superiori prin iniţiativă şi prin pricepere cel puţin în afacerile comerciale; că soarta lor este legată de fiinţa Turciei europeene, aşa încât „menirea intelectualilor lor nu este să constitue un strat de proletariat bucureştean, dar să fie oameni cari să se afirme, în propria lor ţară, prin starea lor culturală şi morală“: „Să facă deci pentru propriul lor Imperiu aceia ce au făcut pentru Grecia şi Serbia sau în Transilvania cu Mociony, Şaguna, Gojdu şi alţii“.

In chestia macedo-română, fostul Ministru al Cultelor preconizează că: „Aceea ce trebue urgent Românilor din Macedonia sunt preoţii şi un cap religios“, şi în această privinţă d-l Dr. Istrati se exprimă: „Vorbesc astfel hotărît şi ca Român ce-mi iubesc neamul şi sunt adânc crezător în Mântuitorul Iisus Crhistos, căci am convingerea că dela Patriarhul actual nu se poate aştepta nimic. Dacă Patriarhul face politică grecească din ocârmuirea sfintei biserici, în capul cărei se află, noi, închinători creştini în înţelesul larg al cuvântului, fără patimă şi fără crimă, să facem totul pentru fraţii noştrii creştini din Macedonia, cari vor să-şi trăiască mai departe vieaţa românească cu care i-a hărăzit Dumnezeu. Ar fi o crimă orice şovăire, orice întârziere şi orice lipsă de vrednicie pentru înfăptuirea acestui lucru“.

In comunicarea făcută la Academie, în 12 Maiu 1911, d-l Dr. Istrati

dă mai întâiu o bibliografie a scrierilor de mai nainte, citând numele lui Bolintineanu, Pencovici, Pătărlăgeanu, Poppovici, Nenițescu, Burghele, Burileanu, Cornelie Săbăreanu și Victor Lazăr, despre a cărui monografie (Die Südrumänen der Turkei und der angrenzenden Länder, Bukarest 1910) s'a vorbit în coloanele revistei noastre.

După aceasta urmează notele de călătorie, pe atât de interesante pe cât sunt de variate, căci ele sunt datorite unui savant și tot deodată mare patriot, pe care-l interesează natura întreagă, cum se desfășoară ea, și-l preocupă trecutul și aspirațiunile neamului nostru.

De aceea, între Orșova și Belgrad, călătorul admiră malurile Dunării, când împădurite, când stâncoase, dar totdeauna interesante, atât prin numărul mare de sate românești presărate dealungul lor, cât și prin lucrările uimitoare făcute în stâncă de Romani; se închină în fața pietrei bimilenare, Tabula Trajana. Nu se poate opri, de a nu arătà în treacăt folosul unei legături cu Serbia, printr'un pod la Gruia, care să unească direct acest regat cu portul nostru Constanța.

In muzeul din Belgrad, d-l Dr. Istrati descopere două steaguri românești, din care unul cu numele lui Mihail Voevod.

Dela Belgrad, excursiuniștii se îndreaptă spre Salonic prin Bitolia. In cale, la Ueskübul (Scopia), excursioniștii vizitează frumoasele viaducte romane și „*Vlah-lara*, o câmpie numită a Valahilor, „căci se păstrează și astăzi încă suvenirul văii ocupate de Mircea, cu oastea sa, înainte de lupta dela Cossova". Tot aci, călătorii dau peste antichități romane, și anume spre Bardovțe, unde se află un cimitir roman, „din care mai multe pietre au fost aduse în grădina castelului cu acelaș nume și *care sunt foarte bine păstrate* [1]". La pag. 20, d-l Dr. Istrati dă 2 inscripțiuni de pe pietrele mormântale dela Castelul Bardovțe, însoțite, la sfârșit, de copii fotografice (planșa IV). In prima inscripție se pomenește numele unui legionar roman, din legiunea V-a Macedonică, care, precum se știe a staționat și în Dacia Traiană. In a doua inscripție se pomenește numele unui „IV vir" al coloniei Scuppi.

Vorbind despre Ohrida, ni se arată în fotografie Mitropolia bulgară de acolo, și se insistă asupra elementului românesc din acele părți. Studiind traiul Aromânilor, d-l Dr. Istrati ne dă terminologia din vieața păstorală, arătând între altele că așà numitul „ferment bulgar", lăudat atât de mult în streinătate, chiar de subdirectorul Institutului Pasteur, nu este decât „mărcatul", un product absolut românesc.

Mai departe, călătorul ne vorbește de Crușova și Moscopole, remarcând migrațiunile Aromânilor de acolo atât în apropiere, prin Serbia, Bulgaria, Austria, Turcia și aici la noi, cât și în depărtări, până în Egipt, Noua Zeelandă și Port-Arthur (argintari și ceasornicari). „Casele Aromânilor, până și cele mai modeste, din satele ce am vizitat, de și zidite pe râpi și ponoare, unde nu s'au suit alți locuitori ai Macedoniei, par mai mult niște vile pentru viligiatură, pe când ele sunt de fapt locuințele obicinuite ale unui popor care-și câștigă vieața

[1]) Dar la noi la Reșca? — Nota Red.

unde poate, dar care-şi păstrează cu sfinţenie şi cinste familia, pe cât se poate mai în belşug şi mai ferită de orice prihană"

„Nicăeri însă, adauge d-l Dr. Istrati, nu am văzut, ca pe acolo, bătrâne mai simpatice, femei cu chipul mai cucernic, mame pe a căror figură stau întipărite suferinţa şi durerea adevărată, capete de martire, ca nişte sfinte stilizate de pe icoanele bizantine. Ele poartă mult doliul pentru rude chiar depărtate. Il poartă toată vieaţa, când au pierdut o fată mare ori un fecior".

„Femeile dinspre Karaferia, care venise la Vodena şi Karaferia, dela distanţe mari, ca să ne întâmpine, mi s'au părut mult mai săltate, mai puţin întristate şi incomparabil mult mai frumoase în costumele lor bogate, cari se păstrează în acele părţi cu mult mai bine. Ele se gătesc cu: ciupare (o bucată metalică deasupra frunţii), toacă (broşă), fluri (salbă), veri (cercei), bigilică (brăţară), zonă (paftà), căruţe (crucea dela gât), nel (inel), căstură (un lanţ pentru frumuseţe). Foarte multe din ele poartă numele răspândit la Fârşerote de *Haida*, ceace înseamnă frumoasă.

In partea ultimă a broşurei, autorul ne vorbeşte despre conştiinţa naţională şi despre cultura Macedo-Românilor, insistând asupra bisericilor şi şcoalelor, al căror număr restrâns se resimte mult; ni se trec în revistă numele primilor profesori şi susţinători ai culturei naţionale precum şi ale bărbaţilor însemnaţi de origine macedo-română, cari au jucat un rol politic şi cultural în Grecia, Serbia, România, Ungaria şi chiar Turcia (Sava Paşa, fost Ministru al Afacerilor Streine, la 1880, Român din satul Săracu!).

D-l Dr. Istrati termină cu aceste cuvinte semnificative: „Şi acum, pentru a încheià, faţă cu suferinţele fraţilor, prigoniţi în cele religioase numai pentru sentimentele lor româneşti, fac apel la întreaga suflare românească, chem în sprijinul inimilor lor îndurerate toată judecata şi tot sufletul conducătorilor acestei ţări, ca cu voia sau fără consimţimântul Patriarhiei, dar cu un ceas mai înainte, poporul aromân de acolo să aibă clerul său, căci dreptatea şi ideia creştină trebue să invingă cu orice preţ, şi să se impue faţă de ori cine, după cum spune admirabilul proverb aromânesc de acolo, că:

— Soarele răsare şi fără să cânte cocoşul."

Rezumând în linii mari interesanta scriere a d-lui Dr. Istrati, care mâine va servi ca document istoric, nu putem terminà mai bine aceste rânduri de cât raliindu-ne şi noi la concluzia d-sale.

EM. E. KRETZULESCU.

*

Colecţiunea Maria Istrati-Capşa. Relaţiune de Const. Moisil. (Colecţiuni particulare de antichităţi în România). Extras din „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice". Bucureşti, 1911. i br. 4°, 16 pagine.

D-na Maria Istrati-Capşa, mama d-lui Dr. C. I. Istrati, este, după câte ştim, cea dintâiu doamnă română care a început a-şi face o colecţiune de seamă de antichităţi, ceeace la noi Românii e ceva rar. După lămuririle pe care le dă d-l Moisil, colecţiunea aceasta a fost inaugurată la 21 August 1897, în Câmpina, de unde pe urmă a fost

transformată la Bucureşti. Aci ocupă o vastă hală din curtea Institutului de Chimie de pe cheiul Dâmboviţei, şi câteva odăi din locuinţa d-lui Dr. Istrati.

Am vizitat colecţiunea aceasta în vara trecută, când d-l Dr. Istrati mi-a dat toate lămuririle, arătându-mi prin câte greutăţi a trebuit să treacă şi cât a avut de suferit spre a strânge şi de a salvà un adevărat tezaur, care fără iniţiativa venerabilei d-ne Maria Istrati-Capşa şi a fiului d-sale, mai tot ar fost pierdut pentru ştiinţa şi istoria patriei. In special aceste cuvinte se potrivesc pentru monumentele achiziţionate dela Reşca, care precum se ştie a fost prada tuturor negustorilor streini, şi pentru cele dela Cucuteni....

In broşura de faţă nu ni se dă decât o simplă, dar succintă relaţiune, şi numai despre monumentele şi obiectele inedite. Ele sunt împărţite în trei grupe:

1. Grupa antichităţilor preistorice, aşezate în trei dulapuri mari de sticlă: arme, unelte, obiecte de podoabă şi de cult, şi produse ceramice, achiziţionate din 13 judeţe: (Suceava, Iaşi, Buzău, Prahova, Muşcel, Gorj, Dolj, Mehedinţi, Romanaţi, Vâlcea, Olt, Ialomiţa şi Brăila), din 45 localităţi: Comarnic (Prahova), Căciulata, Negoeşti-Amaradia, Mălăeşti-Zlătari (Dolj), Nehoi, Pârscov (Buzău), Logreşti-Birnici (Gorj), Nazâru (Brăila), Rogova (Mehedinţi), Cucuteni, etc.

2. Grupa antichităţilor greco-romane, aşezate în patru dulapuri şi pe nişte postamente. Au fost achiziţionate din Dobrogea: dela Constanţa (Tomis), Cernavodă (Axiopolis), Adam-Clissi (Tropaeum-Traiani), Tulcea (Aegessus) Jijila, Niculiţel; din Oltenia: dela Reşca (Romula), Răcari, Maglavit, Severin (Drubetae); şi din Iaşi.

„Dintre toate aceste localităţi, castrul roman dela Reşca, (noi am zice mai potrivit colonia romană sau cetatea dela Reşca-Hotăarni) este reprezentat prin cele mai multe şi mai variate obiecte, aşà că avem o icoană aproape completă a vieţii şi culturii lui". De acì s'au strâns: cărămizi cu stampilele T Q. P şi N. S.; ornamente arhitectonice de marmoră sau de piatră, între cari un fragment de cariatidă de marmoră şi un capitel de coloană de piatră sculptat cu multă măestrie; apoi opere de artă sculpturală precum: un cap de Meduză; un cap de bărbat de marmură, lucrat cu multă îngrijire; o statue a zeiţei Kybela, lipsindu-i capul; torsul unei statui de marmoră reprezentând doi luptători, etc.

Alături de sculpturile în marmură se află o serie de statuete în bronz, parte reproduse în „Arta şi Literatura Română" a d-lui Petraşcu din 1907 şi 1908, între cari: un Mercur şi 2 figuri feminine, din care una pare a fi Venus; două fragmente dintr'o statue mare de bronz, probabil statua unui împărat — un fragment reprezentând piciorul dela glesnă în jos, iar altul o parte din mâna acelui personagiu; apoi un relief mitriac cu înscripţia:

Soli INVICTO
..... A. PHOEBVS EIVS
POSVIT

Tot de acolo se arată că s'a mai achiziţionat „o însemnată cantitate de obiecte de podoabă şi uzuale, ca: bibelouri de bronz şi de lut (aquile, mistreţi ş. a.), obiecte de tualetă şi de bae din os şi bronz;

un număr mare de chei şi încuetori, vase şi candele de lut, râşniţe de piatră cu accesoriile lor de fier ş. a."; de asemenea şi multe monete.

3. Grupa antichităţilor româneşti cuprinde: arme medievale şi moderne, unelte vechi, obiecte uzuale şi de podoabă, obiecte de artă bisericească şi profană; monete, documente, stampe, manuscrise, cărţi şi foi volante vechi. Printre obiectele de seamă remarcăm: discurile de pământ smălţuite, culese dela ruinele bisericelor lui Ştefan cel Mare din Iaşi, Hârlău, Dorohoiu şi Botoşani; crucea veche a familiei Istrati; o icoană din Sălişte, cu numele unui zugrav român Vasilie, din 1629; un chivot de lemn dela Biserica din Lozna (Dorohoiu) şi un pocrovăţ dela biserica din Prundu, de catifea neagră împodobită cu decoraţiuni lucrate în paie de grâu; unelte şi mobile ţărăneşti etc.

Ca monete rare se află bani dela Petru Muşat, Ştefan cel Mare şi Mircea cel Bătrân; apoi medalii bătute în onoarea lui Cuza Vodă. Numărul documentelor trece de o mie, şi ele datează dela Ştefan cel Mare încoace.

In fiine, d-l Dr Istrati posedă lucrări şi lucruri, cari au fost făcute de, sau au aparţinut unor bărbaţi iluştri ca Asachi, Cuza Vodă, Alecsandri, Negri, Davila, Hasdeu, pentru cari d-sa are un adevărat cult.

Salutăm cu entuziasm asemenea predilecţii, cari înalţă pe om şi aduc folos istoriei neamului.

EM. E. K.

Odoarele dela Neamţu şi Secu. Album. Cu 2 planşe în fotogravură şi 108 autotipii pe aramă după fotografii originale de *Stelian Petrescu*. Cu introducere şi lămuriri istorice de *Alex. Lăpĕdatu*, Secretarul Comisiunei Monumentelor Istorice, Membru corespondent al Academiei Române. Ediţia Casei Bisericii; Atelierele Socec & Comp. Bucureşti, 1911.

Lucrarea aceasta artistică face parte din publicaţiunile Comisiunii Monumentelor Istorice al cărei Preşedinte este d-l *I. Kalinderu*. Ea porneşte, după cum arată d-l *Lăpĕdatu* în precuvântare, din iniţiativa d-lui Profesor *P. Gârboviceanu*, fost Administrator al Casei Bisericii, membru al Societăţei noastre, şi a I. P. S. Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, D. D. Pimen.

M-rea Neamţu este una dintre cele mai vechi mănăstiri din Moldova, ctitorie a Muşaţilor, înzestrată cu averi necontenit dela Ştefan Vodă până la Vasile Lupu. Ea înflorì pe terenul cultural în epoca stareţului Paisie prin a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, când ucenicii acestuia se aşezară şi la Secu, mânăstire vecină, ctitorie a marelui vornic Nestor Ureche. Strălucirea culturală ţinù în aceste două mânăstiri până la moartea marelui Mitropolit al Moldovei Veniamin Costache. Inaintea Unirii, aceste mânăstiri ajunseseră un centru de propagandă rusească.

„Cu răspândirea culturii moderne — scrie d-l Al. Lăpĕdatu — şi cu secularizarea averilor mânăstireşti, viaţa bogată, materială şi spirituală a Neamţului decăzù însă deodată. Astfel noi cei de astăzi, din întreaga această bogăţie de odinioară n'am mai apucat decât: zidurile vechii mânăstiri, pornite spre ruină şi nimicire, vestigiile ves-

titei tipografii, din care au ieşit la lumină mii şi mii de cărţi sfinte, răspândite pe toată faţa pământului românesc; rămăşiţele bogatei biblioteci, cari până să ajungă în depozitul naţional al Academiei Române, au trecut prin pârjolul păgubitor al unui foc şi prin mâinile şi mai păgubitoare ale tuturor amatorilor şi speculanţilor de vechi manuscrise; şi, în fine, o parte din preţiosul tezaur de odoare ce alcătuiau pe vremuri şi mai alcătuiesc încă şi astăzi zestrea sfintei mănăstiri, unde ele se păstrează"

Intre odoarele reproduse în această lucrare, primă în felul său, remarcăm: aierul egumenului Silvan, cu inscripţie din 1436, contimporan cu evanghelierul slav, îmbrăcat în scoarţe de argint poleit cu aur, din acelaş an. Acestea sunt printre cele mai vechi odoare. După ele urmează: mai întâiu o serie de evanghelii slavone, greceşti şi româneşti, dela 1512 până la 1834, dintre cari una dăruită se zice de Impărăteasa Ecaterina a Rusiei, la 1759; un panaghiar de argint aurit dela Ştefan cel Mare, din 1502; altul dela Alexandru Vodă din 1621, şi un disc de argint aurit dela Mitropolitul Grigorie Callimachi din 1761.

O serie de cruci, între cari una cu filigran din aur şi argint, împodobită cu mărgăritare şi smaragde (f. 18), şi alta de lemn sculptat, ferecată în argint, dăruită de Mitropolitul Grigore al Sucevii la 1560 etc. Ele sunt odoare preţioase, tot aşà precum sunt: un aghiazmatar dăruit de Mitropolitul Iacov la 1799; o lingură de argint dela Ştefan Tomşa Voevod ş. a.

La aceasta se adaugă un potir de argint dăruit de Maria fica Impăratului Petru al Rusiei, la 1748, şi altul dăruit de Mitropolitul Veniamin Costache la 1833; un chivot dat de Safta Brâncoveanu la 1842; apoi cădelniţe de argint atribuite lui Nestor Urechie (sfârşitul secolului al XVI), candele, etc.

Ca veşminte observăm: epitrafire ctitoreşti, dintre cari unul cu însemnarea modernă: Cosma Şarpe Postelnic, 1470; nabederniţe, din care una brodată cu fir de aur şi bătută cu mărgăritare (f. 95.); sacosului Mitropolitului Varlaam din 1642, de velură, verde, cusut cu mărgăritare (are inscripţie la Iorga, Inscripţ. din bis. rom. I, 34); apoi 3 omofoare ale Mitropolitului Varlaam, de mătase, cusute cu fir de aur şi mărgăritar; bucăţi de stofe din feloane vechi (c. 1600), şi felonul stareţului Paisie. In fine cârji arhiereşti, între cari una a Mitropolitului Veniamin Costache.

Adăogăm că în album ni se dau vederile mănăstirilor aşezate în poziţiunile lor pitoreşti.

Această lucrare reprezintă fără îndoială o frumoasă şi interesantă contribuţie artistică.

EM. E. K.

La France jugée à l'étranger (1855—1885). *Lettres inédites du poète roumain* BASILE ALECSANDRI *à Édouard Grenier,* publiées avec une introduction et des notes par GEORGES GAZIER, conservateur de la Bibliothèque de Besançon. Paris, Libraire ancienne Honoré Champion, 1911, 82 pp. in 8°.

Grenier, născut în 1819 şi mort în 1901, a fost un poet de seamă despre care Jules Lemaître a zis, între altele: „Il a porté dans sa tête et dans son cœur les plus belles pensées, les plus vastes imaginations, les conceptions les plus

grandioses. Chacune de ses œuvres est un de ces rêves où l'on s'enferme et où l'on vit des mois et des ans, comme dans une tour enchantée [1])".

In *l'Anthologie* de Walch, notiţa consacrată lui Grenier se sfârşeste cu vorbele: „La gloire du maître qui chanta en vers raciniens la douceur des rêves amoureux et la sainte amitié restera l'une des plus pures et des plus durables de la poésie contemporaine [2])".

In *l'Introduction* la volumul de care vroim a ne ocupà, d-l G. Gazier, zice chiar în rândurile dela început: „L'œuvre de Grenier s'adresse surtout à une élite, et c'est la raison pour laquelle son nom n'est guère connu que des lettrés, hors de la Franche-Comté qui l'a vu naître. Mais ceux qui peuvent avoir entre les mains ses trois volumes de poésies complètes goûtent à les lire un plaisir des plus délicats, causé par l'élévation et la finesse des sentiments exprimés, par le charme des descriptions et par l'harmonieuse cadence des vers, toujours ciselés avec art [3])".

Astfel fu omul pe care Alecsandri avù norocul să-l aibă de prieten. Notiţa domnului Gazier aminteşte legăturile alese pe care poetul francez le-a avut cu Lamartine, Musset, Nodier, G. Sand, Mérimée şi Vigny; stima pe care i-o arătau Sully-Prudhomme, Al. Dumas fils, Henri Becque, M-mes Ackermann, Amable Tastu, Arvède Barine şi atâţi alţi scriitori şi scriitoare celebri în lumea literilor.

La plecarea-i în Moldova, unde fu secretarul domnitorului Grigorie Ghica, dela finea lui 1854 până în Iuliu 1856, Grenier fu vizitat de Mérimée care 'i dete o scrisoare de recomandare pentru Vasile Alecsandri, un prieten al său — ziceà marele scriitor —, „un homme charmant, ajoutait-il, le premier poète de son pays, avec qui il avait voyagé en Espagne".

Din biletele şi scrisorile publicate de d-l Gazier se vede că în Ianuarie 1855, poetul român îi ziceà lui Grenier „Monsieur"; dar chiar în a doua scrisoricǎ [Iassy 1855. Samedi. Ce lună ?)] îl numeşte „Mon cher Grenier". Ghiaţa sau numai simpla răceală a primelor întrevederi fusese îndepărtată repede, aşà în cât la 10 Octobre 1855, Alecsandri scrie, din Paris, lui Grenier pe tonul unui vechiu şi intim prieten.

Toate scrisorile marelui nostru poet sunt pline de vieaţă şi sunt nişte neîntrecute icoane ale firii lui poetice, fericite, neasemuite. Toate calităţile, ba uneori şi relele, cari alcătuiau mintea lui Alecsandri se oglindesc acì ca în faţa unei ape pe cari nu o mai poate ondulà nici un vânt, fiind încremenită pentru vecie, aşà cum a fost prinsă într'o clipă din trecut.

Mai întâiu admiraţia lui pentru Paris :

„Ah! mon vieil ami, qu'elle est donc bonne cette existence parisienne qui vous fait vivre par tous les bouts, par toutes les facultés, par le cœur, par l'intelligence, par tout ce que l'on veut. Et cependant je vais divorcer d'avec elle pas plus tard que dans quatre jours. Oui, hélas! la patrie m'appelle et les affaires aussi [4])".

Avântul ăsta liric, venit din fundul inimii, e aşezat — în scrisoarea — între două glume. Ca în totdeauna, bardul dela Mirceşti erà o imagină desăvârşită a omului care trece cu uşurinţă dela glumă la cântec, ori dela necaz la veselie, fără multă trudă.

---

1) Jules Lemaître, *Les Contemporains*, Première série, 21-e éd. 1898, Édouard Grenier, pp. 115—116.

2) *Anthologie des poètes français contemporains* (1866—1906), tome premier, Paris, Ch. Delagrave, Leyde, A.-W. Sijthoff Édouard Grenier, p. 61.

3) Pp. 5—6.

4) III, Paris, 10 Octobre 1855, p. 19.

Din Constantinopole, tot în 1855, poetul scrie rânduri în care se arată plictisit de vreme şi de politica byzantină a Turcilor şi a Grecilor.

Scrisoarea a XI-a e alcătuită din traducerea în franţuzeşte a lui *Inşiră-te Mărgărite*, iar a XIV-a [Iassy, I-er Octobre 1858] este o laudă poetică a Veneţiei, a lagunelor şi a misterelor ei. Cu prilejul acesta el povesteşte lui Grenier o legendă pe care o ştià dela gondolierul său Toni. Povestirea, frumoasă, tragică, nu împiedică pe Alecsandri de a glumì, după ce o scrie. Erà vorba de răsbunarea unui gondolier Nello asupra fiului dogelui din timpul său, răzbunare grozavă, italienească. Totuş amicul lui Grenier zice într'un N. B. „C'est depuis ce triste accident que les gondoles vénitiennes sont peintes en noir [1])". Triste accident, moartea năprasnică a nobilului veneţian şi a miresei lui, câtevà minute după celebrarea căsătoriei în San-Marco! Se vede bine, că Alecsandri, deşì veneţian de origină, luà prea puţin în serios legendele străbunilor săi. D. Gazier ne spune, într'o notă [2]), că Édouard Grenier s'a inspirat la alcătuirea poemei *La Bigolante* dintr'o versiune, puţin deosebită, a legendei istorisite de Alecsandri.

O pauză de 12 ani urmează după această scrisoare. Ne găsim 1870. Atunci Alecsandri trece prin toate înfăţişările şi turburările pe cari le poate aduce un mare necaz şi o nenorocire de neînlăturat. E vorba de războiul franco-german. Indignare, tristeţă, furie, toate se urmează şi se amestecă în rândurile celui care iubià Franţa aşà cum trebue să o iubiască orice Român care îşi dă seama nu numai de înrudirea noastră cu neamul acesta strălucit, ci şi de tot ce-i datorăm pe tărâmul literar şi politic, adică aproape tot ce e mai de seamă.

„Je ne vous demande pas ce que vous avez souffert et ce que vous souffrez de voir votre beau pays à la merci de l' étranger; je connais les amertumes de votre cœur par celles que j'ai éprouvées moi-même depuis trois mois... Hélas! je me sens humilié par les échecs de la France, car ces échecs sont composés de malheur et de honte. Ils sont de telle nature même qu'ils dépassent les limites de la honte pour atteindre aux proportions du fléau [3])."

Câte odată caută să nu se lase pradă cu totul durerii. Işi aduce aminte de puterea de viaţă a Parisului, care din nou va începe să străluciască şi mai puternic de cât înainte. Ce ar fi pentru Prusia o ruinare seculară, nu va fi pentru Franţa decât o supărare trecătoare „car elle est riche, active, vaillante, et elle possède un trésor inépuisable qu'on ne lui prendra jamais: c'est l'esprit qui invente, qui crée, qui pétille, qui éclaire et qui subjugue" [4]).

In 1877 sunt scrisori mai mult de cât interesante. Alecsandri se revoltă împotriva diplomaţilor şireţi şi răi. El nu vede un bine în războiu, dar se resemnează şi se gândeşte numai la vitejia soldaţilor noştri ale căror fapte le cântă.

In 1882 e vorba de *Petits Poèmes* ale lui Grenier şi în special de *Elcovan* şi de strofele scrise întru amintirea lui Grigorie Ghica *(Sur un tombeau)*. In scrisoarea XXII, Alecsandri după ce aduce laudă poetului francez pentru simţimintele pe cari le păstrà amintirii fostului domnitor, adaoge următoarele rânduri mai mult de cât importante:

„Nous savons avec quel amour pour notre pays vous avez entretenu l'esprit du prince Ghica dans la préparation du grand acte historique de l'Union des Principautés, et votre nom aura sa place dans les annales de l'époque" [5]).

---

[1]) XIV, pag. 49.
[2]) Pag. 49.
[3]) XV, Mirceşti, 14 Octobre 1870, p. 50.
[4]) XV, Mirceşti, 8 juin 1871, p. 52.
[5]) XXII, Mirceşti, 20 juillet 1882, p. 68.

Iată dar încă un Francez care ne-a ajutat în minutele cele mai grele, dar a cărui amintire este, din nefericire, perdută în România. Publicaţia domnului Gazier aduce nu numai un serviciu literar ci şi un bine.

Amintirile din Moldova, despre care e vorba în scrisoarea dela 1 August 1882 [Mirceşti] au fost publicate de Grenier, ne spune d. Gazier numai într'un număr de 10 exemplare, din pricină că n'a voit a le da publicului.

La 27 Septembre 1882, Alecsandri scrie lui Grenier, tot din Mirceşti, vestindu-l că e decorat de Regele nostru cu ordinul „Coroana României". Ii spune că „Zoé Stourza, l'ex. M-me Zizine" s'a gândit înaintea tutulor la distincţiunea care trebuià acordată acestui „poète charmant" şi fost „secrétaire *domnesc*".

Socot însă că d. Gazier a făcut o mică greşeală când la pag. 29, în notă, explică numele de „Zizine" prin „M-me Zoé Stourza, V. la lettre du 27 Septembre 1882". Intr'adevăr cu câtevà pagini mai sus fusese vorba de I. Cantacuzène şi de d-na Zoé Cantacuzène. Se ştie pe de altă parte că I. Cantacuzino erà „Zizin". Deci explicarea e deosebită de cea dată de d. Gazier.

In tot şirul acestor scrisori se găseşte şi una supărătoare. In Maiu 1857, Alecsandri lămureşte, din Iaşi, lui Grenier cari ar fi deosebirile între Românii din Moldova şi cei din Ţara-Românească. In rezumat se poate spune că scriitorul moldovean găseşte neîntrecute calităţi la cei din jurul său şi o mulţime de ponoase în socoteala celor de dincoace de Milcov. Intre altele e de citat părerea, pe care el o socotià drept lucru evident, că scriitorii cei mai buni se găsesc în partea locuită de Alecsandri. Intr'alt loc spune că: „Notre ami Rousso a dit dans un moment de bonne humeur que les Valaques étaient les Gascons de la Roumanie, et il ne s'est pas trompé de beaucoup" [1]). „Notre ami Rousso" e citat acì în chip foarte nepotrivit, fiindcă nu prea aveà de unde cunoaşte pe Români, trăind prin alte ţări.

Această părtinire a lui Alecsandri pentru cei din Moldova, acest nou fel de „provincialism" regretabil s'a arătat de multe ori la el, într'un chip de mirat. El jertfià chiar adevărul când erà vorba a-şi slujì co-provincialii. Astfel face tocmai cu „notre ami Rousso" pe care după moartea lui Bălcescu, fără nici o probă, şi prin multe încurcături, vreà să-l declare drept autor al *Cântării României*, făcând chiar greşeala ca într'o scrisoare adresată surorii lui Rousso să îşi pună în evidenţă părerea extra-ordinară că s'ar căutà de unii paternitatea operei în chestie după preferinţa dată provinciei în care s'a născut autorul.

Tot astfel a făcut şi cu prilejul prefeţei dela operele lui C. Negruzzi, când compară talentul celui care scrisese *Păcatele Tinereţelor* cu al lui Prosper Mérimée, găsind apropieri în privinţa talentului, dar uitând că primul plagiase pe cel de al doilea, în al său *Toderică*, adică *Federigo* al marelui scriitor francez.

Se întâmplase însă că atât A. Rousso cât şi C. Negruzzi erau din provincia în care se născuse cei mai de seamă scriitori, pe când Bălcescu şi Mérimée — deşi prieteni şi ei cu Alecsandri — erau unul dintr'altă provincie, iar altul dintr'altă ţară de cât poetul care scrie lui Grenier că pune de oparte „tout esprit de clocher" [2]).

Spuneam la început că în scrisorile acestea se vor vedeà atât calităţile cât şi părţile slabe ale lui Alecsandri.

Incepând din 1884, şi chiar într'o scrisoare din 1882, Alecsandri are de

[1]) X, Iassy, Maiu 1857, p. 30.

[2]) Pag. 32.

multe ori tonul melancolic. Se plânge de bătrâneţe, de boli, de morţile din juru-i. La 6 Iunie 1884, vorbind de moartea fratelui său, el zice lui Grenier: „Comme vous, je reste le dernier survivant de la famille. Père, mère, sœurs, frère, tous m'ont quitté. A mon tour d'aller les rejoindre. Ah! c'est bien cruel, c'est une immense désolation que de voir ainsi le vide se faire autour de soi" [1]).

La „8/20 février 1885" el scrie din Bucureşti lui Grenier că e numit ministru al României la Paris. Cu această a XXXII-a scrisoare se închee corespondenţa. Toate sunt adresate lui Grenier afară de a VI, din „Jassy, I-er Maiu 1856", scrisă doamnei Z. Cantacuzino şi prin care îl înfăţizà pe Grenier pe cale de întoarcere la Paris.

Limba în care sunt scrise e o franţuzească plină de farmec şi care ar pierde mult tradusă în altă vorbire.

Ici şi colo găsim expresii ori bucăţi cari ne aduc aminte pasagii din unele scrieri ale poetului. Astfel la 1 Noemvrie 1877, el scrià din Mirceşti, vorbind despre *Curcani:* „Par leur vaillance inattendue, ils ont su faire de ce surnom un titre glorieux," [2]), adică aşà cum ziceà *Peneş Curcanul:*

Noi am schimbat lângă Balcani
Porecla în renume! [3])

traducând, fără să bage de seamă, în proză cevà din poema-i scrisă cu vre-o trei luni mai'nainte.

La 20 Ianuarie 1884 scrià lui Grenier tot din satul pe care numele lui l-a făcut vestit: „Soufrez-vous beaucoup de l'hiver à Baume—les—Dames? Chez nous, le thermomètre, en véritable clown, exécute des tours effrayants sous la ligne de zéro qui lui sert de trapèze" [4]), adică aproape cum îi scrisese lui Ion Ghica, la Londra, în Decemvrie 1883: „Cât ţine timpul aspru, cât termometrul face gimnastică sub linia de la zero ca sub un trapez ideal...." [5]).

Erau anumite imagini şi ziceri cari îi rămâneau în minte şi pe cari le reproduceà, pe nebăgate în seamă, în vorbirea de toate zilele, amestecând astfel opera-i literară cu propria-i viaţă, adică aşà cum face ori şi ce mare şi adevărat scriitor sau artist de talent.

D. Gazier a publicat cu multă grije şi cu mult drag, —lucrul se vede din introducere şi din adnotări — scrisorile marelui nostru poet. Noi Românii nu putem decât să-i fim recunoscători.

Când în Iunie, anul acesta [1911] am publicat în *Epoca* o scurtă notiţă despre acest volum, erà cam în grabă, deşi trecuse vreme dela primirea cărţii, trimise de amicul meu distinsul cercetător d. Edouard Champion, unul din conducătorii casei editoare. Acum, la apariţia *Revistei pentru Istorie, Archeologie şi Filologie* îndeplinesc o datorie, vorbind mai pe larg despre această publicaţie care dovedeşte că nu suntem aşà de uitaţi în Franţa, cum se cam păreà nu de mult. Cunoscătorii literaturii şi gloriilor noastre naţionale sunt rari, din nefericire pentru noi, în Franţa. Se cuvine a salutà cu adâncă mulţumire pe cei cari îşi îndreaptă ochii către noi.

N. I. APOSTOLESCU.

---

1) XXX, Mirceşti, 6 Juin 1884, pag. 79—80.
2) XIX, Mirceşti, le 1-er Novembre 1877.
3) *Ostaşii noştri*, Peneş curcanul, Mirceşti, August 1877.
4) XXVIII, 20 Jánvier 1884, p. 77.
5) *Alecsandri către Ghica*, Mirceşti, Decemvrie 1883, în Ion Ghica *Scrisori către V. Alecsandri*, Socec, 1887, p. 340.

DR. BADEA CIREŞEANU, *Tezaurul liturgic al sfintei Biserici creştine ortodoxe de Răsărit.* Tom. II, 8⁰.

Tomul II se înfăţişează mult mai bogat şi mai variat în cuprins decât Tomul I-iu. In cele 623 de pagini ale sale cu un tipar des şi amănunţit se aşterne o preţioasă comoară de erudiţie teologică. Deschizând această carte, cetitorul rămâne plăcut înpresionat de munca depusă de către autor şi de planul luminos în care îşi exprimă maestrit voroava lui.

Tomul II are o împărţire deosebită de a Tomului I-iu. In Tomul II nu mai găsim perioade, ci 3 secţiuni mari, iar acestea despărţite în 6 capitole, 12 articole şi 92 paragrafe, toate însoţite de bogate adnotaţiuni în limbile: ebraică, arabă, greacă, latină, germană, franceză şi rusă. Adnotaţiunile acestea lămuresc şi întregesc cuprinsul preţiosului tezaur.

Şi acum o privire — ca din sborul paserei — asupra cuprinsului o credem de nevoe a o arătà aci.

In Tomul II autorul începe cu apologeţii cultului creştin şi suferinţele lor, până ce creştinismul a sfărâmat lanţurile cari încătuşau omenirea păgână de pe acea vreme. Cultele desfrânate ale zeiţelor: *Isis, Venus, Afrodita, Diana din Efes* şi al *Cibelei,* încetară abia în secolul IV-lea prin dărâmarea Capiştilor de către Constantin cel Mare. Până atunci însă multe ruguri prefăcură în cenuşă pe cei ce îndrăsneau să murmure cu ceva în contra acestor corupţiuni. Multe săbii zăngăniră şi ciuntiră pe vrednicii apărători ai bisericii creştine şi multe chinuri pătimiră cei ce se închinau Crucei lui Christos. *Justin Martirul, Minuciu Felix, Atenagora,* dar mai vârtos *Clement* din Alexandria Egiptului, *Origen, Ipolit,* Tertulian, etc., mărturisesc în scrierile lor prigonirile ce întâmpinau ei ca creştini din partea păgânilor. Uimit rămâne ori şi cine citind, Istoria lui *Eusebiu* din Cezarea Palestinei, mai ales în partea unde el zugrăveşte ca martor ocular grozăviile din timpul crudului Diocleţian.

Mai departe — d-l Dr. Badea Cireşeanu, carele a călătorit foarte mult în lumea întreagă în vederea acestor studii—ne povesteşte de *cultele păgâne* din timpul de faţă şi întocmeşte o statistică minuţioasă asupra omenirei de azi. Ne grăeşte despre: Brahmanism, budism, parsism, confucianism, taotzeism, fotism şi sintoism, religiuni răspândite şi azi printre popoarele mongolice şi indiene din Asia, şi cari cuprind în sânul lor vre-o 650 milioane de suflete. Iar sabeismul, antropoteismul, zooteismul, şamanismul şi fetişismul, sunt religii decăzute cu totul. Ele se întind acum în Africa, Australia, America de Sud şi insulele mărilor. Numărul lor se ridică la 150 milioane de suflete. Aceşti păgâni se închină şi acum stelelor, oamenilor, şerpilor, păpuşilor, rîurilor, izvoarelor, etc. Cele 215 milioane de Islamişti răspândiţi in lume adoră pe Alah şi pe profetul său. Mozaiştii în număr de 15 milioane respectă pe Iehova cu cultul său. Nu-

mai 564 milioane de creștini de toate confesiunile, au temple regulate, cărți sfinte și un cult sistematic. Popoarele indice și mongolice de cari am amintit mai sus, au și ele pagode, preoți și cărți; dar cultul e amestecat cu tot felul de curiozități. Sălbaticii însă, n'au nici cărți, nici preoți, nici temple. Toate aceste studii sunt tratate cu competință și sunt însoțite de frumoase ilustrații, cari reprezintă scene din aceste culte și zeități.

Autorul trece apoi la creștinism și arată cu multe amănunte cultul din primele lui veacuri, închinarea vechilor creștini în catacombe de frica păgânilor și se ocupă după aceea de lăcașurile de închinare din secolul IV — XX, cu bogate dovezi din cărțile tuturor stâlpilor bisericii Domnului și Mântuitorului nostru Isus Christos.

Foarte interesant este apoi și studiul asupra arhitecturei creștine. Aci d-l Dr. Badea Cireșeanu începe cu omul preistoric și încercările lui de a-și face adăposturi în contra frigului și a animalelor sălbatice, până ce a ajuns la splendoarea edificiilor egiptene și babiloniene, cu tot luxul și răfinăria de care ne minunăm și azi. Autorul descrie frumusețea stilurilor arhitectonice bisericești și arată entuziazmul creștinilor de a înălța temple neîntrecute în lume. Ilustrațiile în legătură cu acestea sunt admirabile. Stilurile arabe, chineze, indiene, persane nu lipsesc de aci. Înfățișarea piramidelor, a vechiului Babilon, a templelor chineze, grecești, latine, române, ruse, arabe, atrag și farmecă privirea cetitorului și-l transportă într'o dulce feerie, torcând pe dinainte-i întreagă istorie a neamului omenesc.

Pictura bisericească are și ea un loc ales și foarte întins în Tomul II. Se începe cu timpurile cele mai vechi ale omului, adică de atunci de când se însemnau primitiv prin sgârieturi, obiectele ce ereau de nevoe vieței omenești, și coboară până la Egipteni, Greci, Romani, Etrusci, când adică această artă ajunsese în floare. Vechii creștini se feriră la început de folosința picturei; iar dela secolul IV încoace, ea se tot perfecționă până ce ajunse a înfrumuseța templele vechi, ca de pildă *Sf. Sofia* din Constantinopole, templul *Partenon*, prefăcut în biserică, etc. Cele mai minuțioase studii le găsim aci, asupra picturei orientale și occidentale. Nu lipsesc bine înțeles și se înșiră aci și icoanele făcute de cei mai mari maeștrii ai penelului.

Miniștrii altarului, cari slujesc Domnului ziua și noaptea au istoricul lor sub titlul «Ierahia bisericească». Treptele ierarhice sunt desfășurate cu adnotații din toate limbile clasice. Episcopul, preotul și diaconul, au capitole speciale. Apoi și celelalte trepte inferioare ca de pildă ipodiaconul și anagnostul, au locul lor deosebit.

Cărțile și vasele liturgice sunt cercetate și ele cu deamănuntul din punct de vedere al originei lor, trecutul, forma, ș. a.

Multă lumină revarsă asupta noastră și *cântarea bisericească.* Ca

introducere d. Dr. Badea Cireșeanu face aci o scurtă privire asupra muzicei la popoarele vechi: Egipteni, Evrei, Asirieni, Greci, Romani, etc, cu constatarea că omul în totdeauna a cântat potrivit culturei și împrejurărilor lui. Mai încolo arată cântarea simplă și unisonă, dar plină de însuflețire, din timpurile începătoare ale creștinismului, până ce ea a înflorit în resărit prin Roman Melodul, George Pisidiul, Andrei Criteanul, Cosma Melodul, Ioan Damaschin, Iosif și Teodor Studitul, Ioan Cucuzel, Horonevs, Balasie Preotul, Halazoglu, Petru Peloponezianul, Mitropolitul Hrisant, etc. Iar în apus se distinseră: Ambrosie al Mediolanului, Grigorie cel Mare, Guido din Arezzo, Jean de Murilo, Palestrina, Scarlatti, Beethoven, Paganini, Wagner, etc. Românii avură și ei protopsalți bisericești, între cari se distinseră: Macarie, Mihalache Moldoveanul, Dimcea, Anton Panu, Dimitrie Suceveanu, Ieromonahul Nectarie, etc.

Rugăciunea liturgică e desfășurată în carte într'un sistem științific, dar întemeiat pe cărțile noastre sfinte. De așijderea și *simbolismul* cu *misticismul* liturgic nu lipsesc din acest tom. Pretutindenea ilustrațiile împodobesc cuprinsul textelor.

Acesta e pe scurt cuprinsul Tomului II din prețiosul Tezaur Liturgic al d-lui Dr. Badea Cireșeanu. Intrânsul se vădește o muncă de titan, răbdare nesfârșită, înaltă erudiție, și mai presus de toate, sentimentul său patriotic, neinfrânatul său dor, de a da la lumină o carte frumoasă și de folos, în dulcea noastră limbă românească, pe înțelesul tuturora.

Tiparul ales și îngrijit, ilustrațiile frumoase, chenarele bogate, inițialele ornate și alte multe înbunătățiri artistice, vădesc îndestul cheltuelele mari la cari s'a supus de bună voe autorul. Căci nici un lucru nu este mai lăudat și mai de folos — și-a zis autorul, pasămite, urmând povață din bătrâni — decât a-ș lăsà neștine nume bun și nemuritor. Iar mai vârtos pătruns de povața dumnezeiască, care glăsuește: «nu adunare-ți comori pre pământ, ci la ceruri» d-sa volnic a renunțat la toate cele lumești, ca astfel prin înfrânare și chibzuire să-și poată tipări această mare și frumoasă lucrare cu adevăr folositoare.

Acum se află sub tipar și Tomul III ultimul cu care se închee cartea. La timp vom vorbi și despre acest Tom.

ST. NICOLAESCU

IOAN C. FILITTI, *Așezământul cultural al Mitropolitului Dositei Filitti dela înființare până astăzi (1827—1910).*

Iată o frumoasă lucrare de peste 186 de pagini, în 4° mare, redată într'o curată românească, limpede și curgătoare, datorită tânărului și valorosului diplomat și publicist Ioan C. Filitti. Intrânsa ni se se dau amănunțite și prețioase lămuriri cu privire la acest așezământ cultural, întemeiat acum 80 de ani, cum și bogate notițe genealogice despre întemeetor și urmașii săi.

Mitropolitul Dositei Filitti, carele pre mirenie s'a numit Dimitrie, deşi strein de neam, venit aicea de prin depărtatele ostroave, de peste mări şi ţări, a îndrăgostit cu mult foc noua lui patrie şi a avut pentru dânsa o inimă de aur. In cuprinsul acestii cărţi ni se înşiră măestrit toate faptele mari săvârşite de acest părinte al Bisericii în cursul vremii, ca un bun şi iubitor de oameni, desăvârşit păstor al turmii sale, şi, mai vârtos, ca bun român în toate împrejurările. El a dovedit sentimentele sale alese pentru această ţară cu fapta şi cu cuvântul. La 1798 a denunţat pe călugării greci şi a cerut prin anafora înfrânarea abuzurilor egumenilor dela mânăstirile închinate şi ale locurilor sfiinte. S'a opus apoi din răsputeri lui Hangeri-Vodă, care voià să ceară o nouă dare pe spinarea bietului popor, ajuns în sapă de lemn. In 1801 şi 1802, în fruntea boerilor pământeni, a cerut sprijinul Rusiei şi Austriei spre a scăpà ţara de bandele lui Pasvanoglu dela Vidin. Iar prin Noemvrie 1806 a mântuit Bucureştii de pustiire. Şi alte multe măreţe fapte şi de toată lauda a săvârşit acest înalt prelat, întreţinând aprins focarul de lumină şi cultură, ajutând pe tinerii zeloşi şi dornici de această podoabă a luminei, continuând tălmăcirea şi înlesnind tipărirea cărţilo rbisericeşti în graiul românesc. Iar ca o încoronare a muncii sale şi a numelui său bun şi nemuritor a lăsat acest aşezământ, cum şi sumele trebuitoare ca să poată îndeplinì în viitor cu atât mai bine scopul său.

Autorul, d-l Ioan C. Filitti, dând la lumină această lucrare şi-a făcut o plăcută datorie de inimă şi de minte, faţă de strămoşul său, de acel ce a fost Mitropolitul Dositei Filitti, constatând cu plăcere şi dovedind cu acte justificative că voinţa testatorului s'a îndeplinit cu sfinţenie în decursul celor 80 de ani. Lucrarea d-sale este bine compusă şi bine scrisă, ea poate servì drept pildă celorlalte aşezăminte similare.

ST. NICOLAESCU.

ÎNSEMNARI

Inaugurarea bustului ridicat lui GION *la Piteşti.* La 26 Octombrie 1911, s'a inaugurat bustul ridicat în oraşul său natal lui G. I. Ionnescu-Gion. Istoricul şi literatul de frunte care a fost autorul *Istoriei Bucureştilor* ne este în deosebi scump nouă celor din „Societatea Istorică Română" al cărei prim secretar general a fost şi care a ilustrat cu pana lui multe din paginile *Revistei pentru Istorie, Archeologie şi Filologie.*

Ziarele au descris, la timp, ceremonia acestei inaugurări. Noi ne mulţumim a scrie în Revista al cărei redactor ilustru a fost Gion, câtevà momente ale acestei serbări.

Un public numeros, autorităţile, membrii corpului didactic din localitate, o delegaţie de profesori dela liceul „Mateiu-Basarab" din Bucureşti (d-nii Er. Ciupagia, Frollo, I. Ionescu-Boteni şi I. Tutuc), membrii comitetului pentru ridicarea bustului, delegaţii *Societăţii Istorice Române* şi ai *Societăţii Geografice,* elevii liceului „I. C. Brătianu" din Piteşti şi o delegaţie a elevilor dela liceul Mateiu-Basarab, literaţi, rude, prieteni, foşti elevi, asistă la această solemnitate. Servi-

ciul divin e oficiat de preoţii Dobre Popescu, Marin Preoţescu, N. Boerescu, diacon I. Postelnicescu dela catedrala sf. Gheorghe din localitate şi de părintele D. Angelescu, preot la biserica Sf. Nicolae şi profesor la liceul „I. C. Brătianu". Corul e condus de părintele T. Băjenaru, maestru de muzică la acelaş liceu.

Coroanele depuse şi bustul desvelit, se încep cuvântările. Vorbeşte cel d'intâiu d-l profesor N. I. Apostolescu, inspectorul cercurilor culturale, în calitate de secretar al comitetului pentru ridicarea bustului şi de reprezentant al *Societăţii Istorice Române.*

D-sa aminteşte, pe scurt, chipul strângerii fondului, ajutorul adus de conferenţiari ca poetul ilustru Lecca, prof. C. Şăineanu şi alţii; serbarea dată cu sprijinul fostului primar, membru în comitet, prof. N. G. Dumitrescu, pentru mărirea acelui fond; stăruinţele pentru strângerea listelor depuse d. Ernest Paximade, secretar al comitetului în lipsa din ţară a d-lui Apostolescu sumele strânse

Desvelirea bustului ridicat lui G. I. Ionnescu-Gion la Piteşti.

de unii membrii din comitet ca regretatul doctor şi deputat G. I. Rădulescu, etc. Apoi întorcându-se către cel sărbătorit, fostul elev al lui Gion zice:

„Ionnescu-Gion întrupà în firea lui nobleţa seniorului francez şi mărinimia boerului român de odinioară. Poate că nu e o întâmplare că întâia lui mare lucrare e studiul întitulat *Ludovic XIV şi Constantin Brâncoveanu* în care se învederau legăturile dintre apusul cel măreţ şi dintre ţările noastre aşà cum erau ele altă dată.

„Gion a fost un istoric, un artist şi un patriot în sensul cel mai nobil şi mai frumos al cuvântului.

„Pentru el istoria neamului nu erà numai tipărirea de documente seci şi reci, terfeloage bune de publicat aşà ca să nu le citiască decât specialiştii, ci erà înfăţişarea în icoane pline de vieaţă a vremurilor stinse, a timpurilor glorioase ca şi a celor îndurerate. *Din istoria Fanarioţilor* e titlul lucrării care ne zugrăveşte aşà de vie societatea şi obiceiurile acelor oameni străini de noi, în cât

pare că retrăim minutele de atunci. Mavrogheni, mai ales, e un adevărat portret, aşà cum numai Gion ştià să-l facă în scrierile sale. Şi într'adevăr poate că nu există în toată literatura noastră trei scriitori cari să fi ştiut alcătuì cu mai multă îndemânare biografia cuivà, fie el om de şeapte palme în frunte, fie un simplu şi chiar mediocru muncitor în vreun domeniu oarecare. Vornicul Alecu Beldiman, autorul „Tragodiei", se iveşte din cadrul său de scriitor pretenţios dar fără de geniu, tot aşà de bine ca şi strălucirea neasemuită a Juliei Hasdeu, ori ca talentul de om politic şi ziarist al lui C. A. Rosetti. *Portrete Istorice* sunt intitulate aceste întrupări în scris ale vieţii câtorva fiinţe alese din trecutul ori chiar din timpul nostru. Istorisirea activităţii rolului şi a inteligenţii doctorului Obedenaru e modelul celei mai spirituale şi neîntrecute biografii. Acì vezi pe tânărul medic, venit din lumea cultă apusană, revoltându-se în faţa barbariei care ca o pecingine cuprindeà încă faţa lumii dela noi, acì îl zăreşti punând în lumină pe Alecsandri la Montpellier, acì adunând şi publicând texte macedo-române. E neînchipuit de frumoasă vestita scenă de interior negustoresc de prin veacul trecut, lămurită de Gion, atunci când se opreşte o clipă în biografia asta ca să vorbiască despre dragostea nebună de învăţătură a generaţiei de atunci.

„Superioritatea firii lui Gion sta tocmai în faptul acesta, că din gustul fin şi artistic pe care îl aveà, urmà în lucrările lui istorice, nu o îngrămădire de fapte, date şi concluzii grăbite, ci o învederare temeinică a epocei sau a individului descris, bizuindu-se pe documentele şi materialul adunat. El ştià să topiască într'un loc, părţile răspândite şi indigeste, punând în note partea erudită şi păstrând pentru text istorisirea curgătoare şi evocătoare de clipe apuse.

„*Istoria Bucureştilor*, una din lucrările lui capitale, e plină de asemenea pagini măestre. Cine a citit descrierea vieţei călugăreşti în veacul al XVIII-lea, zugrăvirea aplicării spre muzică a puilor de lăutar sau despre începuturile artei în ţările noastre, păstrează o neştearsă amintire a chipului de lămurire sufletească de care ştià să se slujiască Gion în studiile sale.

„Cercetarea intitulată *Sima Stolniceasa* este un model de scriere istorică şi de lucrare literară, în acelaş timp.

„Cine dintre iubitorii de literatură aleasă şi de istorie interesantă n'a citit *Doftoricescul meşteşug în trecutul Ţărilor române?*

„Conferinţa aceasta, care va fi în literatura noastră în totdeauna un model al genului din care face parte, nu are pereche decât pe *Cum vorbim*, cuvântarea cea scânteetoare de spirit în care Gion se ridică în potriva schimonosirii limbii noastre.

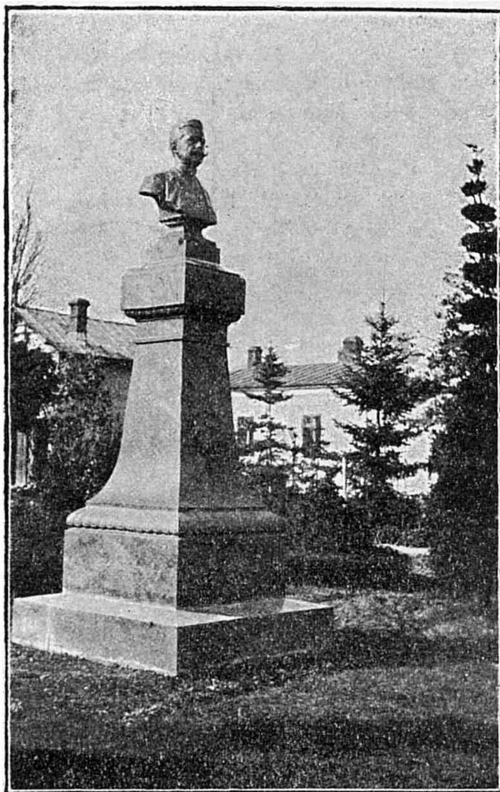
„Admirator entuziast al Franţei şi al literaturii ei neîntrecute, Gion erà de părere să ne respectăm şi limba noastră dar şi pe cea franceză şi, ziceà el, cel mai bun mijloc e îndepărtarea din cuvântările, din convorbirile, din scrierile, pledoariile noastre, a caraghiosului amestec de vorbe româneşti şi franţuzeşti. Vorbeşte, omule, ori româneşte ori franţuzeşte, dacă ai nevoe, dar nu necinstì frumuseţea fiecăreia din aceste limbi făcând din ele un ghiveciu. Astfel înalţă Gion glasu-i patriotic în 1891, într'o împrejurare solemnă, la împlinirea a 25 de ani dela întemeerea Ateneului Român. Sarcasmul pe care cititorul lui *Cum vorbim* îl găseşte azi în fiecare pagină a conferinţei lui Gion de acum 20 de ani, e leacul cel mai sigur împotriva greşelii de a scâlcià cele două limbi, aşa de frumoase, fiecare în parte.

„Gion a fost un patriot luminat, căci nu prin vorbe, ci prin fapte a lucrat la înălţarea neamului nostru.

. . . .

„Odobescu, G. Dem. Teodorescu, V. A. Urechia, Hasdeu şi Tocilescu, prieteni ori mari dascăli ai celui dispărut, mânaţi de aceleaşi doruri şi aspiraţii ca şi Gion, azi au plecat toţi din lumea aceasta, repede, unul după altul, îndreptându-se către pacea eternă.

„Desgustat de netrebniciile lumii, părăsit de prieteni şi chinuit de mari şi grele gânduri, Dante se plimbà odată — spuneà Gion [1]) — în tăcerea neîntreruptă a cimitirului dela Pisa — acel *Campo-Santo* faimos în istoria artelor italiene şi în care s'ar crede că murmurul vântului redeşteaptă din seninătatea morţii lumi întregi, adormite pentru vecie.

Bustul din Piteşti al lui G. I. Ionnescu-Gion.

„Cu privirea pierdută în nesfârşitul amestec al gândurilor, Dante treceà dus pe lângă fiecare mormânt, ca un spectru eşit din lumea umbrelor şi alunecând de-a lungul aleielor ca purtat de o putere dumnezeească.

„A tăceà, a cugetà, a te izolà prin tine în tine, mulţumită spiritului care te avântă în ciuda corpului ce te îngreună să rămâi jos — supremă fericire!

„Şi în timpul când marele cugetător al Florenţei, spirit ales în pleiada spiritelor alese, colindà pe lângă morminte ca şi cum ar fi început călătoria din care nici un călător nu se mai reîntoarce pe calea pe care a plecat,— un călugăr

[1]) *Portrete Istorice*. Un Mormânt, Poemă, pag. 197 sqq.

îl opri și amestecând glasu-i străin în concertul glasurilor cari umpleau mintea și inima lui Dante, îl întrebă ce caută? ce voiește?

„Poetul își coborî privirea, din înălțimile eterne în cari plană, asupra acestui corp, și cu o voce venind dintr'alte lumi, răspunse călugărului: *pace! pace! pace!*"

„Pace a voit și Gion și, mai înaintea de vreme, s'a coborît pacea de veci asupra ființii Sale.

„In numele *Societății Istorice Române*, al cărei prim secretar general a fost Gion, aduc omagii memoriei lui în această zi în care îi revedem chipul în bronz; în numele comitetului, al cărui secretar am avut cinstea să fiu, vă dau, domnule Primar, acest monument spre a-l păstrà ca pe un model pentru generațiile cari se înalță și o dovadă neîndoelnică de recunoștință față de un om mare".

D. profesor *G. Em. Stănescu*, Primarul orașului Pitești, răspunde și zice sfârșindu-și cuvântarea:

„Totdeauna trebuește să sărbătorim oamenii și evenimentele care au contribuit la propășirea și mândria țării. Recunoștința noastră cată să le fie veșnică. Câțiva intelectuali din Pitești s'au constituit în grup spre a immortalizà în bronz pe neuitatul Gion. Este o parte de recunoștință se ce datorà omului care a muncit atât de mult pentru neamul său.

„Sărbătoarea de azi este mult mai mare pentru noi. Nu sărbătorim numai pe Gion, dar și pe un cetățean piteștean.

„Mulțumind dar în numele orașului pentru darul ce-i faceți, fiți siguri că îl primim cu recunoștință, îl vom păstrà cu pietate și dorim ca el să fie pururea un îndemn pentru cei care lucrează și simt românește".

D. *Gr. T. Coandă*, deputat, directorul Băncii Populare din Pitești, membru în comitetul pentru ridicarea bustului, citește următoarea adresă din partea Academiei Române:

Domnule Profesor,

Aprețiând simțimintele înalte ale Comitetului pentru ridicarea unui bust regretatului profesor G. Ionnescu-Gion, Academia Română își aduce aminte cu pietate de fostul ei membru corespondent și vă trimete pentru frumoasa Domniei Voastre inițiativă laudele și felicitările ei cele mai călduroase.

Primiți, Vă rog, Domnule Profesor, încredințarea distinsei mele considerațiuni

Președinte,
I. C. Negruzzi.

Domniei-Sale
Domnului *N. I. Apostolescu*
Profesor și Secretarul Comitetului pentru ridicarea bustului Gion.
Pitești.

D. Coandă spune că domnii I. P. Comăneanu, deputat, și Gr. I. Dumitrescu, senator și consilier comunal din Pitești, membrii în comitetul pentru ridicarea bustului, fiind împiedicați de a veni, cel d'întâiu de îndeplinirea unei datorii cetățenești, cel de-al doilea de boală, au adresat câte o scrisoare domnului secretar Apostolescu în care îi arată părerea de rău că nu pot fi de față.

D. *Comăneanu* zicea, între altele:

„Am speranța că icoana lui [a lui Gion], în mijlocul nostru va fi un îndemn de muncă cinstită nouă celor mai bătrâni și un exemplu de imitat tinerelor generații ce ne vor succede.

„Iată pentru ce te felicit din tot sufletul de munca ce ai depus, spre desăvârşirea acestei opere frumoase.

„Ar fi bine să urmăreşti cu aceeaş perseverenţă şi opera lui Gion „Istoria Piteştului„.

D. *Gr. I. Dumitrescu* spunea la un loc:

„Gion şi-a iubit oraşul său de naştere, căci în diferitele sale scrieri pomeneşte despre vechea lui strălucire, despre mulţimea familiilor boereşti care populau oraşul şi judeţul şi de comerţul însemnat cu judeţele limitrofe.

„ Piteşti aveà o stare înfloritoare încă din 1673. Când Carol XII Regele Suediei a poposit, înapoindu-se din Adrianopole, împrejurul Piteştilor, etc. D-ta le ştii toate astea. Eu aveam mult dor să te aud..."

D. Coandă mai citeşte o telegramă şi o scrisoare, adresate tot domnului Apostolescu. Cea d'întâiu e din Bucureşti dela d. Dumitru Teodorescu G. Dem. fost elev al lui Gion şi fiu al eminetului folklorist şi profesor care a publicat marea colecţie de *Poezii Populare.* A doua e din Câmpulung, dela poetul Florian I. Becescu, care zice:

. . . .

„Mă închin respectos în faţa oraşului care a reuşit să şi eternizeze în acest chip amintirea unuia d'intre cei mai talentaţi, muncitori, nobili şi blânzi maeştri ai literaturii române. Intre paginile istoriei Piteştiului, începută de el cu atâta dragoste, întreruptă de gestul năprasnic al morţii nevăzute şi nebănuite, ziua de azi va trebui să înscrie încă o pagine dintre cele mai preţioase.

„Pe deasupra generaţiilor cari se vor perindà pe aleele frumoasei noastre grădini, noaptea la lumina lunii, ziua în aurirea soarelui care pe el nu-l mai încălzeşte, fie ca ochii cercetători, zâmbetul îngăduitor şi dulce al ilustrului dispărut, să prezideze pentru noi şi ai noştri o eră de progres în toate direcţiunile!

. . . .

După d. Coandă, iea cuvântul d. Profesor universitar *Sabba Ştefănescu,* deputat, secretarul general al *Societăţii geografice române,* în numele căreia vorbeşte. Reproducem după *Epoca* cu data de Vineri 28 Octombrie 1911 (Anul XVII No. 259),cuvântările cari urmează, dintre cari a strălucitului poet şi dramaturg Lecca e în întregime.

In numele Societăţei Geografice Române, d. Sabba Stefănescu aduce omagii memoriei lui Gion, unul dintre străluciţii membri ai acelei societăţi.

D-sa spune că socoteşte mai nemerit, de cât să facă biografia celui dispărut şi aprecieri asupra operei lui, să citiască o pagină din lucrările lui Gion.

De aceea citeşte un fragment din admirabila *Călătorie a lui Carol XII-lea regele Suediei în Ţara Românească,* şi anume capitolul în care, cu o scânteetoare vervă, Gion vorbeşte de îndelungata şedere la Piteşti a lui Carol al XII-lea.

Lectura este salutată cu aplauzele lungi şi călduroase ale asistenţei.

Omagiul D-lui Haralamb Lecca:

„Pe cât de meritoasă, pe atât de bizară mi se pare isbânda ideei de a redicà un bust lui Gion. Meritoasă, pentrucă în Bărăganul veacului în care trăim iniţiativa şi perseverenţa sunt ca nişte rare fântâni, şi bizară, pentrucă cu cât ne văruește bidineaua civilizaţiei, cu atât ni se sulimenesc sufletele alungând recunoştinţa şi găzduind ingratitudinea. E de necrezut că o mână de prieteni a isbutit să incunune o viaţă de muncă cinstită!... Cum! A trebuit să treacă 50 de ani ca să se înceapă un monument lui Cuza, 40 ca să mulţumim lui Kogălniceanu, 20 ca să ne aducem aminte de Alecsandri şi Eminescu, — şi lui Gion, om blajin,

modest, retras, care nici n'a linguşit nici n'a ocărît, nici n'a râvnit nici n'a făcut mătănii, — lui Gion să i se înalţe un bust aşa de repede? Cum! Un biet profesor ca Apostolescu, fără nici o pârghie bugetară, fără nici un patronaj bombastic,—numai cu slabul sprijin al câtorva devotaţi—, să facă într'un crâmpei de vreme, ce n'au făcut alţii în zeci de ani?... Daţi-mi voe să exclam înc'odată „bizar". Şi iarăş voe daţi-mi să subliniez puternic laudele ce se cuvin lui Apostolescu, pentru o aşa frumoasă faptă.

„Cât pentru cel care se uită acum la noi cu ocrotitoru-i zâmbet, care din cei ce l'au cunoscut nu ştie cât era de vorbăreţ, de glumeţ, de exuberant? Cine nu-şi aduce aminte că, ajutat de un rar spirit de observaţie îşi ţesuse o serioasă cultură generală expusă şi prin graiu şi prin scris, în cel mai săltîreţ stil, plin de atributive gingaşe, de metatizări isteţe şi de întorsături măestre? Cei cari au fost faţă la aşa poreclitele lui „ţuici literare" de două ori pe lună când invità, ascultà şi încurajà tot ce promiteà a fi talent, au văzut câte voci anemice, câte nuvele găunoase şi câte versuri estropiate le ascultà cu indulgenţă şi cu câtă plăcere te puneà, în schimb să-i recitești un sonet minunat, sau o şcenă reuşită dintr'un act bine clădit.

„Simpatic la vedere, bun la inimă şi curat la suflet, i-o fi scăpat poate vr'unul să nu-i facă bine, dar nimeni nu poate îndrăzni să zică: „mi'a făcut rău". Te primea, *oricine* ai fi fost; găsià mai totdeauna o vorbă bună şi când îţi făgăduià un sprijin, te puteai bizui pe el. Meticulos, chibzuit, cu rânduială în toate, cum îi călcai pragul casei, simţeai ordinea şi munca.

„Multe învăţai dela el! Cine a avut ca mine norocul să-i fie prietin, rămâneà înmărmurit în faţa şuvoaielor lui de idei, spuse când cu o pseudopedantă volubilitate, când, din contra, în sacade glumeţe, tăiate de râsul lui sui-generis: un râs în cascadă.

„Nu-i înşirui viaţa din 1867, când a intrat la liceu, până ce s'a întors dela Sorbona şi din Bruxelles. Nu-i amănunţesc activitatea, ca gazetar, istoric, profesor şi publicist, şi nu-i cataloghez scrierile, apărute într'o sumă de broşuri şi reviste printre cari celebra *Revistă Nouă*, fala publicaţiilor de odinioară. Toţi cei de aci îl cunoaştem şi-l preţuim. Toţi am plâns în dimineaţa zilei de 29 Iunie 1904, când am aflat că şi-a dat sufletul, el întruparea vieţii şi a veseliei.

„Şi precum noi am perdut atunci un înţelept prieten, iar ţara o podoabă, tot aşà şi voi, elevi, tineret de astàzi, speranţă de mâne, voi aţi perdut un nepreţuit profesor, serios dar bun, răbdător dar straşnic, dăruit cu secretul de a face să vă plăcă învăţătura. Voi deci, Viitorul, sunteţi datori să-l ţineţi minte, cu aceiaş statornică dragoste ca şi oraşul a cărui falà este".

Omagiul D-lui Radu D. Rosetti

Talentatul poet şi literat spune că de câte ori se urcă pe lespedea unui monument menit să nemurească în marmură sau în bronz amintirea unui om, de atâtea ori îl cuprinde jalea, gândindu-se la nimicnicia vieţii noastre!

„Nemurirea! Dar ce rămâne veşnic în omenire?

„Deci, nu cu gândul că amintirea îi va fi veşnică urc acèste trepte, ci cu o altă mulţumire, sufletească—aceia de a vedea că, graţie unor inimi de elită,— pentru un timp vremelnic măcar — oamenii vor aduce prinosul lor de recunoştinţă celor ce le-au cultivat mintea şi le-au înălţat sufletul.

„In momentul acesta îmi dispare din faţă chipul de bronz al lui Gion ca să-mi amintesc făptura lui bună, obrajii blajini, în cadrul bibliotecii din casa çochetă din Lucaci cu diviza originală: *Donner ne peut; prêter ne veut* — masa

îmbelşugată, totdeauna înflorită, pe care ne-o dădea nouă tinerilor, ca să ne încurajeze la muncă în tovărăşia unui Haşdeu, Odobescu sau Grigorescu — sfaturile lui prieteneşti, pentru suflet *doftoricesc meşteşug*, cum botezase dânsul convorbirea în sceptic jargon dascălesc — mângâetoarele consolări — fiindcă toate sunt în lume *trecărețe*, ca să întrebuințez aceiaş notă ironică.

„Constat cu plăcere, dar şi cu durere în acelaş timp, că provincia e mai recunoscătoare decât Capitala: Kogălniceanu s'a înălțat în piatră mai zilele trecute la Iaşi, Eminescu la Galați, aci Gion, în preajma Trivalei pe care o iubia atât de mult.

„Să mulțumim cetățenilor cari ridicând acest monument lui Gion, ne-au dat ocazia, prin amintire, să mai trăim câteva minute în intimitatea lui scumpă —iar patriei, în vieața ei trecătoare, să-i urăm cât mai mulți fii la fel cu dânsul„.

D. *I. Ionescu-Boteni*, în numele delegației Liceului Mateiu Basarab, vorbeşte cu deosibire de activitatea statornică de profesor secundar a lui Gion, care din bunătate şi iubire făcuse excelentul său sistem de pedagogie.

D. *Iliescu*, institutor din Piteşti:

„Ca fost elev al lui Gion, în fosta şcoală pedagogică de institutori, unde şi-a petrecut cei mai frumoşi şi rodnici ani ai tinereței lui, îmi îndeplinesc o datorie de sfântă, de pioasă amintire, aducând din partea corpului didactic primar prinosul de recunoştință şi admirațiune aceluia, care ca un meteor în fulgerătoarea lui trecere prin lume, a luminat o clipă şi s'a stins fără de veste, lăsând în urmă opera făpturei sale".

D. *Stoica*, elev în clasa VIII, vorbeşte în numele elevilor liceului din Piteşti.

*

Bustul lui Gion, lucrat de d. sculptor Fritz Storck, e în bronz şi e aşezat pe un piedestal de piatră de Gura-Văii. Pe soclu se vede iscălitura lui şi pana cu care o viață întreagă a scris atâtea opere. In chip nesimbolic, pana aceasta împopodia un ac de cravată pe care nici odată Gion nu l-a înlăturat. Sus şi jos: 1857, 1904.

Monumentul e aşezat în grădina publică având drept fond florăria şi mai sus Palatul administrativ.

Z. N. A.

SOCIETATEA ISTORICĂ ROMÂNĂ.

PROCES-VERBAL

No. 60.

CONFERINŢELE PUBLICE DIN 1911.

Şedinţa din 30 Martie 1911.

D-l *Kretzulescu Em.*, Preşedintele Societăţei, deschizând seria conferinţelor din 1911, a adus un omagiu călduros Italiei cu ocaziunea serbării semicentenarului unităţii sale. D-sa arată că, în afară de legăturile indisolubile de rasă ce ne unesc cu patria mumă, ne mai apropie şi legături de recunoştinţă pe cari noi Românii le datorăm Italienilor pentru sprijinul spontaneu şi dezinteresat ce ni l'au dat în toate împrejurările însemnate ale regenerării noastre naţionale: atât în Congresul din Paris, când nemuritorul Cavour a susţinut cauza română alături de Francia, cât şi în urmă, mai ales după răsboiul din 1877-78, când Statul Italian a fost cel dintâiu care a recunoscut independenţa noastră. Iată, într'adevăr, în ce termeni se exprimă Cavour despre Români, la 1860, într'o scrisoare către V. A. Urechia care, în calitate de Ministru interimar al Instrucţiei Publice din Moldova, trimesese câţiva tineri la Universitatea din Turin, cu recomandaţie către marele bărbat Italian:

„Vous, autres Roumains, vous avez été pendant de longs siècles le boulevard des deux empires Romains et plus tard celui de l'Europe contre les invasions Mongoles et Turques. L'Italie, votre mère patrie, a combattu à son tour pour les Roumains en Crimée. Elle raffermit son oeuvre en ouvrant ses écoles à vos jeunes générations. Nous leur enseignerons à aimer Rome, et tôt ou tard ils nous y suivront» (V. A. Urechia, L'idée latine chez les Roumains. Alais, 1900, pag. 10—11.)

D-l Apostolescu N. I. şi-a desvoltat apoi conferinţa sa despre „Bălcescu şi Cântarea României" (publicată în partea 1 a acestui volum); iar D-l *Dumitrescu Al. T.* a făcut o comunicare despre „Ler Impărat". (Inceput a se publicà în această parte a volumului).

Şedinţa dela 1 Aprilie 1911.

D-l. Dragomirescu Iuliu, legatarul marelui Hasdeu, s'a ocupat în două şedinţe cu vieaţa şi activitatea lui Alexandru Hasdeu şi fiul său Bogdan-Petriceicu Hasdeu, aducând un material preţios inedit, ce se va publicà în această revistă.

D-l Porucic Theodor, Român basarabean şi Geolog, a făcut o comunicare despre „Troiane“, considerate de d-sa ca rămăsiţe ale civilzaţei Scito-Sarmatice, şi despre configuraţia Mărei-Negre şi a Mărei-Caspice în epoca lui Herodot.

In rezumat d-sa a spus:

Dacă observăm dispoziţia valurilor lui „Troian“, vedem cà ele stau în legătură cu solul, fiind aşezate în general la marginea regiunilor de soluri, sau în locuri unde ele pot servi ca apărare. Aşà sânt cele 2 valuri cari împrejmuesc Buceagul împreună cu alte 2, cari desăvărşesc împrejmuirea. Tot aşà este valul dintre Volga şi Don, valul dela nordul Cacucazului, valul dela Perecop, valul dela Cherci, Proscurov etc. Odată cu aceste valuri, în stepă se găsesc o mulţime de movili şi cetăţui de pământ, de cele mai variate forme. Legătura valurilor cu calitatea solului, faptul că ele sunt denumite „troiene“ şi că datează din vremurile cele mai vechi; apoi faptul că în Bucovina în legătură cu un val se găsesc vase de provenienţă troiană, ne îndreptăţeşte să conchidem că toate aceste ridicături sunt contimporane civilizaţiei Troiene, ridicate de Scito-Sarmaţi, cari în vieaţa şi resboaele lor le adăptau condiţiunilor geografice şi geologice.

Configuraţia Mărei Negre şi a Mărei Caspice acum vre o 2.000 ani a fost cu totul alta de cum este acuma. Toate lacurile sărate din jurul Mărei Negre erau pe atunci golfuri. Marea Caspică aveà un nivel mult mai ridicat ca acuma; din pricina aceasta ea ocupà o suprafaţă cu mult mai mare întinzându-se cu mult la nord. In Transcaucazia, Marea Caspică prezentà un golf care ocupà toată stepa Muganului actual, adică tot terenul cursului inferior al râurilor Cura şi Arax. Din pricina nivelului urcat, Marea Caspică a fost în comunicaţie cu Marea Neagră.

Şedinţa dela 7 Aprilie 1911.

D. *Obedeanu C. V.*, şi-a desvoltat conferinţa despre *„Originea guvernământului Statului Român“ sau guvernământul Banatului Oltenesc* înainte de întemeerea Ţerii-Româneşti.

Conferenţiarul a arătat cum s'au format acele mici kenezaturi în Oltenia, cari au alcătuit apoi Banatul oltenesc; cum au domnit primii Bani olteneşti între anii 1230 şi 1310. A desvoltat pe larg sistemul de guvernământ al Banilor în acel timp, un sistem electiv-ereditar, ca şi la Domnii ţerii; şi a dat la urmă o listă a Banilor olteneşti, după diferite însemnări.

D. *Obedeanu* şi-a terminat conferinţa propunând că Socetatea Istorică Română prin Preşedintele ei, D-l *Kretzulescu Em.*, să iea iniţiativa înfiinţărei unui Comitet italo-român ca răspuns la nobila iniţiativă dela Roma, pentru strângererea relaţiunilor de cultură între România şi Italia.

D-l *Kretzulescu Em.* a aderat la această propunere pe care o găseşte bine venită, rămânând a se luà o deciziune într'o şedinţă privată, când urmează a se invità şi alte personalităţi marcante din Bucureşti.

D-l *Dragomirescu Iuliu* şi-a continuat conferinţa sa despre Hasdeu.

*

Invitaţiune către d-nii Membri ai Societăţii.

La 10 Maiu 1911, Biuroul Societăţii Istorice Române a adresat d-lor Membrii următoarea invitaţiune, la care au şi răspuns o parte din d-nii Membri. Droind însă ca toţi d-nii Membri ai Societăţii să ieà cunoştinţă despre aceasta, o reamintim şi aici:

Stimate Coleg,

Implinindu-se **zece ani dela înfiinţarea Societăţii noastre,** *am hotărît să scoatem un* **număr festiv** *din* **„Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie“,** *spre comemorare a acestui deceniu.*

In acest scop, socotim că este bine să publicăm şi **lista d-lor Membri cu date autobiografice,** *după planul alăturat.*

De aceea, Stimate Coleg, vă rog să binevoiţi a trimite pe adresa d-lui Al. T. Dumitrescu, secretarul redactor al Revistei, la sediul Societăţii, atât articolele pentru acest număr cât şi datele autobiografice, ce vor servì pe viitor la alcătuirea **Dicţionarului istoric al Românilor** *şi la completarea* **Bibliografiei istorice române,** *prevăzute în Statutele Societăţii noastre, la art. 3, al. b.*

Bine oiţi, Stimate Coleg, a primì încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni.

EM. KRETZULESCU

Preşedintele Societăţii Istorice Române şi Director-proprietar al Revistei pentru Istorie, Archeologie şi Filologie.

Planul unei autobiografii.

Alcătuit de d-l prof. GR. CREŢU, Membru al Societăţii Istorice Române.

1. Locul şi data naşterii.

2. Părinţii, când au şi ei oarecari merite.

3. Studiile.

4. Ocupaţiunile sau funcţiunile. Faptele bune.

5. Lucrări publicate şi în manuscript, inclusiv studiile (articolele) cu arătarea locului şi datei tipăririi celor dintâiu şi a numărului volumelor, cum şi a revistelor sau jurnalelor, în cari au apărut cele din urmă, şi dările-de-samă sau răspunsurile respective.

6. Distincţiunile

7. Izvoare, în special biografii, publicate mai înainte — cu sau fără portret — în Analele Academiei, Calendare, Almanahuri, Anuare, Cărţi-de-aur, Enciclopedii, Dicţionare de contemporani etc.

Notă. — D-nii Membri sunt rugaţi a răspunde, cel puţin la n-rele 1 şi 4, cât mai neîntârziat, trimeţând şi ultima fotografie cu semnătura proprie pentru arhiva Societăţii.

Bucureşti, 10 Maiu 1911.

TABLA DE MATERII

A VOLUMULUI XII, PARTEA II-A.

*

Dări de seamă despre:

*

*